

TOPLUMUN GÖRÜNÜMÜ 2025

DEMOGRAFİK VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM

TOPLUMUN GÖRÜNÜMÜ 2025

DEMOGRAFİK VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM

İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı
İstanbul, 2026

ALAN İZLEME RAPORLARI

İLKE YAYINLARI: 281
ALAN İZLEME RAPORLARI: 28
TOPLUMUN GÖRÜNÜMÜ RAPORU: 5

Proje Yürütücüsü: Ahmet Sait Öner

Proje Danışmanları: Elyesa Koytak, Ömer Torlak

Editör: Mehmet Fatih Aysan

Yazarlar: Alim Arlı, Emine Özmete, Halim Baş, Hediyeullah Aydeniz, Mehmet Ali Eryurt, Murat Anıl Mercan, Nihat Bulut, Orhan Koçak, Rana Atabay Kuşçu, Şeyma Ayyıldız, Yusuf Süha Kulu

Yayın Koordinatörü: Mehtap Nur Öksüz

Yayın Sekreteri: Enes Kuru

Veri Derleme ve Görselleştirme: Enes Kuru

Katkıda Bulunan: Betül Alkan

Tasarım: iyicalismalar.tr

Kapak Fotoğrafı: Esmanur Ece/Pexels

© İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı, İstanbul 2026

E-ISBN: 978-625-8350-02-9

DOI: <http://dx.doi.org/10.71174/air28>

Atıf: İLKE Vakfı (2026). *Toplumun görünümü 2025: Demografik ve toplumsal dönüşüm* (Ed., M. F. Aysan). DOI: <http://dx.doi.org/10.71174/air28>

İLKE Vakfı, toplumsal meselelerle ilgili bilgi, politika ve strateji üreten, karar alıcılara yol gösterecek araştırmalar yapan ve gelecek için gerekli birikimin oluşmasına katkı sağlayan bir sivil toplum kuruluşudur.

Bu rapor, Toplumsal Düşünce ve Araştırmalar Merkezi (TODAM) tarafından hazırlanmıştır. TODAM; adil, hakkaniyetli ve müreffeh bir toplum hedefini hayata geçirmek üzere düşünce ve strateji üretmektedir.

Aziz Mahmut Hüdayi Mah. Türbe Kapısı Sk. No: 13 Üsküdar/ İstanbul | +90 216 532 63 70 | todam@ilke.org.tr | ilke.org.tr

© Tüm hakları saklıdır. İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfının yazılı izni olmadan bu eserin hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla çoğaltılamaz. Raporla belirtilen görüşler yazara aittir ve İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfını bağlamaz.

İçindekiler

Giriş	9
<i>Prof. Dr. Mehmet Fatih Aysan</i>	
Nüfus	14
<i>Prof. Dr. Mehmet Ali Eryurt</i>	
Hanehalkı ve Aile	26
<i>Prof. Dr. Orhan Koçak</i>	
Sağlık ve Yaşlanma	36
<i>Prof. Dr. Emine Özmete</i>	
Eğitim	48
<i>Prof. Dr. Alim Arlı</i>	
Ekonomi	60
<i>Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Süha Kulu</i>	
Çalışma Hayatı ve İstihdam	70
<i>Prof. Dr. Murat Anıl Mercan</i>	
Refah ve Eşitsizlik	82
<i>Doç. Dr. Halim Baş</i>	
Göç	92
<i>Doç. Dr. Şeyma Ayyıldız</i>	
Hukuk	102
<i>Prof. Dr. Nihat Bulut</i>	
Kültür ve Sanat	114
<i>Prof. Dr. Hediyeullah Aydeniz</i>	
Çevre ve Enerji	124
<i>Prof. Dr. Rana Atabay Kuşçu</i>	
Sonuç ve Değerlendirme	135
<i>Prof. Dr. Mehmet Fatih Aysan</i>	

Grafik, Harita ve Tablolar

Grafikler

Grafik 1. Toplam Nüfus ve Nüfus Artış Hızı (2008-2025)	15
Grafik 2. Yabancı Nüfus Büyüklüğü, (2008-2025)	16
Grafik 3. Nüfus Piramidi (2007 ve 2025)	19
Grafik 4. Çocuk ve Yaşlı Bağımlılık Oranı (% , 2007-2025)	20
Grafik 5. Doğurganlık Hızı ve Toplam Doğum Sayısı (2001-2025)	21
Grafik 6. Annenin Ortalama Yaşı ve İlk Doğumdaki Ortalama Anne Yaşı (2010-2025)	23
Grafik 7. Annenin Eğitim Durumuna Göre Doğurganlık Hızı (2019-2024)	23
Grafik 8. Doğurganlık Hızı ve Son On Yıldaki Değişim	24
Grafik 9. Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü ve Toplam Hanehalkı Sayısı (2010-2025)	27
Grafik 10. Hanehalkı Kompozisyonu (% , 2014-2025)	29
Grafik 11. Medeni Duruma Göre Nüfus Yapısı (2010-2025)	31
Grafik 12. Cinsiyete Göre Medeni Durum (% , 2025)	32
Grafik 13. Kaba Evlenme ve Kaba Boşanma Hızı (‰ , 2001-2025)	33
Grafik 14. OECD Ülkelerinde Kaba Evlenme Hızı (‰ , 2022)	33
Grafik 15. Hanehalkı Tüketim Harcamalarının Dağılımı (% , 2014-2024)	34
Grafik 16. Medyan Gelirin %60'ına Göre Hanehalkı Tipine Göre Yoksulluk Tipi (% , 2024-2025)	35
Grafik 17. Genç ve Yaşlı Nüfus Oranları (% , 1930-2025)	37
Grafik 18. Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi (1960-2024)	38
Grafik 19. Ölüm Sayısı ve Toplam Kaba Ölüm Hızı (% , 2024)	40
Grafik 20. Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Beden Kitle İndeksi (Ölçüme Dayalı kg/m ² , 2023)	41
Grafik 21. Cinsiyet ve Yaş Gruplarına Göre Diyabet Göstergesi (HbA1c ≥ %6,5) (% , 2023)	42
Grafik 22. Kişi Başı Hekime Müracaat Sayısı (2000-2024)	43
Grafik 23. Kişi Başına Düşen Hekim, Hemşire ve Ebe ile Yatak Sayısı (2010-2024)	44
Grafik 24. Programlara Göre Sağlık Bakanlığı Bütçesi (% , 2021-2025)	44
Grafik 25. Huzurevi Sayısı ve Huzurevi Hizmeti Alan Kişi Sayısı (2012-2024)	46
Grafik 26. Yükseköğretimde Okullaşma Oranı (% , 2001-2025)	50
Grafik 27. Uluslararası Düzeyde Yükseköğretimde Brüt Okullaşma Oranı (% , 1970-2024)	51
Grafik 28. 25-29 Yaş Yükseköğretim Mezunu Oranı (% , 2008-2024)	52
Grafik 29. Nüfusun Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı (% , 25+, 2024)	53
Grafik 30. Cinsiyete Göre Ortalama Eğitim Süresi (Yıl, 2011-2024)	55
Grafik 31. Kademelere Göre Net Okullaşma Oranları (% , 2016-2025)	56
Grafik 32. Ebeveyn Eğitimine Göre Bireyin Eğitim Düzeyi Dağılımı (% , 2024)	57
Grafik 33. İlköğretim ve Ortaöğretimde Özel Okula Giden Öğrenci Oranı (2012-2025)	58
Grafik 34. TÜFE Ana Harcama Gruplarının Yıllık Değişim Oranları (% , 2022-2025)	61
Grafik 35. Kişi Başına Düşen GSYH (\$, 2000-2025)	62
Grafik 36. Sektörlerin GSYH'deki Payı (% , 2015-2025)	63
Grafik 37. İhracat ve İthalat Oranları (2013-2025)	64
Grafik 38. İhracat Payı En Yüksek 10 İl (% , 2025)	65
Grafik 39. Yüksek Teknolojili Ürünlerin İmalat Sanayi İhracatı İçindeki Payı (% , 2017-2025)	66

Grafik 40. Gelir Yöntemiyle GSYH Bileşenlerinin Gayrisafı Katma Değer İçerisindeki Payları (% , 2020-2025)	67
Grafik 41. İller Arasında Kişi Başına Düşen GSYH (Bin \$, 2024)	68
Grafik 42. İşsizlik oranı ve işsizlikle ilişkili tamamlayıcı göstergeler (% , 2014-2025)	71
Grafik 43. İstihdam ve İşgücüne Katılım Oranı (% , 2020-2025)	72
Grafik 44. Seçili Ülkelerde İşsizlik Oranı (% , 2025)	73
Grafik 45. Cinsiyete Göre İşgücüne Katılım Oranı (% , 15+, 2025)	74
Grafik 46. Çalışma Biçimine Göre Yıllık Ortalama Esas İş Gelirleri (Bin TL, 2010-2025)	78
Grafik 47. Net Asgari Ücret Artış Oranı ve Yıl Sonu Enflasyon Oranı (% , 2016-2026)	79
Grafik 48. İş Kazanı Oranı (Bin Kişi Başına, İlk 25 Ülke, 2024)	80
Grafik 49. Gini Katsayısı (2006-2025)	83
Grafik 50. %20'lik Gelir Gruplarının Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirinin Dağılımı (% , 2010-2024)	85
Grafik 51. Gelir Durumunun Kuşaklararası Aktarımı (% , 2023)	86
Grafik 52. Medyan gelirin %60'ına ve Eğitim Düzeyine Göre Yoksulluk Oranı (% , 2006-2025)	87
Grafik 53. Sürekli Yoksulluk, Maddi Yoksunluk ile Maddi ve Sosyal Yoksunluk Oranı (% , 2006-2025)	88
Grafik 54. Cinsiyete Göre İller Arası Göç Eden Toplam Nüfus ve Göç Oranı (2008-2024)	94
Grafik 55. İç Göç, Göç Etme Nedenleri (2018-2024)	96
Grafik 56. Türkiye'ye Gelen ve Türkiye'den Giden Göç (2016-2024)	97
Grafik 57. Yıllara Göre Türkiye'ye Gelen ve Türkiye'den Giden Göç (% , 2020-2024)	98
Grafik 58. Türkiye'de Bulunan Yabancıların ve Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Sayısı (Milyon, 2010-2025)	99
Grafik 59. Ceza Mahkemeleri İş Durumu (Milyon, 2015-2024)	104
Grafik 60. Ceza Mahkemelerinde Suça Sürüklenen Çocuk Dava Sayısı ve Oranı (2015-2024)	105
Grafik 61. Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunan Tutuklu ve Hükümlü Sayısı (2016-2024)	106
Grafik 62. Hukuk Mahkemeleri Dosya Görünümü (2015-2024)	107
Grafik 63. Avrupa ve Türkiye'de 100.000 Kişiye Düşen Hakim ve Savcı Sayısı (2015-2024)	108
Grafik 64. Anayasa Mahkemesi İhlal Kararlarının Hak ve Özgürlüklere Göre Dağılımı (% , 2018-2024)	110
Grafik 65. AİHM'e Yapılan Derdest Başvuru Sayısı (2015-2024)	111
Grafik 66. Uyuşmazlıklarda İhtiyari ve Dava Şartı Arabuluculuk Dosyalarının Durumu (% , 2024)	112
Grafik 67. Hanehalkı Tüketiminde Kültür Payı (% , 2014-2024)	116
Grafik 68. Hanehalkı Kültür Harcamalarının Türüne Göre Dağılımı (% , 2014-2024)	117
Grafik 69. Kültür Harcamaları (% , 2014-2024)	118
Grafik 70. Kültür İstihdamı ve Toplam İstihdamdaki Payı (2014-2024)	119
Grafik 71. Kültürel Malların Dış Ticareti (Milyar Dolar, 2011-2024)	120
Grafik 72. Sinema Seyirci Sayısı (2004-2024)	122
Grafik 73. Sektörlere Göre Sera Gazı Emisyon Oranı (% , 2020-2023)	126
Grafik 74. Toplam ve Kişi Başı Sera Gazı Emisyonu (1990-2023)	126
Grafik 75. GSYH'nin Karbon Yoğunluğu (2015 Sabit \$, GSYH başına kg CO ₂ eşdeğeri)	127
Grafik 76. Kullanıma Göre Elektrik Tüketim Oranı (% , 2000-2024)	128
Grafik 77. Elektrik Üretiminin Kaynaklara Göre Dağılımı (% , 2025)	129
Grafik 78. Kullanım Amaçlarına Göre Su Temin Payları (% , 2024)	130
Grafik 79. Konulara Göre Çevre Koruma Harcamaları Dağılımı (% , 2020-2024)	133

Tablolar

Tablo 1. 15+ Bireylerin Genel Sağlık Durumunun Yaş Grubuna Göre Dağılımı (% , 2022)	39
Tablo 2. Yaşlılarına Göre Öğrenmede ve Hatırlamada Zorluk Çeken Bireylerin Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Dağılımı (% , 2019, 2022)	42
Tablo 3. Cinsiyete Göre Aktif Yaşlanma Endeksi ve Bileşenleri (Skor, 2023-2024)	47
Tablo 4. Deprem Bölgesinde Net Göç Hızı (% , 2019-2024)	93
Tablo 5. 11. ve 12. Kalkınma Planlarında Kültür ve Sanat Alanı Temel Amaçları	115
Tablo 6. Kültürel Sektörlere Göre Temel Göstergeler	119
Tablo 7. Toplam Nihai Enerji Tüketiminde Yenilenebilir Enerjinin Payı (% , 1990-2021)	129

Haritalar

Harita 1. İllere Göre Yabancı Nüfus Oranı (% , 2025)	17
Harita 2. İllere Göre Nüfus Artış Hızı (% , 2024-2025)	18
Harita 3. İllere Göre Son 10 Yılda Nüfus Artış Oranı (% , 2015-2025)	18
Harita 4. İllere Göre Doğurganlık Hızı (2025)	22
Harita 5. İllere Göre Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü (Kişi Sayısı, 2025)	28
Harita 6. İllere Göre Tek Kişilik Hanehalkı Yoğunluğu (% , 2025)	30
Harita 7. İllere Göre Yükseköğretim Mezunu Oranı (% , 2024)	53
Harita 8. Son 15 Yılda Yükseköğretim Oranındaki Değişim (% , 2010-2024)	54
Harita 9. İlkokul Kademesinde Özel Okula Giden Öğrencilerin Oranı (% , 2024-2025)	59
Harita 10. İBBS 2. Düzeye Göre Kadın İstihdam Oranı (% , 15+, 2024)	75
Harita 11. Avrupa Ülkeleri Haftalık Ortalama Çalışma Saatleri (15-64 yaş aralığı, 2025)	76
Harita 12. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Gini Katsayısı (2025)	84
Harita 13. Bölge Bazında Yoksulluk veya Sosyal Dışlanma Riski Altında Olan Fertlerin Oranı (% , 2025)	89
Harita 14. Sosyoekonomik Seviyesi Skoru (Skor, 2023)	90
Harita 15. Net Göç (Bin Kişi, 2024)	95
Harita 16. İllere Göre 100 Kişi Başına Tiyatro Seyirci Sayısı (2024)	122
Harita 17. İçme ve Kullanma Suyu Arıtma Tesisi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı (% , 2024)	131
Harita 18. Kişi Başı Ortalama Belediye Atık Miktarı (Kg/Kişi, 2024)	132

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
ASHB	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
AYM	Anayasa Mahkemesi
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AYE	Aktif Yaşlanma Endeksi
BİST	Borsa İstanbul
CEPEJ	Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu
ETKB	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
ETS	Emisyon Ticaret Sistemi
GSYH	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
GYKA	Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması
IEA	Uluslararası Enerji Ajansı (International Energy Agency)
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
IPCC	Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli
İBBS	İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması
NACE	Avrupa Ekonomik Faaliyet Sınıflaması
NDC	Ulusal Katkı Beyanı (Nationally Determined Contribution)
ODKA	Ortadoğu ve Kuzey Afrika
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
ÖİK	Özel İhtisas Komisyonu
SBB	Strateji ve Bütçe Başkanlığı
SES	Sosyoekonomik Seviye
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜBA	Türkiye Bilimler Akademisi
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TİHEK	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
TZOB	Türkiye Ziraat Odaları Birliği
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UNFCCC	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
WDI	Dünya Kalkınma Göstergeleri (World Development Indicators)
WHO	Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization)
WID	Dünya Eşitsizlik Veritabanı (World Inequality Database)

Takdim

Elinizdeki rapor İLKE Vakfının artık yerleşik hale getirdiği Toplumun Görünümü raporlarının beşinci olarak hazırlandı. Edindiğimiz bu yıllara sari tecrübe, raporlarımızın daha nitelikli çıkmasına vesile olurken ilgisine toplumun görünümüne dair veriler elde edeceği bir boy aynası imkanı sunmaktadır. “Toplumun Görünümü 2025: Demografik ve Toplumsal Dönüşüm” raporunu hazırlarken bu tecrübenin getirdiği perspektifle hareket ettik ve her biri alanında çok kıymetli çalışmalar yürüten yazarlarla çalıştık.

Her temayı alanında uzman bir yazarın ele aldığı 11 bölümden oluşan rapor, toplumun görünümüne ilişkin farklı disiplinlerin bakış açısını bir araya getirmektedir. Verilerden hareketle ortaya konulan disiplinler arası bu bakış, toplumsal meselelere bütüncül yaklaşma imkanı sunarken; tespit ve önerilerde uzman görüşünü yansıtarak sahîh çözümlerin üretilmesine kapı aralamaktadır.

Şurası açıktır ki demografik ve toplumsal dönüşümü farklı alanlar üzerinden ele alırken “Türkiye’de neler oluyor?” ve “Yaşanan gelişmeleri gerçekten anlıyor muyuz?” sorularına verilerden ve bütüncül yaklaşımdan yoksun bir şekilde sahîh çözümler üretmek mümkün değil. Zikredilen sorular bizi araştırmaya iten ve raporun iki kapak arasına gelmesini sağlayan, cevabı zor sorular. Çünkü Türkiye, tarihinin en düşük doğurganlık hızıyla, yaşlanan nüfusla, küçülen hanelerle ve hızlı bir dönüşüm yaşayan toplumsal yapıyla karşı karşıya. Tüm bu temel meselelerin sebeplerini, risklerini ve çözüm yollarını verilerle beraber, bütüncül ve derinlikli bir şekilde ele almak durumundayız.

Toplumun görünümüne dair tüm bu sorunlar doğru okunduğunda beraberinde potansiyel çözüm imkanlarını da getirmektedir. Çünkü dönüşümler; karanlık dehlizler kadar fırsat pencereleri de sunar. Dini, tarihi ve kültürel gerçeklikle örtüşük yaklaşımların ortaya konulması, adil ve müreffeh bir toplum inşasının başarılabilmesi için araştırmacıların, karar alıcıların, politika yapıcıların üzerine ortak sorumluluklar düşmektedir. İLKE Vakfı çalışmaları ve elinizdeki “Toplumun Görünümü 2025: Demografik ve Toplumsal Dönüşüm” raporu verilerle hareket ederek ve de kayıt tutarak bu sorumluluğu yerine getirmenin adımını atmakta, gayretini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda raporun akademik çevrelerden, politika yapıcılara kadar yaygın bir kitleye ulaşmasını, toplumsal meselelerimizin çözümüne katkı sunmasını temenni ediyorum.

Aylarca süren bir emeğin mahsulü olan bu raporun oluşumuna katkı sunan tüm yazarlarımıza, süreci titizlikle ve özveriyle yöneten editörümüz Prof. Dr. Mehmet Fatih Aysan’a, araştırmacımız Enes Kuru ve araştırma yayın koordinatörümüz Mehtap Nur Öksüz nezdinde tüm İLKE ekibine içtenlikle teşekkür ederim.

Av. Ahmet Sait Öner

İLKE Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı

Giriş

Prof. Dr. Mehmet Fatih Aysan

Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Nüfus ve Sosyal Politikalar Araştırma Merkezi Müdürü

Toplumsal bilgi üretimi, salt akademik bir merak arayışından ibaret sayılamaz. Aksine, hayata dokunan kamu politikalarının asıl zeminini inşa eder. Gündelik gözlemler çoğu zaman yanıltıcıdır; dönüşümün gerçek dinamiklerini kavramak ve ayağı yere basan politikalar tasarlamak ancak veriye dayalı, sistematik sosyolojik analizlerle mümkündür. “Toplumun Görünümü 2025: Demografik ve Toplumsal Dönüşüm” raporu tam olarak bu iştihak ile özellikle Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri merkeze alınarak çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklarla hazırlandı. Nüfus hareketlerinden aileye, işgücü piyasasından kültür ve sanata uzanan geniş bir yelpazede toplam 11 farklı tema, Türkiye'nin çok boyutlu sosyolojik fotoğrafını çekmek üzere bir araya getirildi.

Türkiye, 2000'li yılların başından itibaren eşine az rastlanır hızda bir toplumsal dönüşümden geçiyor. Bu dönüşümün en belirleyici eksenini, demografik yapının köklü biçimde değişmesidir. Cumhuriyet tarihinin uzun bir döneminde yüksek doğurganlık ve genç nüfus profili ile tasvir edilen Türkiye, özellikle son yıllarda yenilenme düzeyinin altında kalan doğurganlık hızıyla yaşlanan bir ülke durumuna geldi. Toplam doğurganlık hızı son on senede düzenli olarak düşerek 2025 yılında 1,42 ile tarihinin en düşük seviyesine geriledi. Bu düşüş trendini sonraki yıllarda da devam etmesi bekleniyor. Nüfus yapısındaki bu hızlı değişim ise hanehalkı yapısından çalışma hayatına, sağlık sisteminden sosyal güvenliğe kadar pek çok alanda yapısal riskleri beraberinde getiriyor.

Ancak demografik dönüşümü salt bir “risk” veya “kriz” parantezine almak oldukça eksik bir analiz olacaktır. Türkiye nüfusu, 2000'lerin ortalarından bu yana çok daha kritik bir eşikte bulunuyor ki buna demografik fırsat penceresi deniliyor. Bağımlı nüfus yükünün hafiflediği, çalışma çağındaki kitlenin ise tarihsel zirvesine ulaştığı bu dönemin 2030'ların ortalarına kadar sürmesi bekleniyor. Ancak burada altı çizilmesi gereken net bir gerçek var. Toplumların ömründe sadece bir kez açılan bu pencere, kendiliğinden bir refah veya ekonomik sıçrama vaat etmez. Bu eşsiz potansiyeli somut bir kazanıma dönüştürmek zorlu koşullara bağlıdır. Nitelikli eğitim, gençlerin doğrudan üretken istihdama entegre edilmesi ve kurumsal kapasitenin yenilikçi bir zeminde inşa edilmesi şarttır. Önümüzdeki dönemin Türkiye açısından asıl meydan okuması bellidir. Nüfusumuz yaşlanırken küresel güvenlik krizleri ve teknolojik dönüşümlerin şekillendirdiği yeni dünyada bu demografik dönüşümü nasıl tamamlayacağız?

Demografik dönüşümün ekonomik yansımaları çok yönlü bir nitelik taşır. 2025 yılı verilerine göre %3,6 büyüyen ve kişi başına düşen milli geliri 18.000 dolar civarına ulaşan Türkiye, enflasyonun %70'lerden %31'e gerilediği sert bir sıkılaşma ve geçiş dönemi yaşıyor. Ne var ki, bu tabloyu sadece konjonktürel dengelerle okumak, yapısal gerçekleri gözden kaçırmak demektir. Genç nüfus oranının düştüğü ve yaşlı bağımlılık oranının tırmanışa geçtiği mevcut durumda, Türkiye'nin üretkenlik stratejilerini baştan aşağı yenilemesi şarttır. Yapay zeka teknolojilerini kullanan girişimlerin

oranının 2021’de %2,7 düzeyinde iken 2025’te %7,5’e yükselmesi, beşeri sermayenin niteliğinin demografik kazanımları sürdürülebilir kılmadaki kritik rolüne işaret eder. Fakat madalyonun diğer yüzünde oldukça dirençli bir yapısal kırılma vardır. Yüksek teknoloji ürünlerin imalat ihracatındaki payı %3,8 ile %20’lik OECD ortalamasının çok altındadır. Bu veri, salt bir makroekonomik zafiyet değildir. Aynı zamanda yaşanan nüfusun teknolojik katma değerle ikame edilmesi hedefinde alınması gereken daha çok yol olduğunu gösterir.

Demografik dönüşüm, en sarsıcı etkisini doğrudan sağlık sisteminin kurumsal yapısı üzerinde hissettiriyor. Doğuşta yaşam beklentisindeki artışa paralel olarak düşen doğurganlık oranları, 65 yaş ve üzeri nüfusun genel nüfus içindeki payını %11’e taşıdı. Yaşlı nüfusundaki bu hızlı artış, sağlık hizmeti talebini de yapısal olarak dönüştürmekte. Hipertansiyon, diyabet veya kronik kas-iskelet sistemi hastalıklarındaki genel artış, bu dönüşümün en somut sonuçlarından.

Burada analitik olarak dikkate alınması gereken asıl nokta, beklenen yaşam süresi ile sağlıklı yaşam beklentisi arasında açılan 20 yıllık devasa makastır. Bu istatistiksel veri bize açıkça şunu söylüyor: Nüfusumuz daha uzun yaşıyor ancak bu ilave yıllar, ağır bir bakım yükünü ve kronik hastalık sarmalını da beraberinde getiriyor.

Meselenin sosyal politika ayağı ise bilhassa kadınlar cephesinde ciddi kırılmalar barındırmakta. Yaşlı kadınlar arasında tek başına yaşama, yoksulluk ve dul kalma ihtimalindeki belirgin artış göz ardı edilemez. Yalnızlaşan yaşlılarda sosyal izolasyonun derinleşmesi; beraberinde depresyonu ve bilişsel gerilemeyi tetikleyebiliyor. Dolayısıyla, mevcut durum karşısında sağlık politikası salt klinik tedavi süreçlerine indirgenemez. Temel gereksinim; sosyal hizmet ağlarını ve aktif yaşlanma perspektifini sürece entegre eden, çok daha geniş ve bütüncül bir kamusal sağlık ve bakım rejimi inşa etmektir.

Demografik dönüşüm sosyal güvenlik açısından da benzer meydan okumaları beraberinde getirir. Çalışan başına düşen emekli sayısının (yaşlı bağımlı sayısının) artması prim gelirleri ile emekli ödemeleri arasındaki dengenin finansal sürdürülebilirliğini güçleştirir. Hanehalkı yapısındaki hızlı değişim, hanelerin küçülmesi ve kadının istihdama katılması bakım açısından bu meydan okumayı derinleştirir. Ülkemizde ortalama hanehalkı büyüklüğü 2000’li yılların başında 4,5 seviyelerinde iken 2025’te 3,1’e kadar geriledi. Yine aynı dönemde eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile oranı %39 civarına kadar düşmüş, tek kişilik hanelerin oranı ise %20’ye yükselmiştir. Aile yapısındaki bu dönüşüm geleneksel olarak aile içinde özellikle kadın tarafından karşılanan bakım yükünün sınırlarını ortaya koyar. Evlenme hızının düşmesi ve boşanan sayısının 2010’da 1,56 milyondan 2025’te 3,57 milyona ulaşması da cinsiyete dayalı iş bölümünde dayanan geleneksel çekirdek aile formuna yaslanan bakım ve sosyal güvenlik sisteminin kuşatıcılığını kaybettiğine işaret ediyor. Bu çerçevede bakım sigortası, iş aile dengesini destekleyen bakım altyapısı ve kuşaklararası dayanışmayı yeniden tanımlayan uygulamalar, önemli politika öncelikleri olarak öne çıkmaktadır.

Ülkemizde ortalama hanehalkı büyüklüğü 2000’li yılların başında 4,5 seviyelerinde iken 2025’te 3,1’e kadar geriledi.

Demografik dönüşüm Türkiye'nin her bölgesinde aynı şekilde gerçekleşmez. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da hanehalkı büyüklüğü ulusal ortalamasının üzerinde kalırken, bu rakam Batı Anadolu'da 2,5 ile 2,7 arasındadır. Eğitim açısından, yükseköğretim mezunlarının oranı Ankara'da %32,5 iken, Ağrı'da %12,8'dir. Benzer mekansal eşitsizlikler işsizlik, ücret ve gelir göstergelerinde de belirgindir. Bu durum, demografik fırsat penceresinin değerlendirilmesi ve yaşlanan nüfusa yönelik politikaların bölgeler arasında eşzamanlı olarak gerçekleşmediğine işaret eder. Şehirleşme oranının %93'ü aştığı, genç ve vasıflı nüfusun yurtdışına göçünün bir baskı oluşturduğu bir bağlamda, iç ve dış göç olgusu da demografik dönüşümün ayrılmaz bir bileşeni olarak ortaya çıkmaktadır.

Eğitim, çalışma hayatı, refah, hukuk, kültür ve çevre alanlarındaki göstergeler de bu büyük dönüşüm çerçevesinde anlam kazanmaktadır. 25-29 yaş grubunda yükseköğretim mezunu oranının 2008'de %11,8 iken 2024'te %45,9'a yükselmiştir. Bu durum güçlü bir kuşak etkisinin göstergesidir. Ancak yükseköğretimin genç bireylere nitelikli işler kazandırıp kazandırmadığı ayrı bir tartışma konusudur. Demografik fırsat penceresinin ekonomik kazanıma dönüşmesi ise ancak beşeri sermayenin yükseltilmesi ile mümkün olur. Bununla birlikte kültürel ve sanatsal faaliyetlerdeki gelişmeler toplumsal refahı ve yaşam memnuniyetini artırıcı bir ivme sağlayabilir.

Ceza yargılamasında dosya sayısının son 10 yılda yaklaşık %50 artması, ekonomik temelli suçlardaki artış, sera gazı emisyonlarının 1990-2024 döneminde iki kattan fazla artması gibi gelişmeler demografik değişimlerden etkilenen ve uzun vadede toplumu ve ekonomiyi etkileyecek gelişmelerdir.

Bu çalışmayı, Türkiye'nin mevcut toplumsal yapısının salt bir kesit fotoğrafı olarak okumamak gerekir. Rapor; farklı gibi görünen ama derinden birbirine bağlı dönüşüm dinamiklerini analitik bir bütünlük içinde kavrama çabasının ürünüdür. On bir bölümün her birinde sadece durum tespiti yapılmıyor; eldeki veri tartışılarak somut politika önerilerine tahvil ediliyor. Bilhassa demografi, ekonomi, sağlık ve sosyal güvenlik ekseninde kurduğumuz o yapısal bağlar, çalışmanın kuramsal omurgasını oluşturmaktadır.

Çalışmanın hem akademiye hem de karar alıcılara hitap etmesi, analitik titizliğin yanı sıra politika uygulamalarına dönük bir netlik de gerektirdi. Uzman araştırmacıların ortaya koyduğu bu incelikli analizler, aslında hızla yaşlanan Türkiye'nin zamana karşı verdiği bir yarışın kanıtı niteliğinde. Türkiye'nin önündeki sıklıkla ifade edilen demografik fırsat penceresi hızla daralıyor. Ülke olarak yaşlanmadan nüfus yapısına rağmen sosyal refahını artırabilmek için demografik, sosyal ve iktisadi süreçleri doğru okumak ve hızla politika araçları geliştirmekten başka seçeneğimiz yok. Bu çalışma, söz konusu yaşamsal müdahale zeminini inşa etme yolunda atılmış veri temelli bir adımdır.

Toplumun Görünümü raporu, farklı görünen ama derinden birbirine bağlı dönüşüm dinamiklerini analitik bir bütünlük içinde kavrama çabasının ürünüdür.

TOPLUMUN GÖRÜNÜMÜ 2025

NÜFUS

Prof. Dr. Mehmet Ali Eryurt

Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü, Nüfus Bilimi

DOI: <http://dx.doi.org/10.71174/air28.b01>

Temel Dinamikler

- Türkiye nüfusu artmaya devam etmekle birlikte nüfus artış hızı son yıllarda belirgin biçimde yavaşlamış ve Cumhuriyet tarihinin en düşük seviyelerine inmiştir.
- Toplam doğurganlık hızı hızlı bir düşüş sürecine girerek yenilenme düzeyinin oldukça altına gerilemiş ve doğum sayıları son yıllarda hızla azalmıştır.
- Beş yaş altı nüfusun büyüklüğü sayısal olarak 1960'lı yıllardaki seviyelere gerilemiş, buna karşılık yaşlı nüfus oranı hızla artmıştır.
- Türkiye'de nüfus giderek daha yaşlı bir yapıya doğru evrilirken ortanca yaş yükselmeye ve yaşlı bağımlılık oranı artmaya devam etmektedir.
- Nüfusun büyük kentlerde ve özellikle kıyı bölgelerinde yoğunlaşması mekansal eşitsizlikleri ve kentsel altyapı üzerindeki baskıyı artırmaktadır.
- Türkiye halen demografik fırsat penceresi içinde bulunmakla birlikte bu dönemin önümüzdeki on yıl içinde kapanması beklenmektedir.

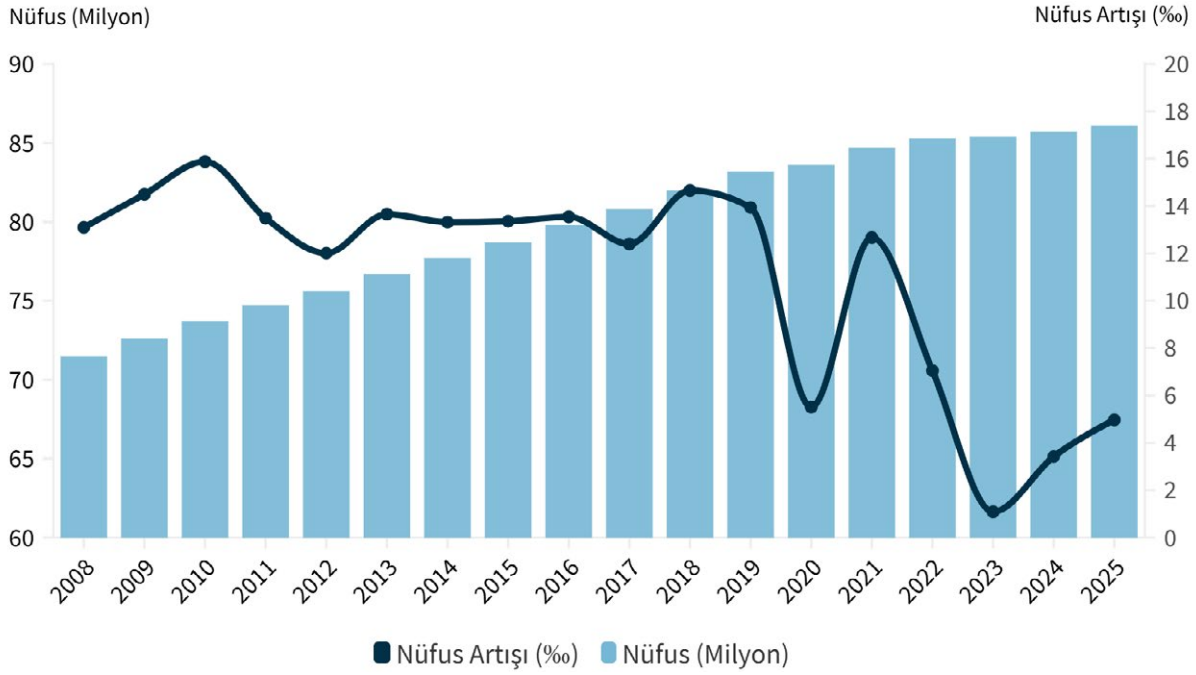
Öneriler

- Demografik fırsat penceresinin etkin şekilde değerlendirilebilmesi için eğitim niteliğinin artırılması ve genç nüfusun üretken istihdama erişiminin güçlendirilmesi öncelikli olmalıdır.
- Düşük doğurganlık koşullarında ailelerin istedikleri sayıda çocuğa sahip olmalarını sağlamak için konut, bakım ve sosyal politika araçları geliştirilmelidir.
- Nüfusun hızla yaşlanmasına karşı uzun dönemli, kurumsal bakım sistemleri ve aktif yaşlanma politikaları güçlendirilmelidir.
- Nüfusun belirli metropollerde yoğunlaşmasının yarattığı baskıyı azaltmak için bölgesel kalkınma ve dengeli kentleşme politikaları desteklenmelidir.
- Eğitim ve kamu hizmetlerinin planlanmasında yaş yapısındaki hızlı değişim dikkate alınarak kamu kaynakların yaş gruplarının ihtiyaçları dikkate alınarak doğru alanlara aktarılması gerekmektedir.

Türkiye nüfusu büyümeye devam etmekle birlikte, son yıllarda nüfus artış hızının belirgin biçimde yavaşladığı, doğurganlığın hızla gerilediği ve nüfusun yaş yapısının önemli bir dönüşüm geçirdiği yeni bir demografik döneme girmiştir. Doğum sayılarındaki azalma, ilk evlilik yaşındaki artış ve doğumların ileri yaşlara ertelenmesi doğurganlık düzeyinin hızla düşmesine yol açarken, aynı zamanda nüfusun ortanca yaşı yükselmekte ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı artmaktadır. Buna paralel olarak nüfusun büyük kentlerde ve kıyı bölgelerinde yoğunlaşması, mekansal eşitsizlikleri derinleştirirken kentsel altyapı üzerindeki baskıyı artırmaktadır. Türkiye'nin önümüzdeki dönemde karşı karşıya olduğu nüfusa dair temel gündem, bir yandan devam eden demografik fırsat penceresini etkin biçimde değerlendirmek, diğer yandan düşük doğurganlık ve hızlanan nüfus yaşlanmasının uzun vadeli etkilerine hazırlıklı olmaktır.

Nüfus Hareketliliği, Kentleşme ve Mekansal Dinamikler

Türkiye nüfusu, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) 2025 yılı sonuçlarına göre 86 milyon 92 bin 168 kişiye ulaştı (TÜİK, 2026a). Bir önceki yıla göre Türkiye nüfusu 427 bin 224 kişi arttı. 2000'li yılların başından 2022 yılına kadar Türkiye nüfusu her yıl yaklaşık 1 milyon kişi artarken, son yıllarda nüfus artış hızında belirgin bir yavaşlama görülmektedir. Nitekim 2022 yılında 85,3 milyon olan Türkiye nüfusu ancak 2025 yılı sonunda 86 milyonun üzerine çıkabildi.

Grafik 1. Toplam Nüfus ve Nüfus Artış Hızı (2008-2025)

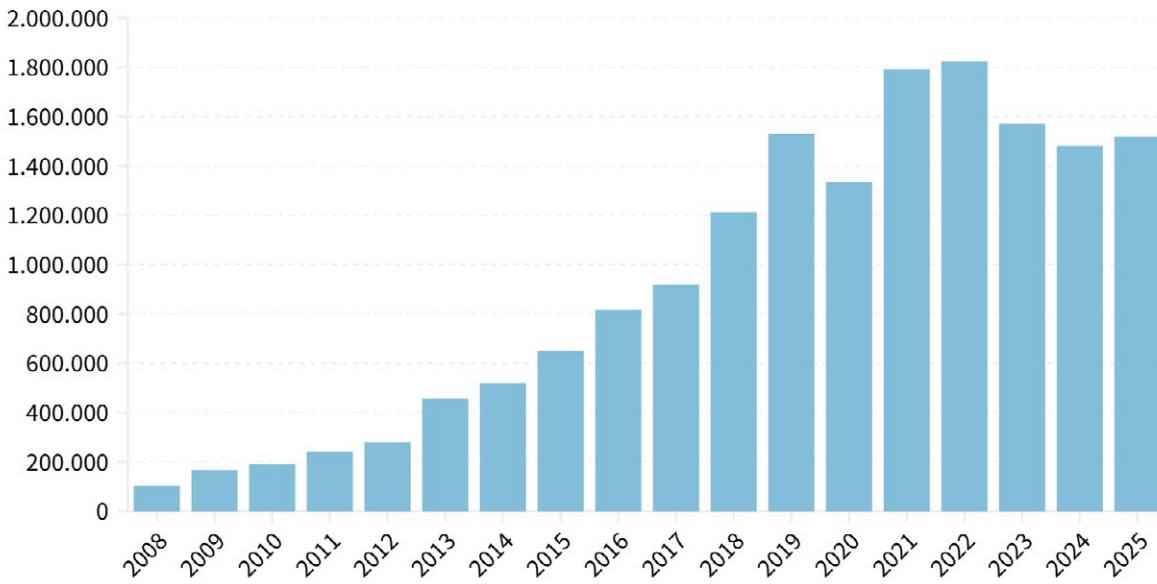
Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2025

Cumhuriyet'in yüzüncü yılında Cumhuriyet tarihinin en düşük nüfus artış hızı kaydedildi; 2024 yılında ikinci, 2025'te ise üçüncü en düşük nüfus artış hızı gerçekleşti.

Cumhuriyet'in yüzüncü yılında Cumhuriyet tarihinin en düşük nüfus artış hızı kaydedildi; 2024 yılında ikinci, 2025'te ise üçüncü en düşük nüfus artış hızı gerçekleşti. Nitekim 2023 yılında %1,1 olan nüfus artış hızı, 2024 yılında %3,4'e, 2025 yılında ise %5'e yükseldi.

Son iki yıla kıyasla nüfus artış hızındaki yükselişin önemli bir kısmı yabancı nüfustaki değişimle ilişkilidir. ADNKS kapsamındaki nüfusa Türkiye'de ikamet eden yabancı uyruklu kişiler de dahil olup son açıklanan nüfusun 1 milyon 519 bin 515'i Türkiye'de ikamet eden yabancı nüfustur (TÜİK, 2026a). Yabancı nüfusa ikamet ve çalışma iznine sahip kişiler, uluslararası koruma statüsündeki sığınmacılar ve mavi kart hamili kişiler dahildir. Geçici koruma statüsündeki Suriyeliler ise ADNKS kapsamındaki yabancı nüfusa dahil değildir.

Bölgesel dinamiklerin de etkisiyle yabancı nüfus 2022 yılına kadar düzenli bir artış eğilimi göstermiş, ancak 2023 yılında yaklaşık 253,3 bin kişi, 2024'te ise 90 bin kişi azaldı. 2025 yılında ise yabancı nüfus 39 bin kişi arttı. Yabancı nüfus son iki yılda nüfus artışına negatif katkı yaparken, 2025 yılında yeniden pozitif katkı sağladı. Yabancı nüfus hariç tutulduğunda hesaplanacak nüfus artış hızı 2024 yılı için %4,57, 2025 yılı için ise %4,61 gibi birbirine oldukça yakın değerlerde olacaktır. Bu durum, son iki yıldaki nüfus artış hızındaki farklılığın önemli ölçüde yabancı nüfustaki değişimden kaynaklandığını göstermektedir.

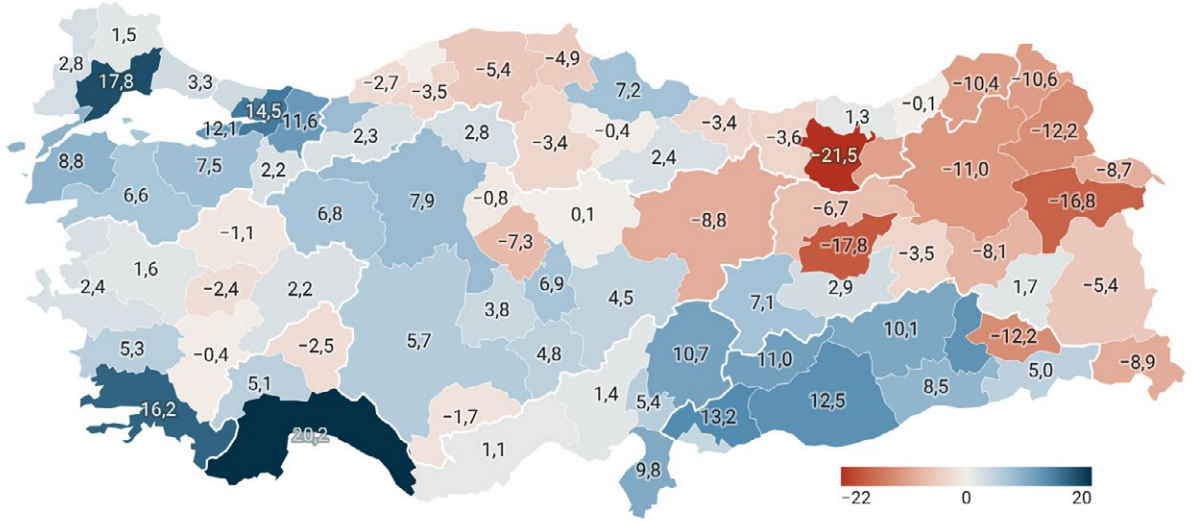

Grafik 2. Yabancı Nüfus Büyüklüğü, (2008-2025)

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2025

Son iki yıldaki nüfus artış hızı farkı büyük ölçüde yabancı nüfustaki değişimden kaynaklanıyor; yabancı nüfus hariç tutulduğunda 2024 ve 2025 artış hızları neredeyse aynı.

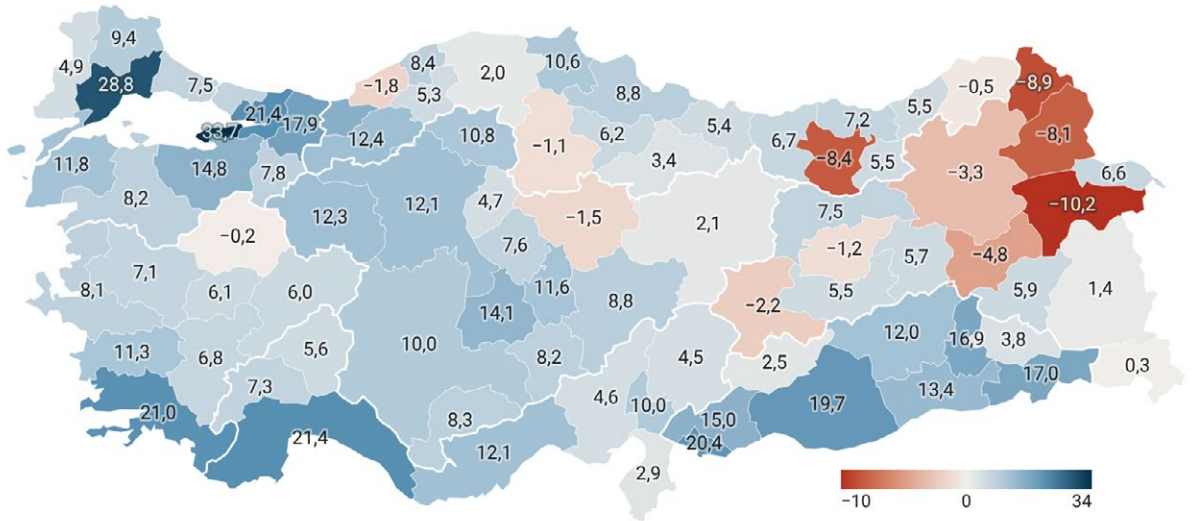

Harita 2. İllere Göre Nüfus Artış Hızı (%o, 2024-2025)

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2025

6 Şubat 2023 depremlerinin üçüncü yıl dönümünde sevindirici haber, geçtiğimiz yıl olduğu gibi depremden en çok etkilenen illerde nüfusun artmış olmasıdır. Hatay'da nüfus 15,3 bin, Kahramanmaraş'ta 12,2 bin, Adıyaman'da 6,8 bin ve Malatya'da 5,4 bin kişi arttı. Depremden etkilenen diğer illerde de benzer bir eğilim gözlenmektedir. Bu artış, bölgeye yönelik geri dönüşlerin ve yeniden yerleşim süreçlerinin kademeli olarak hız kazandığına işaret etmektedir. Bununla birlikte, son beş yıllık nüfus değişimleri incelendiğinde, depremden etkilenen illerin nüfusunun halen deprem öncesi seviyelerin altında olduğu görülmektedir.

Son on yıldaki nüfus değişimleri açısından bakıldığında ise nüfus artış hızının en yüksek olduğu iller arasında Yalova, Tekirdağ ve Kocaeli öne çıkmaktadır (TÜİK, 2026a). Bu iller büyük ölçüde İstanbul'dan gerçekleşen göç hareketleriyle büyümektedir. Bu illeri Antalya ve Muğla gibi kıyı illeri takip etmektedir. Bunun dışında doğurganlık oranının yüksek olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi de nüfusu en çok artan bölgeler arasındadır.

Harita 3. İllere Göre Son 10 Yıldaki Nüfus Artış Oranı (%o, 2015-2025)

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2025

İdari statüye göre bakıldığında Türkiye’de il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranında kısmi de olsa bir artış var (%93,6). Belde ve köylerde yaşayanların oranında da kısmi bir azalma sözü konusu (%6,4). Bununla uyumlu olarak, 2022 yılından itibaren kullanılan ve 1 kilometrekarelik gridler üzerinden nüfus yoğunluğuna göre oluşturulan kentleşme derecesi sınıflamasına göre Türkiye nüfusunun %67,5’i yoğun kentsel alanlarda, %15,8’i orta yoğun kentsel alanlarda ve %16,8’i kırsal alanlarda yaşamaktadır (TÜİK, 2026a).

Yoğun kentsel alanlarda yaşayanların oranı da bir önceki yıla göre arttı. Türkiye nüfusunun yaklaşık her on kişisinden yedisi, ülke yüzölçümünün yalnızca %1,6’sını oluşturan yoğun kentlerde yaşamaktadır.

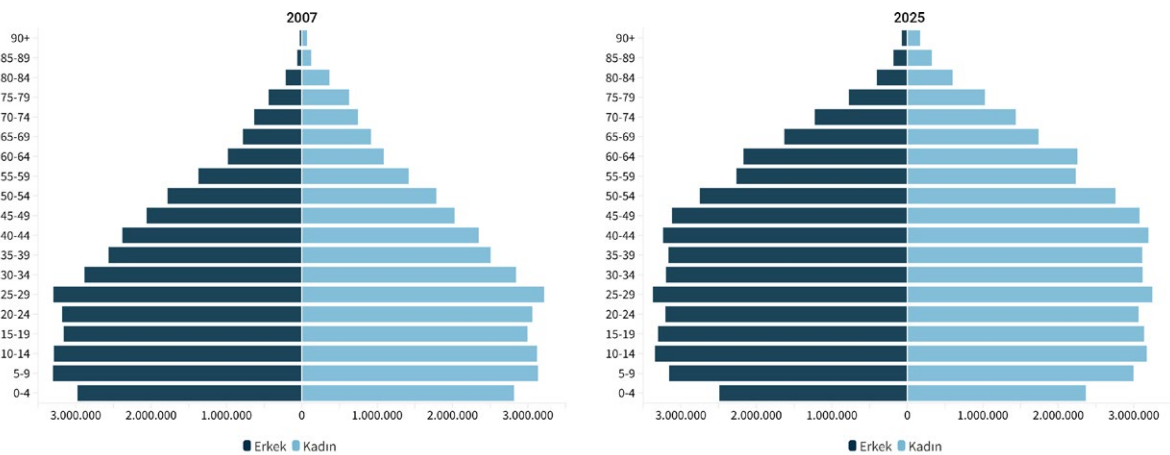
Bir kilometrekareye düşen kişi sayısı olarak tanımlanan nüfus yoğunluğu 2025 yılında 112’ye yükselmiştir. İstanbul’da kilometrekareye 2 bin 943 kişi düşerken, Tunceli’de 11 kişi, Ardahan’da ise 19 kişi düşmektedir (TÜİK, 2026a). Nüfusun belirli illerde ve yoğun kentsel alanlarda yoğunlaşması konut, ulaşım, çevre ve yaşam kalitesi açısından önemli eşitsizlikleri de beraberinde getirmektedir.

Metropol kentlerdeki nüfus artışı ilçelerde de belirgin şekilde görülmektedir. 2025 yılında ilk kez bir ilçenin nüfusu 1 milyonu aşmış; İstanbul’un Esenyurt ilçesi 1 milyon 3 bin 905 kişilik nüfusuyla Türkiye’nin en kalabalık ilçesi olmuştur. Gaziantep’in Şahinbey ve Şehitkamil ilçeleri ile Ankara’nın Çankaya ve Keçiören ilçeleri de 900 binin üzerindeki nüfuslarıyla bu eşige yaklaşmaktadır.

İl nüfuslarına bakıldığında ise nüfusu 100 binin altında olan üç il bulunmaktadır: Bayburt, Tunceli ve Ardahan. Türkiye’de 20 ilin nüfusu 300 binin, 39 ilin nüfusu ise 500 binin altındadır. Buna karşılık nüfusu 1 milyonu aşan il sayısı 24’tür. Bazı ilçelerin nüfuslarının birçok ilden daha yüksek olması, Türkiye’de yerel yönetim ölçeklerinin fiili nüfus büyüklükleriyle giderek daha az örtüştüğünü göstermektedir.

Demografik Dönüşüm ve Doğurganlık

Türkiye nüfusu cinsiyet oranı açısından dengeli bir yapıya sahip. Toplam nüfusun %50,02’sini erkekler, %49,98’ini kadınlar oluşturuyor. Ancak yaş grupları incelendiğinde 60 yaşına kadar erkek nüfus oranının daha yüksek olduğu, 60 yaşından sonra ise kadın nüfus oranının arttığı görülmektedir (TÜİK, 2026a).

Grafik 3. Nüfus Piramidi (2007 ve 2025)

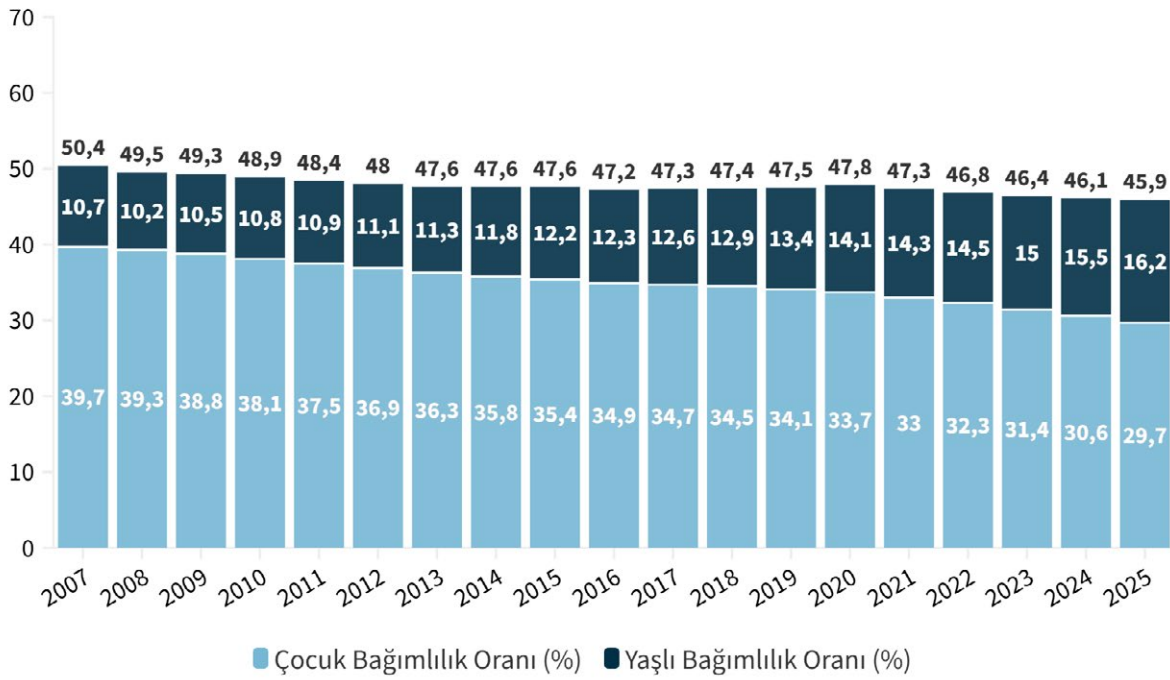
Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2025

Nüfusun yaş ve cinsiyet yapısının değişiminin analiz edilmesi açısından en kullanışlı araçlardan birisi olan nüfus piramitleri incelendiğinde 2007-2025 yılları arasında doğum ve ölüm hızlarının azalmasına bağlı olarak genç kuşaklardaki azalma, yaşlı kuşaklardaki artış belirgin bir şekilde görülmektedir.

Türkiye nüfusunun ortanca yaşı 34,9'a yükseldi. Nüfusun yaş yapısını özetleyen önemli bir göstere olan ortanca yaş, kabaca "nüfusun yaşı" olarak düşünülebilir. Buna göre Türkiye'de artık her iki kişiden biri yaklaşık 35 yaşın üzerindedir. Bazı Karadeniz illerinde yaşlanma daha ileri düzeydedir. Örneğin Sinop'ta ortanca yaş 44'e ulaşmış, Giresun ve Kastamonu'da ise 43'ün üzerine çıkmıştır.

Geniş yaş gruplarına bakıldığında 15 yaş altı çocuk nüfusunun oranı 2007-2025 döneminde %26,4'ten %20,4'e gerilemiştir. Buna karşılık 65 yaş ve üzeri nüfus oranı aynı dönemde %7,1'den %11,1'e yükselmiştir. Genç nüfus azalırken, yaşlı nüfus artmaya devam ediyor.

Çalışma çağındaki nüfus (15-64 yaş) oranı ise aynı dönemde %66,5'ten %68,5'e yükselmiştir. Bu artış, doğurganlığın yüksek olduğu dönemlerde doğan kuşakların çalışma çağına girmesiyle ilişkilidir. Çalışma çağındaki birey başına düşen çocuk sayısını ifade eden çocuk bağımlılık oranı %29,7'ye gerilerken, yaşlı bağımlılık oranı %16,2'ye yükseldi. Toplam yaş bağımlılık oranı ise 46'ya düştü (TÜİK, 2026a).

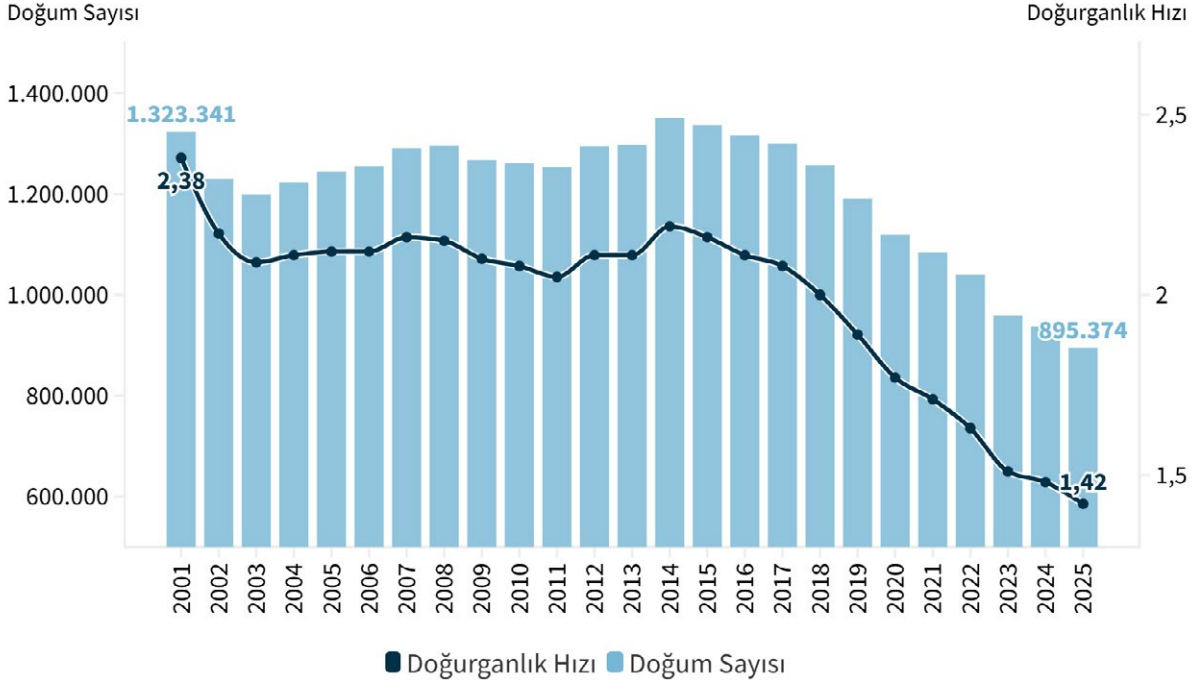
Grafik 4. Çocuk ve Yaşlı Bağımlılık Oranı (% 2007-2025)

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2025

Genç nüfus kapsamında, beş yaş altı nüfusa özel olarak dikkat etmekte fayda var. 2024 yılında 5 milyon 82 bin 386 olan ve toplam nüfusun %5,9'unu oluşturan beş yaş altı nüfusu 2025 yılında 4 milyon 856 bin 560'a, oransal olarak ise %5,6'ya düşmüş durumda (TÜİK, 2026a). Beş yaş altı nüfusu, oransal olarak Cumhuriyet tarihinin en düşük seviyesine, sayısal olarak ise 1960'lı yıllardaki seviyelere gerilemiştir. Ancak o yıllarda toplam nüfusun yaklaşık %15'ini oluşturan bu yaş grubu, bugün nüfusun yalnızca %5,6'sını oluşturmaktadır.

Bu gelişmenin okul öncesi eğitimden başlayarak tüm eğitim kademelerinde etkileri kademe-
li olarak hissedilecektir. Eğitim altyapısı ve öğretmen planlamasında bu demografik dönüşü-
mün dikkate alınması, eğitim politikalarının nicelikten çok kaliteyi artırmaya odaklanması önem
kazanmaktadır.

2001 yılında 2,38 olan ve yüzyılın ilk on yılında yenilenme düzeyine yakın seyreden toplam do-
ğurganlık hızı 2014 yılında 2,19'a yükselmiştir (TÜİK, 2025a). Bu yıldan itibaren ise düzenli olarak
düşmektedir. 2017'de yenilenme düzeyi olan 2,1 çocuğun altına inen bu oran son olarak 2025
yılında 1,42 çocuğa kadar düştü. Son on yıldır kademeli olarak düşüş devam etmektedir.

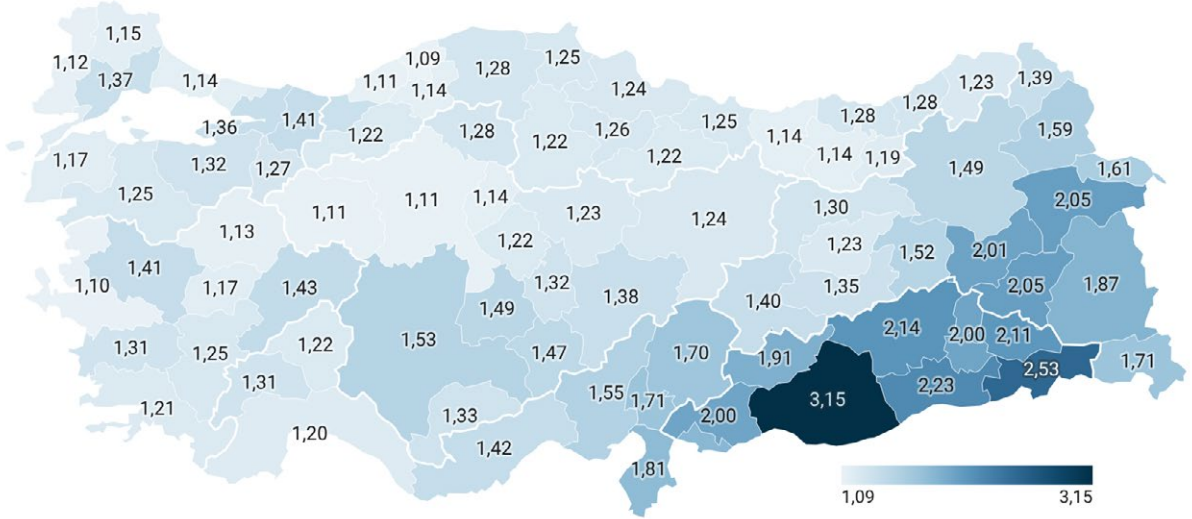

Grafik 5. Doğurganlık Hızı ve Toplam Doğum Sayısı (2001-2025)

Kaynak: TÜİK, Doğum İstatistikleri, 2025

İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyük illerimizde toplam doğurganlık hızının 1,2 çocuk ve altına düş-
müş olması ve yükseköğretim mezunlarında toplam doğurganlık hızının da bu seviyeye gerileme-
si, Türkiye genelinde doğum oranlarının 1,2 seviyesine doğru düşmeye devam edeceğine işaret
ediyor. Doğum oranlarındaki düşme eğilimi toplumun geneline yayılarak devam ediyor. Geçmişte
doğum oranlarının yüksek olduğu Doğu illeri, doğum oranlarının en hızlı düştüğü iller durumunda.

**Toplam doğurganlık hızı 2025'te 1,42 çocuğa kadar düştü;
İstanbul, İzmir ve Ankara'da bu oran 1,2'nin altına inerken
düşüş artık ülkenin tamamına yayılıyor.**

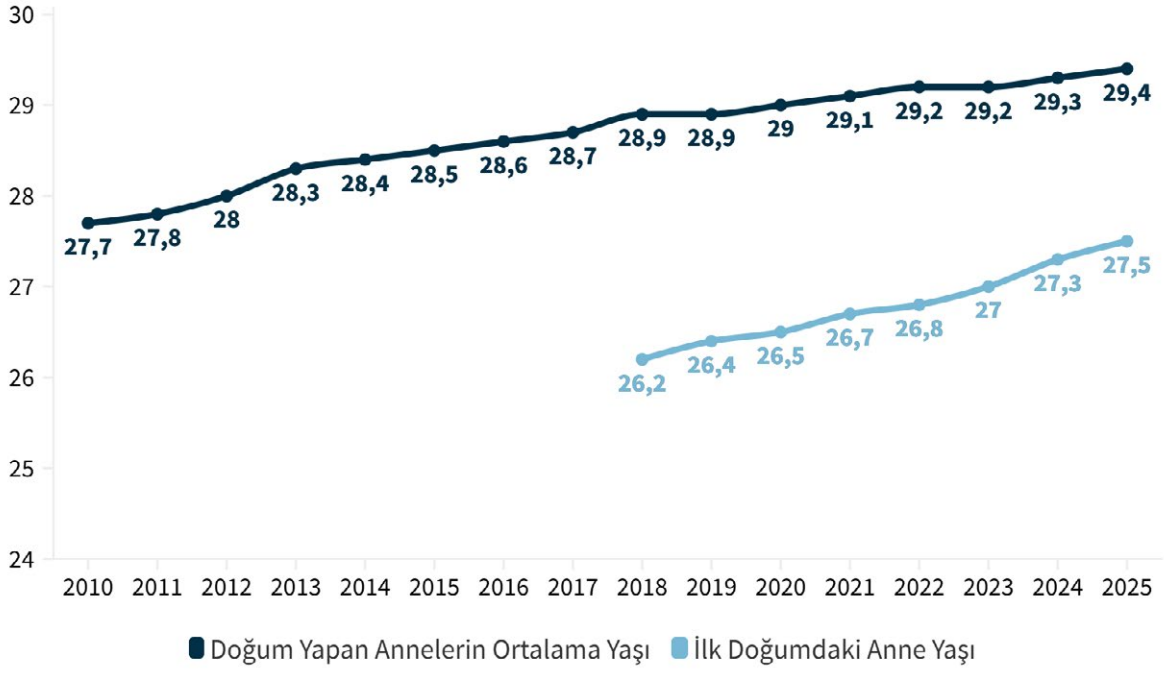
Harita 4. İllere Göre Doğurganlık Hızı (2025)

Kaynak: TÜİK, Doğum İstatistikleri, 2025

Doğumlardaki azalma ilk evlilik yaşı, ilk doğum yaşı ve doğumda anne yaşı ile doğrudan ilintilidir. Ortalama ilk evlenme yaşı 2025 yılında erkeklerde 28,5'e, kadınlarda 26,0'a ulaştı (TÜİK, 2026b). Yıllık evlenme sayılarındaki azalma ve boşanma sayılarındaki artış doğurganlık süresini oldukça kısaltmış durumdadır.

Doğumların ileri yaşlara ertelenme eğilimi devam ediyor. Türkiye'de annelerin ortalama doğum yaşı 2001'de 26,7 iken 2024'te 29,3'e yükselerek yaklaşık 2,6 yıllık belirgin bir artış göstermiştir. Bu artış özellikle 2009-2013 döneminde hızlanmış, 2018 sonrasında ise daha sınırlı ama istikrarlı biçimde devam etmiştir. İlk doğumdaki ortalama anne yaşı da 2014'te 25,5 iken 2024'te 27,3'e yükselmiştir. Bu süreçte doğumların yaş grubu dağılımı da belirgin biçimde değişmiştir: 2006 yılına kadar doğumların en yaygın olduğu yaş grubu 20-24 iken ilk defa 2006 yılında bu durum 25-29 yaş grubuna kaymış, 2014 yılında ise 20-24 yaş grubundaki doğum sayısı 30-34 yaş grubunun da gerisine düşmüştür. 2024 yılı itibarıyla doğumların %43'ü 30 yaş üstü, %16'sı ise 35 yaş üstü anneler tarafından gerçekleştirilmektedir (TÜİK, 2025a). İleri anne yaşına bağlı olarak gebelikte hipertansiyon, gestasyonel diyabet, düşük ve erken doğum riskleri ile kromozomal anomalilerin görülme olasılığının artması gibi sağlık riskleri de bu sürecin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu nedenle söz konusu yaş artışı, sosyodemografik dönüşümün yanı sıra anne ve çocuk sağlığı açısından dikkatle değerlendirilmesi gereken bir süreçtir.

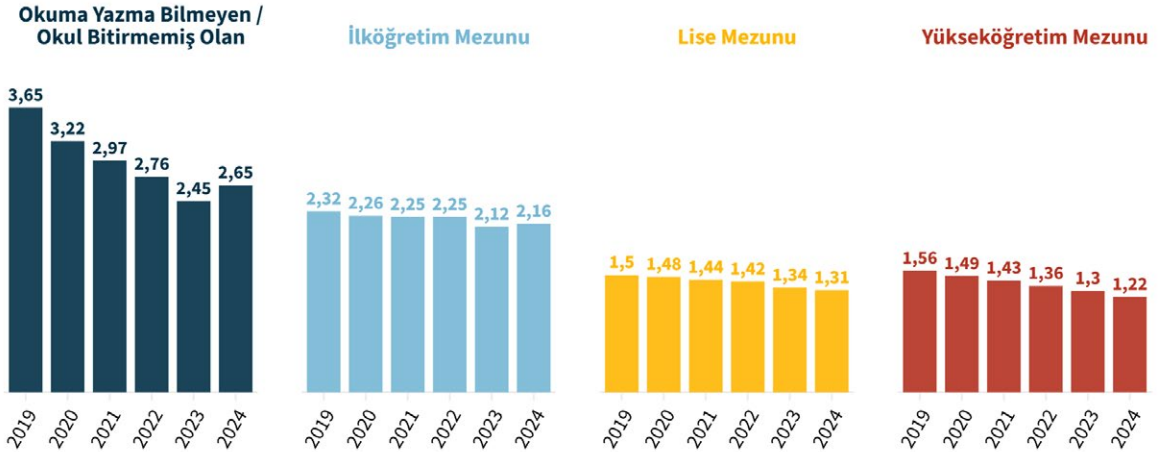
Doğumlar ileri yaşlara erteleniyor. 2024 itibarıyla doğumların %43'ü 30 yaş üstü, %16'sı 35 yaş üstü annelerce gerçekleştiriliyor.

Grafik 6. Annenin Ortalama Yaşı ve İlk Doğumdaki Ortalama Anne Yaşı (2010-2025)

Kaynak: TÜİK, Doğum İstatistikleri, 2024

Doğumların ertelenmesinde annenin eğitim düzeyi de belirleyici bir faktördür. Eğitim düzeyi arttıkça doğurganlık hızının belirgin biçimde azaldığı ve bu eğilimin tüm yıllar boyunca istikrarlı şekilde devam ettiği görülmektedir. Özellikle yükseköğretim mezunu kadınlarda doğurganlık en düşük seviyede seyrederken, düşük eğitim düzeyine sahip gruplarda daha yüksek olmakla birlikte son yıllarda genel bir düşüş eğilimi dikkat çekmektedir. 2024 verilerine göre, okuma yazma bilmeyen/ okul bitirmemiş annelerde doğurganlık hızı 2,65 çocuk, yükseköğretim mezunu annelerde ise 1,22 çocuk olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2025a). Yüksek eğitimli kadınların çocuk sahibi olmasını destekleyecek iş-yaşam dengesini güçlendiren esnek çalışma modelleri, yaygın ve erişilebilir kreş hizmetleri, doğum ve ebeveyn izinlerinin iyileştirilmesi ve doğumda ekonomik teşviklerin (doğum yardımı, vergi indirimi vb.) gibi bütüncül politikaların geliştirilmesi önemlidir.

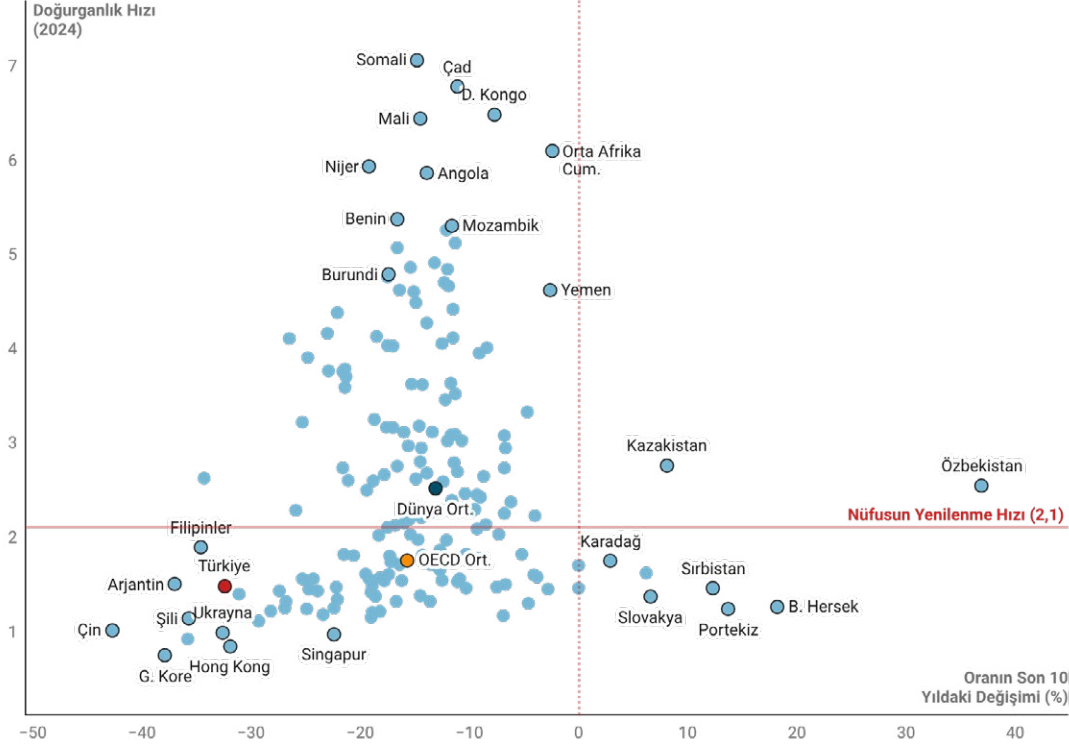

Grafik 7. Annenin Eğitim Durumuna Göre Doğurganlık Hızı (2019-2024)

Kaynak: TÜİK, Doğum İstatistikleri, 2024

Küresel Eğilimler ve Türkiye

Türkiye’de doğum oranlarının 2014 sonrası dönemde hızlı bir şekilde düşmesi ile birlikte, doğum oranları OECD ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerin ortalama seviyelerine oldukça yakın bir seviyeye geldi. Türkiye, dünyanın son 10 yılda doğum oranı en hızlı düşen ülkesi oldu. Dünya genelinde de doğum oranı Türkiye’den daha hızlı düşen sınırlı sayıda ülke var. Benzer şekilde son 10 yılda yaşlı nüfus oranı açısından da Türkiye hızlı artışın olduğu ülkeler arasında yer aldı (World Bank, 2026).

Grafik 8. Doğurganlık Hızı ve Son On Yıldaki Değişim

Kaynak: World Bank, Fertility rate, total (births per woman)

İş-Yaşam
Dengesi
Bağlamında
Ebeveyn İzni
ve Çocuk
Bakım
Hizmetleri

ANALİZ
RAPORLARI

Doğum oranlarının neden düştüğü sorusuna cevap ararken sıklıkla demografik geçiş kuramına başvuruluyor. Kuram genel hatlarıyla doğum oranlarındaki azalmayı, kalkınma, sanayileşme, kentleşme, zorunlu eğitimin yaygınlaşması, kadın istihdamının artışı gibi makroekonomik süreçlerle açıklıyor. Bu kapsamda toplam doğurganlık hızı ve insani gelişme endeksi, kentli nüfus oranı ve kadın istihdamının ilişkisine güncel ülke verileri temelinde bakıldığında genel olarak kalkınma seviyesi, kentleşme, kadın istihdam oranı arttıkça doğum oranlarının azaldığı görülse de aynı kalkınma seviyesinde, aynı kentleşme derecesinde veya aynı kadın istihdam oranında ülkelerin farklı doğum hızlarına sahip oldukları da dikkati çekmektedir. Kalkınmanın hangi aşamasında olduğuna göre eğitim, kadın istihdamı gibi faktörlerin doğurganlık düzeyi ile ilişkisi negatiften pozitif doğru yön değiştirebilmektedir.

BİLGİ KUTUSU

Demografik Geçiş Kuramı

Toplumların sanayileşme ve modernleşme süreciyle birlikte yüksek doğurganlık-yüksek ölümlülükten düşük doğurganlık-düşük ölümlülüğe doğru geçtiğini açıklayan bir modeldir.

Her ne kadar OECD ve Avrupa Birliği ortalamalarının altında olsa da Türkiye’de doğuştan yaşam beklentisi artmaya devam etmektedir. 2024 yılı itibarıyla erkeklerde 75,5 yıl, kadınlarda 80,7 yıl ve toplamda 78,1 yıl olarak hesaplanmıştır (TÜİK 2025b).

Ortalama yaşam süresindeki artış olumlu bir gelişme olmakla birlikte, yaşanan bölgeye, eğitim düzeyine ve sosyoekonomik koşullara bağlı olarak önemli eşitsizlikler devam etmektedir. Ayrıca sağlıklı yaşam beklentisi 57,6 yıl ile toplam yaşam beklentisinin oldukça altındadır (TÜİK 2025b).

Doğum oranlarının düşmesi, yaşlı nüfus oranının artması kamuoyunda daha çok beraberinde getireceği riskler bağlamında ele alınsa da doğum oranlarının azalması ile birlikte çocuk ve genç nüfus oranının azalması beraberinde hem fırsatları hem de riskleri getirmektedir. Doğurganlık hızının düşmesi ve çocuk nüfus oranının azalması, yaşlı nüfus oranı henüz çok yüksek seviyelere ulaşmadan önce ekonomiler için önemli bir fırsat yaratmaktadır. Bu durum literatürde “demografik fırsat penceresi” olarak adlandırılmaktadır.

Sonuç

Türkiye, yaklaşık 2005-2010 döneminden itibaren demografik fırsat penceresinin içerisinde ve mevcut eğilimlerin devam etmesi halinde bu pencerenin 2030’ların ortalarına kadar açık kalması beklenmektedir. Ancak bu süreç, toplumların tarihinde yalnızca bir kez yaşanan geçici bir dönemdir ve otomatik olarak ekonomik büyümeye yol açmamaktadır. Bu fırsatın değerlendirilebilmesi için eğitim kalitesinin artırılması, genç nüfusun üretken istihdam olanaklarına erişiminin güçlendirilmesi ve kadınların işgücüne katılımının desteklenmesi kritik önem taşımaktadır. Türkiye’nin yaşlanmadan önce ekonomik ve kurumsal dönüşümünü tamamlaması, yeterince kalkınması ve zenginleşmesi büyük önem taşımakta olup halen bunun için fırsat bulunmaktadır.

Öte yandan, doğurganlık hızındaki hızlı düşüş, anneliğin ileri yaşlara ertelenmesi ve eğitim düzeyiyle doğurganlık arasındaki ters ilişki, demografik dönüşümün çok boyutlu etkilerini gözler önüne sermektedir. Beş yaş altı nüfusun Cumhuriyet tarihinin en düşük seviyelerine gerilemesi, önümüzdeki yıllarda eğitim sisteminden işgücü piyasasına, sosyal güvenlik sistemlerinden sağlık hizmetlerine kadar geniş bir alanda yapısal uyum ihtiyacını beraberinde getirmektedir. Nüfusun belirli büyükşehirlerde ve kıyı bölgelerinde yoğunlaşması mekansal eşitsizlikleri derinleştirirken, kırsal ve Doğu bölgelerindeki nüfus kaybı bölgesel kalkınma dengesizliklerini artırmaktadır. Bu bağlamda, ailelerin istedikleri sayıda çocuğa sahip olmalarını kolaylaştıracak bütüncül aile politikalarının geliştirilmesi, yaşlı bakım sistemlerinin güçlendirilmesi, bölgesel kalkınma stratejilerinin etkinleştirilmesi ve eğitim ile kamu hizmetlerinin değişen nüfus yapısına uyarlanması Türkiye’nin önündeki en öncelikli politika alanları olarak öne çıkmaktadır.

BİLGİ KUTUSU

Sağlıklı Yaşam Beklentisi

Doğumdan itibaren hastalık veya engellilik olmaksızın sağlıklı geçirilmesi beklenen yıl sayısını ifade eden bu gösterge, toplam yaşam beklentisinden farklı olarak yaşamın kalitesini de ölçmektedir.

HANEHALKI VE AİLE

Prof. Dr. Orhan Koçak

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

DOI: <http://dx.doi.org/10.71174/air28.b02>

Temel Dinamikler

- Türkiye’de ortalama hanehalkı büyüklüğü 2010’da 3,84 iken 2015’te 3,52’ye 2025’te ise 3,08’e kadar düşmüştür. Buna karşılık, toplam hane sayısı aynı dönemde 19,8 milyondan yaklaşık 27 milyona yükselerek daha küçük ama daha fazla sayıda hanenin oluştuğunu göstermektedir.
- Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek ailelerin oranı 2014’te %45,7 iken 2025’te %37,5’e gerilemiştir. Aynı dönemde tek kişilik haneler %13,9’dan %20,5’e, tek ebeveynli aileler ise %7,6’dan %11,3’e yükselmiştir.
- Doğu ve Güneydoğu illerinde (örneğin Şırnak, Hakkari, Şanlıurfa) hanehalkı büyüklüğü ülke ortalamasının oldukça üzerindedir. Buna karşılık Batı Anadolu’da (Çanakkale, Balıkesir, İzmir, Eskişehir) ortalama hanehalkı büyüklüğü 2,5–2,7 seviyelerine kadar düşmüştür.
- Evlenme hızı 2005’te ‰9,37 iken 2025’te ‰6,43’e düşerken, kaba boşanma hızı 2001’de ‰1,41’den 2025’te ‰2,26’ya yükselmiştir. Boşanmış nüfus sayısı da 2010’da 1,56 milyondan 2025’te 3,57 milyona çıkarak önemli bir artış göstermiştir.
- Ortalama anne yaşı 2001’de 26,7 iken 2024’te 29,3’e yükselmiş, ilk doğum yaşı ise 2014’te 25,5’ten 2024’te 27,3’e çıkmıştır. Ayrıca yükseköğretim mezunu kadınlarda doğurganlık hızı 1,22 çocuk seviyesine kadar düşmesi ve tek kişilik hanelerin %20,5’e ulaşması yalnızlaşma ve yaşlanma risklerini artırmaktadır.

Öneriler

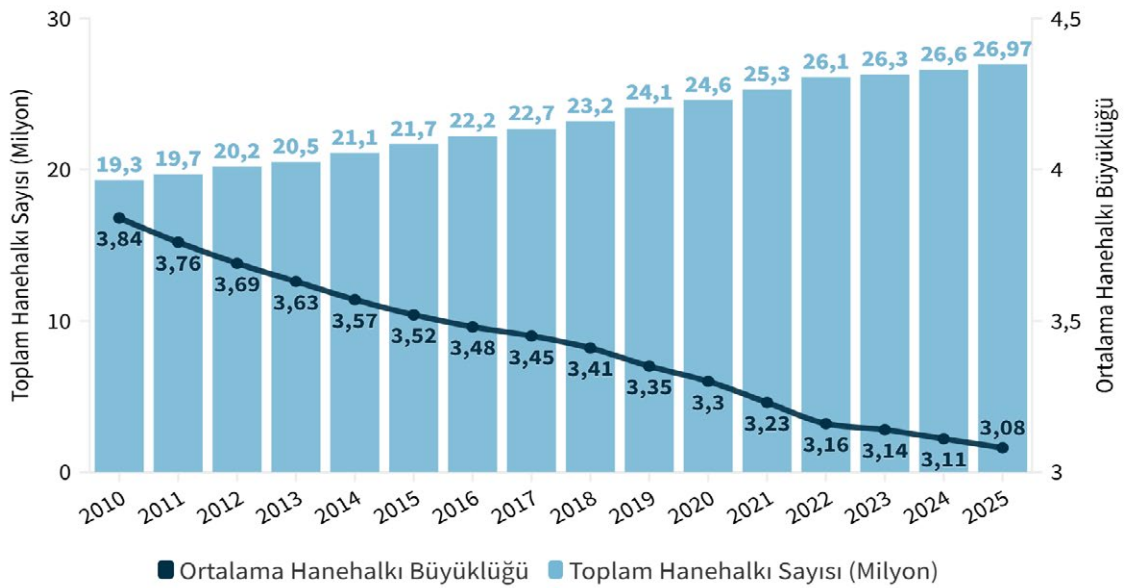
- Doğurganlığın düşmesi karşısında ailelere yönelik ekonomik teşvikler ve bakım destekleri artırılmalıdır. Gençlerin evlilik yapma ve çocuk sahibi olma kararlarını kolaylaştıracak konut, gelir ve güvence odaklı politikalar geliştirilmelidir.
- Kadınların istihdamını desteklerken doğurganlığı teşvik edecek esnek çalışma modelleri ve bakım hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır. Genç çiftlerin kariyer ve aile yaşamını birlikte sürdürebilmesini sağlayan istihdam, eğitim, bakım, barınma gibi farklı alanlarda kurumsal destekler güçlendirilmelidir.
- Artan tek kişilik haneler doğrultusunda yaşlılara yönelik bakım ve sosyal destek hizmetleri genişletilmelidir. Sosyal izolasyonu azaltmaya yönelik topluluk temelli uygulamalar teşvik edilmelidir.
- Hanehalkı yapısındaki bölgesel farklılıklar dikkate alınarak yerel ihtiyaçlara uygun politikalar geliştirilmelidir. Genç nüfusun bölgeler arası dengesiz dağılımını azaltacak istihdam ve yaşam koşulları iyileştirilmelidir.
- Annelik ve ev içi emeğin toplumsal değeri artırılarak bu rollere yönelik sosyal güvence ve ekonomik destekler sağlanmalıdır. Kadınların ve gençlerin farklı yaşam ve aile tercihlerini destekleyen kapsayıcı politikalar benimsenmelidir.
- Aile büyüklüğünü ve doğumu teşvik eden konut ve şehirleşme politikalarına öncelik verilmelidir.

Türkiye’de aile yapısı, hanehalkı büyüklüğündeki düzenli azalmaya bağlı olarak çok boyutlu bir dönüşümden geçmektedir. Geniş aile yapısı ve akrabalık bağları çözülürken, bu yapılar yerini daha küçük, çekirdek ve bireyselleşmiş aile biçimlerine bırakmaktadır. Bu süreçte hanehalkı kavramı değişen aileleri tam olarak temsil etmemekte; tek kişilik haneler, çocuksuz çiftler ve akrabalık bağı olmayan bireylerin birlikte oluşturdukları hane formları yaygınlaşmaktadır. Ailenin dayanışma ve bakım gibi toplumsal işlevleri kısmen zayıflamakta, sosyal destek alanlarında aile içi dayanışmanın yerini profesyonel hizmetler almaktadır.

Bu değişim; evlilik yaşının yükselmesi, boşanma oranlarının artması ve doğurganlığın düşmesiyle doğrudan ilişkilidir. Geleneksel çekirdek aile modelinin zayıflamasıyla birlikte artan tek ebeveynli aileler ve tek kişilik haneler, aileyi daha çeşitli ama daha kırılabilir bir yapıya dönüştürmektedir. Bölgesel farklılıklar ise dönüşümün homojen olmadığını göstermektedir; Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da geniş aile yapısı kısmen korunurken, Batı Anadolu’da ve büyükşehirlerde yeni tip aile formları daha sık görünür hale gelmektedir. Toplumsal değişimin sonucu olan bu değişim; yalnızlaşma, yaşlı nüfusun artışı ve sosyal destek ihtiyacının büyümesi gibi yeni risk alanlarını beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, hanehalkı çeşitliliğini ve değişen toplumsal ihtiyaçları dikkate alan sosyal politikaların geliştirilmesi kritik önem taşımaktadır.

Hanehalkı Tipleri ve Dağılımı

TÜİK verileri, ortalama hanehalkı büyüklüğündeki düzenli azalmanın toplumsal yapının çekirdek aileye doğru evrildiğini ve geleneksel geniş aile modelinin zayıfladığını ortaya koymaktadır. 2010 yılında 3,84 olan ortalama hanehalkı büyüklüğü, 2025 yılına gelindiğinde 3,08’e kadar gerilemiştir (TÜİK, 2026c). Bu demografik değişim; kentleşmenin hızlanması, kadınların işgücüne katılımının artması ve evlilik yaşının yükselmesi gibi sosyolojik ve ekonomik dönüşümlerin doğrudan bir yansımasıdır. Buna karşılık toplam hanehalkı sayısının 2012’de 19,8 milyondan 2025’te 27 milyona yaklaşması, nüfusun daha küçük ama daha fazla sayıda konuta bölündüğünü göstermektedir. Bu durum, bireyselleşmenin ve yalnız yaşama eğiliminin yaygınlaştığına işaret etmektedir.

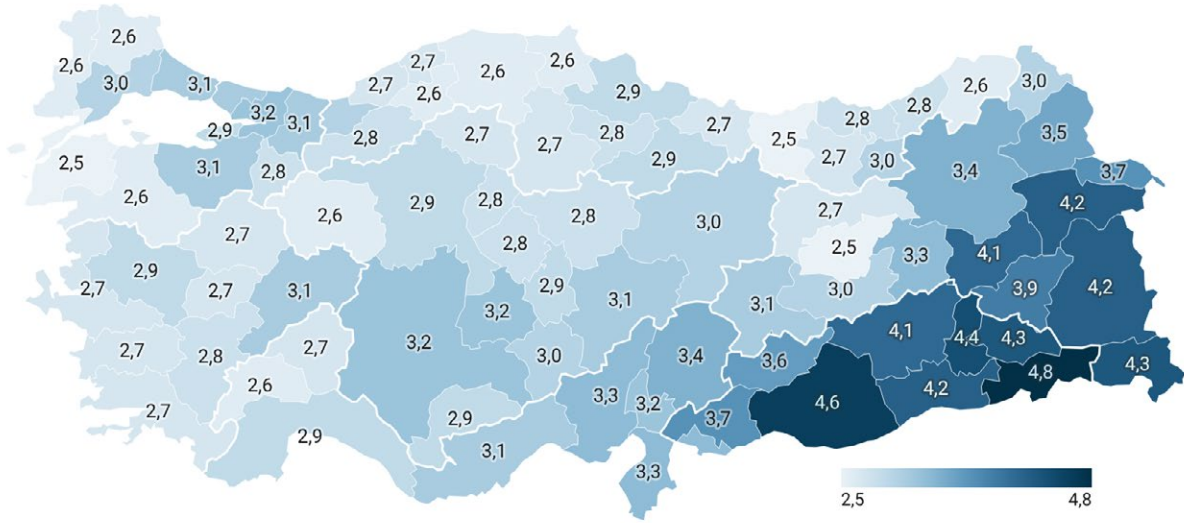

Grafik 9. Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü ve Toplam Hanehalkı Sayısı (2010-2025)

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Aile, 2025

Hanehalkı büyüklüğündeki küçülme, kuşaklararası etkileşimin azalması, yaşlı bakımının aile içinden kurumsal yapılara kayması ve sosyal destek ağlarının zayıflaması gibi sonuçlar doğurabilir. Özellikle yaşlı nüfusun artışıyla birlikte tek kişilik hanelerin çoğalması, sosyal hizmetler açısından yeni risk alanlarını da beraberinde getirmektedir.

Bölgesel açıdan bakıldığında ise Türkiye’de belirgin bir farklılaşma göze çarpmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde hanehalkı büyüklüğü ülke ortalamasının oldukça üzerindedir (TÜİK, 2026c). Şırnak, Hakkari, Şanlıurfa, Mardin ve Van gibi illerde yüksek hanehalkı büyüklüğü; yüksek doğurganlık oranları, güçlü akrabalık bağları, geleneksel yaşam tarzıyla ilişkilidir. Ancak bu illerde de yıllar içinde ciddi bir düşüş gözlenmesi, modernleşme, eğitim seviyesinin artması ve göç gibi faktörlerin etkisini göstermektedir.

Harita 5. İllere Göre Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü (Kişi Sayısı, 2025)

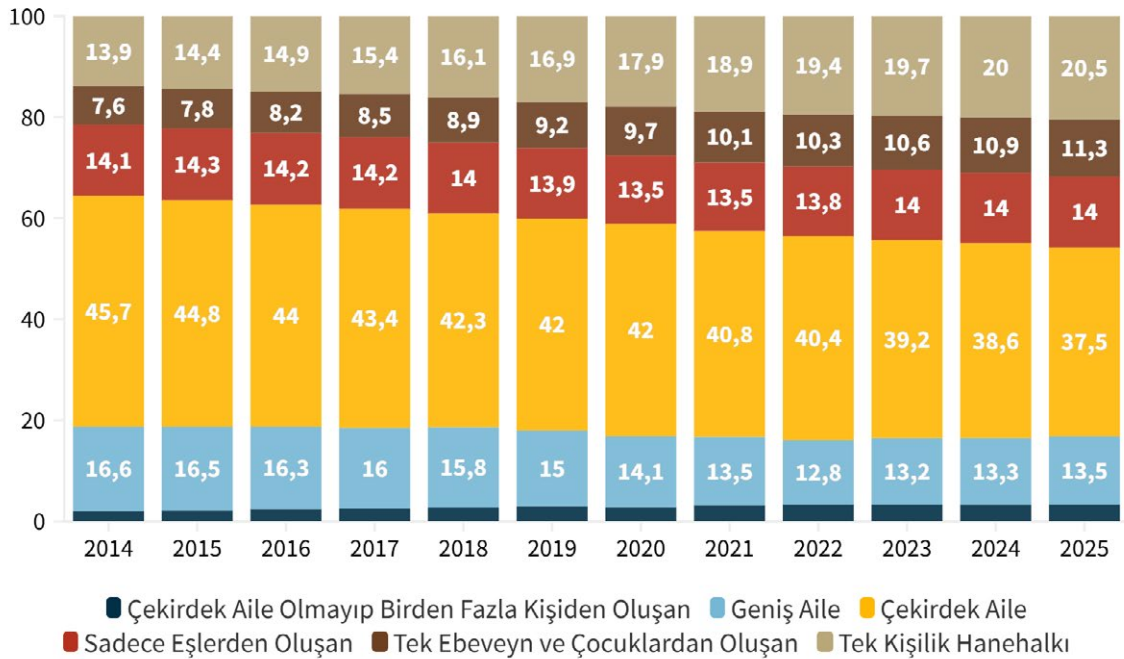
Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Aile, 2025

Batı ve kıyı bölgelerinde ise daha küçük hanehalkı yapıları dikkat çekmektedir. Çanakkale, Balıkesir, İzmir ve Eskişehir, Giresun gibi illerde ortalama hanehalkı büyüklüğü 2,5-2,7 bandına kadar gerilemiştir (TÜİK, 2026c). Türkiye'nin genel toplumsal değişiminin "öncü laboratuvarı" niteliğinde olan büyükşehirlerde (İstanbul, Ankara, İzmir) ise yüksek yaşam maliyetleri, kariyer odaklı yaşam tarzı, geç evlilik ve kadınların işgücüne katılımı gibi faktörler, hanehalkı küçülmesini Türkiye ortalamasından çok daha hızlı bir noktaya taşımıştır.

Bu durum bir yandan tüketimi ve konut talebini artırırken, diğer yandan yalnızlaşma, yaşlı nüfusun artması ve doğurganlığın düşmesi gibi önemli sosyal ve demografik riskleri beraberinde getirmektedir. Yüksek yaşam maliyetleri büyükşehirlerde konut fiyatlarının ve kira giderlerinin artması, bireyleri daha küçük hanelerde yaşamaya zorlamaktadır. Kariyer odaklı yaşam tarzı, geç evlilik, boşanma oranlarının artışı ve bireyselleşme eğilimi de hane küçülmesini hızlandırmaktadır. Özellikle genç yetişkinlerin tek başına yaşama eğilimi ve eşini kaybeden kadın yaşlı sayısının artması, bu sürecin belirleyicilerindedir. Gençlerin ve yaşlıların yaşamlarında artan yalnızlık ve sosyal izolasyon ciddi bir sorun haline gelmektedir. Türkiye’de yalnız yaşayan yaşlı sayısı 1 milyon 836 bine yükselmiş olup yaşlı nüfusun %19'unu oluşturmaktadır (TÜİK, 2026c). Düşen doğurganlık ve hanehalkının küçülmesi ile paralel olarak yaşlı nüfusun yalnız yaşaması, bakım hizmetlerine olan ihtiyacı artırmaktadır.

Mevcut durum, işgücü piyasasından sosyal güvenlik sistemine kadar pek çok alanda yeni sorunları beraberinde getirebilir. Diğer yandan, uzun yıllardır devam eden kırdan kente gerçekleşen göç hareketleri de hem hane yapısını hem de toplumsal ilişkileri dönüştürmektedir. Bu nedenle sosyal politikaların bölgesel farklılıkları dikkate alarak geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Eğitim, istihdam ve kadınların güçlendirilmesine yönelik politikalar doğu bölgeleri için öncelikli iken; batı bölgelerinde yaşlı bakım hizmetleri, aileyi destekleyici uygulamalar ve doğurganlığı teşvik edici politikalar ön plana çıkmalıdır. Bu çerçevede hanehalkı büyüklüğündeki değişim, Türkiye'nin toplumsal dönüşümünü anlamak açısından kritik bir gösterge niteliği taşımaktadır.

Hanehalkı türlerindeki çeşitlenme, geleneksel çekirdek aile modelinin baskınlığını yitirdiğini kanıtlayan en somut değişimdir. 2014-2025 yılları arasında özellikle eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek ailelerin oranı %45,7'den %37,5'e gerileyerek önemli bir düşüş göstermiştir. Ekonomik açıdan ise çocuk yetiştirmenin artan maliyeti, konut ve eğitim giderleri gibi faktörler ailelerin daha küçük yapılar tercih etmesine neden olmaktadır. Sosyal açıdan bakıldığında ise bireyselleşme eğilimlerinin güçlenmesi ve kariyer odaklı yaşam biçimlerinin yaygınlaşması bu dönüşümü desteklemektedir. Buna karşılık, tek kişilik hanehalklarının oranındaki artış (%13,9'dan %20,5'e) oldukça çarpıcıdır ve Türkiye'de bireysel yaşamın giderek yaygınlaştığını göstermektedir (TÜİK, 2026c). Bu artış, bir yandan yaşlı nüfusun çoğalmasıyla bağlantılıyken, diğer yandan genç bireylerin daha geç evlenmesi ya da yalnız yaşamayı tercih etmesiyle açıklanabilir. Sosyal açıdan yalnız yaşama artık bir istisna değil, kabul gören bir tercih haline gelmektedir.

Grafik 10. Hanehalkı Kompozisyonu (% , 2014-2025)

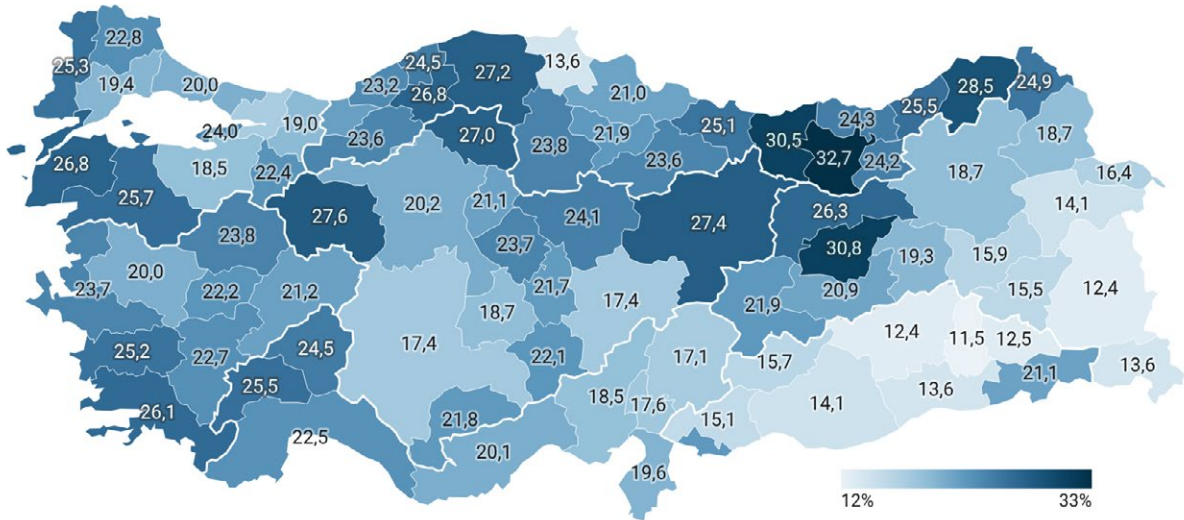
Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Aile, 2025 verilerinden hareketle oluşturulmuştur.

Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan ailelerin oranındaki artış da (%7,6'dan %11,3'e) dikkat çekmektedir. Baba ve çocuklardan oluşan çekirdek ailelerin düşük oranlarda (1,7'den 2,6'ya) ve sınırlı bir artışla ilerlediği; buna karşılık anne ve çocuklardan oluşan çekirdek ailelerin çok daha yüksek oranlarda (6,5'ten 8,4'e) ve düzenli bir yükseliş gösterdiği görülmektedir (TÜİK, 2026c). Bu durum, çocukların bakım ve sorumluluğunun önemli ölçüde anneler üzerinde yoğunlaştığını göstermek-

tedir. Sosyal açıdan bakıldığında, annenin hem ebeveynlik hem de ev içi rollerin tamamını üstlenmesi, zaman baskısı, sosyal izolasyon ve psikolojik yıpranma riskini artırır. Tek ebeveynli yapıda destek mekanizmalarının sınırlı olması, annenin hem bakım veren hem de karar alıcı rolünü tek başına yürütmesine neden olur. Ekonomik açıdan ise tek gelirle geçinme zorunluluğu annenin üzerindeki yükü ağırlaştırır. Çocuk bakımı nedeniyle tam zamanlı ve güvenceli işlere erişim zorlaşabilir; bu da gelir düşüklüğü ve yoksulluk riskini artırır.

Sadece eşlerden oluşan çekirdek ailelerin oranının görece sabit kalması (%14 civarı), çocuk sahibi olmadan sürdürülen evliliklerin yaygınlaştığını düşündürmektedir. Bu durum, hem doğurganlığın ertelenmesi hem de bilinçli olarak çocuksuz yaşamın tercih edilmesiyle ilişkilendirilebilir. Özellikle çift gelirlili ve çocuksuz hane yapısının ekonomik açıdan daha sürdürülebilir görülmesi bu eğilimi desteklemektedir. Geniş aile yapısını temsil eden “en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan haneler”in oranındaki düşüş (%16,6’dan %13,5’e) ise Türkiye’de geleneksel geniş aile yapısının çözülmeye devam ettiğini göstermektedir. Kuşaklararası birlikte yaşama azalmakta, bireyler daha bağımsız yaşam biçimlerini tercih etmektedir.

Türkiye genelinde hanehalkı türlerinin oranlarına bakıldığında “eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile” birçok ilde en yüksek paya sahiptir; bu oran Şanlıurfa (%52,2), Diyarbakır (%50,6) ve Van (%51,5) gibi illerde %50’nin üzerine çıkarken, İzmir (%32,7) ve Eskişehir (%30,9) gibi batı illerinde daha düşük seviyededir. Sadece eşlerden oluşan çekirdek aileler Balıkesir (%21,2), Sinop (%22,8) ve Çorum (%21,7) gibi illerde öne çıkarken, Şırnak (%4,8) ve Hakkari (%6,0) gibi illerde oldukça düşüktür. Tek ebeveynli aileler genellikle %9–13 bandında seyretmekle birlikte Bingöl (%13,8) ve Elazığ (%13,7) gibi illerde nispeten yüksektir. “En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan” haneler Hakkari (%21,2) ve Batman (%19,2) gibi illerde daha yaygınken, Eskişehir (%9,2) gibi illerde düşüktür. Çekirdek aile bulunmayan çok kişili haneler ise genel olarak en düşük gruptur; ancak Yalova (%6,4) ve Tunceli (%5,8) gibi illerde görece daha yüksek oranlara ulaşmaktadır. Tek kişilik haneler özellikle Gümüşhane (%32,7), Tunceli (%30,8) ve Eskişehir (%27,6) gibi illerde yüksek oranlara ulaşırken, Batman (%11,5) ve Şırnak (%14,1) gibi illerde daha düşüktür (TÜİK, 2026c).

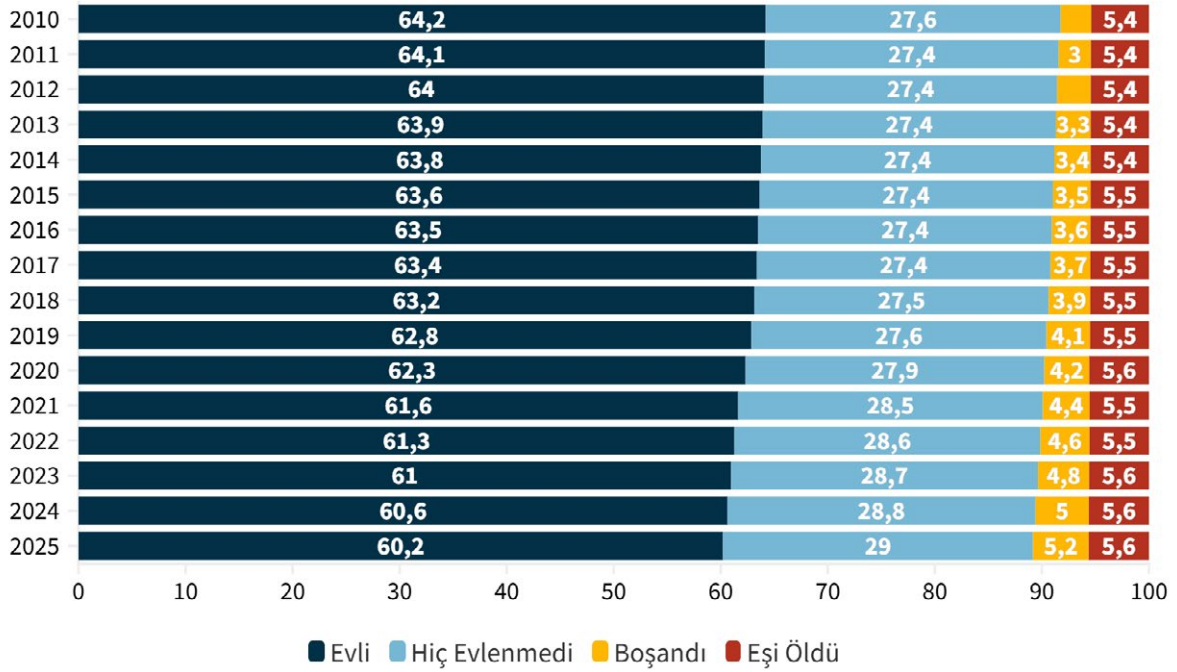

Harita 6. İllere Göre Tek Kişilik Hanehalkı Yoğunluğu (% , 2025)

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Aile, 2025 verilerinden hareketle oluşturulmuştur.

Evlenme ve Boşanma Dinamikleri

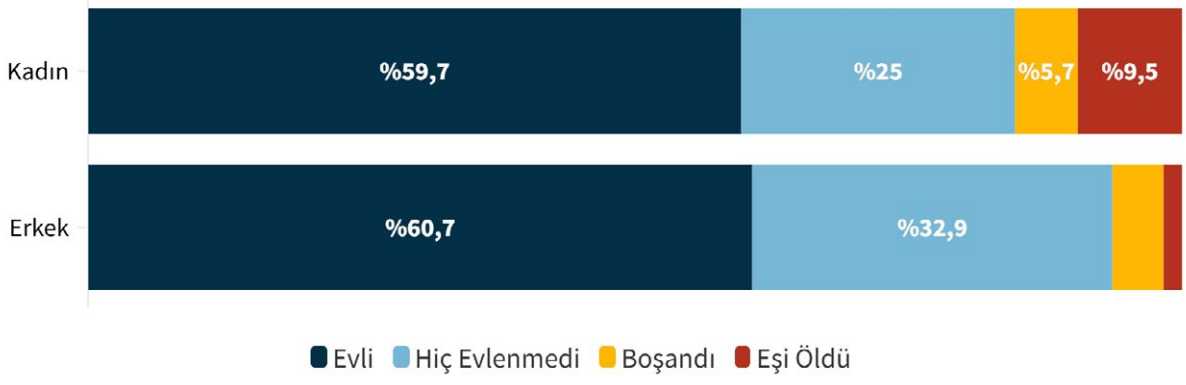
2010-2025 döneminde Türkiye’de 15 yaş ve üzeri nüfusun medeni durumundaki değişim, toplumsal yapıda kademeli ama belirgin dönüşümlere işaret etmektedir. Toplam yetişkin nüfus 54,7 milyondan 68,6 milyona yükselirken, evli nüfus sayısı artmasına rağmen toplam içindeki payı gerilemiştir. 2010’da yaklaşık %64,2 olan evli oranı 2025’te %60,2’ye düşmüştür. Buna karşılık hiç evlenmemişlerin oranı %27,6’dan %29’a yükselmiş, boşanmışların oranı %3 civarından %5,2’ye çıkmış, dul nüfus oranı ise sınırlı bir artışla %5,4’ten %5,6’ya yükselmiştir (TÜİK, 2026a). Bu tablo, evliliğin toplum içindeki ağırlığının görece azalırken alternatif yaşam biçimlerinin ve bireyselleşmenin güçlendiğini düşündürmektedir.

Grafik 11. Medeni Duruma Göre Nüfus Yapısı (2010-2025)

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2025

Cinsiyet kırılımı, bu dönüşümün farklı boyutlarını ortaya koymaktadır. 2025 itibarıyla erkeklerde hiç evlenmemişlerin oranı %32,9 ile kadınlara (%25) göre oldukça yüksektir (TÜİK, 2026a). Bu durum erkeklerin evliliğe girişte daha fazla gecikme yaşandığına işaret edebilir. Buna karşılık kadınlarda dul oranı (%9,5), erkeklere kıyasla belirgin biçimde yüksektir; bu fark, kadınların daha uzun yaşam beklentisiyle ilişkilidir. Boşanmış kadın oranınının (%5,7) erkeklerden (%4,7) yüksek olması ise boşanma sonrası kadınların yeniden evlenme olasılıklarının daha düşük olduğu anlamına geliyor olabilir.

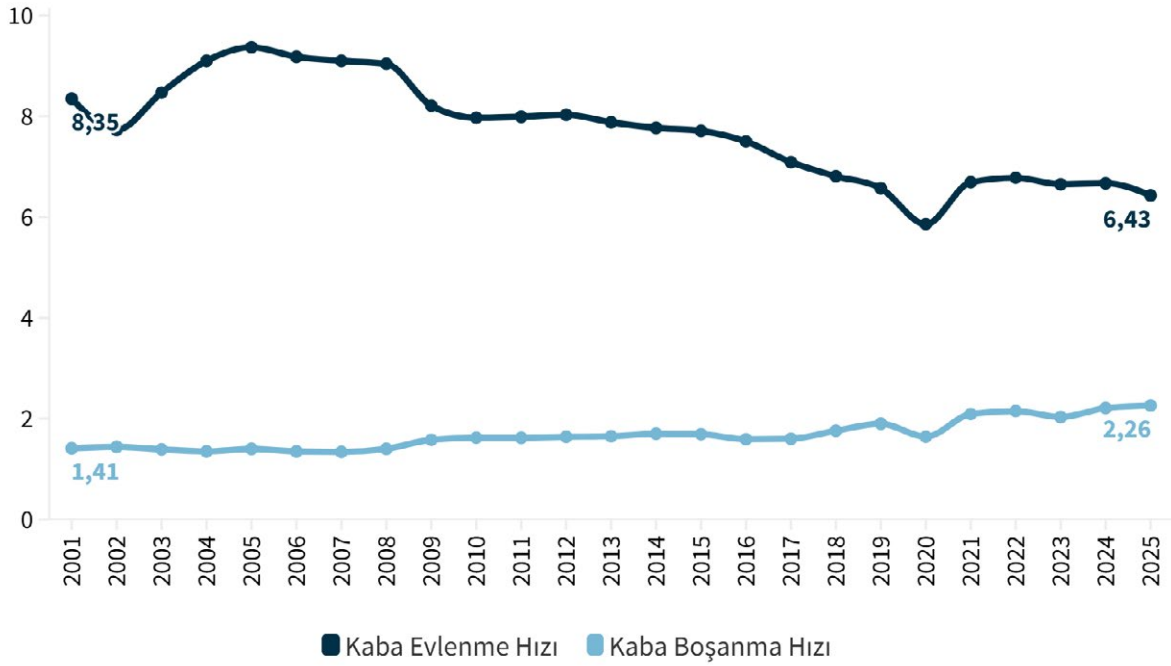
Grafik 12. Cinsiyete Göre Medeni Durum (% , 2025)

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2025

Boşanma sayılarındaki artış dikkat çekicidir. 2010'da 1,56 milyon olan boşanmış nüfus 2025'te 3,57 milyona yükselmiştir. Bu artış yalnızca nüfus büyüklüğüyle açıklanamayacak ölçüdedir ve evliliklerin daha kırılgan hale geldiğine işaret eder. Aynı dönemde hiç evlenmeyenlerin sayısının yaklaşık 5 milyon artması, genç kuşakların evlilik kararını ertelediğini ya da farklı yaşam tercihleri benimsediğini göstermektedir.

Türkiye'de aile yapısının daha çeşitli ve dinamik bir hale geldiğini; geleneksel erken ve kalıcı evlilik modelinden, daha geç yaşta ve daha esnek ilişki biçimlerine doğru bir geçiş yaşandığını göstermektedir. Türkiye'de evlilik ve boşanma dinamikleri giderek derinleşen yapısal bir risk alanına işaret etmektedir. Evlenme hızı uzun vadede düşüş gösterirken (2005'te %9,37'den 2025'te %6,43'e), boşanma oranları belirgin ve sürekli bir artış eğilimi sergilemiştir. Kaba boşanma hızı 2001'de %1,41 iken 2010'da %1,62'ye, 2025'te ise %2,26'ya yükselmiştir. Boşanma sayısı da 2001'de 91.994'ten 2010'da 118.568'e, 2025'te ise 193.793'e çıkmıştır (TÜİK, 2025b). Bu karşıt yönlü hareket, evliliklerin sürdürülebilirliğinin zayıfladığını ve aile yapısında çözülme riskinin arttığını ortaya koymaktadır.

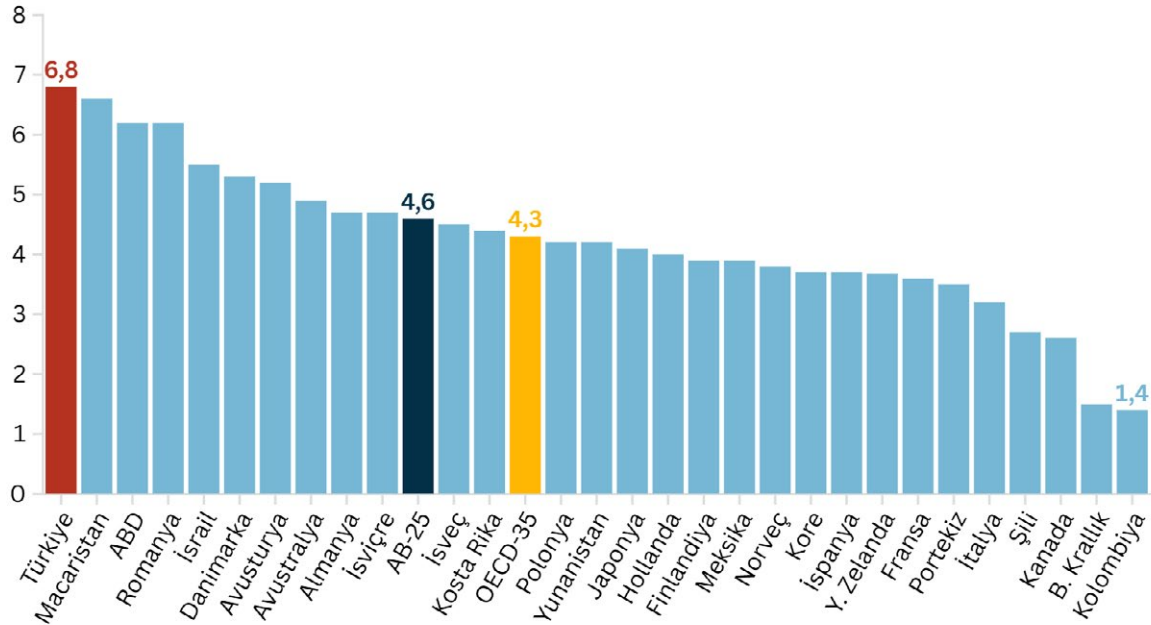
Türkiye'de evlilik ve boşanma dinamikleri giderek derinleşen yapısal bir risk alanına işaret ediyor. Evlenme hızı uzun vadede düşüş gösterirken boşanma oranları belirgin ve sürekli bir artış eğilimi sergiliyor.

Grafik 13. Kaba Evlenme ve Kaba Boşanma Hızı (%o, 2001-2025)

Kaynak: TÜİK, Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2025

OECD ülkelerindeki kaba evlenme hızı verileri incelendiğinde, Türkiye'nin 2022 yılı itibarıyla 6,8'lik oranla OECD ortalamasının (4,3) oldukça üzerinde yer aldığı görülmektedir. Bu tablo, Türkiye'de evliliğin birçok gelişmiş ülkeye kıyasla hâlâ baskın bir toplumsal kurum olarak varlığını koruduğunu teyit etmektedir. Karşılaştırmalı olarak bakıldığında Türkiye; Macaristan (6,6) ve ABD (6,2) gibi ülkelerle benzer bir seyir izlerken; Almanya (4,7), Fransa (3,6) ve İtalya (3,2) gibi Batı Avrupa ülkelerinden belirgin biçimde ayrılmaktadır.

Grafik 14. OECD Ülkelerinde Kaba Evlenme Hızı (%o, 2022)

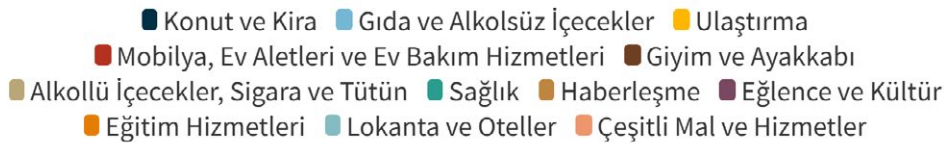
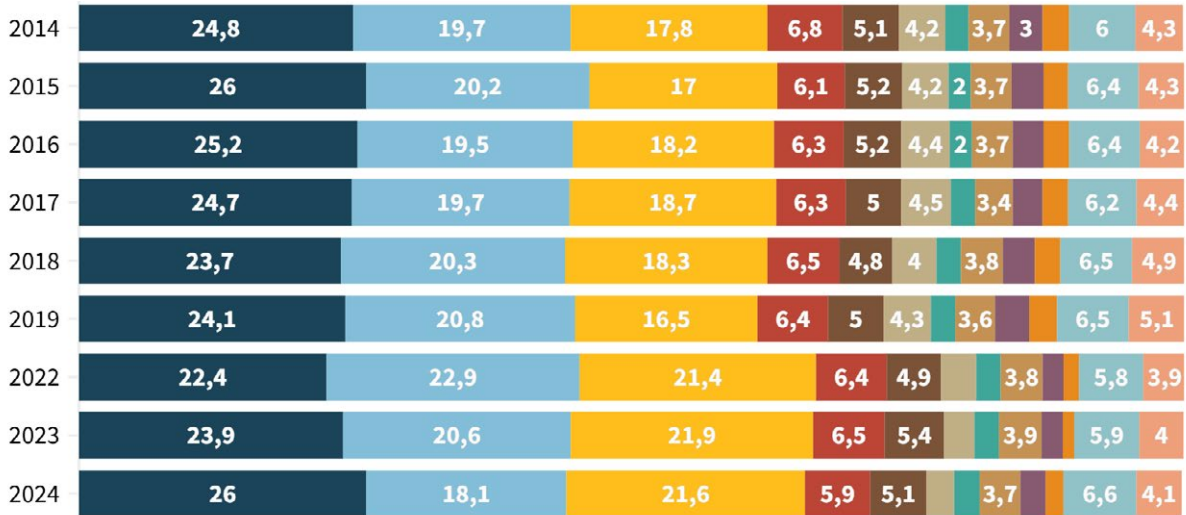
Kaynak: OECD, Family Database

Birçok OECD ülkesinde 1970'lerden bu yana evlilik oranlarında keskin bir düşüş trendi yaşanırken ve OECD-35 ortalaması 8,3'ten 4,3'e gerilerken, Türkiye'nin bu küresel eğilimden daha sınırlı düzeyde etkilendiği görülmektedir (OECD, 2026). Ancak evlilik kurumunun bu görece gücüne rağmen; kentleşme, eğitim süresinin uzaması ve kadınların işgücüne katılımı gibi yapısal dönüşümlerin uzun vadede evlilik oranlarını aşağı çekebilecek bir dinamik oluşturduğu söylenebilir.

OECD ülkelerinde kaba boşanma hızı Türkiye açısından değerlendirildiğinde ise birkaç temel bulgu öne çıkmaktadır. Öncelikle Türkiye'de boşanma oranı 2019'da 1,9 iken 2022'de 2,1'e yükselmiştir. Bu artış, Türkiye'de boşanmanın giderek daha görünür ve yaygın hale geldiğini göstermektedir. Ancak bu seviyeye rağmen Türkiye hâlâ OECD ortalamasının (1,8) biraz üzerinde ama birçok gelişmiş ülkeye kıyasla orta seviyede yer almaktadır. Karşılaştırmalı olarak bakıldığında Türkiye'nin boşanma oranı; İsveç (2,1) ve Danimarka (2,1) ile benzer düzeydedir. Buna karşılık Amerika (2,5) ve Litvanya (2,6) gibi ülkelerden daha düşüktür. Öte yandan İtalya (1,4), İspanya (1,7) ve Almanya (1,6) gibi bazı Avrupa ülkelerine göre daha yüksektir (OECD, 2026).

Hanehalkı Tüketimi ve Yoksulluk Göstergeleri

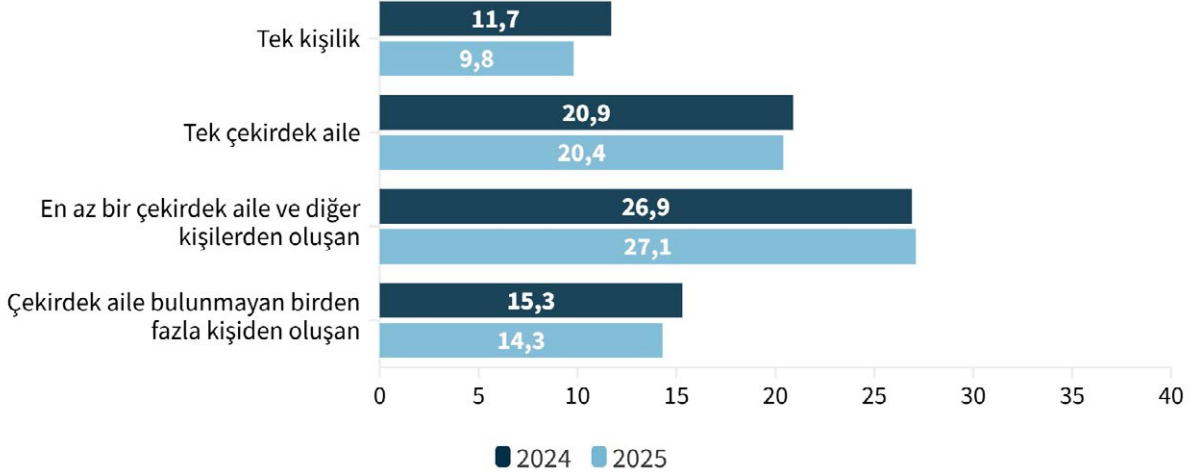
2014-2024 döneminde hanehalkı tüketim harcamaları incelendiğinde, en dikkat çekici ve riskli artışın ulaştırma harcamalarında gerçekleştiği görülmektedir. 2019'da %16,5 olan ulaştırma harcamalarının 2024'te %21,6'ya yükselmesi, dönem içindeki en belirgin artışı oluşturarak hane bütçesi üzerinde ciddi bir maliyet baskısına işaret etmektedir (TÜİK, 2025c). Bunun yanında konut ve kira harcamalarının da %26 seviyesine ulaşarak yüksekliğini koruması barınma giderlerinin ağırlığını artırırken, gıda harcamalarındaki düşüş hanelerin zorunlu diğer kalemlere yönelmek için temel tüketimden kısıpabileceğini düşündürmektedir. Eğitim ile eğlence-kültür harcamalarındaki gerileme ise uzun vadede yaşam kalitesi ve beşerî sermaye açısından risk oluşturmaktadır. Genel tablo, hanelerin artan zorunlu giderler karşısında daha savunmacı bir tüketim yapısına yöneldiğini göstermektedir.

Grafik 15. Hanehalkı Tüketim Harcamalarının Dağılımı (% 2014-2024)

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Tüketim Harcaması, 2024

Hanehalkı tipine göre yoksulluk oranlarının medyan gelirin %60 eşiğine göre nasıl değiştiği hane yapısının yoksulluk riski üzerinde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. 2024-2025 yılları arasında tek kişilik hanelerde yoksulluk oranı %11,7'den %9,8'e dūřuř gōstermiřtir (TÜİK, 2025d). Bu durum bireysel yaşamın gōreli olarak daha kontrollü gider yapısıyla ilişkili olabilir. Tek çekirdek aileden oluşan hanelerde ise bu oran gōrece yüksek kalmakla birlikte hafif bir dūřuř eğilimi vardır. Bu da özellikle çocuklu ailelerde geçim yükünün devam ettiğini gōstermektedir.

Grafik 16. Medyan Gelirin %60'ına Göre Hanehalkı Tipine Göre Yoksulluk Tipi (% , 2024-2025)

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2025

En dikkat çekici grup, en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan geniş hanelerdir. Bu grupta yoksulluk oranı en yüksek seviyededir ve %60 eşiğine göre yaklaşık %27 civarındadır. Bu durum, kalabalık hanelerde gelir paylaşımının kiři başına dūřen geliri azaltmasıyla açıklanabilir. Çekirdek aile bulunmayan, birden fazla kişiden oluşan hanelerde ise %60 eşiğine göre yoksulluk oranı %15,3'ten %14,3'e dūřmüřtür (TÜİK, 2025d). Genel olarak değerlendirildiğinde, hane büyüklüğü ve bağımlı birey sayısı arttıkça yoksulluk riskinin yükseldiği, buna karşılık gelir getiren birey sayısının fazla olduğu hanelerde yoksulluk oranlarının daha dūřük seyrettiği dūřünülebilir.

Sonuç

Türkiye'de hanehalkı yapısı son yıllarda belirgin bir dönüşüm sürecine girmiştir. Ortalama hanehalkı büyüklüğünün azalması, çekirdek aile yapısının yaygınlaşması ve tek kişilik hanelerin artması, bireyselleşme ve kentleşmenin güçlendiğini gōstermektedir. Buna karşılık hane sayısının artması, nüfusun daha küçük yaşam birimlerine bölündüğünü ortaya koymaktadır. Evlilik oranlarının dūřmesi ve boşanmaların artması, aile yapısının daha kırılgan hale geldiğine işaret ederken doğurganlık oranlarının gerilemesi ve annelik yaşının yükselmesi demografik yaşlanma riskini artırmaktadır. Bölgesel farklılıklar ise bu dönüşümün homojen olmadığını, özellikle doęu ve batı arasında belirgin ayrışmalar bulunduğunu gōstermektedir. Tüm bu bulgular, Türkiye'de aile yapısının çeşitlendiğini ve geleneksel modelden uzaklaştığını ortaya koymaktadır. Bu süreç, sosyal politika, istihdam, bakım hizmetleri ve nüfus politikalarının bütüncül ve sürdürülebilir bir yaklaşımla yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

SAĞLIK VE YAŞLANMA

Prof. Dr. Emine Özmete

Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

DOI: <http://dx.doi.org/10.71174/air28.b03>

Temel Dinamikler

- Doğurganlık hızının düşmesi ve yaşam süresinin uzamasıyla yaşlı nüfus oranı artmakta, bu durum sosyal güvenlik ve sağlık sistemleri üzerinde yapısal baskı oluşturmaktadır.
- Türkiye’de doğuştan beklenen yaşam süresi 78,1 yıla yükselmiştir, ayrıca eğitim düzeyi yükseldikçe her yaş grubunda yaşam süresinin arttığı görülmektedir.
- Yaş ilerledikçe obezite, diyabet ve kronik hastalık riskleri artmakta; 75 yaş ve üzerindeki bireylerin %36,8’i genel sağlık durumunu “kötü/çok kötü” olarak tanımlarken bu grupta fiziksel ve bilişsel zorluklar belirginleşmektedir.
- Türkiye’de kişi başına yıllık hekime müracaat sayısı 12,2’ye ulaşarak OECD ortalamasını (6,5) ikiye katlamış ve Güney Kore’den sonra en yüksek ikinci değer olmuştur.
- Türkiye’nin Aktif Yaşlanma Endeksi (29,7) AB ortalamasının (36,8) altında seyretmekte; özellikle “topluma katılım” değişkeni en düşük performans gösteren alan olarak öne çıkmaktadır.

Öneriler

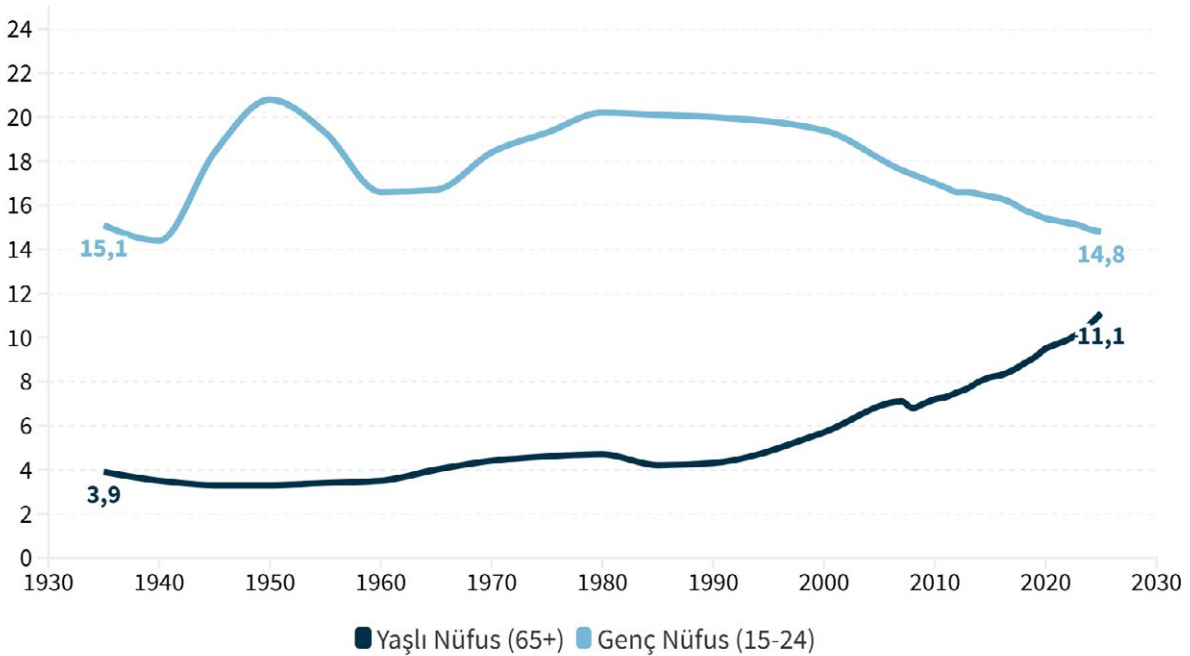
- Yaşlanan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak üzere sağlık, bakım ve sosyal hizmet alanlarında yeni nesil uygulamaların geliştirilmesi ve kurumlar arası koordinasyonun güçlendirilmesi gerekmektedir.
- Hareketli yaşam, sağlıklı beslenme, toplumsal katılım ve gönüllülük gibi sağlığı ve sosyal ekosistemi güçlendiren tutum ve davranışların yaygınlaştırılması önem taşımaktadır.
- Kronik hastalıkların erken tanı ve izleminde bölgesel farklılıkların azaltılması ve koruyucu sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi gerekmektedir.
- Kırsal alanlarda yaşayan yaşlı nüfus için sağlık ve sosyal hizmet sunum kapasitesinin artırılması ve hizmetlere erişimin kolaylaştırılması gerekmektedir.
- Çekirdek aile modelinde, aile içinde yaşlı bakımının zayıflaması dikkate alınarak bakım hizmetlerinin çeşitlendirilmesi, evde bakımın desteklenmesi ve kurumsal bakım kapasitesinin geliştirilmesi önem taşımaktadır.
- Yalnız yaşayan yaşlı bireylerde sosyal izolasyonu azaltmaya yönelik sosyal destek ve katılım mekanizmalarının güçlendirilmesi gerekmektedir.
- Yaşlanma politikalarının etkin uygulanabilmesi için merkezi yönetim, yerel yönetimler, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları arasında işbirliğinin artırılması gerekmektedir.
- Bölgesel ve cinsiyete duyarlı göstergelerin izlenmesini sağlayacak kanıta dayalı veri üretimi ve bilimsel araştırmaların politika geliştirme süreçlerine katkısının artırılması önem taşımaktadır.
- Önleyici sağlık hizmetleri ve aile hekimliği sisteminin yeniden gözden geçirilerek, hastanelerde hekim başına düşen hasta sayısının azaltılması sağlık sistemi üzerindeki yükü azaltabilir.

Geçen yüzyılın ikinci yarısından itibaren doğurganlık hızının düşmesi ve doğuşta beklenen yaşam süresinin uzamasıyla birlikte dünya genelinde belirgin bir demografik dönüşüm yaşanmaktadır. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı hızla artarken, çocuk ve çalışma çağındaki nüfusun oranı gerilemektedir. 2000 yılında 60 yaş ve üzeri nüfus 605 milyon iken 2050'ye kadar bu sayının yaklaşık 2 milyara ulaşması ve dünya nüfusunun yaklaşık %22'sini oluşturması beklenmektedir. Özellikle 80 yaş ve üzeri nüfus en hızlı büyüyen yaş grubudur. Bu eğilim, sağlık ve bakım ihtiyacını artırmakta; emeklilik sistemlerinden sosyal hizmetlere, kuşaklararası dayanışmadan aktif ve sağlıklı yaşlanma politikalarına kadar çok boyutlu ekonomik ve toplumsal düzenlemeleri zorunlu kılmaktadır.

Türkiye'nin Demografik Dönüşümü ve Yaşlı Nüfusun Sağlık Profili

Türkiye demografik dönüşüm sürecinde hızla yaşlanan ülkeler arasında yer almaktadır. Doğurganlık oranlarındaki düşüş ve yaşam süresindeki artış, nüfus yapısında belirgin bir değişime yol açmıştır. 1990 yılında %4,3 olan yaşlı nüfus oranı 2000 yılında %5,7'ye, 2007 yılında %7,1'e, 2025 yılında ise %11,1'e yükselmiştir (TÜİK, 2026d). Bu tablo, genç nüfus ağırlıklı yapıdan yaş grupları arasında daha dengeli ancak giderek yaşlanan bir nüfus kompozisyonuna geçildiğini göstermektedir.

Uluslararası karşılaştırmada Türkiye'nin yaşlı nüfus oranı (%11,2), dünya ortalamasının (%10,2) bir miktar üzerindedir. Bununla birlikte Avrupa Birliği (%22), OECD ülkeleri (%18,6) ve üst gelir grubu ülkeler (%19,6) ile kıyaslandığında Türkiye'nin halen daha genç bir nüfus yapısına sahip olduğu görülmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2025).

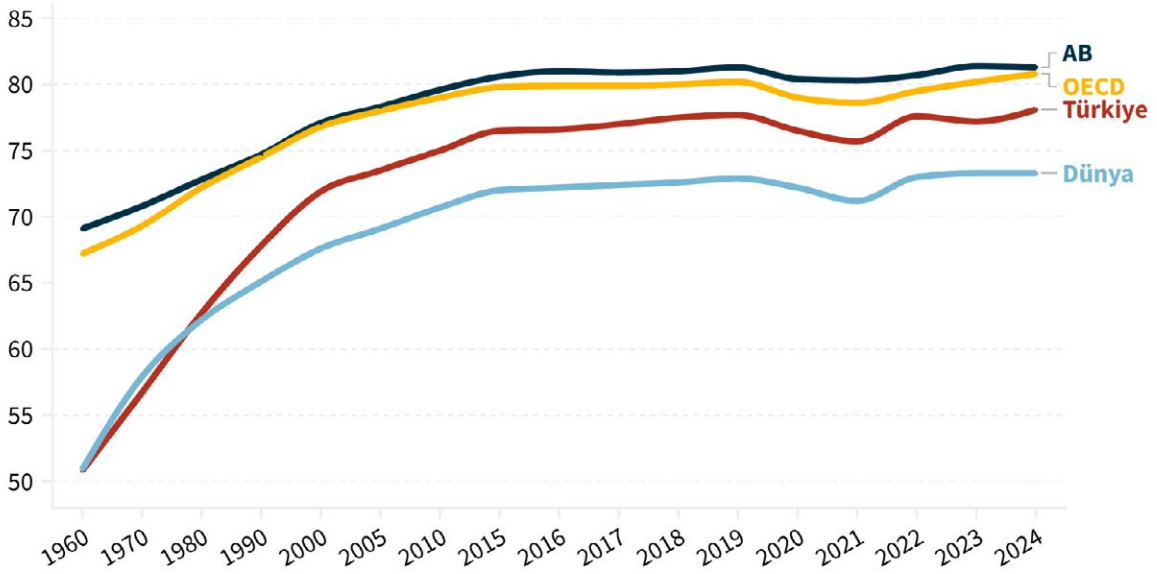
Grafik 17. Genç ve Yaşlı Nüfus Oranları (% ,1930-2025)

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2025

Demografik dönüşüm ve yaşlı nüfus oranındaki artışın en önemli nedenlerinden biri doğuştan beklenen yaşam süresinin yükselmesidir. Tıp ve teknoloji alanındaki gelişmeler insan ömrünü uzatmış, ancak yaşlı nüfusun artması sağlık hizmetleri ve bakım yükü açısından yeni politika alanlarını da gündeme getirmiştir. Türkiye’de 2002 yılında doğuştan beklenen ortalama yaşam süresi 72,5 yıl iken 2013 yılına kadar artarak 78 yıla ulaşmıştır. COVID-19 salgınının etkisiyle 2019-2022 döneminde 77,7 yıla gerileyen yaşam süresi, 2025 yılı itibarıyla yeniden yükselerek 78,1 yıl olmuştur (TÜİK, 2025e).

Kadınların yaşam beklentisi erkeklere kıyasla daha yüksektir. 2002 yılında kadınlarda doğuştan beklenen yaşam süresi 74,7 yıl, erkeklerde ise 70,5 yıldır. 2024 yılına gelindiğinde bu süre kadınlarda 80,7 yıla, erkeklerde ise 75,5 yıla yükselmiştir. Böylece kadınlar ve erkekler arasındaki yaşam süresi farkı 5,2 yıl olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2025e).

Eğitim düzeyi yükseldikçe beklenen yaşam süresi de artmaktadır. Ortaöğretim altı eğitim düzeyine sahip 30 yaşındaki bir kişinin ortalama 49,4 yıl daha yaşaması beklenirken, ortaöğretim mezunlarında bu süre 50,7 yıl, yükseköğretim mezunlarında ise 52,8 yıl olmaktadır (TÜİK, 2025b). Benzer şekilde ileri yaşlarda da eğitim düzeyi ile yaşam beklentisi arasında olumlu bir ilişki görülmektedir. Örneğin ortaöğretim altı eğitim düzeyine sahip 60 yaşındaki bir kişinin yaklaşık 81,9 yaşına kadar yaşaması beklenirken, yükseköğretim mezunu bir birey için bu beklenti 84,4 yaşa kadar çıkmaktadır. Bu durum, eğitim düzeyi yükseldikçe yaşam süresinin her yaş grubunda artma eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Grafik 18. Doğuştan Beklenen Yaşam Süresi (1960-2024)

Kaynak: World Bank, Life expectancy at birth, total (years)

Türkiye’de doğuştan beklenen yaşam süresi 1960-1990 döneminde dünya ortalamasına yakın hatta kimi yıllar altında seyretmiştir. Bu yıllarda gelişmiş ülke gruplarına kıyasla çok daha düşük seviyededir. Ancak 2000’li yıllardan itibaren yaşam süresinde belirgin bir artış yaşanmıştır. Türkiye dünya ortalamasının üzerine çıkarak OECD ülkelerinin ortalamasına yaklaşmıştır. 2024 yılı itibarıyla Türkiye’de doğuştan beklenen yaşam süresi 78,1 yıldır. OECD ülkeleri (81,3) ve Avrupa Birliği ülkelerinde (80,8) yaşam süresi Türkiye’den yaklaşık 3 yıl daha yüksektir (World Bank, 2024).

Ancak 1990’larda yaklaşık 7 yıl olan bu farkın önemli ölçüde azalması, Türkiye’nin son yıllarda yaşam süresi artışı bakımından hızlı ilerleme kaydeden ülkeler arasında yer aldığını göstermektedir.

Doğuşta beklenen yaşam süresinin artması, toplumların sağlık koşullarındaki iyileşmenin önemli bir göstergesidir. Ancak bu gösterge yalnızca insanların ortalama ne kadar yaşadığını ifade eder. Yaşam süresinin ne kadarının sağlık içinde geçirildiğini anlamak için sağlıklı yaşam süresi göstergesine bakmak gerekir. Bu nedenle uzun yaşamın toplumsal ve sağlık politikaları açısından değerlendirilmesinde yalnızca yaşam süresinin değil, sağlıklı geçirilen yılların da dikkate alınması önem taşımaktadır.

Türkiye’de bugün doğan bir bireyin ortalama 57,6 yılını sağlıklı geçirmesi beklenmektedir. Doğuşta beklenen yaşam süresiyle sağlıklı yaşam süresi arasında yaklaşık 20,5 yıllık bir fark bulunmaktadır. Bu durum, yaşam süresinin uzamasına rağmen bireylerin yaşamlarının önemli bir bölümünü sağlık sorunlarıyla geçirebildiğini göstermektedir. Buna bağlı olarak yaşlılık döneminde sağlık hizmetleri, sosyal hizmetler ve özellikle uzun süreli bakım ihtiyacı artmaktadır.

Tablo 1. 15+ Bireylerin Genel Sağlık Durumunun Yaş Grubuna Göre Dağılımı (% , 2022)

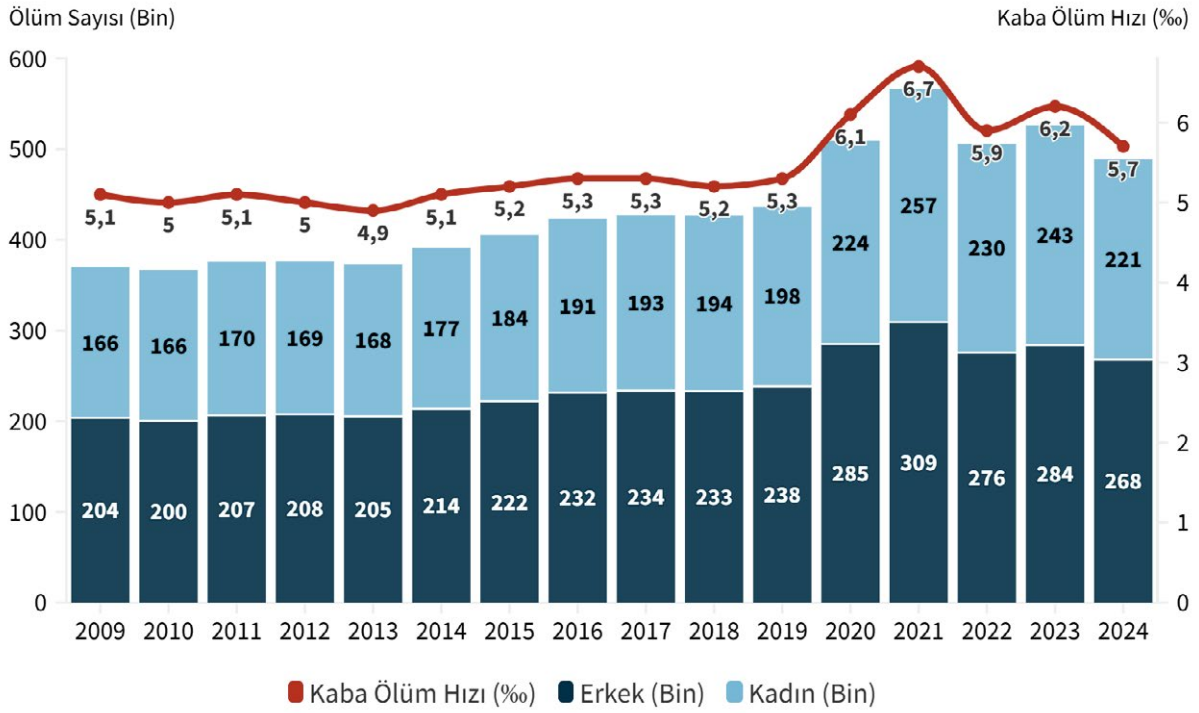
	Çok İyi / İyi	Kötü / Çok Kötü
15+ (Genel)	63,4	8,1
15-24	87,2	1,8
25-34	81,1	2,4
35-44	69,7	4,6
45-54	55,4	8
55-64	42,9	12,7
65-74	28,5	20,6
75+	17,2	36,8

Kaynak: TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması, 2022

TÜİK tarafından yayımlanan Türkiye Sağlık Araştırması’na göre 15-24 yaş grubundaki bireylerin genel sağlık durumu %87,2 oranında çok iyi ve/veya iyi iken, yaş ilerledikçe genel sağlık durumundaki iyilik azalmaktadır (TÜİK, 2023). Yaşlı nüfus grubu olarak ifade edilen 65 ve üzeri yaş grubunda ise sağlık daha da kötüleşmektedir. 65-74 yaşlarında her beş yaşlıdan biri sağlığını kötü ya da çok kötü olarak açıklamaktadır. 75 ve daha büyük yaşta ise sağlığının kötü ya da çok kötü olduğunu ifade edenlerin oranı %36,8’e yükselmektedir.

Nüfusun Sağlık Profili ve Başlıca Risk Alanları

Toplumların sağlık düzeyini ve nüfus yapısındaki değişimleri değerlendirmede kullanılan temel göstergelerden biri kaba ölüm hızıdır. Türkiye’de 2009 yılında kaba ölüm hızı %5,1 iken 2013 yılında %4,9’a düşmüş; 2014-2019 yılları arasında benzer seviyede seyretmiştir. 2019 yılında %5,3 olan kaba ölüm hızı COVID-19 salgını döneminde 2020 yılında %6,1’e, 2021 yılında %6,7’ye yükselmiş; 2024 yılında ise %5,7 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2025f). Türkiye’de 2024 yılında toplam 489 bin 361 ölüm gerçekleşmiştir. Ölüm nedenleri incelendiğinde ilk sırada dolaşım sistemi hastalıkları (%36) yer almakta; bunu iyi ve kötü huylu tümörler (%16) ve solunum sistemi hastalıkları (%15) izlemektedir. Diyabet kaynaklı ölümlerin oranı %3, Alzheimer ve demans kaynaklı ölümlerin oranı ise %2’dir (Sağlık Bakanlığı, 2025).

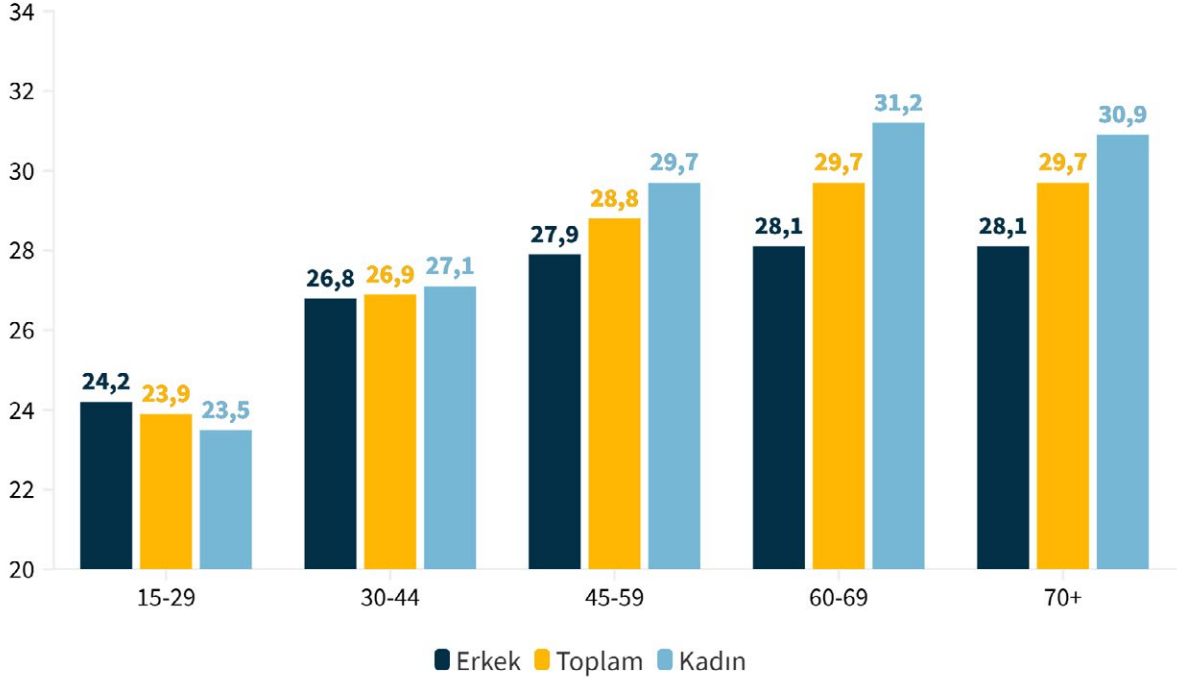

Grafik 19. Ölüm Sayısı ve Toplam Kaba Ölüm Hızı (2009-2024)

Kaynak: TÜİK, Ölüm ve Ölüm Nedeni İstatistikleri, 2024

Yaşlı nüfusta sağlık risklerini artıran başlıca davranışsal faktörler arasında sigara ve alkol kullanımı öne çıkmaktadır. Türkiye Sağlık Araştırması verilerine göre sigara kullanımı özellikle erkeklerde yaygın olup yaş ilerledikçe belirgin biçimde azalmaktadır. 55-64 yaş grubundaki erkeklerin yaklaşık %41'i her gün sigara kullanırken, bu oran 65-74 yaş grubunda %26'ya, 75 yaş ve üzerinde ise %12'ye düşmektedir. Kadınlarda ise sigara kullanımı tüm yaş gruplarında çok daha düşük düzeydedir. Ayrıca Türkiye'de sigara kullanan bireylerin günlük tüketimi OECD ülkeleri ortalamasına (yaklaşık 13 sigara) kıyasla çok daha yüksek olup kişi başına günde ortalama yaklaşık 18 sigaraya ulaşmaktadır. Alkol kullanımı yaşlılarda sigaraya göre daha düşük düzeydedir. Erkeklerde alkol kullanma oranı 55-64 yaş grubunda %18,6, 65-74 yaş grubunda %12,2 ve 75 yaş ve üzeri grupta %2,2'dir. Kadınlarda ise aynı yaş gruplarında oranlar sırasıyla %3,6, %1,8 ve %1,2 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2023).

Yaşlı nüfusta sağlık risklerini artıran başlıca davranışsal faktörler arasında sigara ve alkol kullanımı öne çıkıyor.

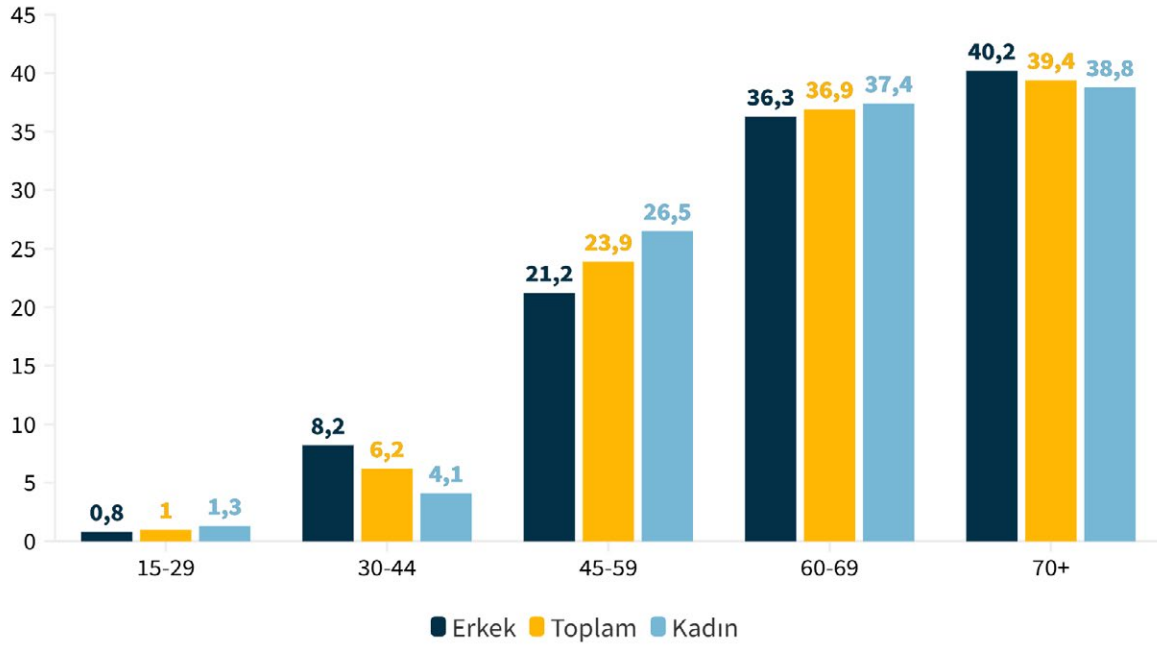

Grafik 20. Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Beden Kitle İndeksi (Ölçüme Dayalı kg/m², 2023)

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2024

Yaş ilerledikçe obezite riskinin arttığı ve beden kitle indeksinin özellikle 60 yaş ve üzerindeki gruplarda yükseldiği görülmektedir. Bu artış kadınlarda erkeklere kıyasla daha belirgindir. Benzer biçimde diyabet riski de ileri yaşlarda yükselmektedir. Diyabet tedavisi alanların oranı 45 yaşından itibaren hem kadınlarda hem erkeklerde belirgin biçimde artmaktadır. HbA1c değeri %6,5'in üzerinde olan veya diyabet tedavisi alan bireylerin oranı özellikle 70 yaş ve üzeri grupta en yüksek düzeye ulaşmakta ve bu yaş grubunda tedavi görenlerin oranı %39,4'e çıkmaktadır. Diyabet ve obezite büyük ölçüde yaşam tarzı ile ilişkili, önlenabilir hastalıklar arasında yer almaktadır. Buna karşın fiziksel aktivite düzeyi yaş ilerledikçe düşmektedir. 60-69 yaş grubunda fiziksel aktivitenin düşük olduğu oran kadınlarda %59,9, erkeklerde %40,6'dır. 70 yaş ve üzerinde bu oran kadınlarda %75'e, erkeklerde %49,8'e yükselmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2025).

Yaş ilerledikçe obezite ve diyabet riski artıyor. 70 yaş ve üzerinde diyabet tedavisi görenlerin oranı %39,4'e, fiziksel hareketsizlik kadınlarda %75'e ulaşıyor.

Grafik 21. Cinsiyet ve Yaş Gruplarına Göre Diyabet Göstergesi (HbA1c $\geq$ %6,5) (% , 2023)

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2024

Fiziksel hareketsizlik günlük yaşam aktivitelerini de etkilemektedir. 65-74 yaş grubunda her beş kadından biri (%20,5), 75 yaş ve üzerinde ise yaklaşık her iki kadından biri (%45) yürüyememektedir. Aynı yaş grubunda erkeklerde yürüyemeyenlerin oranı yaklaşık her dört kişiden biridir. Merdiven çıkma konusunda da benzer bir tablo görülmektedir. 65-74 yaş grubunda kadınların %25,6'sı, erkeklerin %11,3'ü merdiven çıkamazken; 75 yaş ve üzeri grupta bu oran kadınlarda %51,6'ya, erkeklerde %30,9'a yükselmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2025). Özellikle şehirlerde artan yaşlı nüfus dikkate alındığında yaşlıların sosyal hayata rahat erişimini sağlayan altyapı uygulamalarının önemi artmaktadır.

Tablo 2. Yaşlılarına Göre Öğrenmede ve Hatırlamada Zorluk Çeken Bireylerin Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Dağılımı (% , 2019, 2022)

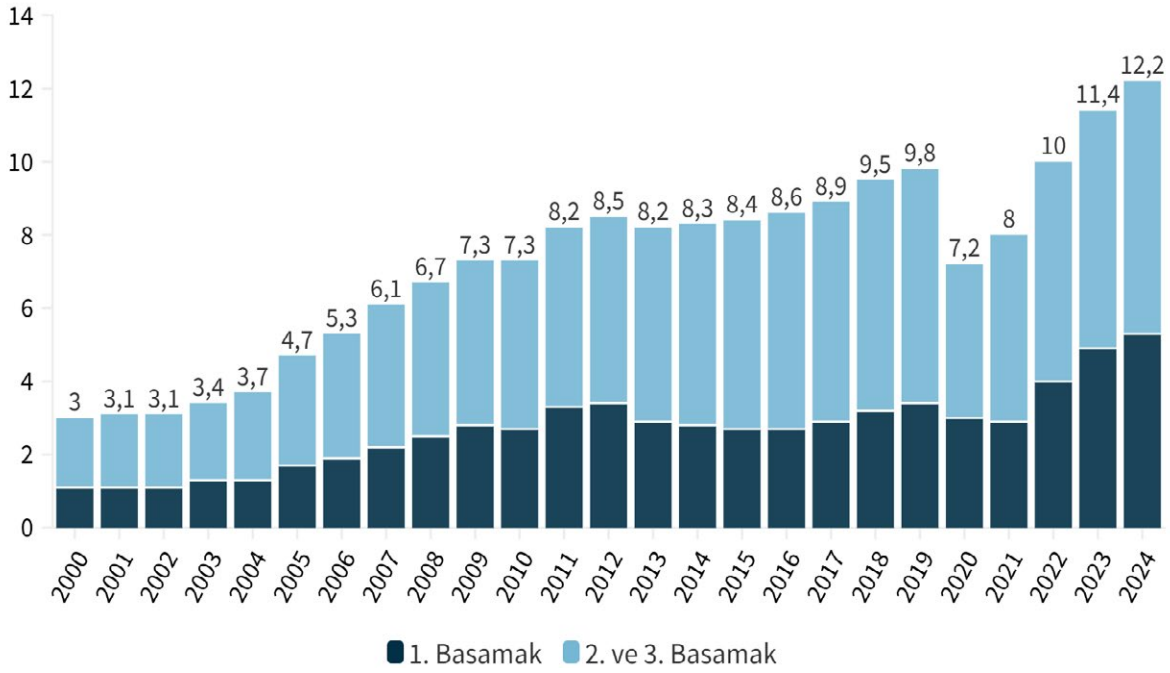
Yaş Grubu	2019			2022		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
15-44	1,1	2,9	2	1,3	2,3	1,8
45-54	2,7	6,2	4,5	2,1	4,2	3,2
55-64	3,2	9,5	6,4	3,1	7,4	5,3
65-74	9	19,9	14,9	6,7	13,9	10,5
75+	31	37,4	34,9	22,2	34,9	29,8

Kaynak: TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması, 2019 ve 2022

Yaşlı nüfusta bilişsel zorlukların da arttığı görülmektedir. 65-74 yaş grubunda kadınların %13,9'u ve erkeklerin %6,7'si yaşlılarına kıyasla öğrenme ve hatırlamada zorluk yaşadığını ifade etmektedir. Bu oran 75 yaş ve üzerinde kadınlarda %34,9'a, erkeklerde ise %22,2'ye yükselmektedir (TÜİK, 2023). Bununla birlikte 2019 yılı ile karşılaştırıldığında özellikle ileri yaş gruplarında bilişsel zorluk yaşayanların oranında bir azalma olduğu dikkat çekmektedir.

Sağlık Hizmetlerine Erişim, Kapasite ve Harcama Yapısı

Türkiye’de kişi başına hekime müracaat oranı sağlık hizmetlerine erişimin artmasıyla birlikte uzun vadede yükselme eğilimi göstermiştir. 2002’de kişi başına hekime başvuru sayısı birinci basamakta 1,1; ikinci ve üçüncü basamakta 1,9 olmak üzere toplamda 3 iken, sonraki yıllarda düzenli bir artış yaşanmıştır. 2012 yılına gelindiğinde toplam başvuru sayısı 8,5 olmuştur. Artış eğilimi devam ederek 2019 yılında kişi başına toplam başvuru sayısı 9,8’e yükselmiştir. COVID-19 salgını döneminde ise sağlık hizmetlerine başvurularda geçici bir gerileme görülmüş; 2020’de oran 7,2’ye, 2021’de ise 8’e düşmüştür. Salgın sonrası dönemde yeniden artış eğilimine giren başvurular 2024 yılı itibarıyla birinci basamakta 5,3’e, ikinci ve üçüncü basamakta 6,9’a ulaşmış ve toplam başvuru sayısı 12,2 olmuştur (Sağlık Bakanlığı, 2025).

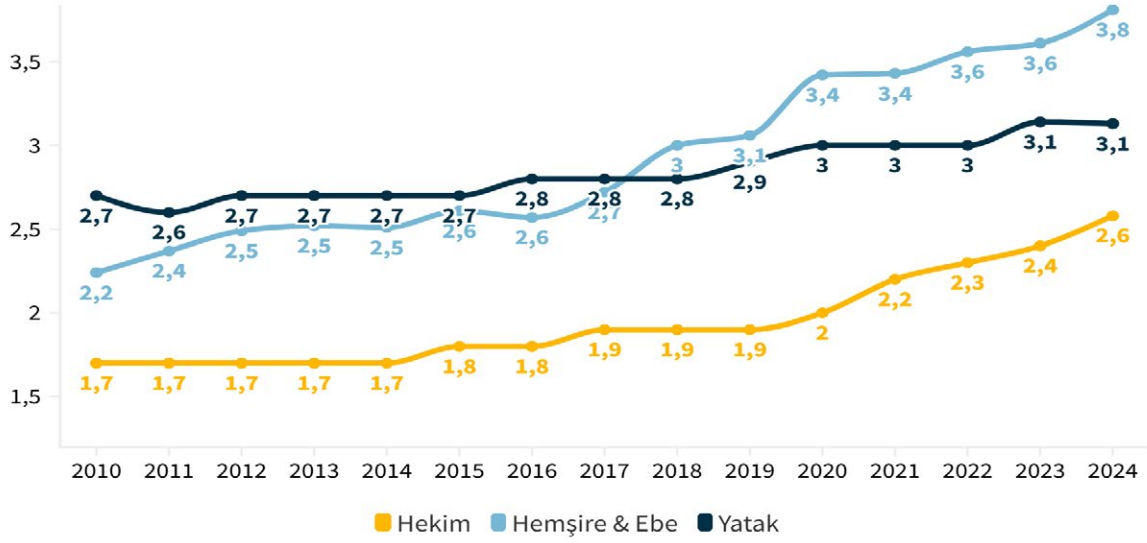
Grafik 22. Kişi Başı Hekime Müracaat Sayısı (2000-2024)

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2024

Uluslararası karşılaştırmalar Türkiye’de sağlık hizmetlerine başvuru sıklığının yüksek olduğunu göstermektedir. OECD ülkelerinde kişi başına hekime müracaat sayısı 2013 yılında ortalama 6,45 iken 2023 yılında 6,5 seviyesine yükselmiştir. Avrupa Birliği ülkelerinde ise aynı dönemde bu oran 5,6’dan 6,3’e çıkmıştır. Türkiye’de kişi başına hekime müracaat sayısı 2013 yılında 8,2 iken 2023 yılında 12,2’ye ulaşarak OECD ortalamasının belirgin biçimde üzerine çıkmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2025). Türkiye, OECD ülkeleri arasında Güney Kore’nin ardından kişi başına yıllık hekime müracaat sayısının en yüksek olduğu ikinci ülke konumundadır (OECD, 2025). Türkiye’nin diğer ülkelere göre daha genç bir nüfus yapısına sahip olduğu da dikkate alındığında nüfus yaşlanması ile birlikte müracaat sayısının daha da artacağı beklenmektedir. Bu durum sağlık sisteminde gelecek yıllarda ciddi bir yük oluşturma riskini beraberinde getirmektedir.

Sağlık altyapısındaki gelişmeler sağlık personeli ve yatak kapasitesine ilişkin göstergelerde de izlenmektedir. 2010 yılında kişi başına düşen hekim sayısı 1,7, hemşire ve ebe sayısı 2,2 ve yatak sayısı 2,7 iken, sonraki yıllarda bu göstergelerde kademeli bir artış gerçekleşmiştir. 2020 yılı itibarıyla kişi başına düşen hekim sayısı 2’ye, hemşire ve ebe sayısı 3,4’e ve yatak sayısı 3’e yükselmiştir.

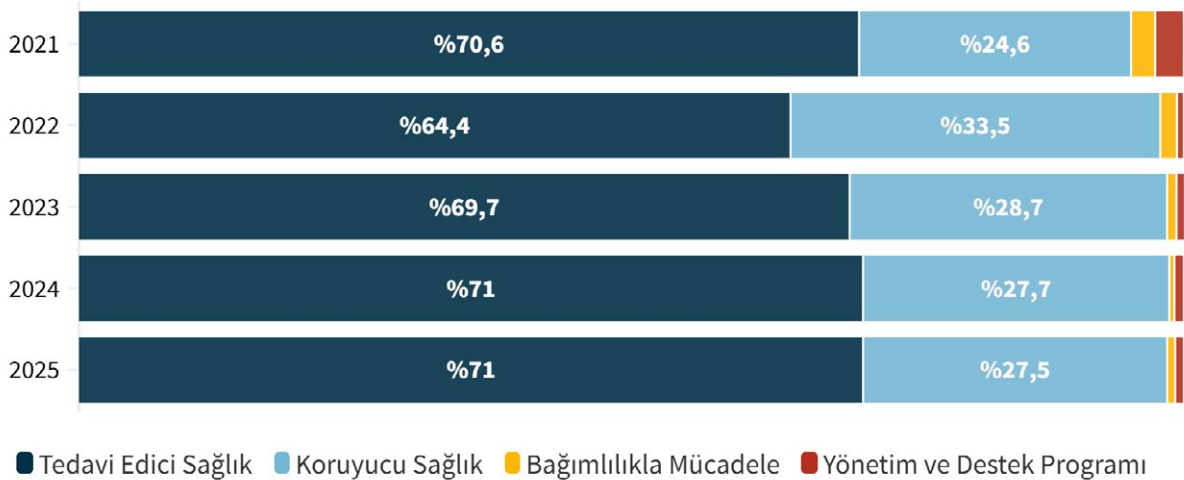
2024 yılında ise bu göstergeler sırasıyla 2,6; 3,8 ve 3,1 düzeyine ulaşarak sağlık sisteminin insan kaynağı ve fiziki kapasitesinin genişlediğini göstermektedir.

Grafik 23. Kişi Başına Düşen Hekim, Hemşire ve Ebe ile Yatak Sayısı (2010-2024)

Kaynak: Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2024

İl düzeyinde sağlık altyapısı göstergeleri incelendiğinde Türkiye genelinde birtakım farklılıkların bulunduğu görülmektedir. Bin kişiye düşen hekim sayısının özellikle büyükşehirlerde daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük metropollerin yanı sıra Eskişehir, Trabzon ve Samsun gibi sağlık hizmetlerinin bölgesel merkezleri konumundaki illerde hekim yoğunluğu ülke ortalamasının üzerindedir. Buna karşılık Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun bazı illerinde hekim sayısının görece daha düşük olduğu görülmektedir. Benzer bir dağılım uzman hekim sayısında da ortaya çıkmaktadır. Hastane altyapısını gösteren 10.000 kişiye düşen yatak sayısında ise Elazığ (53,2), Erzurum (49,6), Isparta (49,4) ve Edirne (46,7) öne çıkarken; Şırnak (13,0), Iğdır (15,7) ve Hakkari (17,5) gibi illerde yatak kapasitesinin görece düşük olduğu görülmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2025).

Grafik 24. Programlara Göre Sağlık Bakanlığı Bütçesi (% , 2021-2025)

Kaynak: Sağlık Bakanlığı

BİLGİ KUTUSU

Aktif Yaşlanma Endeksi

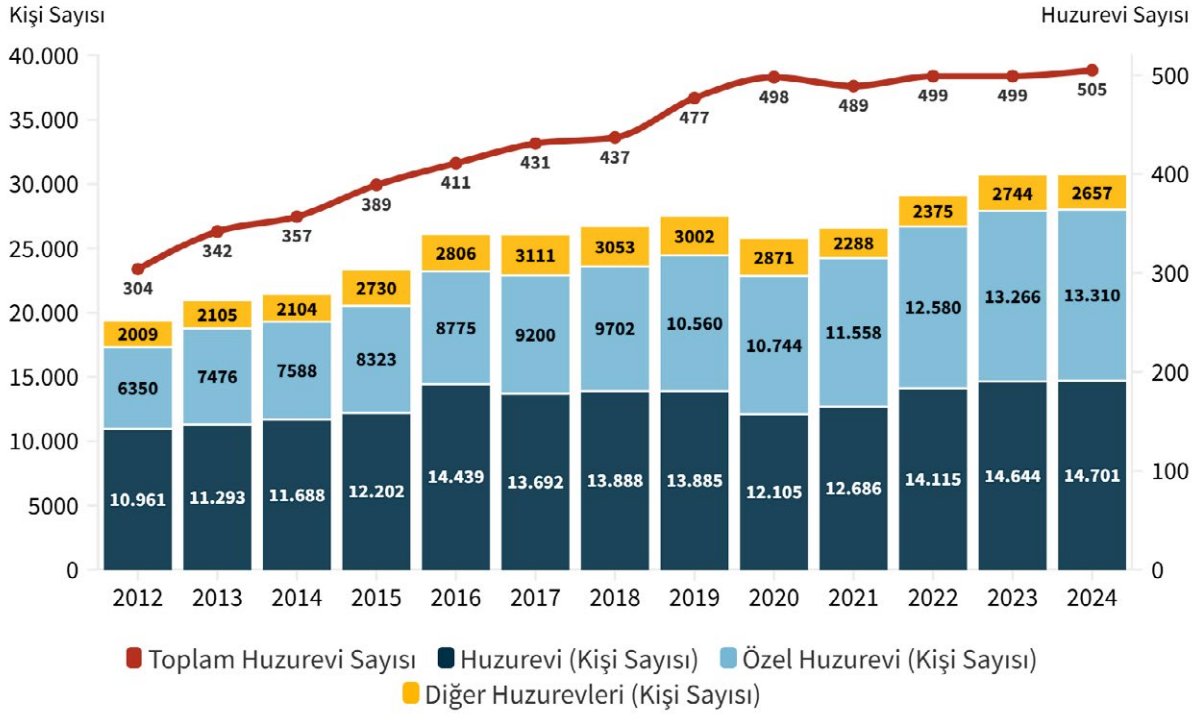
Yaşlı bireylerin istihdam, topluma katılım, bağımsız ve sağlıklı yaşam ile aktif yaşlanmaya elverişli ortam olmak üzere dört boyutta ölçüldüğü bu endeks, yaşlıların toplumsal hayata katılım ve bağımsız yaşam kapasitesini sayısallaştırmaktadır.

Sağlık harcamalarının finansman yapısı incelendiğinde kamu payının zaman içinde arttığı görülmektedir. 2000 yılında toplam sağlık harcamalarının %63,2'si kamu tarafından karşılanırken bu oran 2010 yılında %78,6'ya, 2020 yılında ise %79,3'e yükselmiştir. 2024 yılında kamu payı %76 düzeyinde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2025g). Sağlık Bakanlığı bütçesi içinde koruyucu sağlık hizmetlerine ayrılan payda artış eğilimi göstermiştir. 2021 yılında %24,6 olan bu oran 2025 yılında %27,5'e yükselmiştir. Aynı dönemde tedavi edici hizmetlerin payı ise %76,2'den %71'e gerileyerek koruyucu sağlık hizmetlerinin sağlık politikaları içindeki ağırlığının arttığını göstermektedir.

Yaşlı Bakımı ve Aktif Yaşlanma

Türkiye'de yaşlı nüfusun artmasıyla birlikte kurumsal bakım hizmetlerinin kapsamı da genişlemektedir. Son yıllarda huzurevleri ve yaşlı bakım kuruluşlarının sayısında belirgin bir artış yaşanmıştır. 2012 yılında toplam 304 olan yaşlı bakım kuruluşu sayısı, 2024 yılı itibarıyla 505'e yükselmiştir. Aynı dönemde özellikle kamu ve özel huzurevlerinin sayısının arttığı, bunun yanında gündüzlü bakım ve yaşlı yaşam merkezi gibi yeni bakım modellerinin de uygulamaya girdiği görülmektedir. Kurumsal bakım hizmetlerinden yararlanan kişi sayısında da benzer bir artış söz konusudur. 2012 yılında yaşlı bakım kuruluşlarında hizmet alan kişi sayısı 19.320 iken, 2024 yılı itibarıyla bu sayı 30.668'e yükselmiştir. 2024 yılı itibarıyla bakım hizmetlerinden yararlananların yaklaşık yarısı kamu huzurevlerinde (14.701), diğer yarısı ise özel huzurevlerinde (13.310) hizmet almaktadır (ASHB, 2025).

Türkiye'de sağlık hizmetlerine başvuru sıklığı çok yüksek olup, kişi başına düşen hekime müracaat sayısı OECD ortalamasının iki katıdır.

Grafik 25. Huzurevi Sayısı ve Huzurevi Hizmeti Alan Kişi Sayısı (2012-2024)

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni (2024)

Yaşlıların toplumsal hayata katılım ve bağımsız yaşam kapasitesini ölçen göstergelerden biri olan Aktif Yaşlanma Endeksi (AYE) değeri 2023'te 28,7 iken 2024 yılında 29,7'ye yükselmiştir. Kadınlarda 25,3 iken, erkeklerde 34,5 olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2025h). Aktif Yaşlanma Endeksi istihdam, topluma katılım, bağımsız, sağlıklı ve güvenli yaşam ile aktif yaşlanma için kapasite ve elverişli ortam olmak üzere dört değişken üzerinden hesaplanmaktadır. Endeks değeri en yüksek olan değişkenler,, bağımsız, sağlıklı ve güvenli yaşam (65) ve aktif yaşlanma için kapasite ve elverişli ortam (46,1) olarak belirlenmiştir. Aktif yaşlanma açısından en düşük değere sahip olan değişken ise topluma katılımıdır (12,5).

AB üyesi 28 ülkenin endeks değerleri incelendiğinde, 2018'de AYE genel endeks değerinin AB ortalaması 36,8 olmuştur. AB'ye üye ülkeler içinde endeks değeri en yüksek olanlar sırasıyla 47,8 ile İsveç, 43,7 ile Hollanda, 43,3 ile Danimarka olarak belirlenmiştir. Endeks değerinin en düşük olduğu ülkeler ise sırasıyla 28,4 ile Yunanistan, 30,5 ile Hırvatistan, 31,2 ile Romanya olarak hesaplanmıştır. Aktif yaşlanma değeri cinsiyete göre Avrupa Birliği üye ülkeleriyle karşılaştırıldığında; erkeklerde AB ortalaması 38,5 iken Türkiye değeri 34,5 olarak hesaplanmıştır. Kadınlarda ise AB ortalaması 35,3 iken Türkiye değeri 25,3'tür (TÜİK, 2025h).

Türkiye'de nüfusun yaşlanmasıyla birlikte yaşlı bakım hizmetleri ve aktif yaşlanma konusu giderek daha görünür bir toplumsal mesele haline gelmektedir.

Tablo 3. Cinsiyete Göre Aktif Yaşlanma Endeksi ve Bileşenleri (Skor, 2023-2024)

Cinsiyet	Aktif Yaşlanma Endeksi- Genel Değer	İstihdam	Topluma Katılım	Bağımsız Sağlıklı ve Güvenli Yaşam	Aktif Yaşlanma için Kapasite ve Elverişli Ortam Bileşeni
Toplam	29,7	27,6	12,5	65	46,1
Erkek	34,5	40,4	11,5	67	48,4
Kadın	25,3	15,5	13,3	63,6	44,2

Kaynak: TÜİK, Aktif Yaşlanma Endeksi, 2024

Türkiye’de nüfusun yaşlanmasıyla birlikte yaşlı bakım hizmetleri ve aktif yaşlanma konusu giderek daha görünür bir toplumsal mesele haline geliyor. Kurumsal bakım hizmetlerinin kapsamının genişlemesi ve aktif yaşlanma göstergelerinde gözlenen değişimler, bu alandaki dönüşümün önemli göstergeleri arasındadır. Önümüzdeki yıllarda yaşlı nüfusun artmaya devam etmesiyle birlikte yaşlıların bakım ihtiyaçları, yaşam kalitesi ve toplumsal hayata katılımı daha fazla önem kazanacaktır.

Kaynak: TÜİK, Aktif Yaşlanma Endeksi, 2024

Sonuç

Sonuç olarak Türkiye, hızla yaşlanan nüfus yapısıyla birlikte sağlık, bakım ve sosyal politika alanlarında çok boyutlu bir dönüşüm süreciyle karşı karşıyadır. Doğuşta beklenen yaşam süresinin 78,1 yıla ulaşmasına karşın sağlıklı yaşam süresinin 57,6 yılda kalması, bireylerin ömürlerinin yaklaşık 20 yılını kronik hastalıklar ve işlevsel kısıtlılıklarla geçirdiğine işaret etmektedir. İleri yaşlarda artan obezite, diyabet, fiziksel hareketsizlik ve bilişsel zorluklar; kişi başına hekime müracaat sayısının OECD ortalamasının iki katına çıkması ve Aktif Yaşlanma Endeksi'nin Avrupa Birliği ortalamasının gerisinde seyretmesi, mevcut sağlık ve sosyal hizmet sisteminin önümüzdeki yıllarda çok daha ağır bir yükü karşılayacağını göstermektedir. Bu nedenle koruyucu sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi, bölgesel eşitsizliklerin azaltılması, topluma katılımı destekleyen aktif yaşlanma programlarının yaygınlaştırılması ve kurumsal bakım kapasitesinin artırılması; Türkiye'nin demografik dönüşümünü sürdürülebilir bir toplumsal refah modeline dönüştürebilmesi için hayati öneme sahiptir.

Temel Dinamikler

- Yükseköğretimde brüt okullaşma oranı %100,6'ya ulaşmış, ancak bu artışın temel kaynağı açık öğretim programları olup net okullaşma oranı %46,3 düzeyinde yatay seyre geçmiştir.
- 25-29 yaş grubunda yükseköğretim mezunu oranı 2008'deki %11,8'den 2024'te %45,9'a yükselerek beşeri sermaye birikiminde güçlü bir kuşak etkisi ortaya çıkmıştır.
- İller arasında yükseköğretim mezunu oranında derin bir kutuplaşma sürmektedir: Ankara %32,5 iken Ağrı %12,8 düzeyinde kalmaktadır.
- Eğitimde cinsiyet eşitliği endeksi 0,77'den 0,86'ya yükselmiş olsa da kadınların ortalama eğitim süresi erkeklerden yaklaşık 1,4 yıl kısa kalmaya devam etmektedir.
- Ebeveyn eğitim düzeyi bireyin eğitim başarısını güçlü biçimde şekillendirmekte olup annesi yükseköğretim mezunu olanların %84,4'ü de yükseköğretim mezunudur.
- Özel eğitime yönelim, Türkiye'de giderek güçlenen bir eğilimdir. Son on beş senede ilkökul ve ortaokulda özel okula giden öğrenci oranı yaklaşık iki kat artmıştır.

Öneriler

- Okulöncesi eğitimde net okullaşma oranının %49'a gerilemesi karşısında erken çocukluk eğitiminin evrensel hale getirilmesine yönelik çabaların hızlandırılması gerekmektedir.
- Ortaöğretimden kopuşun nedenlerinin araştırılması ve genç nüfusun vasıfsız olarak işgücü piyasasına katılmasını önleyecek politika müdahalelerinin tasarlanması öncelikli bir gündem maddesi olmalıdır.
- Açık öğretimin yükseköğretim sistemindeki olağandışı ağırlığı ve bu yolla üretilen beşeri sermayenin nitelik boyutu sistematik araştırmalarla incelenmelidir.
- İller arasındaki eğitim eşitsizliklerinin azaltılması için bölgesel odaklı telafi politikaları geliştirilmeli ve özellikle doğu illerinde kadınların eğitime erişimindeki kısıtların giderilmesine öncelik verilmelidir.
- Özel okullara yönelimdeki artışın fırsat eşitliği üzerindeki etkileri değerlendirilerek verimlilik-eşitlik dengesini gözetecek bir eğitim politikası gündemi inşa edilmelidir.

Eğitim, bir kamu hizmeti olarak nüfusun farklı bölümlerini eğitme ve öğretme aracılığıyla donatma ve biçimlendirme etkinliğinin temel kurumudur. Yükseköğretimde okullaşma oranları, bireylerin ortalama eğitim süreleri ve eğitim harcamaları gibi göstergeler bu kurumun çalışma şeklini anlamak üzere başvurulan başlıca tahlil başlıklarıdır. Türkiye’de eğitim kurumu 2000 yılı sonrasında dramatik bir dönüşüm geçirmiştir. Toplumsal hayatın tüm katmanlarına yayılan bu kurumu incelemek üzere toplanan ve çeşitli düzeylerde bilgiler içeren verilerle biçimlendirmenin yönü ve yoğunlukları tespit edilmeye çalışılır. Bu raporda eğitim alanındaki gelişmelere zaman bakımından kesitsel ve boylamsal veriler vasıtasıyla bakılmaktadır.

Yeni miladi binyıla girerken Türkiye’de yükseköğretimde brüt okullaşma oranı %23 düzeyinde seyretmekteydi. 2024-2025 eğitim-ğretim yılında yükseköğretimde brüt okullaşma oranı yüzde 100’n üzerine gerçekleşmiştir. Bu dramatik atılım yükseköğretimin yaygın bir kamu hizmeti olarak tüm ülke sathına yayılması ile mümkün olmuştur. Özellikle kadınlar ve uzun yıllar boyunca yükseköğretime erişimi kısıtlı kalan alt ve orta sınıfların katılımıyla yükseköğretimde büyük bir kitleleşme yaşanmıştır. Ancak geniş kitleleşme dalgasına iller arasında belirgin bir kutuplaşma eşlik etmiştir. Batı Türkiye illerinde toplam nüfus içinde yükseköğretim mezunu oranı %30’u aşarken, güneydoğu ve doğu illerinde bu oran halen %12-13 düzeyindedir.

Yükseköğretimde Genişleme

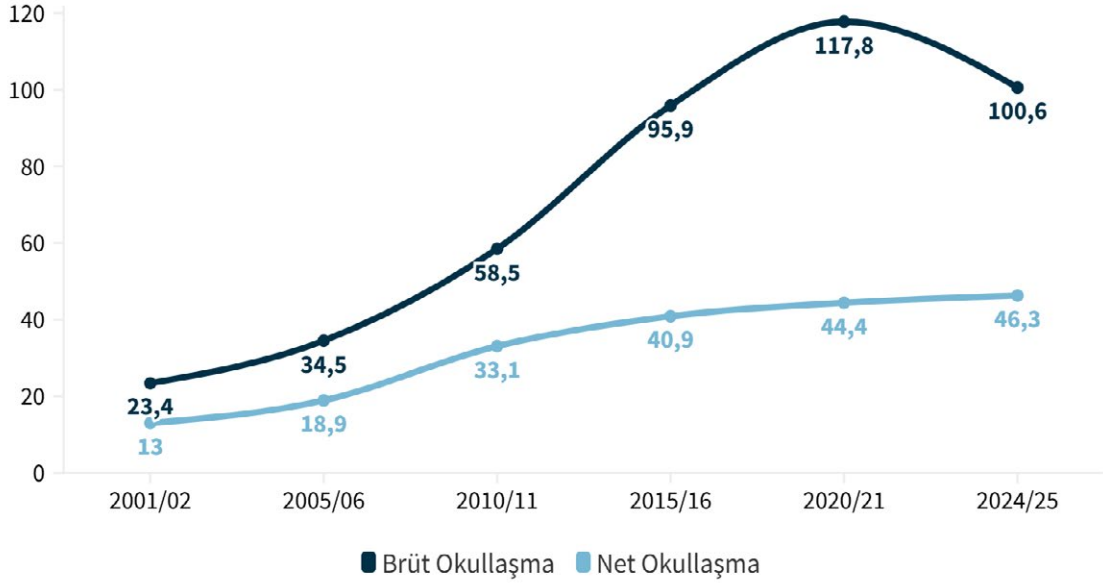
Türkiye’nin yükseköğretim sistemi, 2000 yılı sonrasındaki çarpıcı büyüme hız ve oranlarıyla öne çıkmaktadır. Özellikle 2006-2016 yılları arasında yükseköğretimde bir genişleme ve kitleleşme politikası hayata geçirilmiş ve bunun sonucunda yükseköğretim alanı iki kattan fazla büyüme yaşamıştır.

2001-2002 eğitim-ğretim yılında yükseköğretimde brüt okullaşma oranı %23,4 iken net okullaşma oranı %13 civarındaydı. Gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında oldukça düşük olan bu oran, 2024-2025 yılında brüt olarak %100,6’ya, net olarak ise %46,3’e ulaşmıştır (MEB, 2025). En dikkat çekici kırılma noktası 2008-2012 yılları arasında yaşanmıştır. Bu dönemde her ile en az bir niversite kurulması politikasının son fazı hayata geçmiş ve genişleyen vakıf niversitesi sisteminde de büyük bir atılım gerçekleşmiştir. Brüt okullaşma oranı hızla artmış, 2016-2017’de %103,3’e, 2020-2021’de ise %117,8’e yükselmiştir. Açık ğretim programlarındaki değişikliklere bağlı olarak 2022-2023’te %98,7’ye inmiş ardından 2024-2025’te %100,6 seviyesinde gerçekleşmiştir (MEB, 2025).

BİLGİ KUTUSU

Yükseköğretimde Brüt Okullaşma Oranı

Yükseköğretim ağ nüfusuna bakılmaksızın yükseköğretim kademesine kayıtlı tüm öğrencilerin teorik ağ nüfusuna (18-22) oranlanmasıyla hesaplanmaktadır. Sisteme dahil olan tüm öğrencileri de kapsadığından %100’n üzerinde çıkabilmektedir.

Grafik 26. Yükseköğretimde Okullaşma Oranı (% , 2001-2025)

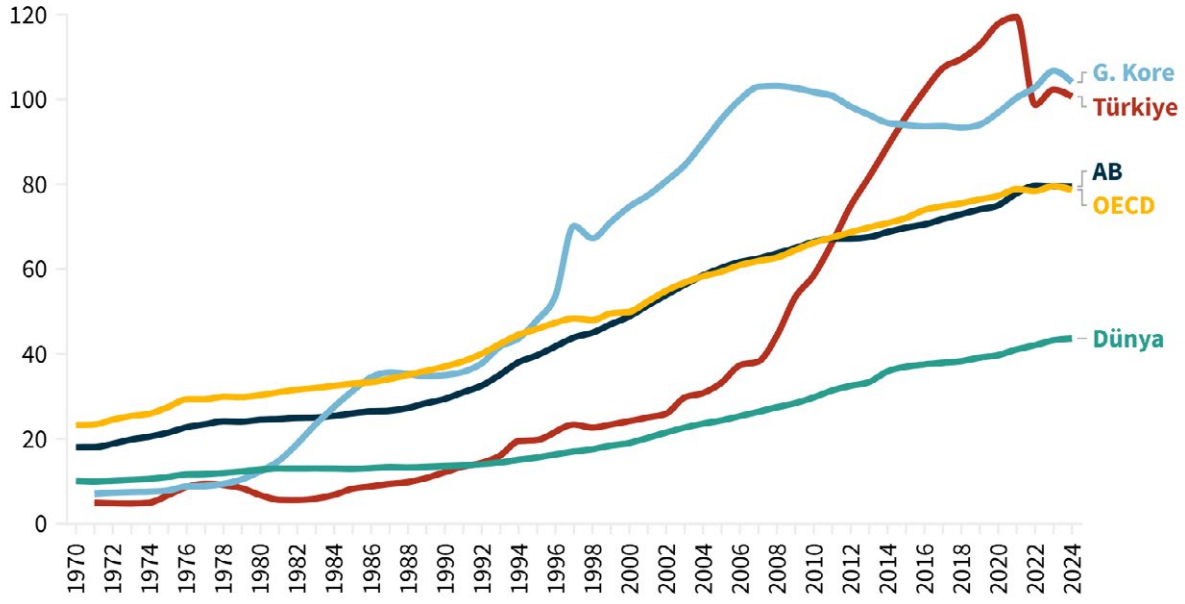
Kaynak: MEB, Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2024-2025

Net okullaşma oranı yirmi beş yıllık sürede istikrarlı şekilde yükselerek 2024-2025 yılında %46,3 ile tarihindeki en yüksek orana çıkmıştır. Yeni üniversite açılışlarında anlamlı bir gelişme olmaması nedeniyle yükseköğretimde kitleselleşme eğiliminin durgunlaştığı görülmektedir.

2017 yılından sonraki oranlar %44-46 aralığında küçük iniş çıkışlar yaşamış, ancak ibrenin yönü yukarı yönlü gelişiminden yatay bir seyre geçmiştir. 2017 sonrasında yeni üniversiteler açılarak okul sayılarının artırılmasında da anlamlı bir gelişme olmadığından yükseköğretimde evrensel okullaşma hedefinden uzaklaşıldığı görülmektedir.

Ülke verisine uluslararası bağlamda bakıldığında, yükseköğretimde büyümenin Türkiye'ye has olmadığı, 2000 sonrasında dünya-tarihsel bir özellik sergilediği görülebilir. 2000 ile 2024 yılı karşılaştırıldığında brüt okullaşma dünya ortalamasında iki kattan fazla artmıştır. 1971 yılında Türkiye'nin brüt yükseköğretim okullaşma oranı %4,9 iken AB ortalaması %18, OECD ortalaması ise %23 düzeyindeydi (World Bank, 2026a). 2010 sonrasında Türkiye'de brüt okullaşma hızla yükselmiş ve AB ortalamasını yakalamıştır. Ancak bu artışın temel kaynağı, iki yükseköğretim öğrencisinden birini barındıran açık öğretim programlarıdır.

Yarım asırlık bir zaman ölçeğinden bakıldığında, 1990 yılında Türkiye'de bu oran %12,3 iken dünya ortalaması %13,5, AB ortalaması %29,3, OECD ortalaması ise %37,3 düzeyindeydi. Türkiye dünya ortalamasına yaklaşırken gelişmiş ekonomilerin düzeyine yaklaşımdan halen uzaktaydı. Açık ve uzaktan öğretim sistemindeki aşırı genişlemeyle bağlantılı olarak yükseköğretim brüt okullaşma oranı dünya ortalamasının da oldukça üzerinde görünmektedir. Açık öğretimin sistem içindeki olağandışı oranı bu on yıllar boyunca doğallaşmış ve tartışılmadan bırakılmıştır.

Grafik 27. Uluslararası Düzeyde Yükseköğretimde Brüt Okullaşma Oranı (% , 1970-2024)

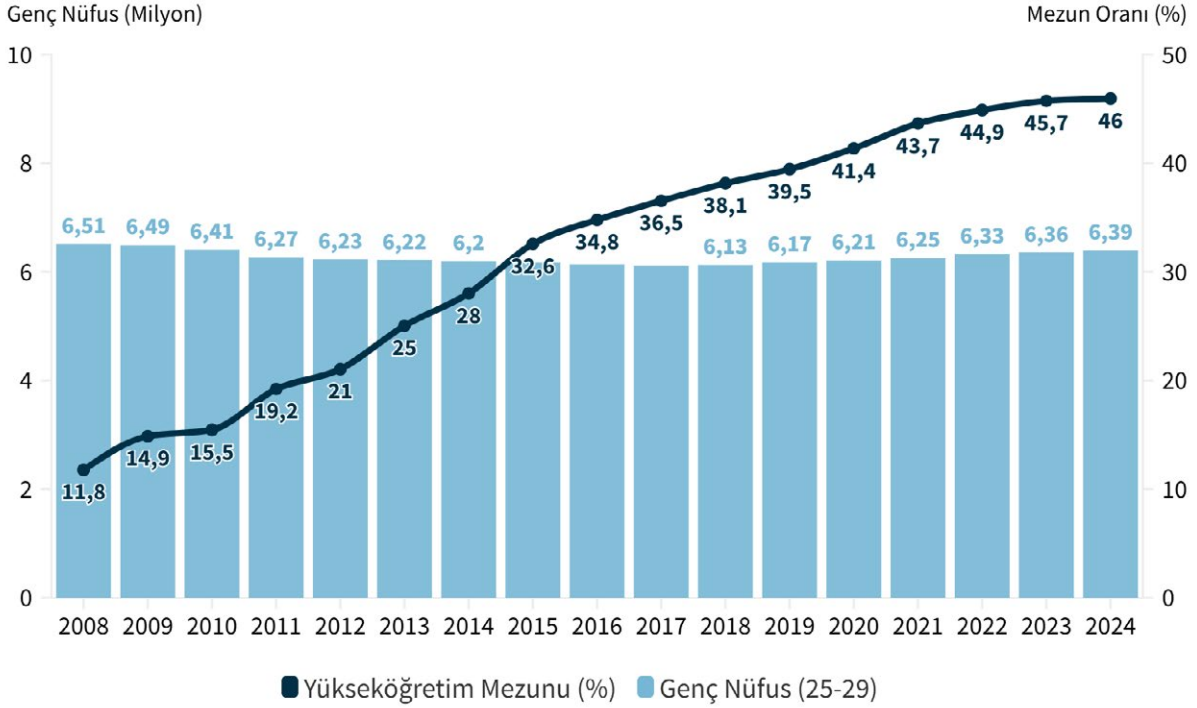
Kaynak: World Bank, School enrollment, tertiary (% gross)

Bu anlamda Güney Kore ile yapılacak bir karşılaştırma aydınlatıcıdır. 1971’de yükseköğretim brüt okullaşma oranı %7 düzeyinde olan Güney Kore, 1997’de %70, bugün %106 düzeyindedir. Türkiye’nin oranları kitleleşme politika adımları bakımından yaklaşık 20-25 yıl gecikmeli bir görünüme sahiptir.

Eğitim sisteminin çağ nüfusu odaklı beşeri sermaye yatırımını görmek üzere 25-29 yaş kuşağına odaklanıldığında çarpıcı bir tablo ortaya çıkmaktadır. 2008’de bu yaş grubundaki 6,5 milyon kişinin yalnızca %11,8’i yükseköğretim mezunuyken, 2024 yılına gelindiğinde 6,4 milyon kişiden %45,9’u yükseköğretim mezunudur (TÜİK, 2025). Yükseköğretim mezunu sayısı 765 binden yaklaşık dört kat artışla 2 milyon 935 bine çıkmıştır. Bu kuşak etkisi, Türkiye’nin eğitim profilinin önümüzdeki on yıllarda köklü biçimde yeniden şekilleneceğine işaret etmektedir.

Beşeri sermaye gelişimi açısından gelecekteki etkin işgücünün çoğunluğunu oluşturacak bu yaş grubundaki görece iyileşme dünya eğilimleriyle uyumlu bir görünüm arz etmektedir.

**Yükseköğretim 2006-2016 arasında
iki kattan fazla büyüdü.**

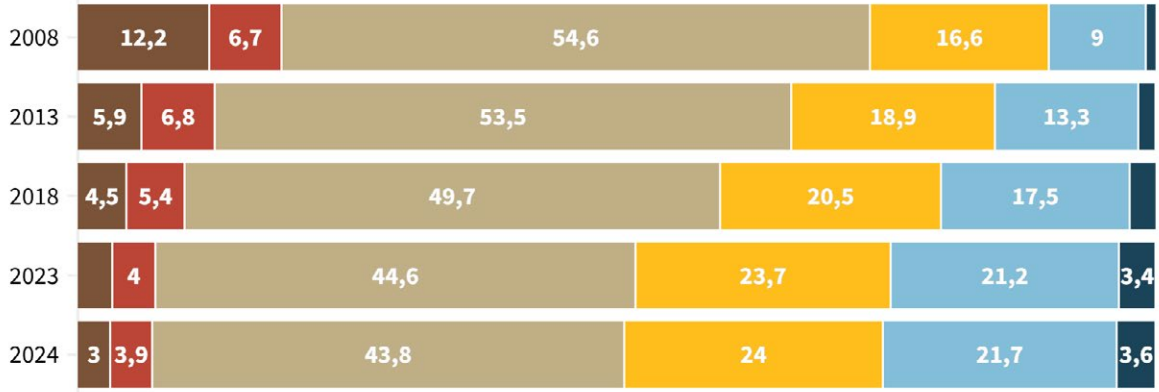
Grafik 28. 25-29 Yaş Yükseköğretim Mezunu Oranı (%), 2008-2024)

Kaynak: TÜİK MEDAS Ulusal Eğitim İstatistikleri verileriyle hesaplanmıştır.

Nüfusun Eğitim Düzeyi ve Bölgesel Farklılıklar

Ülkelerin genel beşeri sermaye birikimi hakkında bilgi veren 25 yaş ve üzeri nüfusun tamamladığı eğitim düzeyi göstergesi, son yıllarda yaşanan değişimi ortaya koyan çarpıcı bir veridir. 2008 yılında 25+ nüfusun %12,2'si okuma yazma bilmezken bu oran 2024'te %3'e gerilemiştir. İlkokul ve ilköğretim bitirenlerin payı %54,6'dan %43,8'e inerken yükseköğretim mezunlarının oranı %9'dan %21,7'ye, lisansüstü mezunlarının oranı ise %0,9'dan %3,6'ya yükselmiştir. Ancak lise altı eğitim düzeyindeki nüfus halen %47 civarındadır (TÜİK, 2025i).

Bu tablo, bireylerin eğitim düzeylerinin değil nesillerin eriştiği eğitim imkanlarının uzun vadeli etkileri hakkında derin bir hatırlatıcıdır. 20. yüzyılın ikinci yarısındaki uzun on yıllar boyunca ülkenin her okul düzeyinde sunduğu imkanların kısıtlarını ve halen ülkenin beşerî refahı üzerindeki kalıcı etkilerini gösterir. 2008-2024 arasındaki dönemde Türkiye'nin eğitilmiş nüfus tabanı önemli ölçüde genişlese de bu durum ağırlıklı yüz yüze eğitime dayalı bir süreçle değil, olağanüstü bir açık öğretim genişlemesiyle mümkün olmuştur.

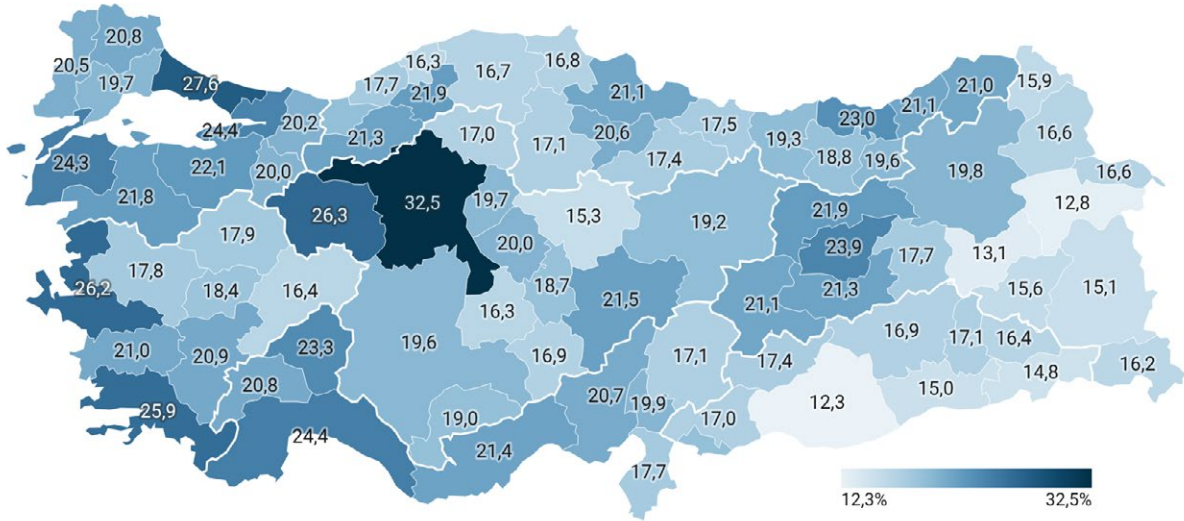

■ Okuma yazma bilmeyen ■ Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen ■ İlkokul-İlköğretim
■ Lise (Ortaöğretim) ■ Lisans/Önlisans ■ Lisansüstü

Grafik 29. Nüfusun Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı (% , 25+, 2008-2024)

Kaynak: TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri, 2024

İl bazlı verilere bakıldığında bölgelerarası derin farklılıklar dikkat çekmektedir. Yükseköğretim mezunu oranında Ankara %32,5 ile belirgin şekilde öne çıkmaktadır. Buna karşın Ağrı (%12,8), Muş, Bitlis, Şırnak gibi illerde bu oran %13-16 arasında kalmaktadır (TÜİK, 2025). Son 15 yıllık değişim verisi ise bölgeler arasındaki farklılıkların telafisi açısından önemli bir gelişmeyi ortaya koymaktadır. 2010-2024 arasında yükseköğretim mezunu oranındaki artış, başlangıç noktası düşük olan illerde çok daha yüksek gerçekleşmiştir: Ağrı'da %313, Adıyaman'da %236 artış kaydedilirken Ankara'da bu artış %91 düzeyinde kalmıştır.

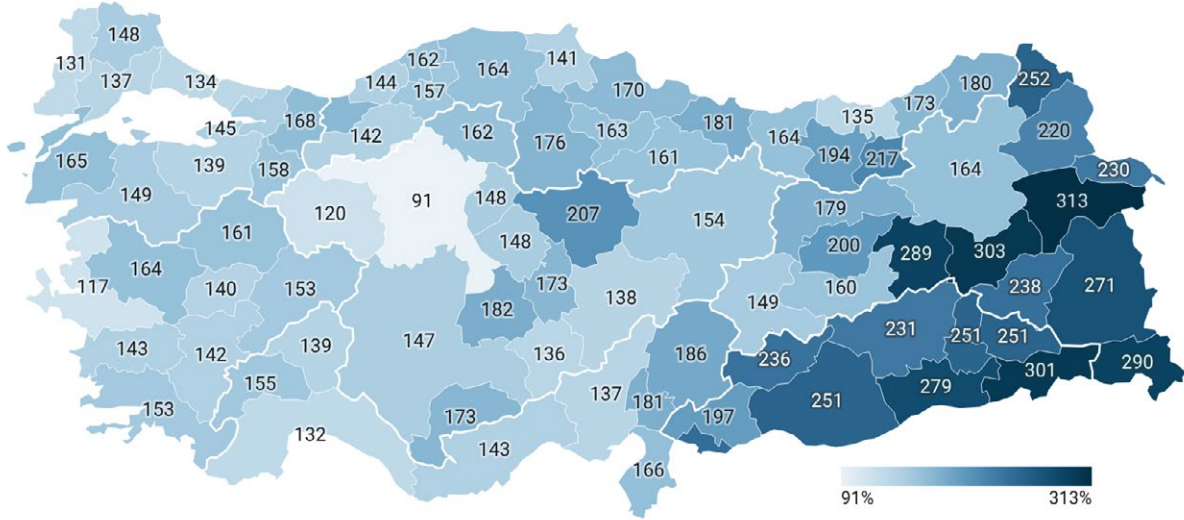

Harita 7. İllere Göre Yükseköğretim Mezunu Oranı (% , 2024)

Kaynak: TÜİK MEDAS Ulusal Eğitim İstatistikleri verileriyle hesaplanmıştır.

Bu durum, fırsatların yayılımı açısından olumlu bir işaret olmakla birlikte mutlak düzeyler henüz iller arasında anlamlı bir yakınsamaya işaret etmemektedir. Okuma yazma bilmeyenler açısından da benzer bir coğrafi örüntü gözlemlenmektedir: Ağrı'da %15,4 olan oran, Bilecik'te %2,7'ye inmektedir.

Ülkenin batı-doğu ve kuzey-güney eksenlerinde bakıldığında 2024 yılı itibarıyla çarpıcı bir görünüm vardır. Doğudan batıya gidildikçe toplam nüfus içindeki yükseköğretim nüfusunun oranında dalgalı bir hareket görülmektedir. Kıyı bölgelerde yüksek, iç kesimlerde düşük olacak şekilde bir dalga hareketi gözlemlenmektedir.

Harita 8. Son 15 Yılda Yükseköğretim Oranındaki Değişim (% 2010-2024)

Kaynak: TÜİK MEDAS Ulusal Eğitim İstatistikleri verileriyle hesaplanmıştır.

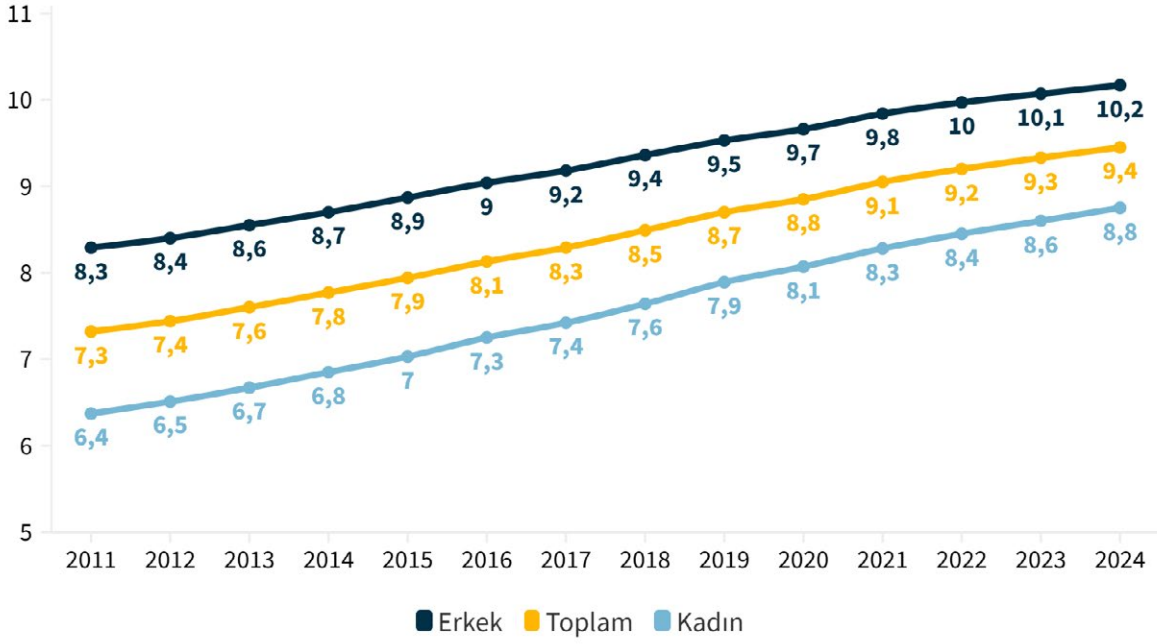
Ortalama eğitim süresi cinsiyete göre ele alındığında, Türkiye'de son on yılda önemli ilerlemeler yaşanmıştır. 2011'de Türkiye genelinde ortalama eğitim süresi 6,7 yıl iken 2024'e gelindiğinde bu değer erkekler için 10,2 yıl, kadınlar için ise 8,8 yıl olarak gerçekleşmiştir. Eğitimde Cinsiyet Eşitliği Endeksi 2011'de 0,77 iken 2024'te 0,86'ya çıkmıştır (TÜİK, 2025i). Bununla birlikte kadınların ortalama eğitim süresi erkeklere kıyasla halen yaklaşık 1,4 yıl daha kısadır.

Eğitimde cinsiyet eşitliği endeksi (kadın/erkek oranı) 1,00'a yaklaştıkça eşitlik artar; dolayısıyla bu iyileşme gerçek ve sürdürülebilir bir ilerlemeye işaret etmektedir. Bununla birlikte cinsiyetler arasında eşitlik henüz sağlanamamıştır. Önceki kuşaklarda ihmal edilen kadınların eğitiminin ortalama değerlere katılması nedeniyle bir süre daha bu farkın korunacağı varsayılabilir.

BİLGİ KUTUSU

Eğitimde Cinsiyet Eşitliği Endeksi

Kadınların ortalama eğitim süresinin erkeklerin ortalama eğitim süresine oranlanmasıyla hesaplanan bu gösterge 1,00 değerine yaklaştıkça cinsiyetler arasındaki eğitim eşitsizliğinin azaldığına işaret etmektedir.

Grafik 30. Cinsiyete Göre Ortalama Eğitim Süresi (Yıl, 2011-2024)

Kaynak: TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri, 2024

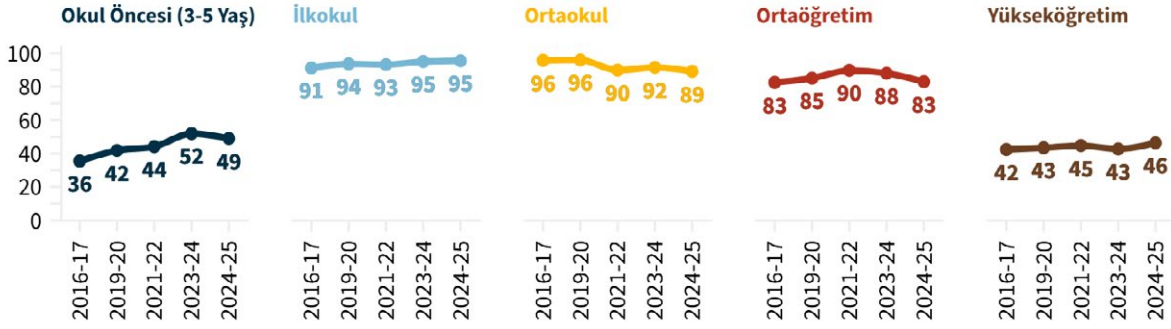
İl düzeyinde bakıldığında, 2024 yılında Ankara'da ortalama eğitim süresi 10,8 yıl olarak gerçekleşirken, Ağrı'da bu süre 7,5 yıl düzeyinde kalmaktadır. Cinsiyet eşitlik endeksi Ağrı, Şırnak ve Van gibi illerde 0,70'in altında kalırken Antalya ve İstanbul gibi büyük merkezlerde 0,90'ı aşmaktadır. Doğu ve batı illeri arasında önemli bir iyileşme sağlanmış olmakla birlikte kadınların eğitime erişimiyle ilgili kısıtların sürdüğü de izlenebilmektedir. 2024'te Ankara'da kadınların ortalama eğitim süresi 10,2 yılken Ağrı'da bu rakam yalnızca 6,1 yıldır (TÜİK, 2025i). Bu fark, kadınların eğitime erişimindeki coğrafi eşitsizliklerin derinliğini gözler önüne sermektedir.

OECD ülkeleri arasında yetişkin (25-64 yaş) eğitim düzeyinin dağılımına bakıldığında, Türkiye'de 25 ve üzeri yaştaki nüfusun %47'den fazlası hâlâ lise altı eğitim düzeyindeyken bu oran Çek Cumhuriyeti'nde %5,9, Polonya'da %5,7, Almanya'da %15,3'tür (OECD, 2025b). Yükseköğretim mezunu oranlarında ise OECD ülkelerinde bu oran genellikle %30-50 bandında seyrederken Türkiye'de 25+ nüfusta bu oran %25,3'tür. Bu karşılaştırma, Türkiye'nin yükseköğretimde attığı adımların değerini teslim etmekle birlikte ülke nüfusunun eğitim ortalamalarındaki artışlarla birlikte genel olarak olgunlaşmasının zaman alacağını göstermektedir.

Türkiye'de 25 yaş ve üzeri her dört kişiden biri yükseköğretim mezunudur.

Eğitim Altyapısı, Kuşaklararası Aktarım ve Özel Okullaşma

2024-2025 öğretim yılı verileri farklı okul kademelerinde farklı dinamikler ortaya koymaktadır. İlkokul net okullaşma oranı %95,4 ile güçlü seyrini korumaktadır. Ortaöğretimde ise 2021-2022'deki %89,7'den 2024-2025'te %82,9'a bir gerileme gözlemlenmektedir. Okul öncesinde ise Covid-19 döneminde (2020-2021'de %28,4) keskin bir düşüş yaşanmış, sonraki yıllarda bir toparlanma sağlansa da 2024-2025'te %49,0 ile tekrar gerilemiştir (MEB, 2025).

Grafik 31. Kademelere Göre Net Okullaşma Oranları (% 2016-2025)

Kaynak: MEB, Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2024-2025

Ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerinde bir durağanlaşmadan bahsedilebilir. Yükseköğretimde 2016 sonrasında %44-46 arasına sıkışan durum, ortaöğretimde de %82'den başlayarak %90'a gelmiş ancak 2024'te %82'ye gerilemiştir. Ortaöğretime yönelik bu ilgi kaybının açık bir tartışmasının yapılması gereklidir.

Okulöncesi eğitim ise eşitsizliklerin erken dönemde telafi edilebileceği en etkili müdahale alanıdır ve bu kademedeki düşük okullaşma oranları uzun vadede kuşaklararası eşitsizliğin yeniden üretilmesine zemin hazırlamaktadır.

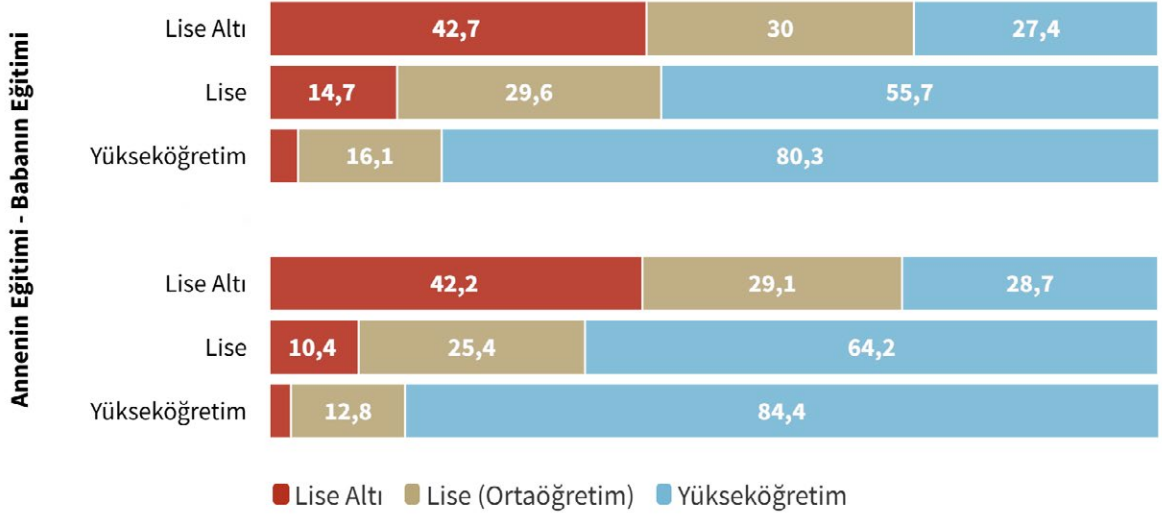
Eğitim altyapısının niteliğindeki değişimleri ölçmede öğrenci-öğretmen ve öğrenci-derslik oranları il düzeyinde belirgin farklılıklar sergilemektedir. Türkiye genelinde bir ilkokula ortalama olarak 227 öğrenci düşmektedir. Bu sayı Ankara'da 378, Bursa'da 413, İstanbul'da 594 iken Ardahan'da yalnızca 60, Erzurum'da 71'dir. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısının ulusal ortalamanın 17-18 civarında olduğu görülmektedir. Ancak bu sayı İstanbul'da ortalama 21, Şanlıurfa'da 26 olarak bu illerde farklılık göstermektedir (MEB, 2025). Ortaöğretimde mesleki ve teknik lise kategorisinde öğrenci-öğretmen oranı genel liselere kıyasla daha sıkışık bir tablo çizmektedir. Bu veriler, öğretmen dağılımındaki dengesizliklerin hala kritik bir politika sorunu olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Eğitim İzleme Raporu 2025

ALAN İZLEME RAPORLARI

Eğitim kuşaktan kuşağa aktarılıyor. Annesi yükseköğretim mezunu olanların %84'ü yükseköğretim mezunuyken, annesi ortaöğretim altı olanlarda bu oran %29.

Grafik 32. Ebeveyn Eğitimine Göre Bireyin Eğitim Düzeyi Dağılımı (% , 2024)

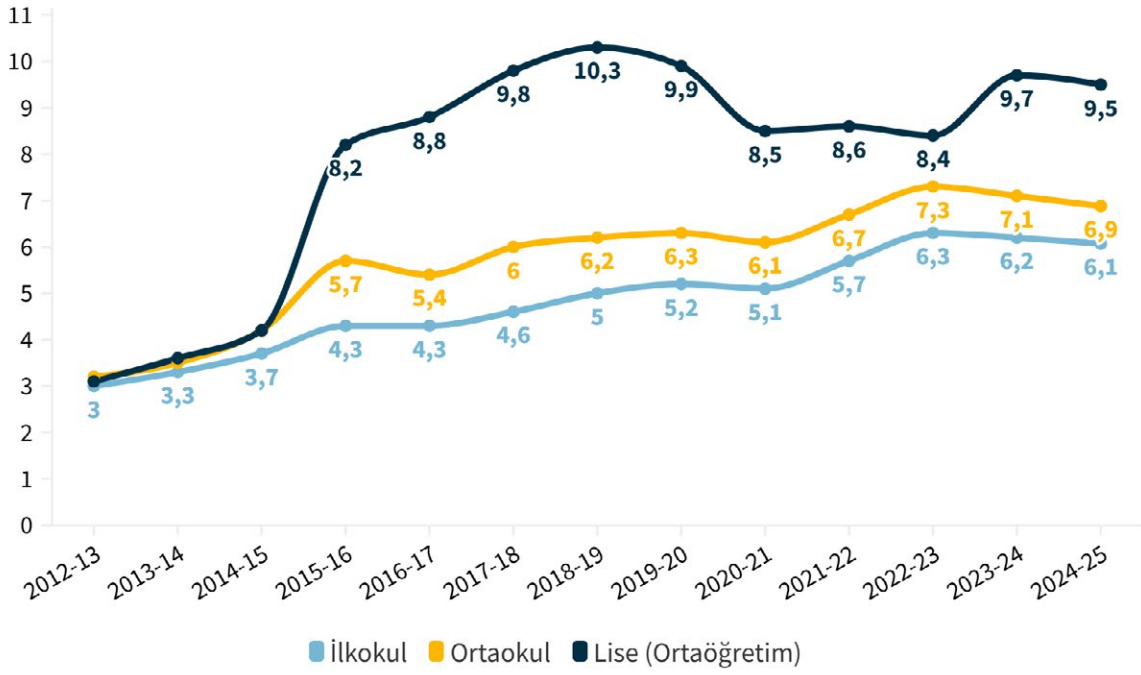
Kaynak: TÜİK Ulusal Eğitim İstatistikleri, 2024

Kuşaklararası eğitim hareketliliği, sosyal eşitsizliğin yeniden üretim mekanizmalarını anlamak bakımından açıklayıcıdır. 2024 yılı itibarıyla babası ortaöğretim altı eğitimli bireylerin %27,4'ü yükseköğretim mezunuyken, babası yükseköğretim mezunu olanlarda bu oran %80,3'e çıkmaktadır. Anne eğitim düzeyi açısından tablo daha da keskindir: Annesi yükseköğretim mezunu olan bireylerin %84,4'ü de yükseköğretim mezunudur; annesi ortaöğretim altı eğitime sahip olanlarda bu oran %28,7'dir (TÜİK, 2025i). Bu bulgu, eğitimsel başarının kuşaktan kuşağa aktarıldığını ve yüksek eğitimli ailelerin çocuklarının eğitim ihtiyaçlarıyla daha ilgili olduklarını göstermektedir. Bu verinin karamsar yorumu olarak eğitim sisteminin sosyal hareketliliği besleme kapasitesi bakımından sınırlı bir etkisi olduğu söylenebilir. İyimser yorum ise alt sınıflardan belirli bir yukarı yönlü hareketliliğin devam ettiğidir.

BİLGİ KUTUSU

Kuşaklararası Eğitim Hareketliliği

Bireylerin eğitim seviyelerinin ve kariyer başarılarının ebeveynlerinin eğitim düzeyinden nasıl etkilendiğini inceleyen sosyolojik bir kavramdır. Toplumsal fırsat eşitliğinin ve dikey sosyal hareketliliğin ölçülmesinde kullanılır.

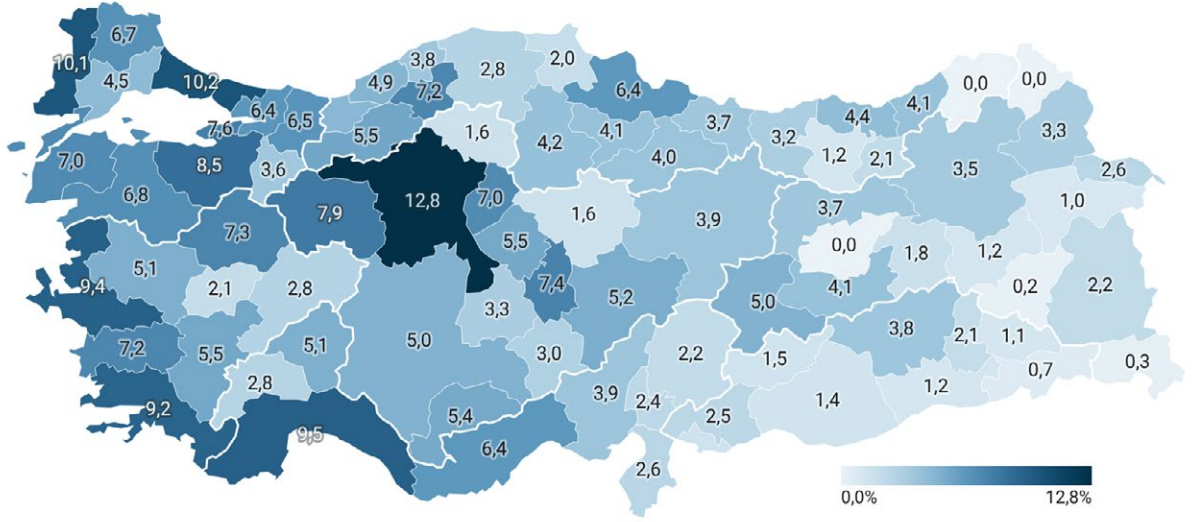

Grafik 33. İlköğretim ve Ortaöğretimde Özel Okula Giden Öğrenci Oranı (2012-2025)

Kaynak: MEB, Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2024-2025

Özel eğitime yönelim, Türkiye’de giderek güçlenen bir eğilimdir. 2012-2013’te ilköğretim düzeyinde öğrencilerin yalnızca %3’ü özel okula giderken bu oran 2024-2025’te %6,1’e yükselmiştir. Aynı dönemde ortaokul oranı %3,2’den %6,9’a, ortaöğretim oranı ise %3,1’den %9,5’e yükselmiştir (MEB, 2025). İl bazlı veriler belirgin bir doğu-batı kutuplaşması göstermektedir: Ankara’da ilköğretim düzeyinde özel okula giden öğrenci oranı %12,8 iken Ağrı ve Ardahan’da sıfıra çok yakın değerlerde seyretmektedir.

Özel okula yönelim hızla artıyor. Ortaöğretimde özel okul oranı 2012’de %3,1 iken 2024’te %9,5’e çıktı.

Harita 9. İlkokul Kademesinde Özel Okula Giden Öğrencilerin Oranı (% , 2024-2025)

Kaynak: MEB, Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2024-2025

Sonuç

Türkiye son çeyrek asırda eğitimde büyük bir dönüşüm yaşamıştır. Yükseköğretim okullaşma oranları AB ile kapanmaya başlamış, 25-29 yaş grubunda mezun oranı %46'yı aşmış, okuma yazma bilmeyenlerin oranı dramatik biçimde gerilemiştir. Bununla birlikte coğrafi eşitsizlikler, cinsiyet farkları ve kuşaklararası aktarım mekanizmaları yapısal sorunlar olarak devam etmektedir. Niceliksel açıdan kaydedilen ilerleme tartışmasızdır; ancak eğitimin niteliğine, öğrenme çıktılarına ve bu çıktıların bireysel ve toplumsal refaha dönüşüm mekanizmalarına yönelik bütüncül bir politika perspektifi gerekmektedir. Eğitime erişim sorununu büyük ölçüde aşmış bir ülke olarak Türkiye'nin önümüzdeki dönemdeki temel sınavı, nicelikten niteliğe geçişi başarılı biçimde yönetilmek olacaktır.

Veriler, doğru politika tercihleriyle bu birikimin fırsata dönüştürülebileceğini; ancak coğrafi eşitsizliklerin, cinsiyetler arasındaki farkların ve beşerî refahın nesillerarası aktarım mekanizmalarının göz ardı edilmesi durumunda kazanımların belirli bir kırılma içerdiğini göstermektedir. Özel eğitime yönelimdeki artış ve bölgesel dengesizlikler bir arada değerlendirildiğinde, piyasalaşma eğilimlerinin fırsat eşitliğine yönelik anayasal vaat açısından bir gerilimi gittikçe kalıcı hale getirdiği görülmektedir.

EKONOMİ

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Süha Kulu

Özyeğin Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Ekonomi Bölümü

DOI: <http://dx.doi.org/10.71174/air28.b05>

Temel Dinamikler

- Sıkı para politikası sonucunda 2022 yılında %72 olan yıllık enflasyon 2025 sonunda %31 düzeyine gerilemekle birlikte hâlâ hedeflerin oldukça üzerindedir. Konut (%49,5) gibi temel kalemlerdeki artış hedeflerin üzerinde kalmıştır.
- Türkiye ekonomisi 2025'te %3,6 büyüme kaydederek kesintisiz büyüme sürecini 22 çeyreğe taşımış, kişi başına düşen GSYH ise 18.040 dolar olarak hesaplanmıştır. Ancak bu ekonomik büyüme ülkemizdeki artan gelir eşitsizliğini maalesef düşürememiştir.
- Sektörel bazda; deprem bölgesindeki dönüşümle inşaat sektörü %10,8 büyürken, zirai don felaketi nedeniyle tarım sektörü %8,8 oranında daralmıştır.
- 2021 ve 2022'de son dönemin en düşük seviyelerini gören işgücü ödemelerinin katma değer içindeki payı, 2024'teki %34,7 ile son yirmi yılın en yüksek düzeyine ulaşmış, 2025'te ise seyrini sürdürmüştür.
- Dış ticaret açığı %11,9 artarak 92 milyar dolara ulaşmış; enerji ve altın hariç tutulduğunda ihracatın ithalatı karşılama oranının %90'a çıkması, açığın temel kaynağının enerji ithalatı olduğunu doğrulamıştır.
- Yapay zeka teknolojilerini kullanan girişimlerin oranı 2021'de %2,7 iken 2025'te %7,5'e yükselmiştir.

Öneriler

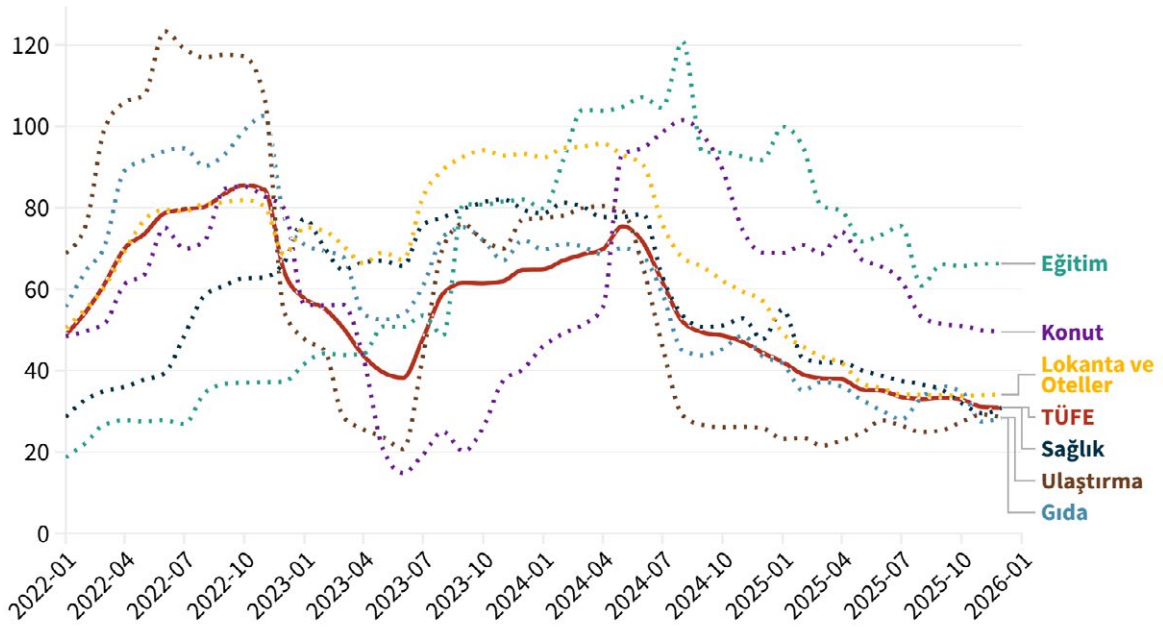
- Konut fiyatlarındaki ve kiralardaki baskıyı hafifletmek için devlet, uygun fiyatlı arazileri imara açarak konut arzını doğrudan artırıcı politikalar izlemelidir.
- Toplu Konut Başkanlığı asli işlevi olan sosyal konut projelerine daha da ağırlık vermeli, değişen toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek, toplumun yaşam standartlarını yükseltecek kaliteli toplu konut projeleri üretmelidir.
- Sıkı para politikasının daraltıcı etkisinden en çok etkilenen tarım ve sanayi sektörlerine yönelik verimliliği ve üretimi artıracak hedefli destek mekanizmaları devreye alınmalıdır.
- Ekonomik yapıyı İstanbul merkezli olmaktan çıkarıp çok merkezli hale getirmek için sanayi, vergi muafiyetleri ve teşviklerle diğer bölgelere kaydırılmalıdır.
- İmalat sanayi ihracatı içindeki payı %3,8 olan yüksek teknoloji ürünlerinin oranını OECD ortalaması olan %20'ye yaklaştırmak için Ar-Ge ve nitelikli işgücü yatırımları önceliklendirilmelidir.
- Özellikle ilk kez konut sahibi olacak kesimler için konut kredilerinin milli gelire oranını artıracak finansman modelleri geliştirilerek barınma sorununa kalıcı çözümler sunulmalıdır.
- Katma değerli üretimi ve uluslararası rekabetçiliği güçlendirmek amacıyla sanayide otomasyon ve yapay zeka yatırımlarını destekleyecek teşvik paketleri oluşturulmalıdır.

Türkiye ekonomisinin 2025 yılındaki genel görünümüne bakıldığında, Merkez Bankasının sıkı para politikası sayesinde yıllık enflasyon, 2025 sonunda %31 düzeyine gerilemiştir. 2022 ve 2023 yıllarındaki %65'lerde olan enflasyon oranlarına kıyasla ciddi bir gerileme olmuştur ancak enflasyon oranları halen yüksektir. Özellikle konut gibi temel harcama kalemlerindeki fiyat artışları yüksek oranda devam etmektedir ve hanehalkı bütçelerini ciddi biçimde zorlamaktadır. Bu sorunun çözümlerinden biri konut arzının ciddi bir şekilde artırılmasıdır. Özellikle devletin uygun fiyatlı ve yaşanılabilir arazileri imara açarak konut üretimini teşvik etmesi, fiyat baskısını hafifletebilecek etkili bir politika seçeneğidir. Bir diğer araç olan Türkiye'de konut finansman imkanlarını artırarak özellikle ilk kez konut sahibi olacılara yönelik destekler barınma ihtiyacını çözmede fayda sağlayacaktır.

Türkiye ekonomisi 2025'te %3,6 büyüme kaydederek kesintisiz büyüme sürecini yirmi iki çeyreğe taşımıştır ve kişi başına düşen milli gelir 18.040 dolar olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2026). Sıkı para politikası ve yüksek üretim maliyetleri özellikle sanayi sektöründe belirgin bir biçimde hissedilmiştir ve sanayi sektörü yalnızca %2,9 büyüyebilmiştir. Sanayi içerisinde inşaat ve savunma sanayisi dışındaki sektörlerde durağan bir görünüm devam etmektedir. Tarım sektörü, zirai donun da etkisiyle 2025 yılında %8,8 küçülmüştür. Bu iki sektöre yönelik özellikle ihracatçıların dış piyasalarda rekabetini artıracak hedefli destek politikalarının uygulamaya konulması, ekonominin dengeli büyümesi açısından önem arz etmektedir.

Makroekonomik Görünüm: Enflasyon ve Büyüme

Türkiye'de enflasyon, 2024 sonunda %44 seviyelerinde seyrederken, 2025 yılında Merkez Bankası'nın sürdürdüğü sıkı para politikasının etkisiyle %31 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2026e). Bu oran, 2022'deki %64 ve 2023'teki %65 seviyelerine kıyasla önemli bir gerilemeyi ifade etmektedir. 2025 yılı enflasyon alt kalemlerine bakıldığında, en yüksek ağırlığa sahip üç ana harcama grubunun yıllık değişimleri gıda ve alkolsüz içeceklerde %28, ulaşımda %28 ve konutta %50 artış olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2026e).

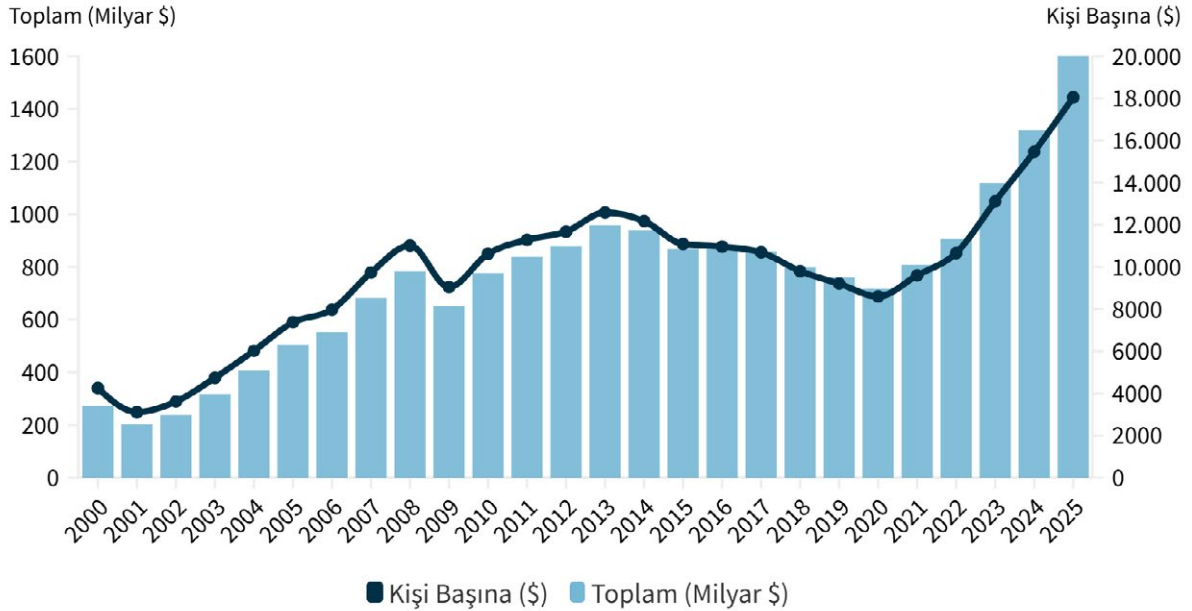
Grafik 34. TÜFE Ana Harcama Gruplarının Yıllık Değişim Oranları (% , 2022-2025)

Kaynak: TÜİK, Tüketici Fiyat Endeksi verileriyle oluşturulmuştur.

En yüksek ağırlığa sahip alt gruplardan konut haricindeki kalemlerin genel enflasyonun altında kalması, konut fiyatlarındaki düzelmeye genel enflasyonu düşürmede kritik bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Bu sorunun çözümlerinden biri konut arzının ciddi bir şekilde artırılmasıdır. Özellikle devletin uygun fiyatlı ve yaşanılabilir arazileri imara açarak konut üretimini teşvik etmesi, fiyat baskısını hafifletebilecek etkili bir politika seçeneğidir. Bir diğer politika aracı da Türkiye’de konut finansman imkanlarını artırarak ilk kez konut sahibi olacaklara yönelik destekler barınma ihtiyacını çözmeye iyi bir araç olabilir.

Türkiye enerjisinin yaklaşık üçte ikisini ithal etmektedir ve petrol fiyatlarındaki yükseliş, maliyet kaynaklı enflasyonist baskıları yeniden gündeme getirmektedir. Dolayısıyla enflasyonla mücadelelenin yalnızca para politikasıyla değil, maliye politikası ve arz yönlü reformlarla da desteklenmesi gerekmektedir.

Türkiye ekonomisi 2025’te %3,6 büyüme kaydederek kesintisiz büyüme sürecini yirmi iki çeyreğe taşımıştır. Cari fiyatlarla GSYH, %41,3 artışla 63 trilyon TL’ye ulaşırken, ABD doları cinsinden milli gelir 1,6 trilyon dolara yükselmiştir. Kişi başına düşen GSYH ise 2025 yılında 18.040 dolar olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2026f).

Grafik 35. Kişi Başına Düşen GSYH (\$, 2000-2025)

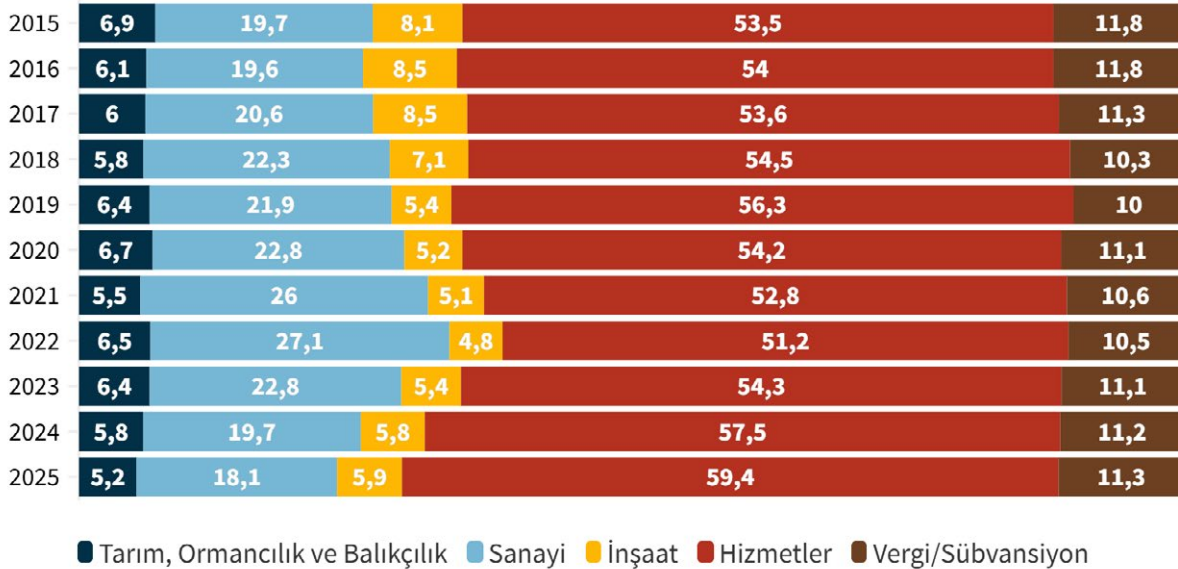
Kaynak: TÜİK, Dönemsel Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, IV. Çeyrek: Ekim-Aralık 2025

Dolar cinsinden milli gelirdeki bu yükselişin arkasında yatan dinamiklerden biri Türk lirasının görece değerli seyretmesidir. Türk lirasının değerli olup olmadığını kesin olarak ölçmek güç olsa da reel efektif döviz kuruna bakarak, cari açığı inceleyerek veya ihracatçıların şikayetlerini göz önünde bulundurarak, dış ticarete önemli payı olan ülkelere kıyasla TL'nin değerinin biraz yüksek olduğu söylenebilir. Bu durum, dolar bazında milli geliri artırırken ekonominin dış rekabet gücü açısından iki yönlü bir etki yaratmaktadır. Değerli TL ithalatı ucuzlatarak tüketici refahına katkıda bulunmakta, ancak aynı zamanda ihracat gelirlerini baskılayarak cari açık riskini artırmaktadır. Dolayısıyla dolar cinsinden kişi başına gelirdeki artışın yalnızca kur etkisinden kaynaklanmadığı, bir kısmının da verimlilik artışına dayandığını söylemek mümkündür.

Döviz kurlarındaki bu gelişmelerin yanı sıra, yatırımcıların ve hanehalklarının portföy tercihlerini doğrudan etkileyen bir diğer kritik değişken de altın fiyatlarıdır. 2025 yılında altın fiyatları, küresel belirsizlikler ve merkez bankalarının artan altın talebiyle birlikte tarihte görülmemiş bir biçimde değerlenmiştir. Gram altın fiyatı 2025 yılı başında 3.000 TL civarında iken, yıl sonunda 6.000 TL'nin üzerine çıkmıştır. Türkiye'deki altın stokunun milli gelire oranının %35-40 civarında olduğu düşünülmektedir (QNB Makroekonomik Görünüm, 2026). Altındaki bu fiyat artışı, hanehalkına önemli bir gelir etkisi oluşturmuştur. Özellikle altını tasarruf aracı olarak kullanan geniş kesimlerin servet düzeyi yükselmiş, bu durum tüketim ve yatırım kararlarını önümüzdeki dönemde olumlu etkileyecektir.

Sektörel Dinamikler, Dış Ticaret Yapısı ve Teknolojik Dönüşüm

Sıkı para politikasının daraltıcı etkisi, 2025 yılında sanayi sektörünün milli gelirdeki payında düşüşe yol açmıştır. Sanayi sektörü, sıkı para politikası ve yüksek üretim maliyetleri sebebiyle %2,9 gibi sınırlı bir büyüme sergilemiştir. Buna karşılık inşaat sektörü %10,8'lik büyümeyle yılın en yüksek büyüyen sektörü olmuştur; bu artışın bir bölümü deprem bölgesinin yeniden inşasıyla ilişkilidir (TCMB Enflasyon Raporu, 2025-II). Bilgi ve iletişim faaliyetleri %8 ile ikinci en hızlı büyüyen sektör olmuştur (TÜİK, 2026f). Bu sektörler ve savunma sanayisi büyüme kaydederken, birçok diğer sektör durağan bir görünüm sergilemiştir.

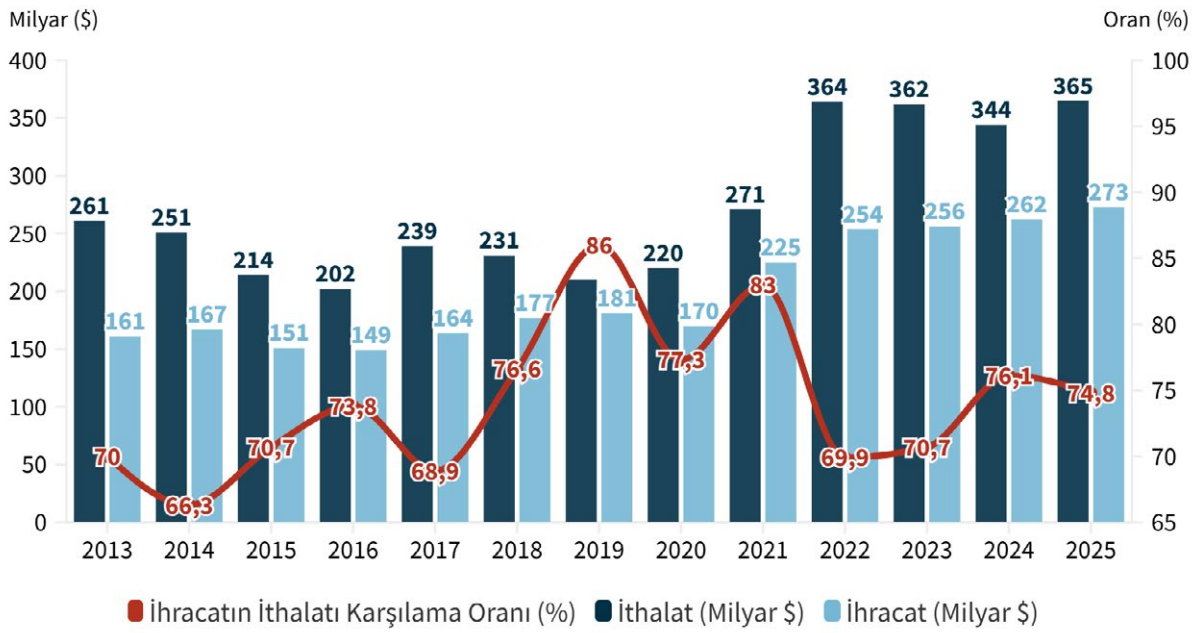

Grafik 36. Sektörlerin GSYH'deki Payı (% , 2015-2025)

Kaynak: TÜİK, Dönemsel Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, IV. Çeyrek: Ekim-Aralık 2025

Tarım sektörü ise 2025 yılında %8,8 oranında daralmak suretiyle yılı negatif ayrışmayla kapatmıştır (TÜİK, 2026f). Bu daralmanın önemli bir nedeni, ülke genelinde 65 ilde etkili olan zirai don felaketidir (TZOB, 2025). Özellikle 10-13 Nisan'da sıcaklıkların bazı bölgelerde eksi 15 dereceye kadar düşmesi, kayısı, elma, ceviz, fındık, üzüm ve kiraz başta olmak üzere 16 meyve çeşidinde ağır hasara neden olmuştur (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2025). Zirai don, tarımsal üretimi olumsuz etkilemenin yanı sıra gıda fiyatları üzerinde de yukarı yönlü baskı oluşturmuştur.

2025 yılında ihracat %4,4 artışla 273,4 milyar dolara yükselirken, ithalat %6,2 artarak 365,4 milyar dolara ulaşmıştır. Dış ticaret açığı %11,9 artarak 92 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2026). İhracatın ithalatı karşılama oranı 2024'teki %76,1'den %74,8'e gerilemiştir.

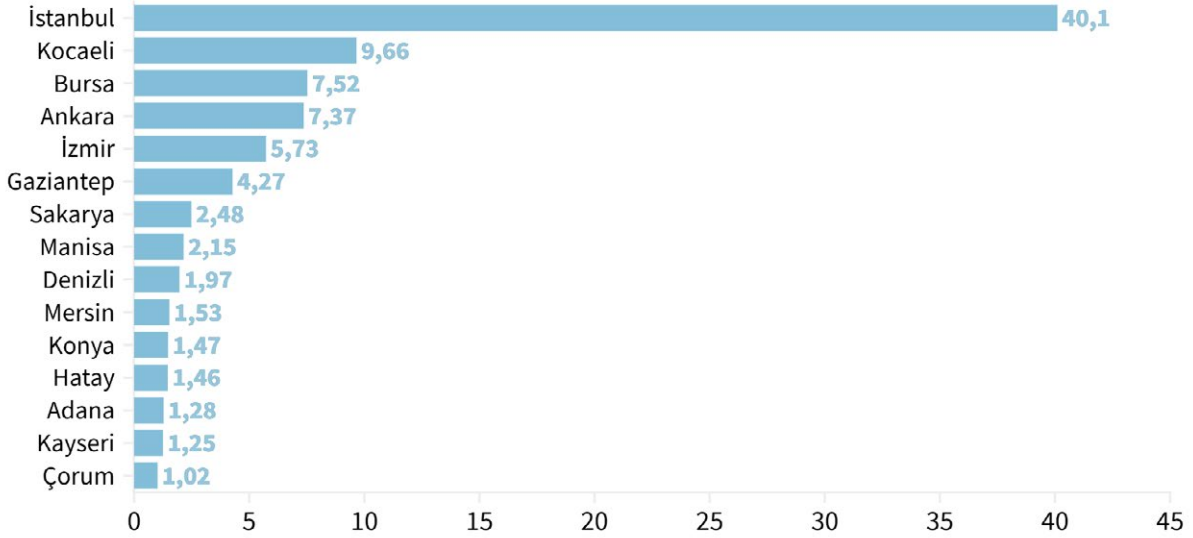
Grafik 37. İhracat ve İthalat Oranları (2013-2025)

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, Şubat 2026

Enerji ürünleri ve parasal olmayan altın hariç tutulduğunda ihracatın ithalatı karşılama oranı %90 düzeyine çıkmakta; bu da enerji kaleminin dış ticaret açığının temel kaynağı olduğunu doğrulamaktadır (TÜİK, 2026g). Türkiye ekonomisi büyüdükçe dış ticaret açığı da artmaktadır ve bu durum ülke ekonomisinin yapısal bir sorunudur. Son yıllardaki enerji yatırımları, Türkiye'nin bu sorununa kısmî çözümler oluşturmaktadır. 2026 yılında Akkuyu Nükleer Santrali'nde enerji üretiminin başlaması planlanmakta, Karadeniz'deki doğal gaz keşiflerinin üretime dönüştürülmesi çalışmaları sürdürülmektedir. Bu hamleler, Türkiye'nin enerji ithalatını düşürme ve dış ticaret açığını yapısal olarak daraltma potansiyeli taşımaktadır. Ayrıca son yıllarda elektrik üretiminde yenilenebilir enerjinin payı ciddi artışlar göstermekte olup bu gelişmeler enerjide dışa bağımlılığı düşürmektedir.

Dış ticaretin ekonomi içindeki artan ağırlığı, makro göstergelere de yansımaktadır. İhracatın milli gelire oranı son on yılda genel olarak artış göstermiştir. 2010'lu yılların başında %21 düzeyinde olan bu oran, 2022'de %38,5'e ulaşmıştır (World Bank, 2026b). İthalatın GSYH'ye oranı da 2022'de %42,6 ile dikkat çekici bir düzeye çıkmıştır.

Dış ticaretin bölgesel dağılımı incelendiğinde ise belirgin yoğunlaşmalar dikkat çekmektedir. İstanbul, tek başına toplam GSYH'nin yaklaşık %30'una ve toplam ihracatın %40'ına sahiptir (TÜİK, 2025j). Kocaeli, Bursa ve Gaziantep gibi şehirler, GSYH içindeki paylarına kıyasla ihracatta daha yüksek oranlara sahip olup sanayi ve dış ticaret odaklı üretim yapısıyla öne çıkmaktadır. Ankara ve Antalya gibi büyükşehirler ise GSYH'de üst sıralarda yer almalarına rağmen ihracat performansları düşüktür. Bu durum söz konusu şehirlerin hizmet sektörü ve iç pazar dinamiklerine dayandığını göstermektedir (TÜİK, 2025j). Sanayi temelli ihracatın Marmara ve Batı Anadolu illerinde yoğunlaştığı, İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu illerinin ise bu sürece sınırlı katılabildiği görülmektedir.

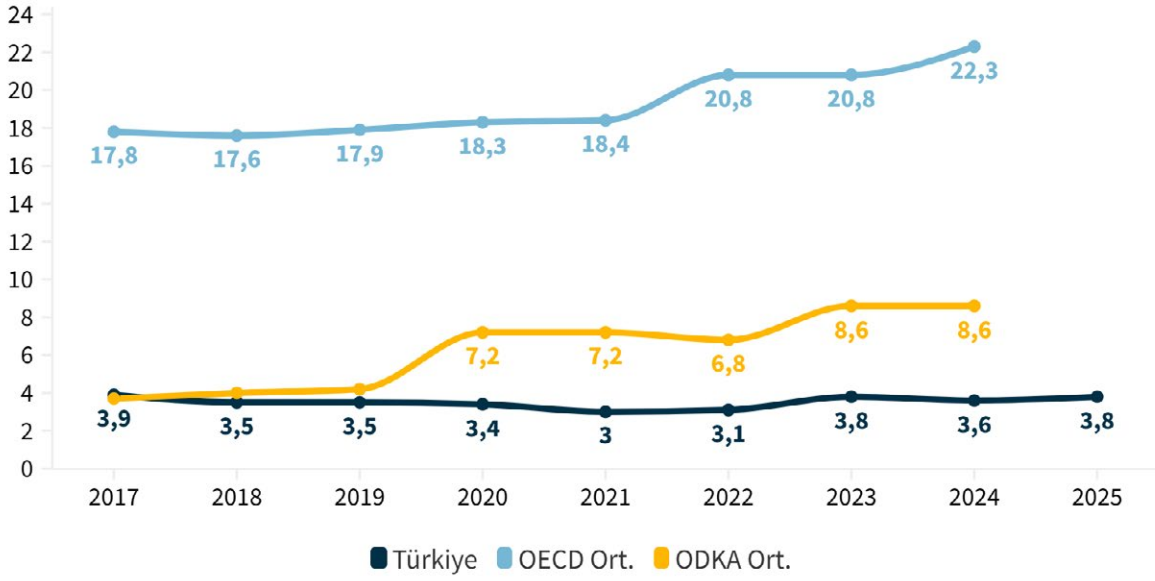

Grafik 38. İhracat Payı En Yüksek 10 İl (% , 2025)

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi

2025 yılında yüksek teknoloji ürünlerinin imalat sanayi ihracatı içindeki payı %3,8 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2026g). OECD ülkelerinde bu oranın %20 olduğu dikkate alındığında (World Bank, 2026c), Türkiye'nin ihracatta yüksek katma değerli ürünlere yönelmesi bir öncelik olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda Ar-Ge harcamalarının artırılması, nitelikli işgücü yetiştirilmesi ve teknoloji odaklı sanayi politikalarının hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır.

**İstanbul tek başına GSYH'nin %30'una
ve ihracatın %40'ına sahip.**

Grafik 39. Yüksek Teknolojili Ürünlerin İmalat Sanayi İhracatı İçindeki Payı (% 2017-2025)

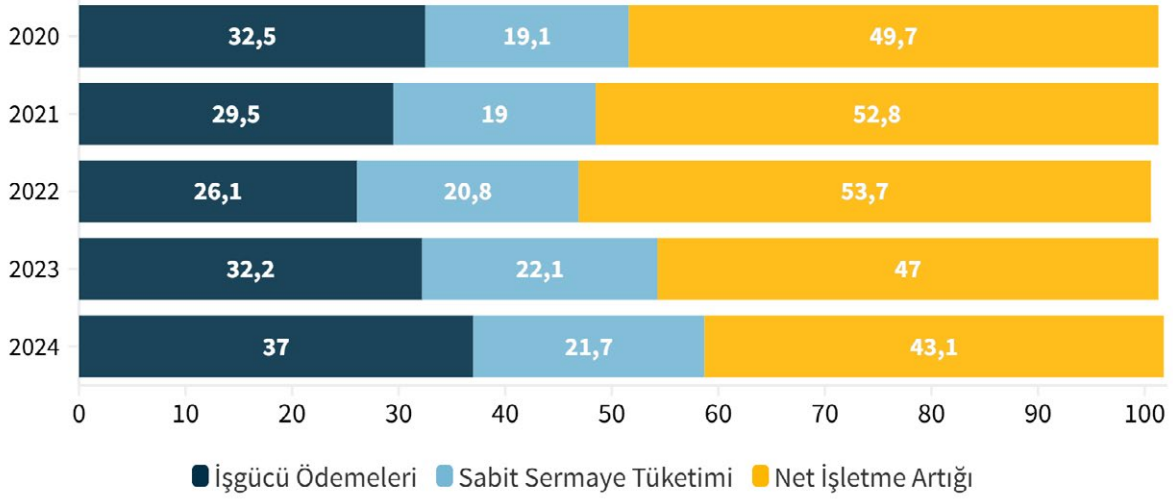
Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri; World Bank, High-technology exports (% of manufactured exports)

Not: ODKA Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesidir.

Teknolojik dönüşüm yalnızca ihracat yapısıyla sınırlı kalmayıp üretim süreçlerini de derinden etkilemektedir. TÜİK, 2025 yılında ilk kez “Yapay Zeka İstatistikleri” bültenini yayımlamıştır. Rapora göre, yapay zeka teknolojilerinden herhangi birini kullanan girişimlerin oranı 2021 yılında %2,7 iken 2025’te %7,5’e yükselmiştir. 250 ve üzeri çalışanı olan işletmelerin %24,1’i yapay zeka kullanmaktadır. Bireyler açısından bakıldığında, 16-74 yaş grubundaki bireylerin %19,2’si üretken yapay zeka kullandığını beyan etmiştir. En yüksek kullanım oranı %39,4 ile 16-24 yaş grubundadır (TÜİK, 2025k). Girişimlerin yapay zekayı en çok %46,5 ile pazarlama ve satış, %41,1 ile üretim ve hizmet süreçleri ve %41 ile Ar-Ge faaliyetleri amacıyla kullandığı tespit edilmiştir. Yapay zekayı en yoğun kullanan sektör, %47,1 ile bilgi ve iletişim faaliyetleri olmuştur (TÜİK, 2025k). Yapay zeka, Türkiye ekonomisi için önemli fırsatlar barındırmaktadır. Sanayi sektöründe otomasyon ve verimlilik artışı, tarımda hassas tarım uygulamaları, hizmet sektöründe müşteri deneyimi ve süreç optimizasyonu gibi alanlarda yapay zekanın yaygınlaşması, Türkiye’nin katma değerli üretim kapasitesini artırabilir.

Sosyal Refah ve Bölgesel Farklılıklar

İşgücü ödemelerinin gayrisafi katma değer içindeki payı, 2024’te %37 iken 2025’te %33,7 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2025). 2021 ve 2022 yıllarında ise ücretlilerin ekonomiden aldığı en düşük düzeyler görülmüştür. Bu eğilim, ücretliler özelinde incelendiğinde gelir dağılımındaki dengesizliklerin kısmen giderilmesi açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Ancak ücretlilerin ekonomiden aldığı payın sürdürülebilir bir biçimde artırılabilmesi için verimlilik artışına dayalı büyüme stratejilerinin benimsenmesi büyük önem taşımaktadır.

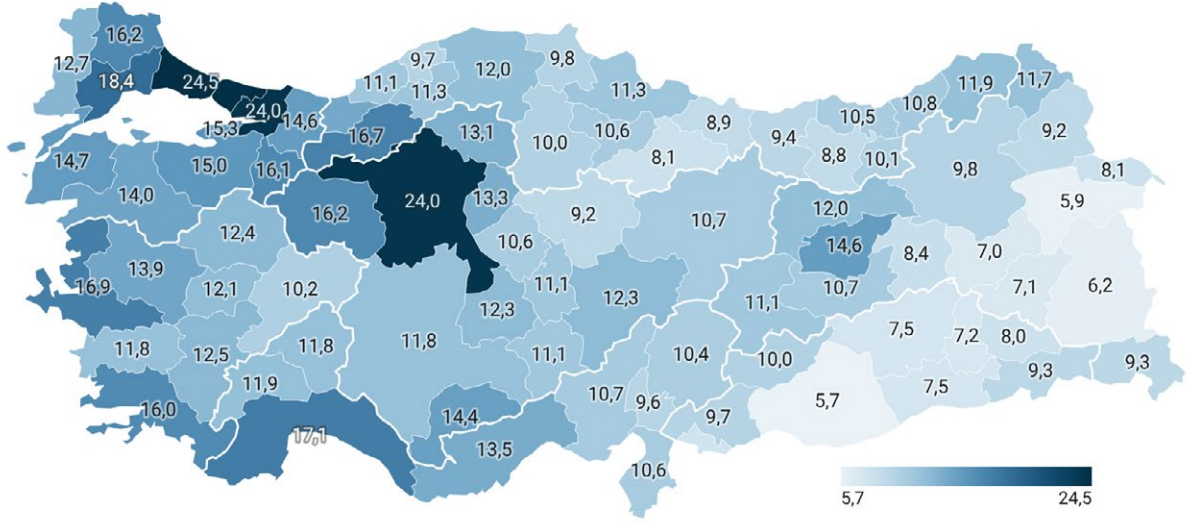
Grafik 40. Gelir Yöntemiyle GSYH Bileşenlerinin Gayrisafi Katma Değer İçerisindeki Payları (% 2020-2024)

Kaynak: TÜİK, Yıllık Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, 2024

Enflasyonun barınma gibi zorunlu harcama kalemlerinde yüksek olması, düşük ve orta gelirli hanhalklarını daha olumsuz etkilemiştir. Asgari ücretliler ve emekliler, artan yaşam maliyetleri karşısında gelirlerinin reel değerinin düşmesi nedeniyle temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmıştır. Özellikle büyükşehirlerde kira ve konut maliyetlerindeki hızlı artış, hanhalkı bütçeleri üzerinde büyük bir baskı oluşturmaktadır. TCMB'nin yayımladığı Konut Fiyat Endeksi'nin yıllık değişimine göre Türkiye genelinde konut fiyatları %26 artmış, kiralar ise %34 düzeylerinde yükselmiştir. Konut fiyat artışlarında İç Anadolu bölgesindeki iller ve Ankara en çok fiyat artışı yaşayan bölgeler olmuştur. Kira artışlarında ise İstanbul %41 ile en üst sırada yer almaktadır (TCMB, 2026).

Konut fiyatlarındaki artışı sınırlamanın en etkili yollarından biri arzı artırmaktır. Türkiye'de konut fiyatlarının oluşumunda arazi maliyetlerinin önemli bir paya sahip olduğu düşünüldüğünde, devletin uygun fiyatlı ve yaşanılabilir arazileri imara açması fiyatların dengelenmesine katkı sağlayabilir. Bunun yanında, konut finansman olanaklarının geliştirilmesi de önem taşımaktadır. Türkiye'de konut kredilerinin milli gelire oranı, birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin gerisindedir. Bu nedenle, finansman kanallarının genişletilmesi ve erişilebilirliğin artırılması, özellikle ilk kez konut sahibi olacak kesimler için barınma sorununa çözümler sunabilir.

İllere göre kişi başına düşen GSYH verileri ise Türkiye'de bölgesel milli gelir farklılıklarının büyüklüğünü göstermektedir. Sanayinin Marmara Bölgesi'nde yoğunlaşması sonucunda İstanbul, Kocaeli ve Bursa gibi iller kişi başı gelirden ülke ortalamasının üzerinde değerlere sahiptir. İstanbul, Ankara ve Kocaeli kişi başı gelirden 24 bin doları aşarken, Şanlıurfa, Ağrı ve Van'da kişi başına düşen GSYH 7 bin doların altında kalmaktadır (TÜİK, 2025j).

Grafik 41. İller Arasında Kişi Başına Düşen GSYH (Bin \$, 2024)

Kaynak: TÜİK, II Bazında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, 2025

Sanayinin başka bölgelere kaydırılması, vergi muafiyetleri ve teşvik mekanizmalarıyla farklı illerin üretim kapasitelerinin güçlendirilmesi, milli gelirin daha eşit dağılımına katkı sağlayacaktır. Böyle bir yaklaşım, Türkiye'nin İstanbul merkezli tek merkezli ekonomik yapısından, birden fazla üretim ve ekonomi merkezine sahip çok merkezli bir yapıya geçişini hızlandıracaktır. İstanbul'daki deprem riski dikkate alındığında, ekonomik değer üreten yeni merkezlerin oluşturulması risk yönetimi açısından önem taşımaktadır.

Türkiye ekonomisi 2025'te %3,6 büyüyerek kesintisiz büyümeyi 22 çeyreğe taşıdı ve kişi başına GSYH 18.040 dolara çıktı.

Sonuç

2025 yılı, Türkiye ekonomisinin sıkı para politikasının sonuçlarının daha net hissedildiği bir dönem olmuştur. Ekonomi %3,6 büyüyerek kesintisiz büyüme sürecini 22 çeyreğe taşımış, kişi başına düşen GSYH 18.040 dolara yükselmiştir. Enflasyon, 2025'te %31 düzeyine gerilemekle birlikte hâlâ hedeflerin oldukça üzerindedir. Özellikle konut kalemindeki %49'luk artış, vatandaşların günlük yaşamlarında enflasyonu resmî rakamlardan çok daha yüksek hissettiklerini göstermektedir. Ücretlilerin ekonomiden aldığı pay 2025 yılında yükselmiş, altın fiyatlarındaki güçlü artış ise hanehalkının servet düzeyini nominal olarak yükseltmiştir.

Sektörel açıdan bakıldığında, sıkı para politikasının tarım ve sanayi gibi üretim odaklı sektörleri olumsuz etkilediği görülmektedir. Tarım sektörü zirai don felaketiyle %8,8 daralmaya uğramış, sanayi sektörü ise yüksek üretim maliyetleri nedeniyle yalnızca %2,9 büyüyebilmiştir. İnşaat ve bilgi-iletişim sektörleri ile savunma sanayisi büyüme kaydederken, diğer sektörlerin çoğunda durağan bir görünüm hâkim olmuştur. Dış ticarete ise ihracat 273,4 milyar dolara ulaşmış olmakla birlikte, ithalatın daha hızlı artması nedeniyle dış ticaret açığı 92 milyar dolara yükselmiştir.

Bu tablo ışığında, önümüzdeki dönem için çeşitli politika adımları önem kazanmaktadır. Birincisi, konut piyasasında artan fiyatlar ve kiraların kontrol altına alınabilmesi için konut arzının artırılması, uygun fiyatlı arazilerin imara açılması ve konut finansman mekanizmalarının güçlendirilmesi gerekmektedir. İkincisi, tarım ve sanayi sektörlerinde katma değeri artırmayı hedefleyen destek mekanizmalarının oluşturulması önemlidir. Üçüncüsü, bölgesel gelir eşitsizliklerinin azaltılması amacıyla sanayinin İstanbul dışında yeni merkezlere kaydırılması, vergi teşvikleri ve altyapı yatırımlarıyla desteklenmelidir. Son olarak, yapay zekaya yönelik yatırımların ve teşviklerin artırılması, Türkiye'nin katma değerli üretim kapasitesini güçlendirerek ihracatın yapısını dönüştürme ve uluslararası rekabetçiliği artırma potansiyeli taşımaktadır.

Enflasyonun barınma gibi zorunlu harcama kalemlerinde yüksek olması, düşük ve orta gelirli hanehalklarını daha olumsuz etkilemiştir.

ÇALIŞMA HAYATI VE İSTİHDAM

Prof. Dr. Murat Anıl Mercan

Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

DOI: <http://dx.doi.org/10.71174/air28.b06>

Temel Dinamikler

- 15 yaş üstü işgücüne katılım oranı 2025 yılı itibarıyla %53,5 ile en yüksek düzeyini korurken istihdam oranı %49,1 bandında seyretmiş ve son yıllardaki yüksek düzeyini korumuştur.
- 2025 yılında işsizlik oranı son dönemdeki en düşük seviyelere gerileyerek yıllık ortalama %8,5 olarak gerçekleşmiş; Aralık 2025'te oran %7,7'ye inerek son yirmi yılda kaydedilen en düşük seviyelerden birine ulaşmıştır. Ayrıca, 25 yaş üstü erkeklerin işsizlik oranlarında ciddi bir düşüş olmuştur.
- Kayıt dışı istihdamda az da olsa azalma gözlenmiştir. Yaklaşık 8 milyon kişi kayıt dışı olarak istihdam edilmiştir. 2024 yılının aynı dönemine kıyasla 1 puandan fazla azalış olsa da yaklaşık her dört çalışandan biri kayıt dışıdır. Tarım sektöründe kayıt dışılık sorunu daha derin olarak gerçekleşmiştir.
- Cinsiyetler arasındaki ve coğrafi bölgeler arasındaki farklılıklar büyüklüğünü ve önemini korumaya devam etmektedir. Erkek istihdam oranı (%66,4) kadın istihdam oranını (%32) yaklaşık 34 puan aşmaktadır.
- Doğu bölgelerindeki işsizlik oranı Batı bölgelerine kıyasla daha yüksek seyretmektedir.

Öneriler

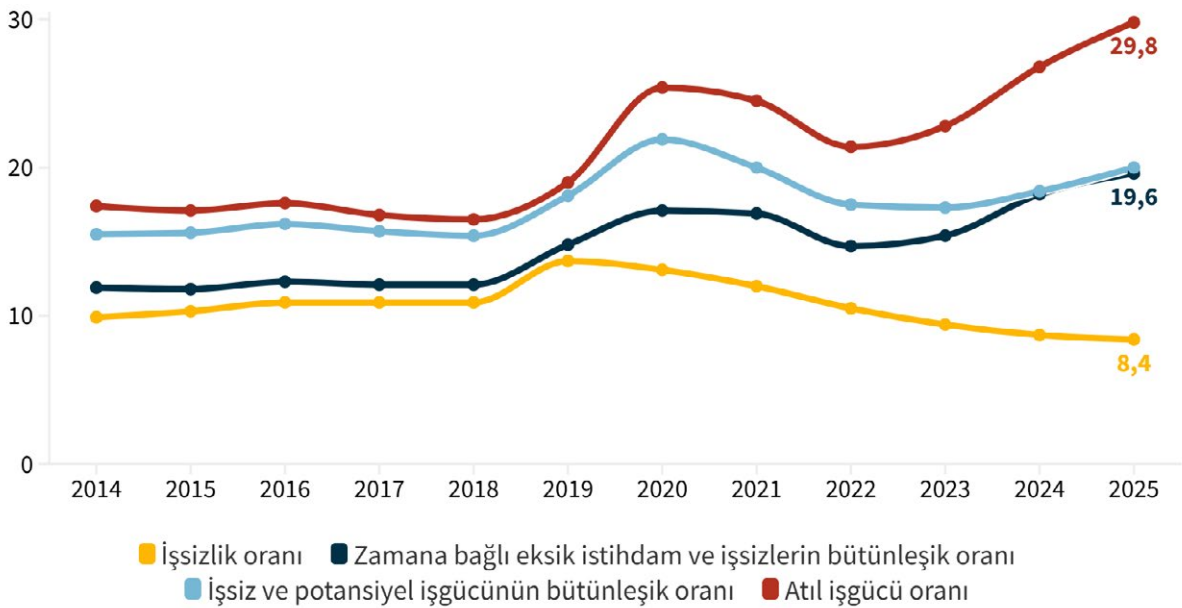
- Kapsayıcı istihdam politikaları uygulanmalıdır. Cinsiyet, yaş ve bölgesel farklılıklar gözetilerek, özellikle kadınların ve gençlerin işgücüne katılımını artıracak yapısal tedbirler hayata geçirilmelidir.
- Erken çocukluk eğitimi ve bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması ile esnek ve uzaktan çalışma modellerine ilişkin yasal güvenceler genişletilmelidir.
- Kayıt dışı istihdamla mücadele artırılmalıdır. Tarım sektöründe ve kadın istihdamının yoğun olduğu alanlarda kayıt dışılığı azaltmaya yönelik politikalar uygulanmalıdır.
- Ücret eşitsizliklerinin azaltılması için politikalar üretilmelidir. Asgari ücretin enflasyon altında kalmaması güvence altına alınmalı, işveren-ücretli arasındaki kazanç uçurumunun daraltılmasına yönelik vergi ve teşvik mekanizmaları geliştirilmelidir. Cinsiyet temelli ücret farkının azaltılması için yasal düzenlemelerin uygulanması sağlanmalıdır.

Türkiye'nin işgücü piyasasının tarihsel trendlerinin incelenmesi ve OECD ülkeleri ile yapılan derinlemesine kıyaslamalar, ülkemizin kendine özgü avantajlara sahipken önemli süregelen sorunlar yaşadığını da göstermektedir. Türkiye son yıllarda büyüyen çalışma nüfusuna, dinamik imalat ve hizmet sektörlerine sahip olurken işgücünün tarımsal üretimden uzaklaştığı önemli demografik ve yapısal dönüşümler yaşamıştır. Öte yandan, istihdam oranları OECD ülkeleri arasında en düşük seviyelerde kalmaya devam etmekte olup kadınların işgücüne katılımı gelişmiş ülkelerin değerlerinin çok gerisinde seyretmektedir. Kayıt dışı istihdam yaygınlığını korurken bölgeler arasındaki işgücü piyasasındaki farklılıklar da gözlenmeye devam edilmektedir. Bölgesel dinamikler, teknolojik gelişmeler ve küresel ekonomik dalgalanmalar Türkiye'de çalışma hayatı ve istihdam yapısını doğrudan ve dolaylı olarak 2025 yılında etkilemeye devam etmiştir.

İşgücü Piyasaları

TÜİK verilerine göre 2025'te, işsizlik oranında, son yıllarda gözlenen en düşük değerlere ulaşılmışken istihdam oranında da gerçekleşen en yüksek düzeylerden birine erişilmiştir. Bu iki istatistik olumlu işaretler sunmasına rağmen işgücü piyasası için bazı tarihsel sorunların çözülmediği de gözlenmektedir. Öncelikle, mevsim etkisinden arındırılmış 15 ve üstü yaştakilerin yıllık ortalama işsizlik oranı, önceki yıla göre 0,3 puanlık bir azalışla %8,4 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca aynı işsizlik oranları, kadınlarda %11,3 ve erkeklerde %6,8 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2026h). Bu da kadın işsizliğini düşürebilmek için özel politikalar geliştirilmesi gerekliliğine işaret etmektedir.

TÜİK verilerine göre 15-24 yaş grubunda ise aynı işsizlik oranı önceki yıla göre, 0,8 puanlık daha yüksek bir azalışla, %15,4 olarak hesaplanmıştır. Benzer şekilde 15-24 yaş grubundaki erkeklerin işsizlik oranı, önceki yıla göre önemli bir azalışla %11,7 olarak gerçekleşmiş; kadınlarda neredeyse aynı kalarak %22,2 olmuştur. Bu istatistikler, genç kadınların işgücü piyasasındaki durumunu iyileştirmeye yönelik politikalara mutlaka öncelik verilmesi gerekliliğine işaret etmektedir.

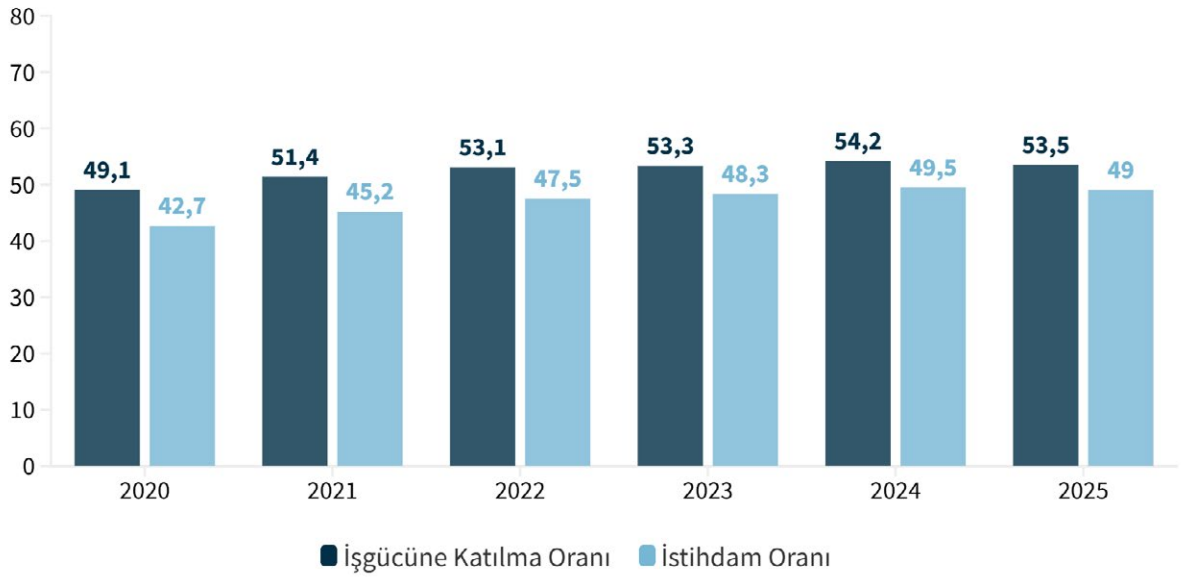

Grafik 42. İşsizlik Oranı ve İşsizlikle İlişkili Tamamlayıcı Göstergeler (% , 2014-2025)

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2025

Not: Mevsim etkisinden arındırılmış işgücüne ilişkin tamamlayıcı göstergeler aylık verisiyle hesaplanmıştır.

2025 yılında 15 yaş üstünün işgücüne katılım oranı ise önceki yıl gerçekleşen son 11 yılın zirve değerine çok yakın bir değerde, yaklaşık %53,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2024'te aynı yaş grubundaki istihdam oranı %49,5 olarak gerçekleşmişken 2025 yılında ise 0,4 puanlık bir azalışla %49,1 bandında seyretmiştir (TÜİK, 2026h). Bu değerler, 2014 yılındaki yaklaşık %50,5'lik işgücüne katılım oranı ve %45,5'lik istihdam oranı değerleriyle kıyaslandığında bu süre zarfında başarıyla uygulanan etkili bir yapısal dönüşüme işaret etmektedir. Bütün bunlar aynı zamanda 2023 yılında gerçekleşen büyük depremin işgücü piyasası üzerindeki etkilerinin önemli ölçüde atlatıldığını da göstermektedir. Ayrıca işsizlik oranı, 2025 yılının Aralık ayında %7,7 ile son yirmi yılda kaydedilen en düşük seviyelerden birine gerilemiştir (işsiz sayısı yaklaşık 2,7 milyon kişiydi). Kasım 2025'te ise işsizlik oranı %8,5 olarak hesaplanırken toplam işsiz sayısı yaklaşık 286 bin kişi daha yüksekti. Bu da dönemsel değişimlerin, işgücü piyasası üzerinde hala önemli etkilere sahip olduğuna işaret etmektedir.

Grafik 43. İstihdam ve İşgücüne Katılım Oranı (% , 2020-2025)

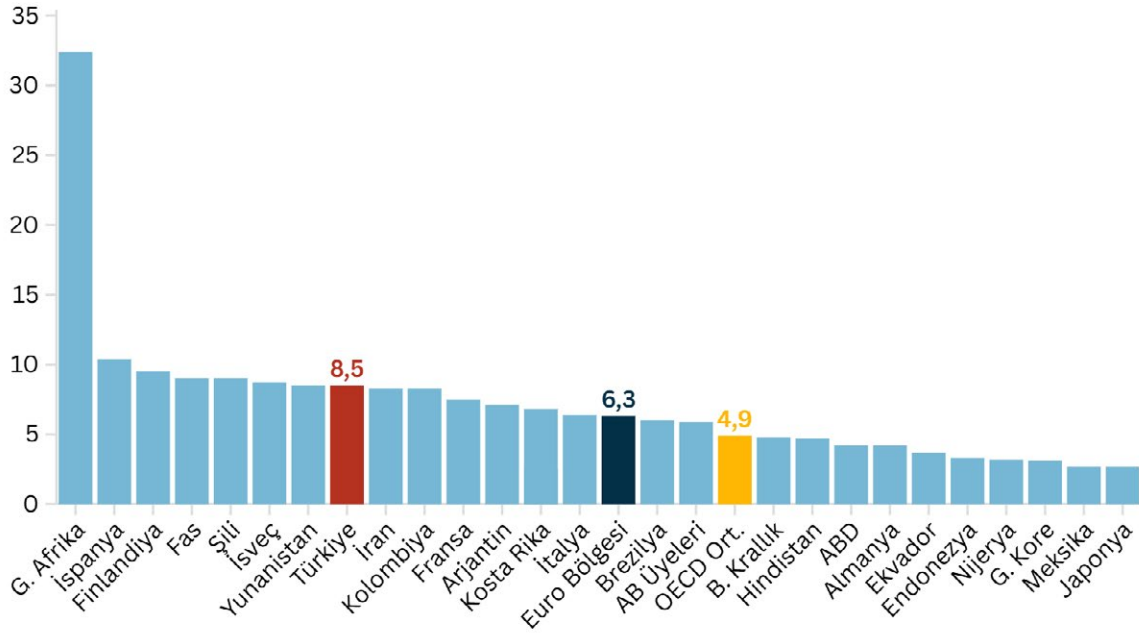
Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2025

📌 BİLGİ KUTUSU

Atıl İşgücü Oranı

Resmi işsizlik verilerine yansımayan ancak çalışma potansiyeli olan; iş aramayı bırakan, mevsimlik ya da yarı zamanlı çalışıp daha fazla çalışmak isteyen bireyleri de kapsayan bu gösterge, işgücü piyasasındaki gizli işsizliği ve eksik istihdamı görünür kılmaktadır.

İlaveten bütün bu iyileşmelere rağmen OECD ülkeleriyle yapılan kıyaslamalar, işgücü piyasasında güçlü reformlara ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Örneğin 2025 yılı Aralık ayında OECD ülkelerindeki ortalama işsizlik oranı yaklaşık %5 olarak gerçekleşmiştir. Benzer şekilde, 2025 yılında AB ve Euro Bölgesinde işsizlik oranlarının sırasıyla yaklaşık %6 ve %6,3 olarak gerçekleştiği göz önüne alınırsa (World Bank, 2026e) işgücü piyasalarında hala işsizliği azaltıcı politikalara ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Aralık 2025 değerlerinin uluslararası kıyaslamasının işaret ettiği önemli bir nokta da Türkiye’de özellikle 25 yaş üstü erkeklerin işsizlik oranlarında ciddi bir düşüş olduğudur. Bu düşüş, OECD ülkeleri arasındaki en büyük azalışlardan biri olarak gözükmektedir. Aynı yaş grubu kadınlarda da işsizlik oranlarında bir azalış gerçekleşmiştir.

Grafik 44. Seçili Ülkelerde İşsizlik Oranı (% , 2025)

Kaynak: World Bank, Unemployment, total (% of total labor force)

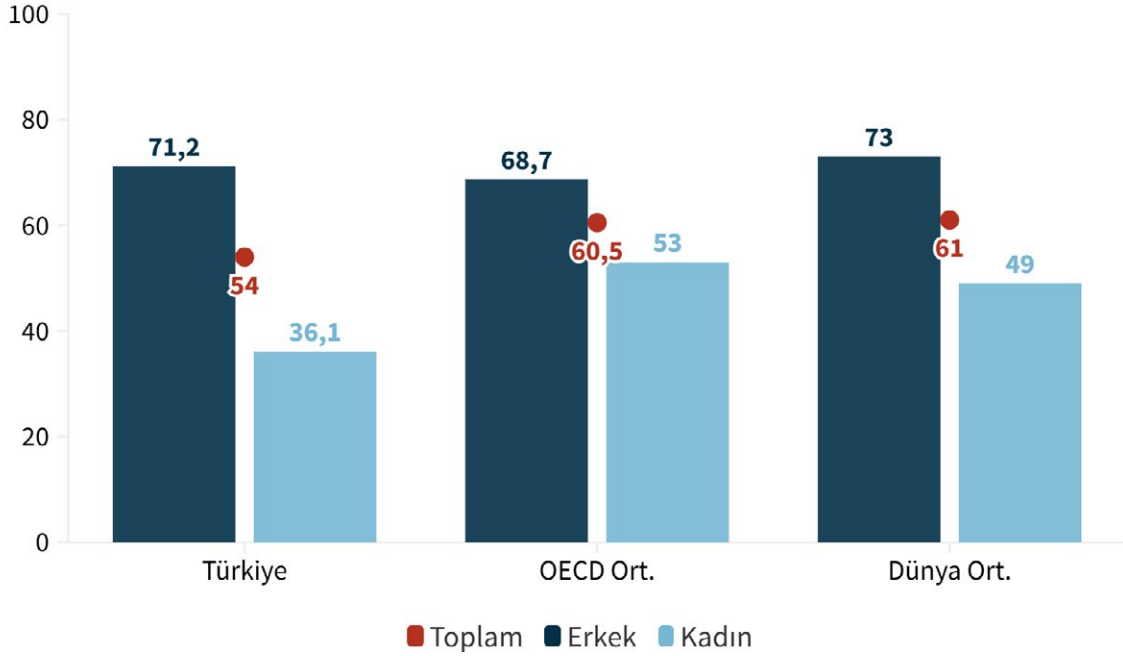
Ulusal ve uluslararası verilerin yakından incelenmesi işgücü piyasalarındaki bazı önemli noktaları da ortaya koymaktadır. İlk olarak, Türkiye’deki zamana bağlı eksik istihdam ve işsizlerin bütünlük oranı gençler (15-24 yaş grubu) için yüksek seyrettiği gözlenmesine rağmen gelişmiş ülkelerin aynı yaş grubu değerlerinden kötü değildir. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün Kasım 2025 için yaptığı modellemeler, işsizlik oranını ülkemiz için yaklaşık %20,5 olarak hesaplarken Avrupa Birliği ülkelerinin ortalamasını %21,4 olarak göstermektedir (ILO, 2026). Toplamda fark küçük olmasına rağmen aynı oran kadınlarda Türkiye’de yaklaşık %28,3 iken; Avrupa Birliği ülkelerinin ortalaması %22 olarak hesaplanmıştır. Bu da Türkiye’nin işgücü istatistiklerinde sıklıkla karşılaşılan cinsiyet farklılıklarının büyüklüğüne işaret eden bir başka çarpıcı değerdir.

Bununla ilişkili olarak TÜİK verilerine göre, mevsim etkisinden arındırılmış 15 ve üstü yaştakilerin yıllık ortalama atıl işgücü oranının yüksek seviyelerde seyrettiği gözlenmektedir. Örneğin 2025 yılı için atıl işgücü oranı erkekler ve kadınlarda sırasıyla %24,1 ve %39,2 olarak gerçekleşmiştir. 2024 yılına kıyasla da önemli bir yükselme gözlemlenmiştir. TÜİK verileri ayrıca, işsiz ve potansiyel işgücünün bütünlük oranı değerlerinde de 1 puan civarında artış olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bütünlük oranda 2025 yılında erkeklerin değeri yaklaşık %14 olurken (2024 değeri %13,1), kadınlar için aynı değer yaklaşık %29,8 olmuştur (2024’te %27,4) (TÜİK, 2026h). Türkiye’nin işgücü

piyasalarının süregelen cinsiyetler arası büyük farklılıklar sorunu bu istatistikte de çarpıcı şekilde gözlenmektedir. Önceki yılların verileri atıl işgücünün yaklaşık dörtte birinin ev işleri nedeniyle işgücüne dahil olmayan kadınlardan oluştuğuna işaret etmektedir. İşgücü piyasasının bu özelliği daha etkin politikalar üretilebilmesi için mutlaka dikkate alınmalıdır.

İstihdam ve Toplumsal Yapı

Cinsiyet farklarıyla ilişkili bir diğer nokta da mevsim etkisinden arındırılmış 15 ve üstü yaştakilerin yıllık ortalama işgücüne katılım oranında devam eden büyük farktır. TÜİK verilerine göre 2025 yılında, erkeklerin işgücüne katılım oranı yaklaşık %71,2 olurken aynı oran kadınlarda sadece yaklaşık %36,1 olarak hesaplanmıştır. OECD ülkelerinin kadınların işgücüne katılım oranının ortalamasıyla kıyaslandığında bu oranın ne kadar düşük olduğu açıkça görülebilmektedir OECD ülkelerinin ortalaması 2025 yılında %53 olurken Türkiye OECD ülkeleri arasında en düşük kadınların işgücüne katılım oranına sahip ülke olmuştur (World Bank, 2026d).

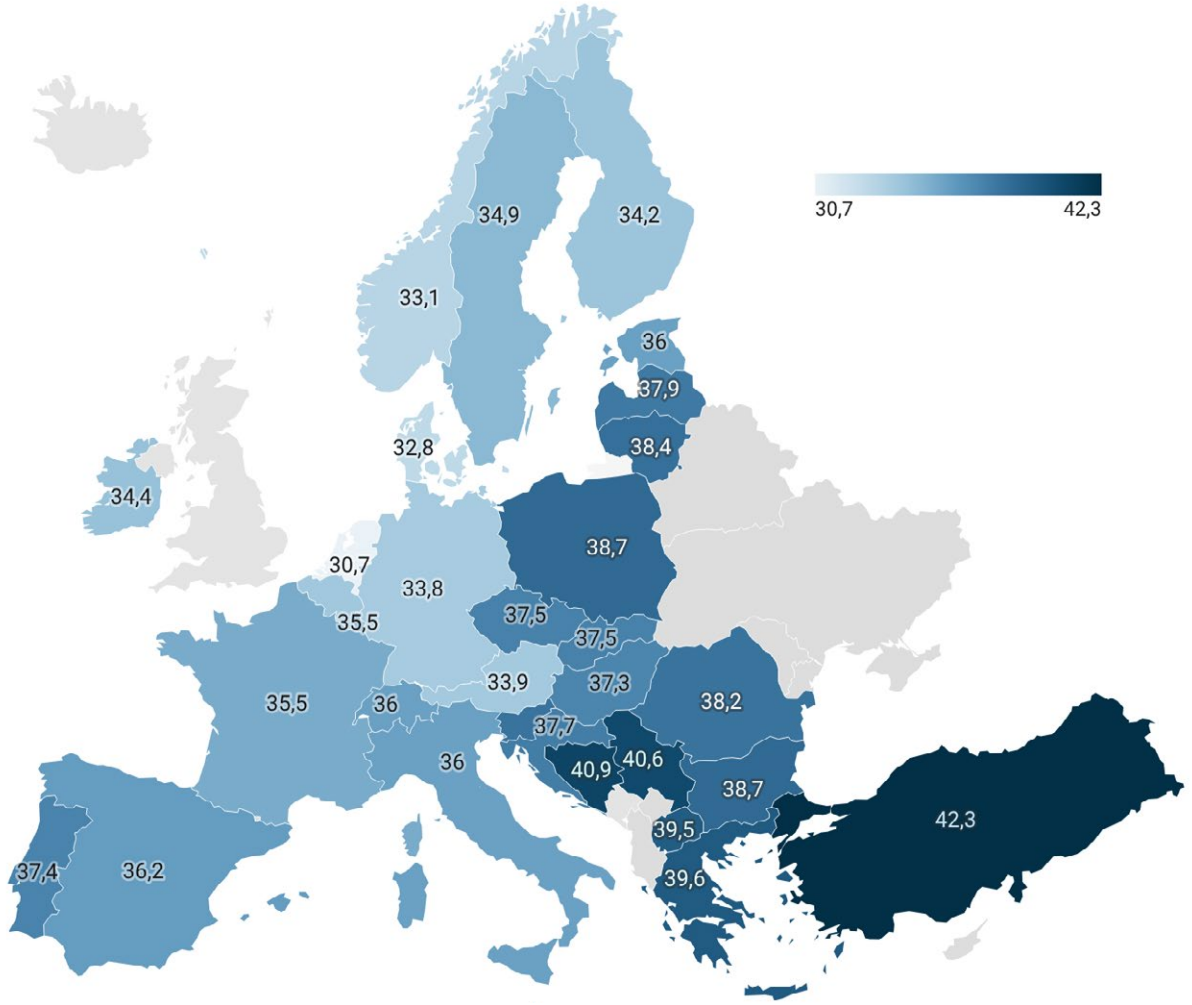
Grafik 45. Cinsiyete Göre İşgücüne Katılım Oranı (% , 15+, 2025)

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri; World Bank, Labor force participation rate, total (% of total population ages 15+)

TÜİK'in İstatistiklerle Kadın değerlendirmesine göre (TÜİK, 2026), Türkiye'de bölgeler arasında işgücüne katılım, istihdam ve işsizlik oranlarında da büyük farklar bulunmaktadır. Kadınların en yüksek işgücüne katılım oranı ve istihdam oranına sahip olduğu bölge TR61 (Antalya, Isparta, Burdur) iken en düşük işgücüne katılım oranına ve istihdam oranına sahip olduğu bölge TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) olarak raporlanmıştır. İki bölge arasında yaklaşık 19 puanlık fark bulunmaktadır.

Kadınların en yüksek işsizlik oranına sahip olduğu bölge ise TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) olmuşken en düşük işsizlik oranına sahip olan bölge TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop) olmuştur. İki bölgenin işsizlik oranları arasında da yaklaşık 13 puanlık çarpıcı bir fark bulunmaktadır. Bu istatistikler de ülkemizin süregelen sorunlarından bir başkası olan bölgesel farklılıkların 2025 yılında da devam ettiğine işaret etmektedir.

Harita 11. Avrupa Ülkeleri Haftalık Ortalama Çalışma Saatleri (15-64 yaş aralığı, 2025)

Kaynak: Eurostat, Actual and usual hours of work

Eurostat verilerine göre, 2025 yılında Türkiye’de haftalık ortalama fiili çalışma saati 42,3 saat olarak gerçekleşmiştir. AB’deki ortalama çalışma saatinin yaklaşık 36 saat olduğu dikkate alınır, uzun çalışma sürelerinin önemli bir sorun olmaya devam ettiği görülebilecektir. Haftalık ortalama fiili çalışma saatinin 2014 yılında 46,8 saat olduğu göz önüne alınır da ortalama çalışma saatinde önemli ama yeterli olmayan bir düşme görülecektir. 2025 yılı son çeyreğinde kadınların ortalama çalışma saati 39 saat iken; erkeklerin ortalama çalışma saati yaklaşık %13,5 fazlayla, 44,3 saat olarak hesaplanmıştır (Eurostat, 2026).

Türkiye’de 2025 yılı haftalık çalışma süresi (42,3 saat), AB ortalamasının (36 saat) çok üzerinde.

Gelir Belirleyicileri: Eğitim, Cinsiyet ve İstihdam Biçimleri

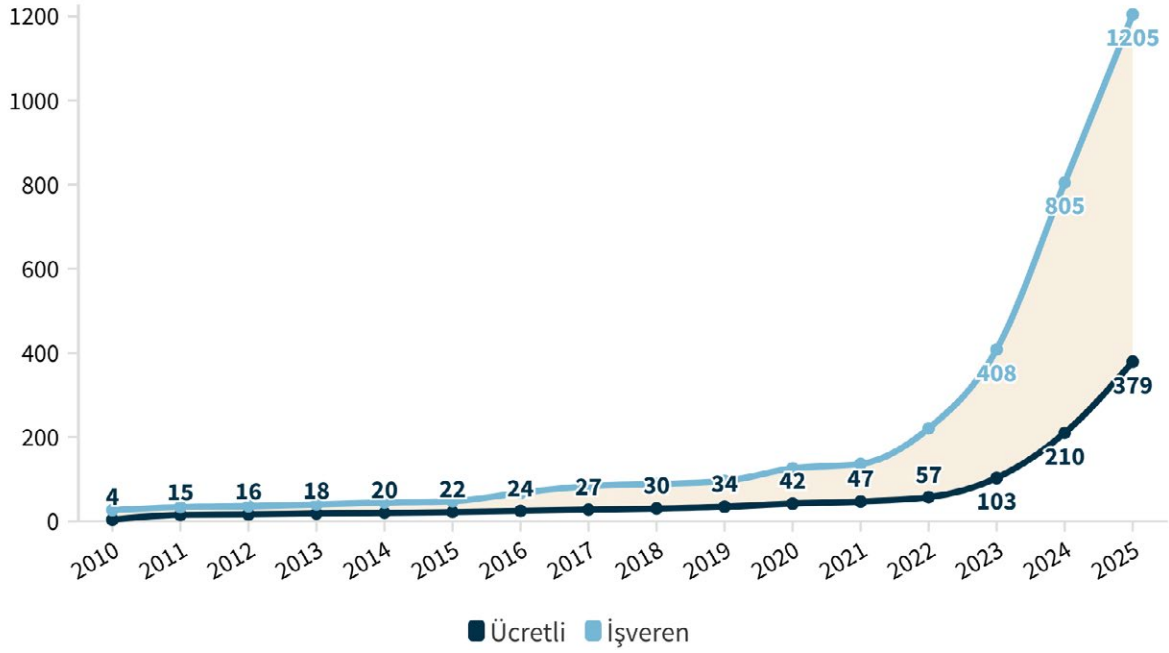
TÜİK'in 2025 yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA) anket verilerine göre -bir önceki yıl referans yılıdır- (TÜİK, 2025m), hanehalkı fertlerinin eğitim durumlarına göre yıllık ortalama esas iş gelirleri incelendiğinde, bütün eğitim grupları için toplam gelir 403.111,95 olarak hesaplanmıştır. Lise ve dengi okul mezunlarının değeri 376.932,09 iken yükseköğretim mezunlarında ortalama esas iş geliri 566.839,26 olarak hesaplanmıştır. Bir okul bitirmeyenler için de ortalama sadece 183.900,06 olarak hesaplanmıştır. Bu istatistikler, ülkemizde eğitimin getirisinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Diğer bir ilişkili konu da ücretlerdeki cinsiyet farklarıdır. Örneğin, ortalama esas iş gelirleri lise ve dengi okul mezunlarının kadınlarda 253.199,12 iken erkeklerde yaklaşık olarak %64 daha fazladır (414.808,83). Kadın yükseköğretim mezunlarının ortalama esas iş geliri 465.847,52 iken erkeklerin ortalaması yaklaşık %36 daha yüksektir (634.988,11). Son olarak, ücret farkının en yüksek olduğu grup, lise altı eğitimli gruptur. Erkeklerin ortalama geliri 315.009,47 ile kadınlarınkinden (191.243,62) yaklaşık %65 daha fazladır. Bu istatistikler, işgücü piyasasında uygulanacak cinsiyet bazlı politikalarda mutlaka eğitim seviyesinin de göz önünde bulundurulması gerektiğine işaret etmektedir.

2025 yılında cinsiyete göre hanehalkı fertlerinin esas işteki durumuna göre kadınların yıllık ortalama esas iş gelirleri 332.316,07 iken erkeklerin yıllık ortalama esas iş gelirleri yaklaşık %30 fazlasıyla 431.554,73 olarak gerçekleşmiştir. Kadınlar, işgücü piyasasında sadece daha düşük ücret almakla kalmayıp aynı zamanda, üst-düzey pozisyonlarda da nüfustaki oranlarında temsil edilmemektedir. 2025 yılında Borsa İstanbul'da işlem gören en büyük 50 şirketin (BİST 50) yönetim kurulu üyesi pozisyonlarının, sadece yaklaşık %18'ini kadınlar oluşturuyordu (TÜİK, 2026ı). Bütün bu istatistikler, işgücü piyasasında cinsiyet temelli etkin politikalara ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır.

İlaveten, yevmiyeli fertlerin esas işteki durumlarına göre yıllık ortalama esas iş gelirleri, önceki yılın anketine göre yaklaşık %77 artarak 186.681,71 olurken işveren ve kendi işinde çalışanlarda artış oranı yaklaşık olarak sırasıyla %50 ve %65 olmuştur (sırasıyla yıllık ortalama esas iş gelirleri 1.204.791,10 ve 348.044,97 olarak hesaplanmıştır). Önceki yıla göre en yüksek artış yaklaşık %81 ile ücretli ve maaşlı grubunda gerçekleşmiştir (379.047,06). Bu sonuçlara göre 2025 yılında, işverenlerin yıllık ortalama esas iş gelirleri, ücretli ve maaşlı çalışanların gelirinin üç katından fazla olacak şekilde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2025n).

Kayıt dışı istihdam yaklaşık 8 milyon kişiyi (%24,6) kapsamaktadır.

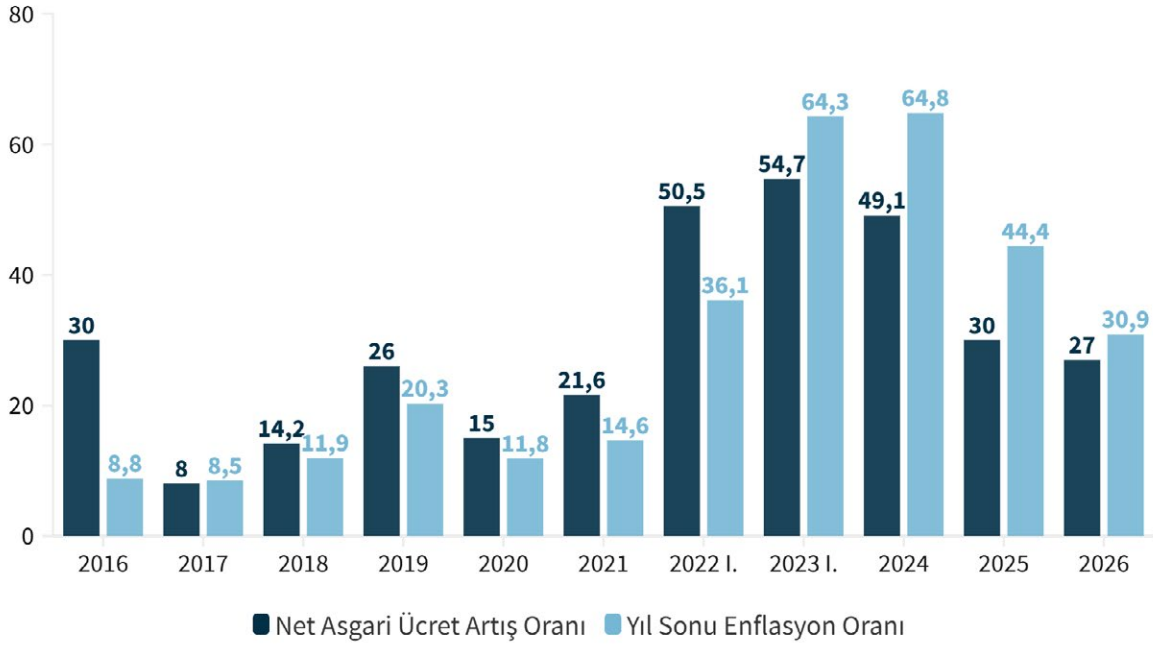
Grafik 46. Çalışma Biçimine Göre Yıllık Ortalama Esas İş Gelirleri (Bin TL, 2010-2025)

Kaynak: TÜİK, Gelir Dağılımı İstatistikleri, 2025

2025 yılı GYKA anketinden TÜİK'in yaptığı hesaplamaların, hanehalkı fertlerinin esas işteki iktisadi faaliyet kollarına göre yıllık ortalama esas iş gelirleri istatistiklerinin incelenmesi de çarpıcı sonuçlar ortaya koymaktadır. Yıllık ortalama esas iş gelirlerinin en düşük olduğu sektör grubu 237.461 ile tarım sektörü iken; onu yaklaşık %68'lik fazlayla sanayi sektörü izlemektedir (399.105). En yüksek ikinci yıllık ortalama esas iş gelirin sahip sektör, 402.684 ile inşaat sektörü olurken; yaklaşık %5,8'lik bir fazlayla yıllık ortalama esas iş gelirin en yüksek olduğu faaliyet kolu hizmetler olarak hesaplanmıştır (426.045).

İşgücü piyasasındaki ücretlerle ilgili önemli değişkenlerden biri de asgari ücretin değeridir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verilerine göre, aylık net asgari ücret 2025 yılında 22.104,67 (işverene maliyeti 30.621,48) olarak belirlenmiştir. Önceki yıla göre asgari ücrette yaklaşık %30 oranında bir artış gerçekleştirilmiştir. Bu artış 2024 yılındaki yaklaşık %44'lük Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) oranının gerisinde kalmıştır. ABD doları bazındaki hesaplamalar ise 2024 yılından daha iyi bir duruma işaret etmektedir. 2025 yılı net asgari ücretin dolar karşılığının yaklaşık olarak \$628'a (Resmî Gazete yayın tarihindeki kura göre) yükseldiği görülmektedir.

2025 yılında, işverenlerin yıllık ortalama esas iş gelirleri, ücretli ve maaşlı çalışanların gelirinin üç katından fazla.

Grafik 47. Net Asgari Ücret Artış Oranı ve Yıl Sonu Enflasyon Oranı (% , 2016-2026)

Kaynak: TÜİK, Tüketici Enflasyon Oranı & T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Asgari Ücret tablosundan hareketle hesaplanmıştır.

Çalışma Hayatının Niteliği

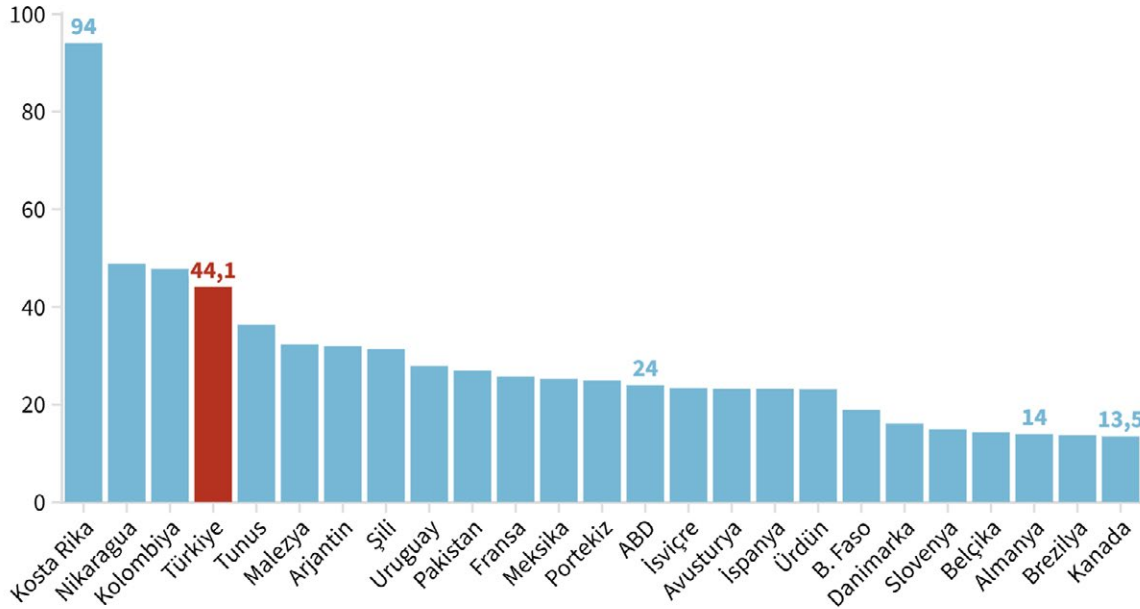
Türkiye'nin işgücü piyasalarının süregelen önemli sorunlarından biri de kayıt dışı istihdam sorunudur. TÜİK'in 2025 yılı son çeyreği için yayınladığı istihdam verilerine göre, yaklaşık 32,6 milyon toplam istihdam edilen kişinin %24,6'sı, yani yaklaşık 8 milyon kişi, kayıt dışı olarak istihdam edilmiştir (TÜİK, 2026h). 2024 yılının aynı dönemine kıyasla 1,7 puanlık (kayıt dışı istihdam oranı %26,3'tü) azalış olsa da gelişmiş ülkelere kıyasla bu oran çok yüksektir. Kayıt dışı istihdam verilerini cinsiyet bazında incelemek de önemli sonuçlar vermektedir. 2025 yılı son çeyreğinde istihdam edilen erkeklerin %22,3'ü, yani yaklaşık 4,9 milyon kişi, kayıt dışı olarak istihdam edilmişken aynı çeyrekte istihdam edilen kadınların %29,3'ü, yani yaklaşık 3,2 milyon kişi, kayıt dışı olarak istihdam edilmiştir. Bu da kayıt dışı istihdam sorununun cinsiyet boyutuyla da incelenmesi gerekliliğine işaret etmektedir.

Kayıt dışı istihdam verilerinin sektör bazında incelenmesi de önem arz etmektedir. TÜİK verilerine göre kayıt dışı istihdam sorununun tarım sektöründe çok derin olduğu görülmektedir. Tarım sektöründeki ücretli veya yevmiyeli çalışanların %72,2'si kayıt dışı olarak istihdam edilmiştir (TÜİK, 2026h). Her dört ücretli veya yevmiyeli çalışanın sadece yaklaşık birinin kayıtlı olduğu düşünürse (yaklaşık sadece 163 bin kişi), bu konuda acil politikalar geliştirilmesi gerektiği açıktır. Diğer çarpıcı bir istatistik de kadın ücretsiz aile işçilerinin %92,7'sinin kayıt dışı olmasıdır. Tarım sektöründeki işverenlerin kayıt dışılık oranı %51,9 iken; erkek işverenlerde %52,4 ve kadın işverenlerde %50 olarak gerçekleşmiştir. Tarım dışı sektörler incelendiğinde ise kayıt dışılığın kendi hesabına çalışanlar arasında çok daha yaygın olduğu görülmektedir. Kendi hesabına çalışanların %47,4'ü kayıt dışıyken tarım dışı sektörlerde ücretli veya yevmiyeli çalışanların sadece %10,3'ü kayıt dışı istihdam edilmektedir. O değerleri cinsiyete göre incelersek, tarım dışı istihdamdaki ücretli veya

veyimli erkeklerin %10'u kayıt dışıyken; kadınların da %11'i kayıt dışı istihdam edilmiştir. En büyük fark da tarım dışı sektörlerde kendi hesabına çalışanlarda gözükmektedir. Kendi hesabına çalışan erkeklerin %41,9'u kayıt dışıyken; kendi hesabına çalışan kadınların %64,4'ü kayıt dışı istihdam kategorisinde yer almaktadır.

Çalışanların sektörel dağılımı incelendiğinde TÜİK'in 2025 yılı son çeyreği verilerine göre, mevsim etkisinden arındırılmış istihdam edilenlerin %59,3'ü hizmet, %20,0'si sanayi, %13,8'i tarım ve %6,9'u inşaat sektöründe bulunmuştur. Erkeklerin %55,7'si hizmet, %20,3'ü sanayi, %12,4'ü tarım ve %9,6'sı inşaat sektöründe çalışırken kadınlarda %66,8'i hizmet, %16,8'i tarım, %15,2'si sanayi ve %1,3'ü inşaat sektöründe istihdam edilmiştir (TÜİK, 2026h).

Çalışma hayatının niteliğini değerlendirmede bir diğer kritik gösterge ise iş kazalarının düzeyidir. Türkiye'de 1.000 çalışan başına yaklaşık 44,1 iş kazası ve 0,011 ölümcül iş kazası düşmektedir (ILO, 2026a). Bu oranlar, küresel karşılaştırmada değerlendirildiğinde Türkiye'nin hem genel iş kazası sıklığı hem de ölümcül kaza düzeyi açısından dünya ortalamasının üzerinde bir konumda yer aldığını göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye, iş sağlığı ve güvenliği bakımından daha düşük risk seviyesine sahip ülkelerden ayrılmaktadır.

Grafik 48. İş Kazanı Oranı (Bin Kişi Başına, İlk 25 Ülke, 2024)

Kaynak: International Labour Organization (ILO)

İlaveten çalışma koşullarıyla ilgili önemli bir konu da sendikalaşma oranıdır. Resmî Gazete'de yayınlanan istatistiklere göre, 2025 yılı Temmuz ayında toplam işçi sayısı yaklaşık 17,3 milyon olarak açıklanmışken bunların yaklaşık 2,4 milyonunun sendika üyesi olduğu belirtilmiştir. Bu sayılara göre, sendikalaşma oranı yaklaşık %14 olarak gerçekleşmiştir.

Sonuç

Çalışma hayatında gözlenen dönüşümler; demografik değişim, ekonomik dalgalanmalar ve yapısal eşitsizliklerle birlikte ele alındığında, istihdamın hem niceliğini hem de niteliğini şekillendirmektedir. 2025 yılı itibarıyla işsizlik oranının son yılların en düşük seviyelerine gerilemesi ve istihdam oranının yüksek düzeyini koruması olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmekle birlikte, işgücü piyasasındaki yapısal sorunların önemli ölçüde sürdüğü görülmektedir. Erkek istihdam oranının kadın istihdam oranını yaklaşık 34 puan aşması, kadınların işgücüne katılım oranının OECD ülkeleri arasında en düşük düzeyde kalması ve çocuk sahipliğinin kadın istihdamını derinden etkilemesi, cinsiyet temelli eşitsizliklerin çalışma hayatındaki belirleyici etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Benzer şekilde bölgeler arasındaki işgücüne katılım, istihdam ve işsizlik oranlarındaki büyük farklılıklar, Doğu ve Batı illeri arasındaki yapısal dengesizliklerin devam ettiğini göstermektedir.

Kayıt dışı istihdamın yaklaşık her dört çalışandan birini kapsaması ve özellikle tarım sektöründe bu oranın çok daha yüksek seviyelere ulaşması, çalışma hayatının niteliği açısından ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir. Buna ek olarak, uzun çalışma saatleri, eğitim düzeyine ve cinsiyete göre belirgin ücret farklılıkları ve işverenlerle ücretli çalışanlar arasındaki gelir uçurumu, işgücü piyasasındaki eşitsizliklerin çok boyutlu yapısını yansıtmaktadır. İşgücü piyasasında artan esneklik, güvencesizlik ve bölgesel farklılıklar, sosyal politika müdahalelerini daha da gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir çalışma hayatı için istihdamın niteliğini artıran, kırılğan grupları koruyan ve bölgesel dengesizlikleri azaltan bütüncül politikaların geliştirilmesi kritik önem taşımaktadır.

REFAH VE EŞİTSİZLİK

Doç. Dr. Halim Baş

Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

DOI: <http://dx.doi.org/10.71174/air28.b07>

Temel Dinamikler

- Türkiye genelinde en yüksek %20'lik gelir grubu, toplam gelirin yaklaşık yarısını (%48,1) alırken, en alt %20'lik grubun payı %6,4 seviyesinde kalarak yapısal eşitsizliğin korunduğunu göstermektedir.
- Sosyoekonomik statü kuşaklar arasında güçlü bir şekilde aktarılmaktadır; çocukluğunu maddi durumu “çok kötü” bir hanede geçirenlerin %24,4'ü yetişkinlikte de en düşük gelir grubunda kalmaktadır.
- Eğitim düzeyi yoksulluk riskini azaltan en temel faktördür. Yükseköğretim mezunlarında yoksulluk oranı %4-5 iken, bir okul bitirmeyenlerde bu oran %33-40 aralığına kadar yükselmektedir.
- Yoksulluk ve sosyal dışlanma riski coğrafi olarak keskin bir ayrışma sergilemektedir. İstanbul'da risk oranı %16,6 iken Güneydoğu Anadolu (TRC2) Bölgesi'nde bu oran %66,3'e ulaşmaktadır.
- 2025 yılı itibarıyla toplumun en temel sorunu olarak hayat pahalılığı (%31,3) ve yoksulluk (%16,5) öne çıkmakta, bu durum nesnel refah kayıplarının öznel algıyı doğrudan etkilediğini kanıtlamaktadır.
- Gelir türleri incelendiğinde girişimci gelirlerinin payı azalırken, sosyal transferler ve menkul kıymet gelirleri gibi pasif gelirlerin ağırlığının artması dikkat çekici bir eğilimdir.

Öneriler

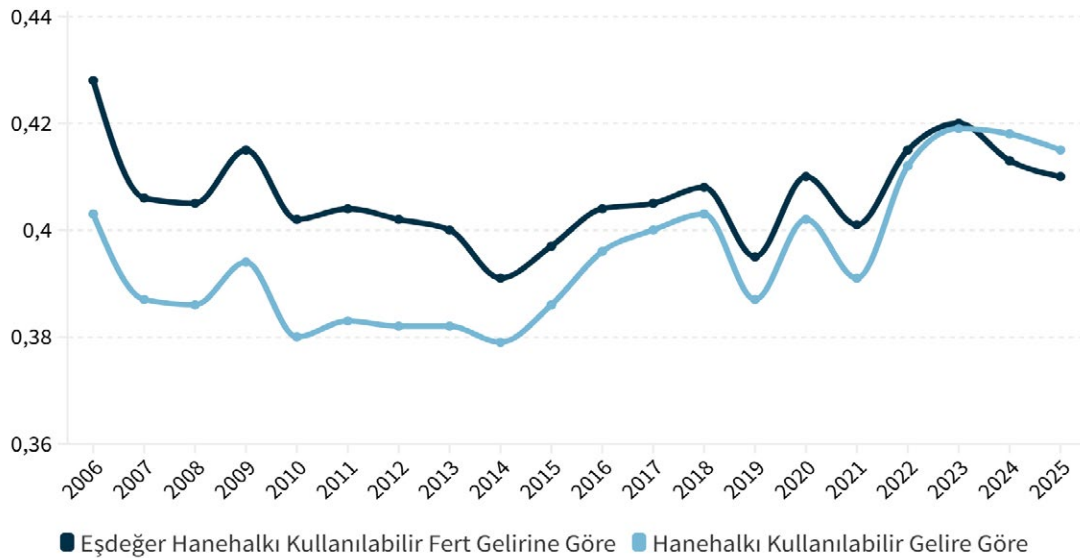
- Yoksulluk ve sosyal dışlanma riskinin yüksek olduğu bölgelerde ayrışmayı en aza indirmek için sosyal destek programlarının yaygınlaştırılması önem arz etmektedir.
- Pasif gelire dayalı servet eşitsizliğini azaltmak için teknoloji ve tarım gibi kritik sektörler için sermaye ve kredi desteklerinin artırılması gerekmektedir.
- Hayat pahalılığı ve yoksulluk kaynaklı sürekli yoksulluk ve reel refah kayıplarını tazmin için yerel kalkınma araçları bölgeler özelinde farklılaştırılarak uygulanmalıdır.
- En yüksek ve en düşük gelir grupları arasındaki uçurum sadece nakdi yardımlarla değil, maddi yoksunluğa işaret eden göstergeler üzerinden hedefli bir şekilde azaltılmalıdır.
- Eğitim düzeyinin yoksulluk riskindeki belirleyici rolü dikkate alınarak akademik mentörlük ve şartlı eğitim yardımlarının kapsamı genişletilmelidir.

Türkiye’de son yirmi yılda dalgalı ve dönem dönem yatay bir yapı arz eden toplumsal refah, özellikle son on yılda belirgin dalgalanmalar yaşamaktadır. Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin görece daha belirgin hale geldiği son on yılda, COVID-19 pandemisi sonrasındaki dönem oldukça belirleyicidir. 2019-2023 döneminde meydana gelen artış yalnızca pandeminin sonuçlarıyla sınırlı olmayan bir arka plana sahiptir. Üretim ve tüketim fiyatlarında meydana gelen hızlı artış, ücretlerdeki reel kayıplar bu tabloyu daha da belirginleştiren temel unsurlar olarak yorumlanabilir. Genel tablo içinde daha dikkat çekici olan, 2000’lerin başında daha düşük seyreden eşitsizlik 2014’ten sonraki dönemde tekrar yükseliş eğilimindedir ve hanehalkı kullanılabilir gelir eşitsizliği fert gelirine kıyasla artmış görünmektedir.

Bu çerçevede, gelir dağılımında yapısal bir yoğunlaşmanın sürdüğü, toplam gelirin yaklaşık yarısının en üst yüzde yirmilik dilimde toplandığı, alt ve orta gelir gruplarının payının ise sınırlı kaldığı görülmektedir. Öte yandan yoksulluk göstergeleri, eğitim düzeyinin belirleyiciliğini açık biçimde ortaya koyarken, kuşaklararası gelir ve eğitim aktarımına ilişkin veriler sosyoekonomik dezavantajların nesilden nesile taşındığını göstermektedir.

Gelir Eşitsizliği ve Gini Katsayısı

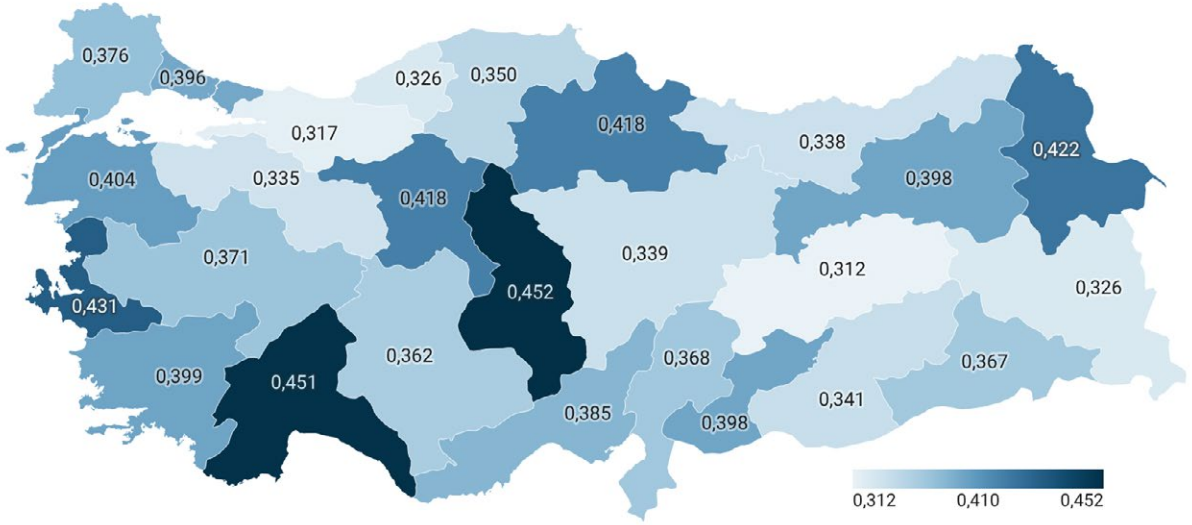
Bir ülkedeki gelir veya servet dağılımının ne kadar adil olduğunu gösteren Gini katsayısı son dönemde Türkiye’de gelir eşitsizliğinin genel seyrini ortaya koymaktadır. Buna göre 2025 yılı itibarıyla eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre Gini katsayısı 0,410, hanehalkı kullanılabilir gelire göre ise 0,415 düzeyinde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2025n). Son on yılda yaşanan dalgalanmalar bu eğilimin doğrusal olmadığını göstermektedir. Dikkat çekici bir husus, fert bazlı Gini katsayısının uzun yıllar hanehalkı bazlı katsayının üzerinde seyretmesine karşın son dönemde bu farkın kapanmış ve hatta tersine dönmüş olmasıdır. Teknik olarak fert bazlı Gini katsayısının daha yüksek olması düşük gelirli ailelerin daha kalabalık olması ile açıklanan bir durumdur. Ancak 2023’ten bu yana yaşanan durumda demografik etkinin zayıflamış olabileceği düşünülebilir. Bu durum bireylerin kalabalık hanelerden ayrılarak ayrı bir hane içinde yaşamayı mümkün kılabileceği gibi, tek kişilik hanelerde yaşayanların içinde gelir düzeyi yüksek olanlar ya da sosyal transferler (emekli aylığı), asgari ücret artışı veya çocuklu aile destekleri gibi ihtimalleri de düşündürmektedir.

Grafik 49. Gini Katsayısı (2006-2025)

Kaynak: TÜİK, Gelir Dağılımı İstatistikleri, 2025

Bölgesel verilere bakıldığında daha çarpıcı bir tablo olduğu görülmektedir. Türkiye'nin İBBS-2 ölçeğindeki gini katsayılarının arasında (0,312-0,452) oldukça yüksek sayılabilecek bir fark bulunmaktadır. Buna göre en yüksek eşitsizlikler: TR71 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir) (0,452) ve TR61 (Antalya, Isparta, Burdur) (0,451) bölgeleridir. En düşük eşitsizlikler: TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) (0,312) ve TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) (0,317) bölgesidir (TÜİK, 2025n). En yüksek eşitsizliklerin gerçekleştiği bölgelerde ekonomik faaliyet alanları, ücretli çalışan profili, yurtdışından döviz transferleri ve göçün oluşturduğu karmaşık bir denklemden söz edilebilir. Bununla beraber görece yüksek olan diğer bölgelere bakılırsa; Doğu Anadolu'da Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan Orta Anadolu'da Ankara ve Batı Anadolu'da Balıkesir ve Çanakkale bölgesel işgücü piyasalarının dinamikliği, üretim ve emeğin dönüşümü ile göç hareketlerinin belirleyici unsur olduğu ifade edilebilir.

Harita 12. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Gini Katsayısı (2025)

Kaynak: TÜİK, Gelir Dağılımı İstatistikleri, 2025

Genel olarak eşitsizliğin yüksek ve görece yüksek olduğu bölgelerde bu durum, turizm, sanayi, ticaret ve yüksek gelirli profesyonel kesim ile düşük ücretli hizmet sektörü bir arada olmasından kaynaklanabilir. Ayrıca kamu maaşlı kesim ile düşük gelirli kesim arasındaki farklılık ve yeterli sermaye sahipliğinin olmaması da başlıca etkenler arasında belirtilebilir. Diğer yandan Gini katsayısının düşük olduğu bölgelerde gelirin daha homojen dağıldığı söylenebilir. Ancak düşük eşitsizliğin her zaman yüksek refah anlamına gelmediği, bazı bölgelerde gelir seviyesinin düşük ve birbirine yakın olmasından kaynaklı bir homojenliğin söz konusu olabileceği de söylenebilir. Özellikle küçük ölçekli tarımsal yapı ve aşırı yüksek gelir grubu yoğunluğunun olmaması Batı ve Doğu Kara-

BİLGİ KUTUSU

Gini Katsayısı

Gelir dağılımındaki eşitsizliği 0 ile 1 arasında ölçen bu katsayıda 0 tam eşitliği, 1 ise gelirin tek bir kişide toplandığı tam eşitsizliği temsil etmekte; değer 1'e yaklaştıkça gelir dağılımındaki uçurum derinleşmektedir.

deniz için daha anlamlı bir açıklama sunabilir. Ek olarak Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde görece düşük eşitsizlik, makro unsurların bir sonucu olarak yaygın düşük gelir yapısı ile bağlantılıdır.

2010-2024 dönemine ait gelir dağılımı verileri genel olarak değerlendirildiğinde, toplam gelirin en büyük kısmının sürekli biçimde en yüksek gelir grubunda yoğunlaştığı görülmektedir. Son %20'nin gelirden aldığı pay dönem boyunca %46-49 aralığında seyrederek toplam gelirin yaklaşık yarısını oluştururken, ilk %20'nin payı %6 civarında kalmıştır (TÜİK, 2025n). Orta gelir gruplarının toplam gelirden aldığı payda belirgin bir artış eğilimi gözlenmemekte, aksine bazı yıllarda gerileme dikkat çekmektedir. Bu tablo, gelir dağılımında yapısal bir yoğunlaşmaya işaret etmekte; alt ve orta gelir gruplarının toplam gelir içindeki konumunun sınırlı kaldığını ve üst gelir grubunun ağırlığının dönem boyunca güçlü biçimde korunduğunu göstermektedir. Bu yüzdeler yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert geliri türlerine göre incelendiğinde ilginç eğilimlerin olduğu görülmektedir. %60'lık medyan gelir dikkate alındığında girişimci geliri oranı %12,6'dan %11,1'e gerilerken, menkul kıymet geliri %1,8'den %2,4'e, sosyal transferlerin oranı ise %25,1'den %25,9'a yükselmiştir (TÜİK, 2025n). Bu durumda risk olarak aktif bir ekonomik faaliyet içinde bulunma eğiliminden ziyade pasif gelirlerin oransal ağırlığının artışı dikkat çekmektedir ve bu durum servet eşitsizliğine zemin oluşturmaktadır.

Yıl	İlk %20 (En Düşük)	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	Son %20 (En Yüksek)
2010	5,8	10,6	15,3	21,9	46,4
2011	5,8	10,6	15,2	21,7	46,7
2012	5,8	10,6	15,3	21,7	46,6
2013	6,1	10,7	15,2	21,4	46,6
2014	6,2	10,8	15,3	21,7	45,9
2015	6,1	10,7	15,2	21,5	46,5
2016	6,2	10,6	14,9	21,1	47,2
2017	6,3	10,7	14,8	20,9	47,4
2018	6,1	10,6	14,8	20,9	47,6
2019	6,2	10,9	15,2	21,4	46,3
2020	5,9	10,6	14,9	21,1	47,5
2021	6,1	10,8	15,1	21,3	46,7
2022	6	10,4	14,7	20,9	48
2023	6,1	10,2	14,3	20,6	48,7
2024	6,3	10,4	14,6	20,7	48,1

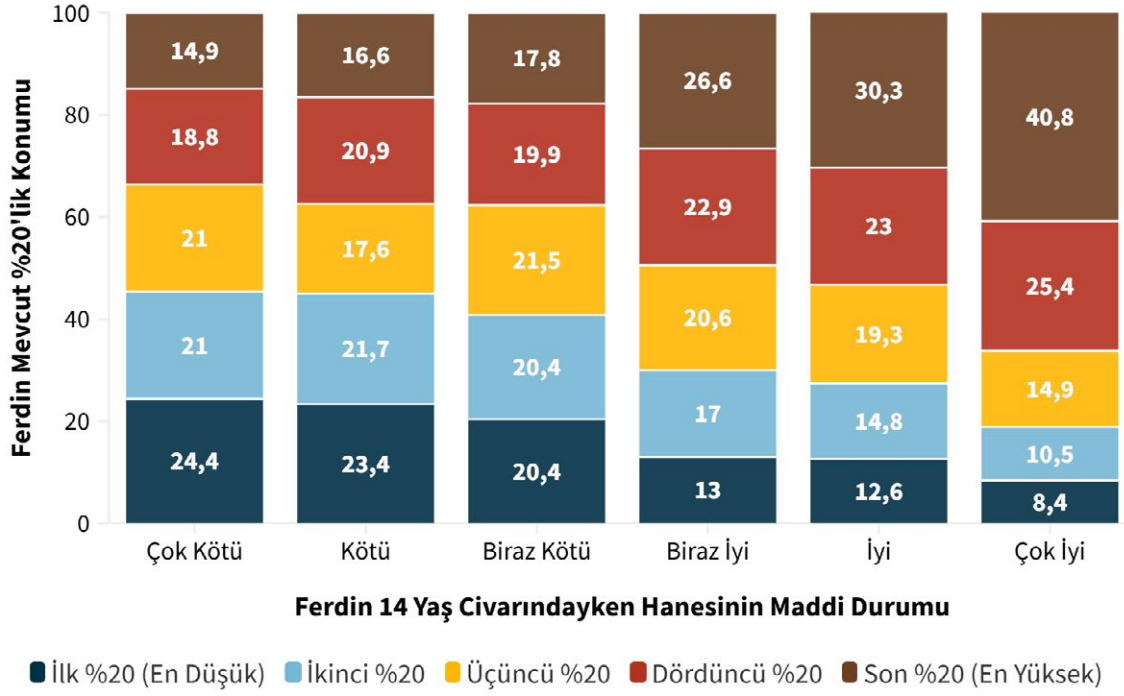
■ İlk %20 (En Düşük) ■ İkinci %20 ■ Üçüncü %20 ■ Dördüncü %20 ■ Son %20 (En Yüksek)

Grafik 50. %20'lik Gelir Gruplarının Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirinin Dağılımı (% , 2010-2024)

Kaynak: TÜİK, Gelir Dağılımı İstatistikleri, 2025

Gelir eşitsizliği ve dolayısıyla refahı etkileyen unsurlardan biri erken gençlik döneminde hanenin maddi refah düzeyidir. Zira hanenin refah düzeyi erken dönemde ekonomik ve sosyal fırsatlara erişim, buna bağlı refah düzeyine doğrudan etki etmektedir. 2023 yılı verileri, gelir durumunun kuşaklararası önemli ölçüde aktarıldığını göstermektedir. 14 yaş civarında hanesinin maddi durumunu “çok kötü” olarak tanımlayan bireylerin yaklaşık dörtte biri bugün en düşük gelir grubunda yer alırken, yalnızca %14,9'u en yüksek gelir grubuna ulaşabilmiştir. Buna karşılık çocukluğunu “çok iyi” maddi koşullarda geçiren bireylerin %40,8'i bugün en yüksek gelir diliminde bulunmakta, yalnızca %8,4'ü en düşük gelir grubunda yer almaktadır (TÜİK, 2024). Bu tablo, sos-

yoekonomik başlangıç koşullarının bireyin yetişkinlikteki gelir konumunu güçlü biçimde etkilediğini ve gelir dağılımında kuşaklararası hareketliliğin sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, ekonomik avantaj ve dezavantaj önemli ölçüde nesilden nesile aktarılmakta; bu durum hem eşitsizliğin kalıcılığına hem de fırsat eşitliği tartışmalarına işaret etmektedir.

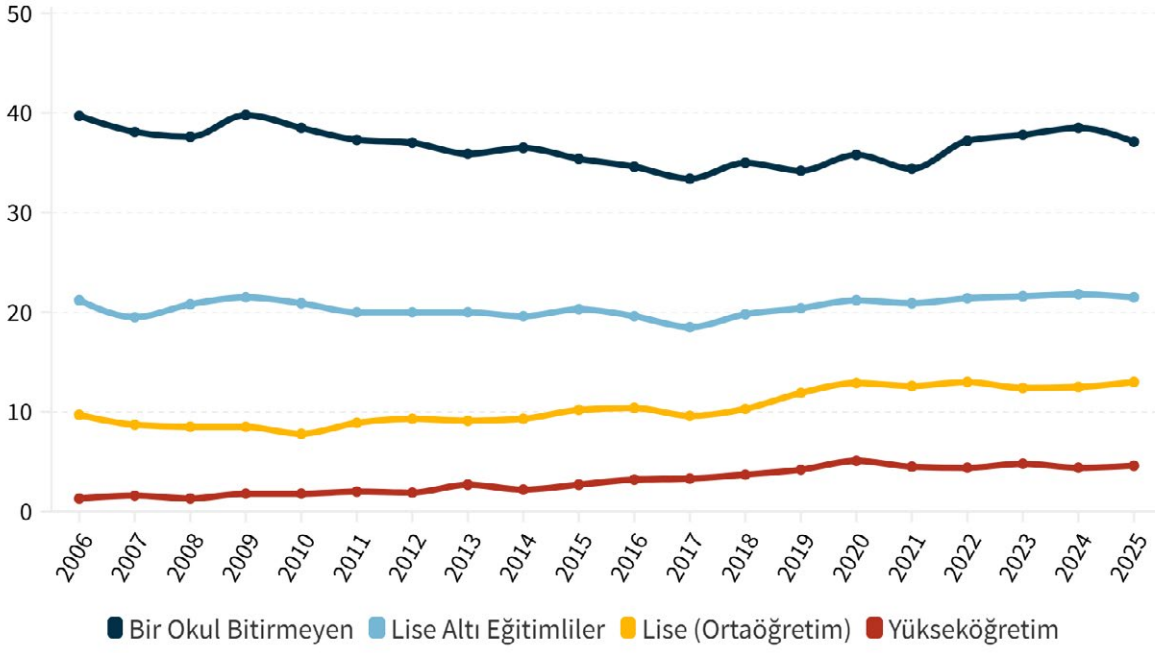
Grafik 51. Gelir Durumunun Kuşaklararası Aktarımı (% , 2023)

Kaynak: TÜİK, Dezavantajların Kuşaklararası Aktarımı, 2023

2023 yılı verileri, eğitim düzeyinin de kuşaklararasıda güçlü biçimde aktarıldığını göstermektedir. Annesi lise altı eğitim düzeyine sahip bireylerin %56,3'ü kendileri de lise altı eğitimde kalırken, annesi yükseköğretim mezunu olanların %83,5'i yükseköğretim düzeyine ulaşmaktadır. Benzer biçimde babası lise altı eğitilmiş olan bireylerin %60'ı aynı eğitim seviyesinde kalırken, babası yükseköğretim mezunu olanların %79,5'i yükseköğretime erişmektedir (TÜİK, 2024). Bu tablo, ebeveyn eğitim düzeyinin çocukların eğitim çıktılarında belirleyici bir rol oynadığını ve yukarı yönlü eğitim hareketliliğinin olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, eğitimde fırsat eşitliği tam olarak sağlanamamış olsa da sosyoekonomik ve kültürel sermaye açısından eğitim mobilitesi büyük ölçüde önemli bir eşiği aşmıştır.

Yoksulluk Göstergeleri Üzerinden Genel Bakış

Eğitim düzeyi aynı zamanda yoksulluğun en önemli belirleyici unsurlarının başında gelmektedir. 2006-2025 dönemine ait veriler, eğitim düzeyi ile göreceli yoksulluk arasında güçlü ve istikrarlı bir ilişki olduğunu açık şekilde göstermektedir. Medyan gelirin %60'ına göre hesaplanan yoksulluk oranı, bir okul bitirmeyenlerde yirmi yıl boyunca %33-40 aralığında seyrederken, lise altı eğitimli-lerde bu oran yaklaşık %19-22 aralığında gerçekleşmiştir. Buna karşılık lise ve dengi okul mezunlarında yoksulluk oranı daha düşük bir düzeyde (%8-13) kalmakta, yükseköğretim mezunlarında ise oran uzun yıllar %1-3 aralığında seyrettikten sonra son yıllarda %4-5 seviyelerine yükselmektedir (TÜİK, 2025d). Bu tablo, eğitim düzeyi yükseldikçe yoksulluk riskinin belirgin biçimde azaldığını ortaya koymaktadır.

Grafik 52. Medyan gelirin %60'ına ve Eğitim Düzeyine Göre Yoksulluk Oranı (% , 2006-2025)

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2025

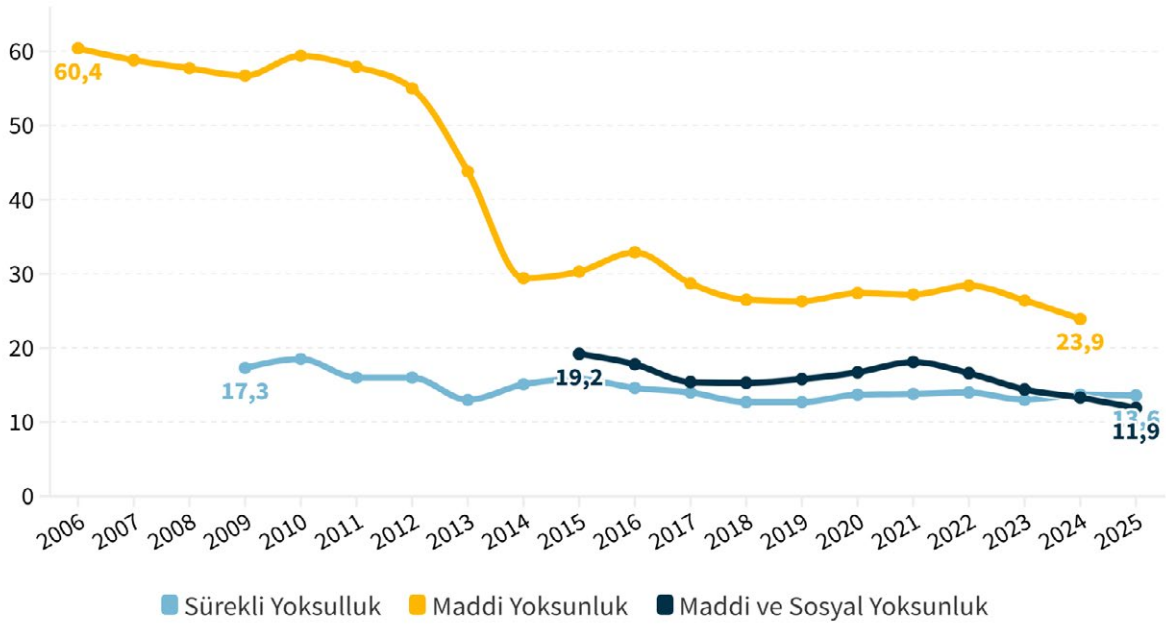
Öte yandan son yıllarda tüm eğitim gruplarında kısmi bir artış eğilimi dikkat çekmektedir. Özellikle yükseköğretim mezunlarında yoksulluk oranının geçmiş yıllara kıyasla yükselmesi, eğitilmiş nüfusun da ekonomik dalgalanmalardan etkilenebildiğini göstermektedir. 2015 yılından bu yana en dikkat çekici artış yükseköğretim mezunlarının yoksulluk riskine ilişkindir. Gerek görece yoksulluk gerekse de daha yoğun yoksulluk riski bakımından yükseköğretim mezunlarının riski ciddi oranda artmış görünmektedir. Bu süreçte, yükseköğretim mezun sayısındaki artış, ücretlerin verimlilik düzeyi kadar artmaması ile hizmetler sektöründeki parçalı yapı ve esnek çalışma modelleri gibi birçok neden söz konusu riskin artışında önemli faktörler arasında sayılabilir. Bununla birlikte en düşük eğitim grubundaki oranların hala oldukça yüksek seviyelerde seyretmesi, eğitim eksikliğinin yoksulluk riskini yapısal biçimde artırdığını ve eğitim politikalarının uzun vadeli sosyal eşitsizlikleri azaltmada kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

TÜİK verileri değerlendirildiğinde (TÜİK, 2025n), görece yoksulluk göstergelerinde sınırlı fakat dikkat çekici bir iyileşme olduğu görülmektedir. Bu çerçevede yoksulluk oranı 2024'te %21,2 iken 2025'te %20,6'ya gerilemiş; yoksul sayısı da 17 milyon 821 binden 17 milyon 361 bine düşmüştür. Benzer şekilde %50 ve %40 eşiklerinde de yoksulluk oranı ve yoksul sayısında azalış gözlenmektedir. Ancak aynı dönemde yoksulluk sınırının (TL cinsinden) belirgin biçimde yükselmiş olması, bu iyileşmenin nominal gelir artışları ve enflasyon etkisi çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Yoksulluk açığına bakıldığında ise farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. %60 eşiklerinde yoksulluk açığı %24'ten %22,9'a gerileyerek yoksulların sınırın altında kalma mesafesinde az da olsa bir iyileşmeye işaret etmektedir. Ancak %40 eşiklerinde yoksulluk açığının artması (%18,8'den %19,5'e), en yoksul kesimin yoksulluk sınırına olan uzaklığının derinleştiğini göstermektedir. Bu durum, görece yoksulluğun yaygınlığında kısmi bir azalma olsa da en alt gelir grubunda yoksulluğun şiddetinin hâlâ önemli bir sorun olmaya devam ettiğine işaret etmektedir.

Yoksulluğun yapı itibarıyla çok boyutlu yapısı zaman içinde farklı ölçümleri de beraberinde getirerek önemli detaylara ışık tutmaktadır. Genelde ölçümlere dair boylamsal veriler daha çok maddi yoksunluğa ilişkindir. Örneğin, maddi yoksunluk oranı 2006 yılında %60'ın üzerinde iken özellikle 2013 sonrası dönemde belirgin bir düşüş eğilimine girmiş ve 2024 yılında %23,9 seviyesine kadar gerilemiştir. Bu keskin düşüş, ölçüm yöntemindeki değişimlerin yanı sıra ekonomik yapıdan kaynaklı gelir artışı ve sosyal politika uygulamalarının etkisiyle açıklanabilir. Uzun yıllar görece yoksulluk içinde bulunan haneler (medyan gelirin %60'ından daha düşük gelir) 2009'dan itibaren %12-18 aralığında dalgalanmış, 2018 sonrasında görece istikrarlı bir seyir izleyerek 2025 yılında %13,6 düzeyinde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2025n). Bu durum, nüfusun belirli bir kesiminin yoksulluk riskini kalıcı biçimde deneyimlediğini göstermektedir.

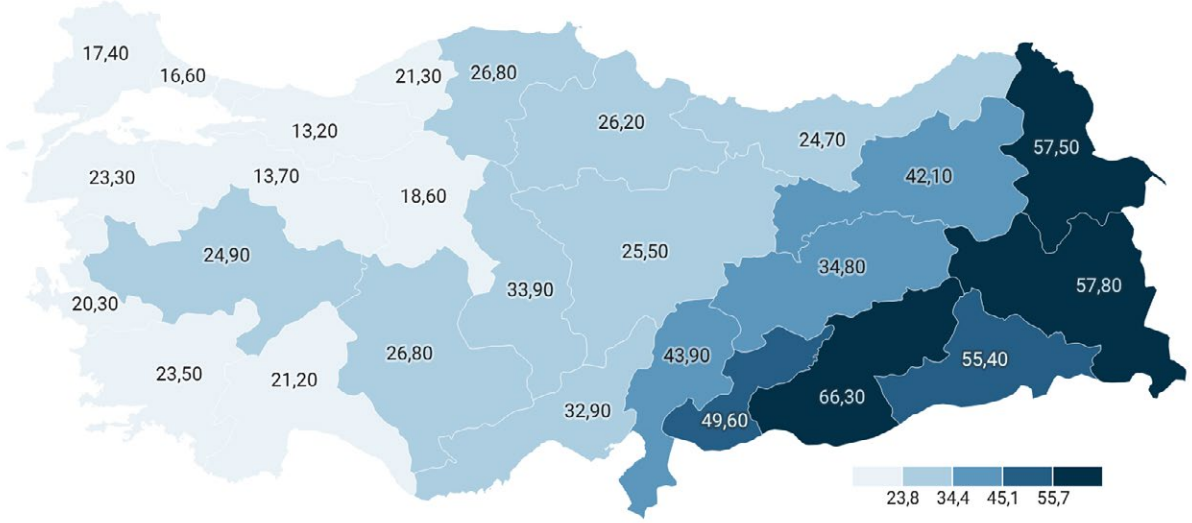
Bir diğer ölçüt, AB tarafından kullanılan ve TÜİK tarafından 2015 yılından bu yana hesaplanan maddi ve sosyal yoksunluk oranıdır. Bu ölçüt, temel ev eşyalarına sahiplik, yeterli ve dengeli beslenme sosyal etkinlik, internet ve cep telefonu araçlarına sahip olma ve çocukların eğitim veya sosyal faaliyetlerine erişim gibi temel göstergelerle ilişkilidir. Buna göre maddi ve sosyal yoksunluk oranı 2015 sonrasında %19,2 seviyesinden başlayarak 2021'de %18,1 ile yükselmiş, ardından kademeli bir gerilemeyle 2025'te %11,9'a düşmüştür (TÜİK, 2025n). Bu gelişme, hanehalklarının temel ihtiyaçlara erişiminde son yıllarda görece bir iyileşmeye işaret etmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, maddi yoksulluk uzun vadeli bir düşüş eğilimine sahip iken, sürekli yoksulluğun belirli bir oranda sıkışması yapısal kırılma riskleri düşündürmektedir.

Grafik 53. Sürekli Yoksulluk, Maddi Yoksunluk ile Maddi ve Sosyal Yoksunluk Oranı (% , 2006-2025)

Kaynak: TÜİK, Gelir Dağılımı İstatistikleri, 2025

TÜİK Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri (2025d) verilerine göz atıldığında 2016-2025 döneminde yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olan fertlerin oranı Türkiye genelinde dalgalı ancak son iki yılda belirgin biçimde düşüş eğilimi gösterdiği söylenebilmektedir. Türkiye ortalaması 2016'da %33,2 iken 2025'te %27,9'a gerilemiştir. Ancak bölgesel farklılıklar oldukça çarpıcıdır. 2025 itibarıyla risk oranının en düşük olduğu bölgeler TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) %13,2, TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik) %13,7 ve TR10 (İstanbul) %16,6'dır. Buna karşılık TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) %66,3, TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari) %57,8 ve TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) %57,5 ile en yüksek risk oranlarına sahiptir. Bu tablo, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yoksulluk ve sosyal dışlanma riskinin Türkiye ortalamasının iki katından fazla olduğunu göstermektedir.

Harita 13. Bölge Bazında Yoksulluk veya Sosyal Dışlanma Riski Altında Olan Fertlerin Oranı (% , 2025)

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2025

Dönemsel olarak incelendiğinde özellikle TRC2 ve TRB2 bölgelerinde 2016-2025 döneminde çok yüksek oranların (%57-80) yaşandığı, son yıllarda ise kısmi bir gerilemenin olduğu görülmektedir. Depremden etkilenen TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye) bölgesinde 2020-2022 döneminde risk oranının %55'in üzerinde seyrettiği, 2025'te ise %43,9'a gerilediği dikkat çekmektedir (TÜİK, 2025d). Buna karşılık Marmara ve Batı Anadolu bölgelerinde oranlar görece düşük ve daha istikrarlıdır. Genel olarak veriler, yoksulluk ve sosyal dışlanma riskinin Türkiye'de mekansal olarak yoğunlaştığını; sanayileşmiş ve ekonomik çeşitliliği yüksek bölgelerde daha sınırlı, yapısal dezavantajların yoğun olduğu bölgelerde ise kalıcı ve yüksek düzeyde seyrettiğini ortaya koymaktadır.

BİLGİ KUTUSU

Maddi ve Sosyal Yoksunluk

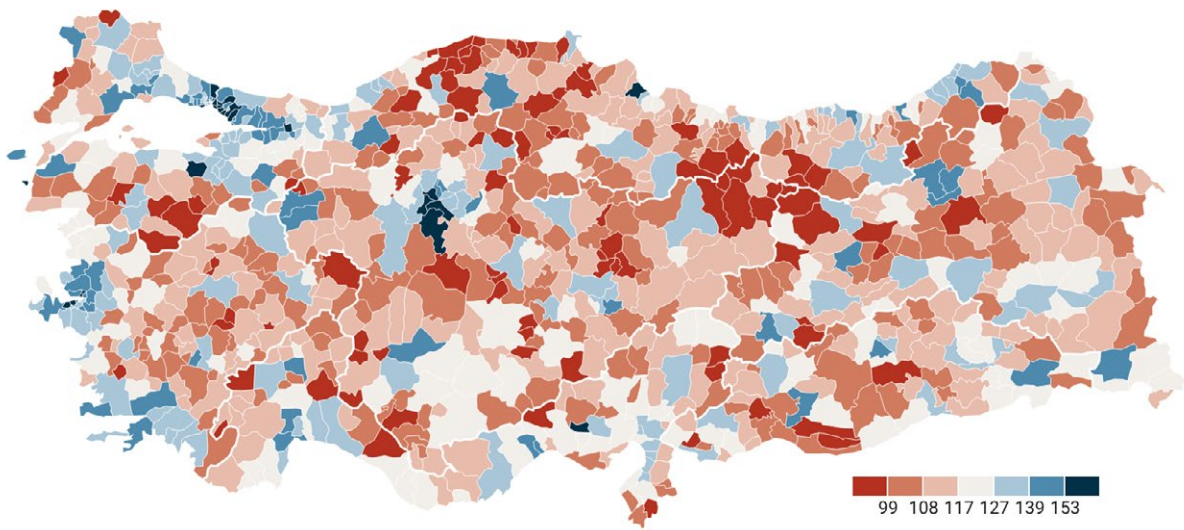
AB tarafından geliştirilen bu ölçüt, yalnızca gelir düzeyini değil; temel ev eşyalarına erişim, yeterli beslenme, sosyal etkinliklere katılım gibi göstergeleri bir arada değerlendirerek çok boyutlu yoksunluğu ölçmektedir.

Bu veriler TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırması sonuçlarıyla da tutarlılık göstermektedir. Türkiye’de en önemli sorun gelire bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. 2020 yılında en önemli sorunlar işsizlik (%18,5), hayat pahalılığı (%17,3), eğitim (%17,2) ve yoksulluk (%13,2) iken, 2025 yılında hayat pahalılığı (%31,3), yoksulluk (%16,5) ve eğitim (%16,1) şeklinde sıralanmaktadır (TÜİK, 2026i). Özellikle hayat pahalılığının ilk sıraya yerleşmesi, gelir düzeyi ve satın alma gücüne ilişkin kaygıların toplum genelinde arttığını göstermekte; bölgesel düzeyde yüksek yoksulluk ve sosyal dışlanma riskinin sürdüğü alanlarda bu algının daha da güçlü hissedilmesi muhtemel görünmektedir. Bu çerçevede nesnel yoksulluk göstergeleri ile öznel memnuniyet verileri arasında tutarlı bir ilişki bulunduğu söylenebilir.

Sosyoekonomik Gelişmişlik

TÜİK tarafından 2025 yılında yayımlanan Sosyoekonomik Seviye (SES) Araştırması, hanehalklarını gelir, eğitim ve meslek gibi değişkenler üzerinden sınıflandıran bir çerçeve sunmaktadır. SES verileri, iller arasında belirgin bir gelişmişlik farklılaşmasına işaret etmektedir. Türkiye genelinde ortalama SES skoru 133 iken, İstanbul (148), Ankara (150), Kocaeli (146), İzmir (138) ve Bursa (137) gibi büyükşehir ve sanayi yoğun illerde bu skorun belirgin biçimde daha yüksek olduğu görülmektedir (TÜİK, 2025o). Bu illerde A+, A ve B gruplarındaki nüfusun toplam içindeki payı daha yüksekken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki bazı illerde alt ve en alt seviye (D ve E) gruplarının nüfus içindeki ağırlığı daha fazladır. Bu durum, ekonomik faaliyet çeşitliliği, sanayileşme düzeyi, eğitim olanakları ve kentleşme oranlarının sosyoekonomik yapı üzerinde belirleyici rol oynadığını göstermektedir.

Büyükşehirlerde üst sosyoekonomik grupların yoğunlaşması dikkat çekerken, aynı illerde alt grupların da önemli bir nüfusa sahip olması, şehir içi eşitsizliklerin varlığına işaret etmektedir. Örneğin İstanbul ve Ankara’da yüksek SES gruplarının sayısı oldukça fazla olmakla birlikte, D ve E gruplarında da kayda değer bir nüfus bulunmaktadır. Bu tablo, Türkiye’de sosyoekonomik farklılıkların yalnızca bölgesel değil, aynı zamanda kent içi dağılım bakımından da heterojen bir yapı sergilediğini ve gelişmişlik düzeyinin mekansal olarak merkezileştiğini ortaya koymaktadır.

Harita 14. Sosyoekonomik Seviyesi Skoru (Skor, 2023)

Kaynak: TÜİK, Sosyoekonomik Seviye, 2023

BİLGİ KUTUSU

Sosyoekonomik Seviye (SES)

TÜİK tarafından geliştirilen skor, hanehalklarının sosyal ve ekonomik statüsünün birlikte ele alındığı bir ölçüm aracı olarak tanımlanmaktadır. SES, hanehalkını oluşturan fertlerin gelir seviyesi, ortalama eğitim süresi ve meslek bilgilerine göre hesaplanmaktadır.

D (alt seviye) ve E (en alt seviye) gruplarının, illerin kendi toplam hane sayısı içindeki ağırlığı dikkate alındığında özellikle Şanlıurfa, Ağrı, Muş, Van, Mardin ve Çorum gibi illerde alt sosyoekonomik grupların belirgin biçimde yoğunlaştığı görülmektedir. Örneğin Şanlıurfa'da D ve E gruplarının toplamı ilin hane sayısının yarısına yaklaşmakta; benzer şekilde Ağrı, Muş ve Van'da da alt ve en alt seviye gruplar üst sosyoekonomik gruplara kıyasla oldukça yüksek bir paya sahiptir. Bu durum, söz konusu illerde düşük gelir, sınırlı istihdam çeşitliliği ve eğitim olanaklarının görece zayıflığı gibi yapısal faktörlerin sosyoekonomik yapıyı belirlediğine işaret etmektedir.

Buna karşılık İstanbul, Ankara, Kocaeli ve İzmir gibi büyükşehirlerde D ve E grupları sayısal olarak yüksek olsa da, ilin toplam hane yapısı içinde üst sosyoekonomik grupların payı daha belirgindir. Dolayısıyla alt sosyoekonomik yoğunlaşma özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile bazı İç Anadolu illerinde daha baskın bir görünüm sergilemekte; bu da Türkiye'de sosyoekonomik farklılıkların güçlü bir bölgesel boyut taşıdığını ortaya koymaktadır.

Sonuç

Türkiye'de sosyal refah ve gelir dağılımı son yirmi yılda dalgalanmalar göstermiştir; ancak son on yılda eşitsizlikler giderek yapısal bir nitelik kazanmıştır. Pandemi sonrası dönemde, artan üretim maliyetleri ve yaşam maliyetindeki yükseliş, nominal gelir artışını gölgelemiştir. Toplam gelirin yaklaşık yarısının en üst %20'lik dilimde yoğunlaşması, orta ve düşük gelir gruplarının aldığı gelir payının durgunluğunu teyit etmektedir. Gelir türüne göre incelendiğinde, girişimcilik gelirindeki azalma ve pasif gelir ile sosyal transferlerdeki artış, ekonomik motivasyonun verimlilikten korunmaya doğru kaydığını göstermektedir.

Analiz edilen veriler, refahın sadece mevcut gelirle değil, aynı zamanda fırsat eşitsizliğinin mirasıyla da şekillendiğini göstermektedir. Çocukluktaki maddi yoksunluğun yetişkin gelir grubunu belirlemesi ve çocukların kariyer yörüngelerinde ebeveyn eğitiminin baskın rolü, sınırlı sosyal hareketliliğin kanıtını sunmaktadır. Dahası, İstanbul ile Güneydoğu Anadolu arasındaki yoksulluk riski açısından belirgin farklılık, eşitsizliğin sadece bireysel değil, aynı zamanda mekansal bir kader haline geldiğini göstermektedir. Bu durum, yaşam maliyeti ve yoksulluğun en acil sorunlar olarak ortaya çıktığı sosyal memnuniyet verilerine somut olarak yansımaktadır.

GÖÇ

Doç. Dr. Şeyma Ayyıldız

Boğaziçi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

DOI: <http://dx.doi.org/10.71174/air28.b08>

Temel Dinamikler

- Türkiye, özellikle 20-34 yaş grubundaki nitelikli nüfus ve Türk vatandaşları için artık “net göç veren” bir ülke konumuna gelmiştir.
- Hanehalkı bağımlılığı, eğitim ve işgücü motivasyonu gibi nedenlerle göç eden 1,4 milyondan fazla kadın, iç göçün ana aktörü haline gelmiştir.
- 2023 depremleri, doğal afetlerin demografik yapıyı sarsıcı şekilde değiştirdiğini kanıtlamıştır. Afet sonrası etkiler iç göç dinamiklerini halen etkilemektedir.
- Türkiye, bölgesel bir çekim merkezi olma rolünü sürdürürken aynı zamanda batıya geçişte kritik bir köprüdür.
- İstanbul, Ankara ve Antalya gibi şehirler küresel çekim merkezi olma özelliğini korurken, yüksek yaşam maliyetleri “tersine göçü” tetiklemektedir.
- Bölgesel gelişmişlik farklarından kaynaklı olarak Doğu ve İç Anadolu’daki illerin sistematik nüfus kaybı sürmektedir.
- Türkiye’de iç göçün ana eksenini hâlâ %20-25 oranında aile bağlarına dayanmaktadır. Gençlerde eğitim, orta yaşta kariyer, 65 yaş üstünde ise memlekete dönüş/sağlık odaklı sebepler ağırlıklı olmaktadır.

Öneriler

- Genç nüfusun dışa yönelimini durdurmak için üretken istihdam olanakları geliştirilmeli, yaşam kalitesini ve aidiyet duygusunu artıracak politikalar uygulanmalıdır.
- Kadınların eğitim ve işgücü odağındaki artan hareketliliğini desteklemek amacıyla, kamu politikaları ve istihdam stratejileri kapsayıcı bir yapıya kavuşturulmalıdır.
- Afet sonrası yer değiştiren nüfusun haklarını korumak ve bölgeye geri dönüşleri teşvik etmek amacıyla mülkiyet odaklı hukuki düzenlemeler ve yerel kalkınma projeleri güçlendirilmelidir.
- Düzensiz göçle mücadele ve işgücü yönetimi süreçleri; uluslararası standartlarda, veriye dayalı ve çok boyutlu bir yönetim modeliyle yürütülmelidir.
- Büyükşehirlerdeki konut ve altyapı baskısını azaltmak için kentsel dönüşüm, kira kontrolü ve sosyal uyum gibi sosyoekonomik müdahaleler hayata geçirilmelidir.
- Doğu ve İç Anadolu’daki sistematik nüfus kaybını önlemek için bu bölgelerde sanayi yatırımları ve eğitim fırsatları artırılarak mekansal adalet sağlanmalıdır.
- Göç politikaları tasarlanırken bireysel tercihler kadar aile ağlarını ve sosyal destek mekanizmalarını da gözetilen “bütüncül aile odaklı” yaklaşımlar benimsenmelidir.

İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana devam eden, mekan değiştirme eylemi olarak tanımlanan göç sadece fiziksel bir yer değiştirme değil; toplumsal varoluşun her katmanına nüfuz eden ve kendi özgün dinamiklerini yaratan çok boyutlu bir süreçtir (Castles ve Miller, 2008: 30). Bu bağlamda göç, artık sadece ulusal sınırların aşılması değil, küresel ekonominin yarattığı “dışlanma ve yerinden edilme” mekanizmalarının doğrudan bir sonucudur. Dolayısıyla modern göç, yalnızca bir nüfus hareketi değil, küresel sistemin yeniden inşa edildiği temel bir çalışma alanıdır. Bu sebeple göç, modern toplumların demografik yapısını, ekonomik ilişkilerini ve toplumsal dönüşümlerini şekillendiren en önemli süreçlerden biridir (Ayyıldız, 2023).

Türkiye ise tarihsel olarak hem göç veren hem de göç alan bir ülke olarak bu süreçlerin kesişim noktasında yer almakta, göçün farklı türlerinden etkilenmektedir. Bu anlamda Türkiye’de göç olgusu yalnızca nüfus hareketliliği olarak değil aynı zamanda ekonomik dönüşüm, kentleşme, toplumsal uyum ve kamu politikaları açısından da değerlendirilmesi gereken çok boyutlu bir süreçtir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkiye’de hızlanan kentleşme süreci büyük ölçüde iç göç hareketleriyle şekillenmiştir. Kırsal alanlardan büyük şehirlere yönelen göç, Türkiye’nin sosyal ve ekonomik yapısında önemli dönüşümlere yol açmıştır. 2000’li yıllardan itibaren Türkiye uluslararası göç hareketleri açısından da önemli bir merkez haline gelmiş göç tartışmalarını daha karmaşık hale getirmiştir.

Türkiye’de İç Göç Dinamikleri

Türkiye’de iç göç özellikle 1950’li yıllardan itibaren hızlanan sanayileşme ve kentleşme süreçleriyle yakından ilişkilidir. Tarım sektöründe yaşanan makineleşme ve kırsal ekonomideki dönüşüm, kırsal nüfusun önemli bir bölümünün şehir merkezlerine yönelmesine neden olmuştur. Bu süreç Türkiye’de kent nüfusunun hızlı bir şekilde artmasına yol açmıştır. 2023 Kahramanmaraş Depremi sonrası Türkiye’deki yer değiştirme hareketinin hızlandığı ve çarpıcı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. TÜİK net göç hızı verileri incelendiğinde (2025ö), Malatya (-87,8), Hatay (-79,1), Kahramanmaraş (-44,3) ve Adıyaman (-40,6) gibi illerde yaşanan yüksek oranlı nüfus çıkışları, depremin bölge demografisi üzerindeki sarsıcı etkisini ve tetiklediği zorunlu hareketliliği açıkça ortaya koymaktadır. 2025 yılına gelindiğinde depremden en çok etkilenen Kahramanmaraş (+6,3), Adıyaman (+1,9) ve Malatya (+6,9) gibi deprem bölgesi illerinin nüfus verilerinde gözlemlenen pozitif net göç süreci fiziksel geri dönüşlerden ziyade mülkiyet haklarının korunması veya kamu hizmetlerine erişim gibi nedenlerle yapılan adres kayıt güncellemelerini ve ilk toparlanma emarelerini işaret etmektedir.

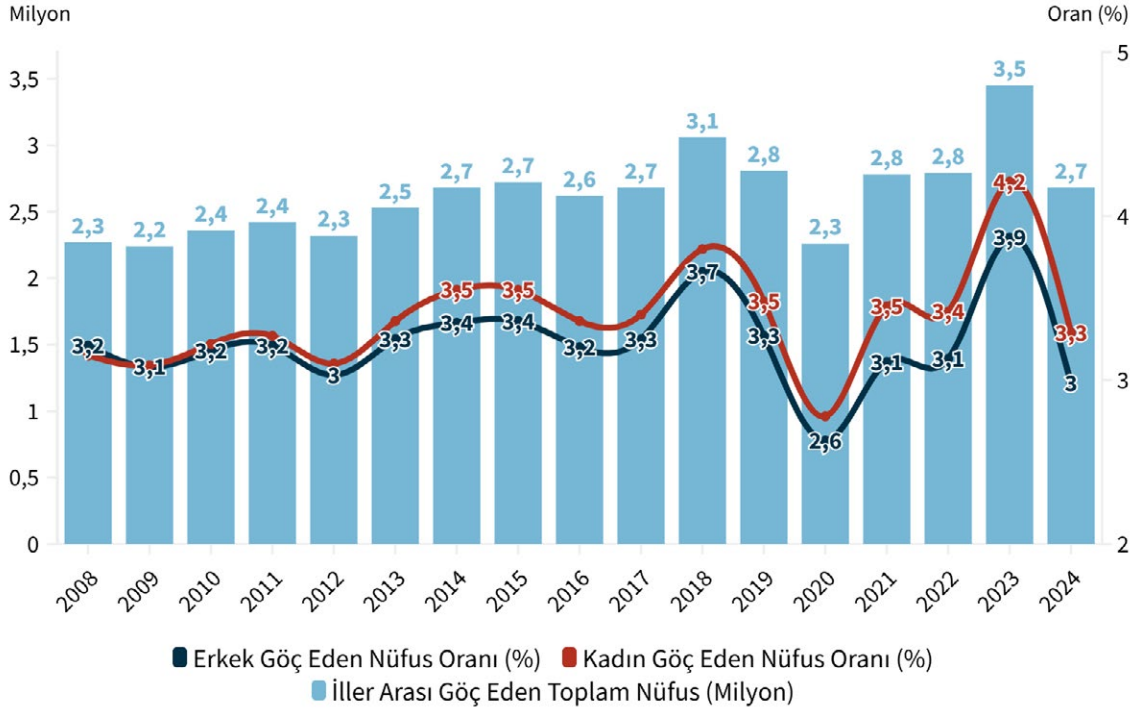
Tablo 4. Deprem Bölgesinde Net Göç Hızı (%o, 2019-2024)

İller	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Adana	-3,8	0,6	-5,3	-3,1	-5,2	-0,3
Adıyaman	-11,4	-1,2	-11,4	-7,2	-40,6	1,9
Gaziantep	-0,6	0,4	-3,4	-2,6	-3,8	3,1
Hatay	-4,2	3,6	-7,8	-4,8	-79,1	1,5
Kahramanmaraş	-7,8	1,2	-7,2	-4,4	-44,3	6,3
Kilis	-16,2	-9,7	1,5	2,6	33,7	-3,4
Malatya	-4,2	1,1	-4	-1,8	-87,8	6,9
Osmaniye	-6,2	5,1	-6,8	-2,3	-6,9	-1,3
Şanlıurfa	-9,1	-4,5	-12,3	-10,4	-0,2	-8,5

Kaynak: TÜİK, İç Göç İstatistikleri, 2024

Cinsiyet bağlamında incelendiğinde ise göçün yapısal dinamiklerinin yaşam döngüsüyle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Toplamda 2,6 milyonu aşan göç hareketliliğinde kadınlar 1,4 milyondan fazla kişiyle sayısal üstünlüğü korurken, bu durumun temelinde kadın göçlerinin hane fertlerine bağımlılık (343.342 kişi) ve eğitim (299.171 kişi) ekseninde yoğunlaşması yatmaktadır. 2008-2024 yılları arasında Türkiye'deki iller arası göç hareketliliği kadın ve erkekler açısından belirgin bir asimetri sergilemiştir (TÜİK, 2025ö). Serinin genelinde kadın göç oranlarının erkeklere kıyasla sistematik olarak artması, kadınların sadece aile birleşimi gibi pasif gerekçelerle değil, eğitim ve emek piyasasındaki katılımları gibi aktif dinamiklerle de yer değiştirdiklerini ve göç süreçlerinin ana özneleri haline geldiklerini göstermektedir. Özellikle 2023 yılında toplam göç oranının %4,04 ile zirve yaptığı dönemde, kadın göç oranının %4,21'e ulaşarak erkek oranını (%3,87) geride bırakması, kriz ve afet dönemlerinde kadınların stratejik birer aktör olarak öne çıktıklarını göstermektedir.

Bu istatistiksel tablo, iç göçün artık erkek egemen bir nüfus hareketi olmaktan çıktığını, aksine kadınların mekansal hareketlilik rejimlerinde kendi özgün mobilitelerini oluşturdukları bir süreç niteliği kazandığını belgelemektedir.

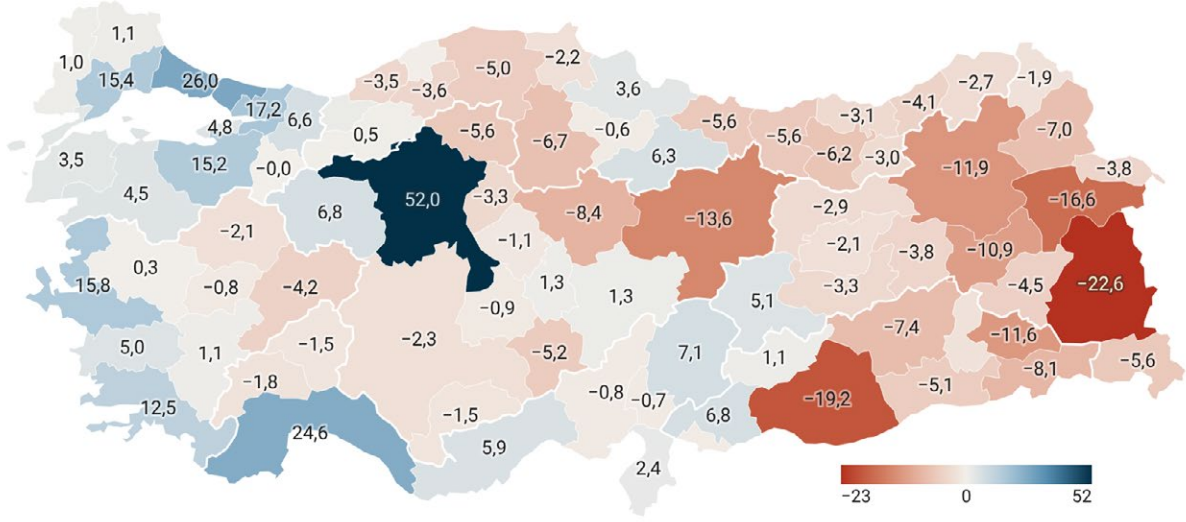

Grafik 54. Cinsiyete Göre İller Arası Göç Eden Toplam Nüfus ve Göç Oranı (2008-2024)

Kaynak: TÜİK, İç Göç İstatistikleri, 2024

İller arası net göç verileri ise, Türkiye'deki mekansal hareketliliğin ekonomik merkezler ve gelişmekte olan sanayi odakları lehine bir yoğunlaşma sergilediğini, buna karşın Doğu ve İç Anadolu'nun pek çok kentinde nüfus kaybının devam ettiğini göstermektedir. Ankara (52.029), İstanbul (26.032), Antalya (24.619) gibi metropoller net göç sayısı en yüksek baskın çekim merkezleridir. Buna karşın, Ağrı (-32,6), Bayburt (-35,2) ve Gümüşhane (-42,8) gibi illerdeki yüksek negatif net göç hızı (TÜİK, 2025ö), yerel hareketliliğin yapısal sorunlar ve bölgesel eşitsizlikler neticesinde dışa doğru bir itme etkisine maruz kaldığına işaret etmektedir. Sonuç olarak bu tablo, Türkiye'de

göçün sadece bir yer değiştirme değil, kentsel mekanın üretim süreçleri ve sosyoekonomik hareketlenme stratejileriyle doğrudan eklemlenmiş, çok boyutlu bir fenomen olduğunu bir kez daha doğrulamaktadır.

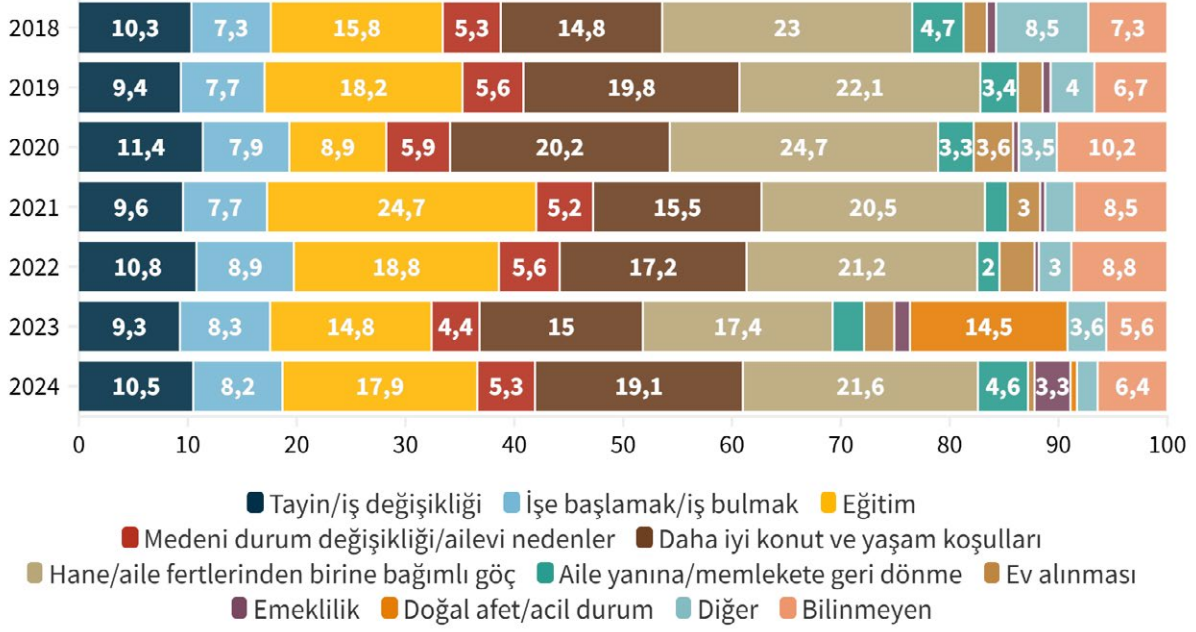

Harita 15. Net Göç (Bin Kişi, 2024)

Kaynak: TÜİK, İç Göç İstatistikleri 2024

Göçün nedenlerini ortaya koyan veriler incelendiğinde ise Türkiye’deki nüfus hareketliliğinin temel motivasyonunun %20-25 aralığında seyreden “hane/aile fertlerinden birine bağımlı göç” olduğu görülür. Bunu “daha iyi konut ve yaşam koşulları” arayışının istikrarlı bir şekilde takip ettiği anlaşılmaktadır. Veri setindeki en çarpıcı değişimler, 2021 yılında %24,7 ile zirve yapan “eğitim” odaklı göçlerde ve normal şartlarda istatistiklerde ihmal edilebilir düzeydeyken 2023 yılında %14,5 gibi sarsıcı bir orana ulaşan “doğal afet/acil durum” kategorisinde gözlemlenmektedir (TÜİK, 2025ö). Bu durum 6 Şubat depremlerinin demografik yapı üzerindeki doğrudan etkisini somutlaştırmaktadır. Genel tablo ise tayin, iş bulma ve eğitim gibi sosyoekonomik faktörlerin dönemsel dalgalanmalarına rağmen, Türkiye’deki iç göçün ana ekseninin ailevi bağlar ve yaşam kalitesini artırma motivasyonu etrafında şekillenmeye devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye’deki iç göçün ana ekseninin ailevi bağlar ve yaşam kalitesini artırma motivasyonu etrafında şekillenmeye devam ediyor.

Grafik 55. İç Göç, Göç Etme Nedenleri (2018-2024)

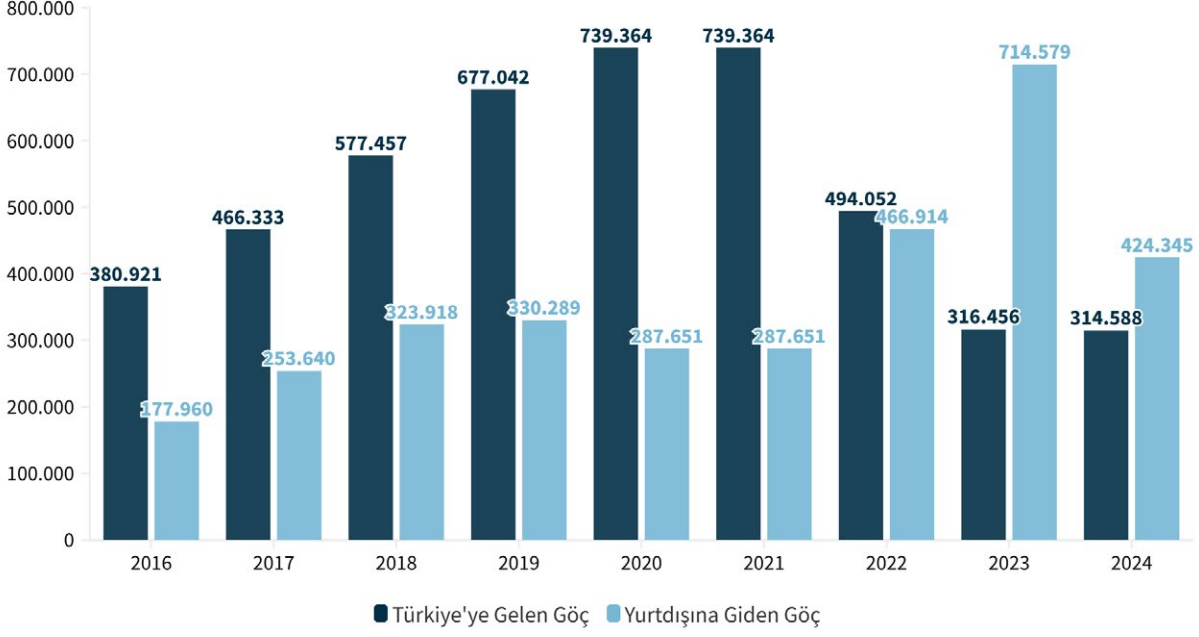
Kaynak: TÜİK, İç Göç İstatistikleri, 2024

Yaş grupları bazında bakıldığında, 15-24 yaş aralığındaki genç nüfus için eğitimin en baskın göç tetikleyicisi olduğu, ancak 25 yaş sonrasında motivasyonun hızla “tayin ve iş değişikliği” ile “daha iyi konut koşullarına evrildiği” gözlemlenmektedir. Özellikle 25-29 yaş grubundaki erkeklerin iş odaklı yer değiştirmeleri, kadınların ise aynı yaş grubunda ailevi nedenlerle göç etme eğilimleri, kadın erkek rollerinin mekansal mobilite üzerindeki belirleyici etkisini yansıtmaktadır. Sonuç olarak Türkiye’deki iç göçün ana eksenini oluşturan ailevi bağlar ve yaşam kalitesi arayışı, yaşa bağlı tipik bir örüntü sergilemektedir; bu süreç genç yaşlarda eğitimle başlarken, orta yaşlarda kariyer ve mülkiyet edinme hedefine evrilmekte, 65 yaş üzerinde ise tersine/farklı bir seyir izlemektedir. Bunlara ek olarak büyükşehirlerdeki kiralardan artış hızı ve ekonomi kaynaklı diğer sorunlar emekli maaşları ile memlekete dönme motivasyonunu artırmaktadır.

Türkiye’de iç göç aynı zamanda bölgesel gelişmişlik farklılıklarıyla da yakından ilişkilidir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri uzun yıllardır Batı bölgelerine göç veren bölgeler olarak öne çıkmaktadır. İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa gibi şehirler ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı merkezler olarak hala yoğun göç almaktadır. İstanbul özellikle hem ekonomik hem de kültürel bir merkez olması nedeniyle Türkiye’nin en büyük göç çekim alanı olma özelliğini korumaktadır.

Türkiye’de Uluslararası Göç

2000’li yıllardan itibaren Türkiye uluslararası göç sisteminde daha görünür bir aktör haline gelmiştir. Türkiye’nin Avrupa, Orta Doğu ve Asya arasında yer alan stratejik konumu ülkeyi hem transit hem de hedef ülke haline getirmiştir. Türkiye’nin uluslararası göç hareketliliği, 2016-2024 yılları arasında oldukça dinamik ve değişken bir seyir izlemiştir. Bu değişkenlik iç göç ile birlikte hem Türkiye’nin kentsel hem de demografik yapısını anlamak açısından önemlidir.

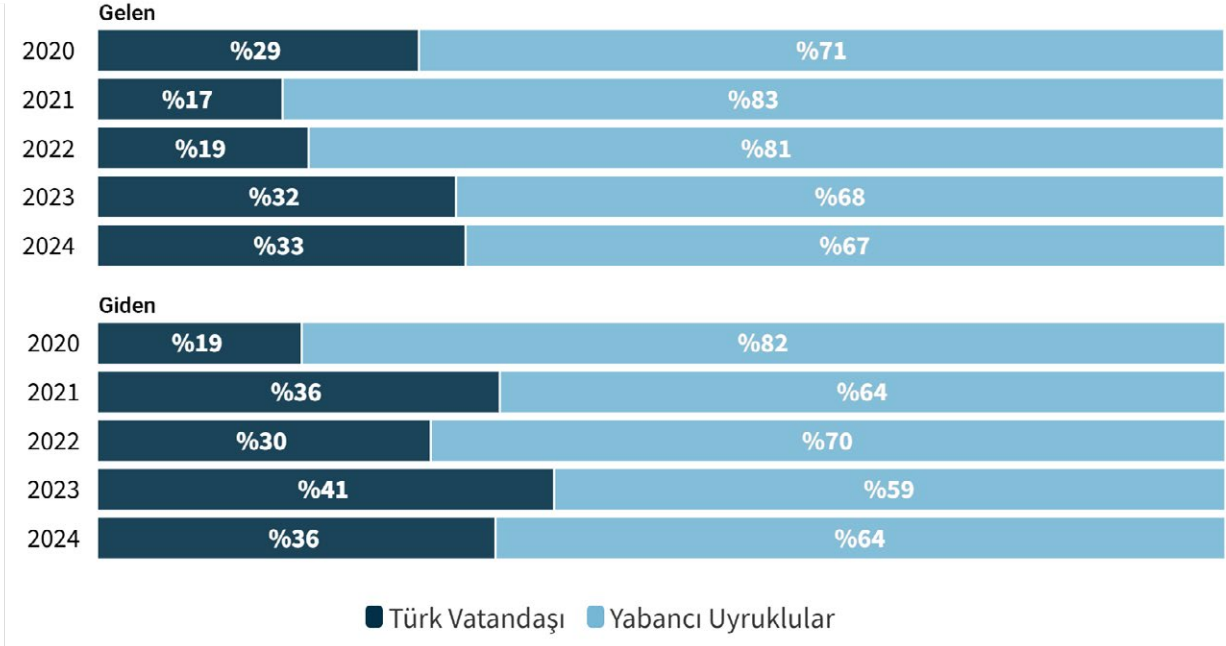
Grafik 56. Türkiye'ye Gelen ve Türkiye'den Giden Göç (2016-2024)

Kaynak: TÜİK, Uluslararası Göç İstatistikleri, 2024

Türkiye'nin 2016'dan 2021 yılına kadar net göç alan bir ülke konumunda olduğu, özellikle 2021 yılında yaklaşık 739 bin kişilik bir zirve ile en yüksek göç girişini yaşadığı görülmektedir. Ancak 2022 yılından itibaren bu tabloda radikal bir değişim başlamış; Türkiye'ye gelen göç azalırken yurtdışına giden göç hızla yükselerek 2023 yılında 714 bini aşmış ve ülke ilk kez net göç veren bir pozisyona geçmiştir (TÜİK, 2025p). 2025 yılı itibarıyla hem gelen hem de giden göç sayılarında bir gerileme gözlemlense de, gidenlerin sayısının gelenlerin üzerinde kalmaya devam etmesi, Türkiye'nin son yıllarda göç veren ülke profilinin daha baskın hale geldiğini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte en dikkat çeken veri yaş kategorisinde görülmektedir. Veriler, Türkiye'nin 2024 yılı itibarıyla net göç veren bir ülke konumuna geçtiğini demografik göstergelerle desteklemekte ve özellikle genç nüfus hareketliliğindeki dengesizliği gözler önüne sermektedir. Toplamda Türkiye'ye gelen 314.588 kişiye karşılık, ülkeden ayrılanların sayısının 424.345'e ulaşması dikkat çekerken; bu hareketliliğin merkezinde 20-34 yaş grubundaki genç ve üretken nüfusun yer aldığı görülmektedir. Özellikle 25-29 yaş aralığı, hem 38 binlik giriş hem de 61 binlik çıkışla en yoğun göç trafiğine sahne olan grup olurken; tüm yaş kategorilerinde erkek nüfusun kadınlara oranla daha mobil olması, iç göç verilerinin aksine, dış göç verilerinde belirgin bir şekilde öne çıkmıştır (TÜİK, 2025p). Bu noktada erkeklere atfedilen geleneksel aile reisi algısı ile dış göçün getireceği muhtemel risklerin beraber ele alınması gerektiği anlaşılmaktadır.

Türkiye 2023'te ilk kez net göç veren ülke konumuna geçti.

Grafik 57. Yıllara Göre Türkiye'ye Gelen ve Türkiye'den Giden Göç (% , 2020-2024)

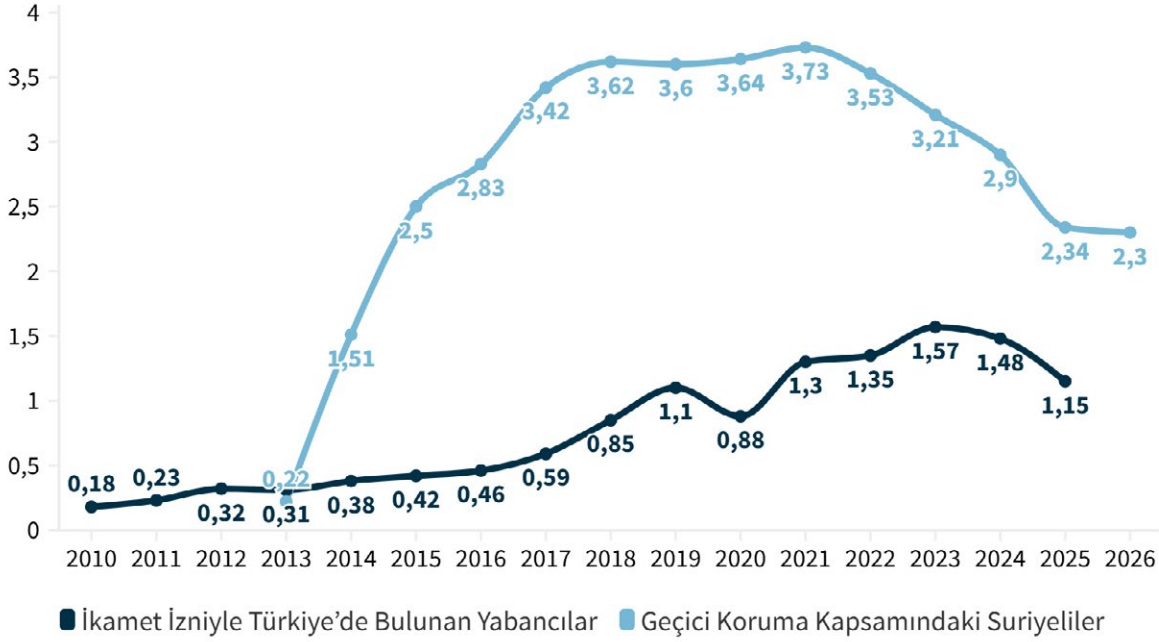
Kaynak: TÜİK, Uluslararası Göç İstatistikleri, 2024

Sonuç olarak, önceki yıllarda gözlemlenen göç alma eğiliminin yerini alan bu yeni tablo; sadece sayısal bir değişim değil, aynı zamanda eğitim ve işgücü potansiyeli en yüksek olan genç yaş gruplarının Türkiye'den ayrılma motivasyonunun arttığı bir demografik dönüşümü simgelemektedir. Türkiye'nin göç profilindeki değişimi vatandaşlık temelinde somutlaştırmak bu noktada önemlidir çünkü bu yaklaşım ülkenin hem bir "geçiş" hem de bir "ayrılış" noktası olma özelliğini pekiştirmektedir. 2020-2024 yıllarını kapsayan veriler, Türkiye'ye gelenlerin yaklaşık üçte ikisini yabancı uyrukluların oluşturduğunu gösterse de özellikle Türkiye'den gidenler içindeki Türk vatandaşları oranının 2020'de %18,5 iken 2023'te %40,8 seviyesine kadar yükselmiş olması, yerleşik nüfustaki hareketliliğin çarpıcı bir şekilde arttığını ortaya koymaktadır.

Önceki tablolarda gördüğümüz 20-34 yaş arası genç nüfusun yoğun gidişi, bu vatandaşlık verileriyle birleştiğinde; Türkiye'nin son yıllarda sadece yabancı nüfus sirkülasyonuna değil, aynı zamanda kendi yetişmiş insan kaynağının (beyin göçü potansiyeli dahil) dışarıya yöneldiği bir yapısal dönüşüme sahne olduğu açıkça görülmektedir. Türkiye'den göç eden bireylerin önemli bir bölümü Avrupa ülkelerine yönelmektedir. Almanya, Hollanda ve Birleşik Krallık gibi ülkeler eğitim ve kariyer fırsatları nedeniyle önemli göç destinasyonları olarak öne çıkmaktadır. Bu göçmen grup, genç ve yüksek eğitilmiş bireylerden oluşmakta, gelişmiş Avrupa ülkelerinin beyaz yakalı ihtiyacını karşılayan bir niteliğe bürünmektedir. Bu durum Türkiye'nin insan sermayesi açısından önemli tartışmaları beraberinde getirmektedir. Göç kararları yalnızca ekonomik faktörlerle değil aynı zamanda güvenlik, yaşam kalitesi ve sosyal fırsatlarla da ilişkilidir (Sirkeci, 2012).

Türkiye vatandaşı olan göçmenlerin gidişi dışında günümüzde en tartışmalı noktalardan biri Türkiye'ye gelen yabancı göçmen nüfusuna ilişkin bilgi karışıklığıdır. Türkiye'den gidenler arasında Türk vatandaşlarından sonra en büyük grubu Afganistan, Irak ve Rusya Federasyonu vatandaşları oluştururken, özellikle Irak (-41.553) ve Afganistan (-28.412) kaynaklı net göç kaybı, Türkiye'nin bu uyruklar için bir "transit" ülke olma özelliğinin sürdüğünü göstermektedir (TÜİK, 2025p). Buna karşın Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi Türki Cumhuriyetlerden gelenlerin sayısının

gidenlerden fazla olması, Türkiye'nin bölgesel bir çekim merkezi olma rolünü koruduğuna işaret etmektedir. Önceki verilerle birleştirildiğinde bu tablo; Türkiye'nin bir yandan kendi vatandaşlarını ve belirli yabancı grupları batıya/yurtdışına gönderen bir "kaynak" ve "köprü" ülke, diğer yandan ise yakın coğrafyasından işgücü ve eğitim amacıyla gelenler için bir "hedef" ülke olduğu çok katmanlı bir göç yapısına sahip olduğunu kanıtlamaktadır.

Grafik 58. Türkiye'de Bulunan Yabancıların ve Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Sayısı (Milyon, 2010-2026)

Kaynak: TÜİK, Uluslararası Göç İstatistikleri, 2024; İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı

Not: 2026 verisi 18.03.2025 tarihini göstermektedir.

Burada en kritik tartışma konularından biri Suriyelilerin durumudur çünkü Türkiye'deki en büyük göçmen nüfusu olan Suriyelilerin durumu TÜİK istatistiklerinde (2025p) 2011 yılından itibaren sistemli bir artış gösterse de Esad Rejimi'nin düşmesiyle birlikte net bir düşüş eğilimine girmiştir. Veriler 2013-2021 yılları arasında geçici koruma kapsamındaki Suriyeli nüfusun genel nüfusa oranının %0,22'den %3,73'e kadar yükseldiğini ve uluslararası göç girişlerinin 2021'de 739 binle zirve yaptığını bu sebeple Türkiye'nin uzun süre güçlü bir "hedef ülke" rolü üstlendiğini kanıtlamaktadır. Ancak 2022 yılından itibaren bu tabloda dramatik bir tersine dönüş gözlemlenmektedir; nitekim Suriyeli nüfus oranının özellikle 2025 projeksiyonunda %2,34'e kadar gerilemesi (TÜİK, 2025p) ve İçişleri Bakanlığı verilerine göre 550 bin kişinin geri dönmesi (İçişleri Bakanlığı, 2026), Türkiye'nin son dönemde kendi vatandaşlarından verdiği göç sayıları da dahil edildiğinde, "net göç veren" bir ülke kimliğine büründüğünü göstermektedir. Özetle bu istatistikler, Türkiye'nin bölgesel bir sığınma ve yerleşme merkezi olma konumundan hem kendi vatandaşlarının hem de zorunlu göçle gelen yabancı nüfusun dışarıya yönelmeye başladığı dinamik bir transit ve kaynak ülke konumuna evrildiğini belgelemektedir.

Sonuç olarak tüm bu dış göç verileri ışığında Türkiye, 21. yüzyılın ilk çeyreğini tamamlarken uluslararası göç haritasında çok katmanlı ve yapısal bir dönüşümün eşliğindedir. On yıl öncesinin "bölgesel cazibe merkezi ve hedef ülke" profili, yerini nitelikli insan kaynağını batıya uğurlayan ve

transit geçişlerin odağında yer alan “kaynak ve köprü ülke” kimliğine bırakmıştır. Özellikle 20-34 yaş grubundaki üretken nüfusun ve Türk vatandaşlarının dışa yönelimindeki ivme, göçü yalnızca bir nüfus hareketi olmaktan çıkarıp, ülkenin beşerî sermaye kaybı ve gelecek projeksiyonları açısından hayati bir mesele haline getirmektedir. Azalma eğiliminde olmasına rağmen hala var olan Suriyeli mülteci nüfusu ve Türki Cumhuriyetlerden gelen işgücü gibi değişkenler Türkiye’nin bölgesel bir sığınak olma rolünün sürdüğünü gösterse de yetişmiş yerli nüfusun “gitme” motivasyonu, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik tartışmalarının merkezine oturmuştur. Neticede Türkiye’nin göç karnesi; gidenler ile gelenlerin profili arasındaki makasın açıldığı, sadece sınırların değil, toplumsal yapının ve işgücü piyasasının da yeniden şekillendiği dinamik bir süreci belgelemektedir. Bu dönüşümü doğru yönetmek, yalnızca sınır politikalarıyla değil, genç kuşağın aidiyet duygusunu ve yaşam kalitesini artıracak bütüncül sosyal politikalarla mümkün olacaktır.

Türkiye’nin Göç Gerçeği

Türkiye’nin göç tarihi, Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana ulus devlet inşası, sanayileşme ve kentleşme pratikleriyle iç içe geçmiş bir süreçtir. Ancak günümüz verileri, Türkiye’nin artık sadece “kırdan kente” veya “doğudan batıya” akan geleneksel göç desenleriyle açıklanamayacak kadar karmaşık bir “küresel kavşak” haline geldiğini göstermektedir. Geline nokta Türkiye’nin göç gerçeği; iç göçün nitelik değiştirmesi, uluslararası göçte “hedef ülke” statüsünden “kaynak ve transit ülke” statüsüne geçiş ve beşerî sermayenin demografik sirkülasyonu olmak üzere üç temel sütun üzerinde yükselmektedir.

İncelenen veriler, göçün artık sadece bir mekan değişikliği değil; toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden tanımlandığı, dijitalleşen ve stratejik bir nitelik kazanan çok boyutlu bir fenomen olduğunu doğrulamaktadır. Özellikle kadınların göç süreçlerinde eğitim ve işgücü gibi motivasyonlarla daha aktif özneler haline gelmesi, Türkiye’nin sosyal yapısındaki köklü değişimin en net göstergelerinden biridir.

İç göç dinamiklerinde, klasik “köyden kente” akışı yerini metropoller arası hareketliliğe ve deprem gibi doğal afetlerin tetiklediği zorunlu yer değiştirmelere bırakmıştır. Kentleşme oranının %93’ü aşmasıyla birlikte Türkiye bütünüyle kentsel bir topluma dönüşürken; barınma, altyapı ve sosyal uyum gibi meseleler kamu politikalarının merkezine yerleşmiştir. 2023 depremleri sonrasında gözlemlenen nüfus hareketleri ise göçün, hayatta kalma ve mülkiyet haklarını koruma stratejileriyle nasıl iç içe geçtiğini somutlaştırmıştır.

Uluslararası ölçekte Türkiye, “hedef ülke” konumundan, nitelikli genç nüfusunu ve yetişmiş insan kaynağını batıya uğurlayan bir “kaynak ve köprü ülke” kimliğine evrilmektedir. Özellikle 20-34 yaş grubundaki Türk vatandaşlarının dışa yönelimi, ülkenin beşerî sermaye kaybı açısından kritik bir alarm vermektedir. Suriyeli mülteci nüfustaki sayısal azalış ve bölgesel işgücü girişlerine rağmen, gidenlerin niteliği ile gelenlerin profili arasındaki ilişkinin anlaşılması sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik tartışmalarını derinleştirmektedir.

Türkiye'nin on yıl önceki "hedef ülke" profilinden uzaklaşarak nitelikli genç nüfusunu batıya uğurlayan bir "kaynak ve köprü ülke" kimliğine evrilmesi beşeri sermaye kaybı açısından kritik bir durumdur.

Sonuç

Türkiye'nin göç haritası köklü bir dönüşüm yaşamaktadır. İç göçte klasik "kırdan kente" akışının yerini metropoller arası hareketlilik ve 2023 depremlerinin tetiklediği zorunlu yer değiştirmelere bırakması, kadınların eğitim ve işgücü motivasyonlarıyla göçün ana özneleri haline gelmesi ve bölgesel gelişmişlik farklarından kaynaklanan Doğu-Batı eksenindeki nüfus dengesizliğinin sürmesi, iç göç dinamiklerinin giderek çok katmanlı bir yapıya büründüğünü göstermektedir. Uluslararası göç boyutunda ise Türkiye'nin on yıl önceki "hedef ülke" profilinden uzaklaşarak özellikle 20-34 yaş grubundaki üretken ve nitelikli genç nüfusunu batıya uğurlayan bir "kaynak ve köprü ülke" kimliğine evrilmesi, ülkenin beşerî sermaye kaybı açısından en kritik uyarı sinyallerinden birini oluşturmaktadır. Türk vatandaşlarının dışa yönelimindeki çarpıcı artış, Suriyeli mülteci nüfusundaki azalma eğilimi ve Türki Cumhuriyetlerden gelen işgücü girişi bir arada değerlendirildiğinde, Türkiye'nin gidenlerle gelenler arasındaki nitelik farkının giderek açıldığı, çok boyutlu bir göç gerçekliğiyle karşı karşıya olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönüşümün sürdürülebilir bir şekilde yönetilebilmesi, yalnızca sınır politikalarıyla değil; genç kuşağın aidiyet duygusunu güçlendirecek istihdam fırsatları, bölgesel eşitsizlikleri azaltacak kalkınma yatırımları ve afet sonrası toplumsal toparlanmayı destekleyecek bütüncül sosyal politikalarla mümkün olacaktır.

HUKUK

Prof. Dr. Nihat Bulut

İstanbul Medipol Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.71174/air28.b09>

Temel Dinamikler

- Ceza yargılamasındaki dosya sayısı son 10 yılda %49,6 oranında artmış; özellikle 2024 yılında yaşanan %15,7'lik yükselişle yargı yükü kontrolsüz bir ivme kazanmıştır.
- Ekonomik temelli suçların (hırsızlık, dolandırıcılık) malvarlığına karşı suçlar kategorisinde ilk sırada yer alması, suçun sosyoekonomik dinamiklerle güçlü bir bağı olduğunu göstermektedir.
- Sulh Hukuk mahkemelerindeki dosya sayısı 2021'den bu yana devasa bir artış göstererek 1,6 milyonu aşmıştır.
- Çocukların karıştığı davaların genel içindeki oranı düşerken, Çocuk Ağır Ceza mahkemelerine gelen dosya sayısının artması suça sürüklenen çocukların işlediği suçların niteliğinin ağırlaştığına işaret etmektedir.
- Cezaevlerindeki toplam hükümlü ve tutuklu sayısı son 8 yılda %91 artarak 383 bin kişiye ulaşmıştır.
- Anayasa Mahkemesi ihlal kararlarının %71,2'si makul sürede yargılanma hakkına ilişkindir.
- Alternatif çözüm yolları (arabuluculuk ve uzlaştırma), 2024 yılında yaklaşık 2 milyon dosyayı filtreleyerek adli yargıdaki toplam iş yükünün %25-30'unu mahkemelere gitmeden sonuçlandırmıştır.

Öneriler

- Yargıdaki iş yükünü azaltmak için hapisle sonuçlanma oranı çok düşük olan hakaret gibi suçlarda uzlaştırma süreçleri daha katı ve zorunlu hale getirilmelidir.
- Yoksullukla mücadele, genç istihdamı ve okullarda çatışma çözme/öfke kontrolü eğitimleri gibi sosyal politikalar, yargı reformunun ve suça mücadelenin bir parçası haline getirilmelidir.
- Hükümlü sayısını ve cezaevi doluluğunu azaltmak için kamu yararına çalışma ve yoğun denetimli serbestlik gibi hapis dışı alternatif yaptırımlar daha radikal şekilde uygulanmalıdır.
- Savcılık makamında etkili bir ön inceleme ve filtreleme mekanizması geliştirilerek, mahkemeye gitmesine gerek olmayan dosyalar soruşturma aşamasında elenmelidir.
- Yargıtay Ceza Daireleri ve İş Mahkemelerindeki uzun bekleme sürelerini makul seviyeye çekmek için uzmanlaşmış yeni mahkemeler kurulmalı ve kurumsal kapasite artırılmalıdır.
- Yargılama hızını artırmak için hukuk mahkemelerinde duruşma gerektirmeyen işlemler dijitalleştirilmeli, yapay zeka destekli dosya tasnifi ve e-duruşma süreçleri yaygınlaştırılmalıdır.
- Suça sürüklenme riski taşıyan dezavantajlı çocuklar için ekonomik/eğitsel burslar genişletilmeli ve riskli bölgelerde psikososyal destek ve rehabilitasyon merkezlerinin sayısı artırılmalıdır.

Hukuk bir yönüyle toplumsal yaşamın ortaya çıkardığı ihtiyaçları karşılayan, problemleri izleyen ve çözen sosyal bir olgudur. Hukukun bu boyutu onun toplumsal yarar fonksiyonuna işaret eder. Kuşkusuz sosyal olgu boyutu hukukun önemli bir özelliği olmakla birlikte hukuk sadece sosyal olgu boyutu ile de açıklanamaz. Hukuk aynı zamanda üstten alta doğru hiyerarşik bir yapı arz eden normatif bir düzendir. Bu yönüyle düzeni sağlar, iktidarı sınırlar, hak ve özgürlükleri korur, benzer tüm olayların aynı norma tabi tutulması bağlamında eşitlik ilkesini hayata geçirir. Dahası yasal düzenlemelerin açık, anlaşılır ve öngörülebilir olması bağlamında hukuk güvenliğini temin eder. Fakat hukuk nasıl salt sosyal olgu boyutu ile açıklanamaz ise sadece normatiflik özelliği ile de izah edilemez.

Hukuk adalete yönelmiş bir toplumsal yaşama düzenidir. Toplumsal yaşamı düzenler ama bunu adalet fikrini esas alarak yapar. Böylece hukuk salt bir olgu ya da normatif bir düzen olmaktan çıkar ve bir değer olarak toplumsal yaşam içindeki yerini alır. Farklı kollara ve branşlara ayrılrsa da hukuk düzeni bir bütündür. Bu bütüne yönelik ihlaller haksızlık/haksız fiil olarak nitelendirilir ve yaptırıma bağlanır. Bu ihlaller ceza hukukunda karşımıza suç olarak çıkar ve cezai yaptırımla karşılaşılır. Bunlar toplumsal düzeni bozmak ve diğer bireylere zarar vermek bakımından en ağır haksızlıklardır. Hukuk düzeni içinde karşılaşılan haksızlıkların neler olduğu, örneğin hangi suçların kimler tarafından işlendiğinin yahut bireyler arasındaki özel hukuk kaynaklı uyuşmazlıkların tespiti sağlıklı bir toplumun inşası ve sürdürülmesi bakımından önemlidir.

Kuşkusuz hukuk kurallarının etkili bir şekilde uygulanabilmesi ve adalet hizmetlerinin erişilebilir, hızlı ve adil bir biçimde verilmesi, genelde iyi örgütlenmiş bir adalet teşkilatını, özelde ise bağımsız yargıyı gerektirir. Bununla birlikte hukuki gelişmelere dair bilgilerin analiz edilmesi toplumun dönüşümü ve hukuki ihtiyaçlara dair önemli fikirler verebilir.

Ceza Hukuku Bağlamında Öne Çıkan Suç Tipleri

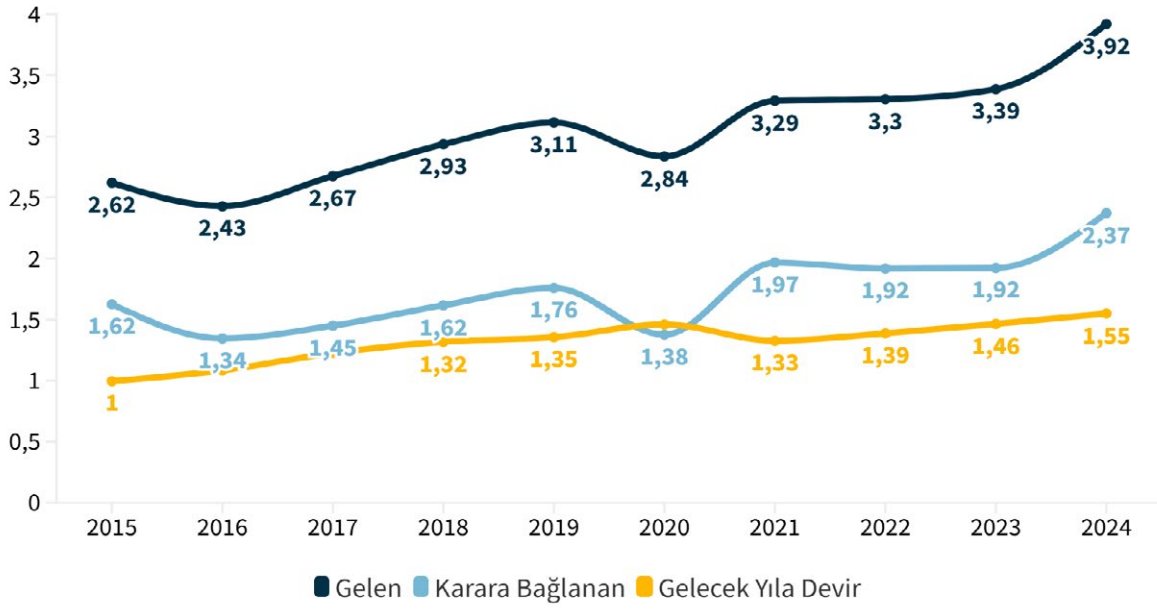
Ceza mahkemelerindeki yıllık dosya sayısına bakıldığında, 2015 yılından 2024 yılına kadar geçen 10 yıllık süreçte dosya sayısının 1.300.034 adet arttığı görülmektedir. Bu, sistemde %49,6 oranında devasa bir büyüme demektir. En dikkat çekici konu ise 2024 yılındaki %15,7'lik artıştır. Önceki yıllarda yıllık artış oranları %2 ile %7 bandında seyrederken, 2024 yılında dosya yükü kontrolsüz bir ivme kazanmıştır.

Ceza mahkemelerindeki dosya sayısı son 10 yılda %49,6 büyürken, 2024'teki %15,7'lik artış sistemde kontrolsüz bir ivmeye işaret ediyor.

Hukuk İzleme
Raporu 2024

ALAN İZLEME
RAPORLARI

Grafik 59. Ceza Mahkemeleri İş Durumu (Milyon, 2015-2024)

Kaynak: T.C. Adalet Bakanlığı, Adalet İstatistikleri

Ceza mahkemelerine gelen toplam dosya yükünün mahkeme türlerine dağılımına bakıldığında zaman yaklaşık %76'sını tek başına Asliye Ceza Mahkemelerinin karşıladığı görülmektedir. Ancak Ağır Ceza dosyalarındaki artış oranının (%53,9) Asliye Ceza'yı geride bırakmış olması; uyuşturucu ticareti, nitelikli dolandırıcılık ve anayasal düzene karşı suçlar gibi üst sınırı yüksek olan davalar-daki artışa işaret etmektedir.

Öte yandan 2024 yılında ceza mahkemelerine gelen suç türlerine bakıldığında hırsızlık, dolandırıcılık gibi Malvarlığına Karşı Suçların 848.193 dosya ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bunu sırasıyla Vücut Dokunulmazlığına Karşı Suçlar (748.260), tehdit, kişiyi hürriyetinden yoksun kılma ve benzerlerini içeren Hürriyete Karşı Suçlar (538.356), Şerefe Karşı Suçlar (462.224) ve uyuşturucu madde suçlarını içeren Kamunun Sağlığına Karşı Suçlar (362.938) izlemektedir.

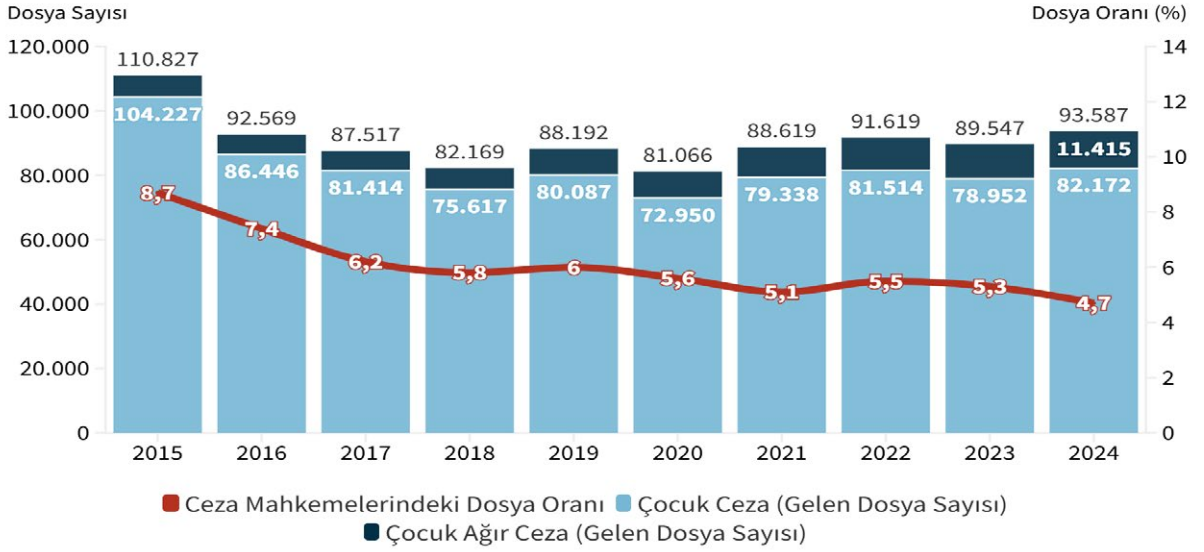
Cezaevindeki hükümlülerin suç kayıtlarına bakıldığında da benzer manzara ile karşılaşmaktadır. Hüküm giymiş kişilerin suç kayıtları incelendiğinde, hangi suçların daha sık hapis cezasıyla sonuçlandığı görülmektedir. Hırsızlık: 334.041 kayıt, Konut Dokunulmazlığının İhlali: 117.574 kayıt, Uyuşturucu Kullanmak/Bulundurmak: 99.304 kayıt, Kasten Yaralama: 92.953 kayıt, Dolandırıcılık: 89.764 kayıtlarla sıralanmaktadır (Adalet Bakanlığı, 2025).

Ekonomik temelli suçların açık ara ilk sırada olması, suçun sosyoekonomik dinamiklerle güçlü bir bağı olduğunu göstermektedir. Bu tip suçlarla mücadele sadece cezai yaptırımla değil, yoksullukla mücadele ve genç istihdamı gibi sosyal politikalarla desteklenmelidir.

Vücut dokunulmazlığına karşı suçların (748 bin) yüksekliği, toplumsal şiddetin yargı üzerindeki baskısını kanıtlamaktadır. Mahkemelerde 4. sırada yer alan "Şerefe Karşı Suçlar" (462 bin), genellikle hakaret davalarını kapsamaktadır. Bu davaların mahkeme yükünü ciddi oranda artırdığı ancak hapisle sonuçlanan "hükümlü suç kaydı" listesinde ilk 10'da bile yer almadığı görülmektedir. Mahkemelerdeki devasa "Şerefe Karşı Suç" (Hakaret vb.) yükünü azaltmak için uzlaştırma süreçleri daha etkin ve zorunlu hale getirilmelidir.

Suça Sürüklenen Çocuklar

Dava sayısı açısından ceza mahkemelerine gelen dosya sayıları incelendiğinde 2024 yılında Çocuk Ceza Mahkemelerine 82.172, Çocuk Ağır Ceza Mahkemelerine ise 11.415 yeni dosyanın geldiği görülmektedir. Çocukların karıştığı davaların toplam ceza mahkemesi dosyaları içindeki oranı 2015'te %8,7 iken, 2024'te %4,7 seviyesine gerilemiştir (Adalet İstatistikleri, 2025). Bu müspet bir gelişmedir ancak Çocuk Ağır Ceza mahkemelerine gelen dosya sayısının yıllar içinde (2015'te 6.600 iken 2024'te 11.415) artış göstermesi, çocukların karıştığı suçların niteliğinin ağırlaştığına işaret etmektedir.

Grafik 60. Ceza Mahkemelerinde Suça Sürüklenen Çocuk Dava Sayısı ve Oranı (2015-2024)

Kaynak: T.C. Adalet Bakanlığı, Adalet İstatistikleri

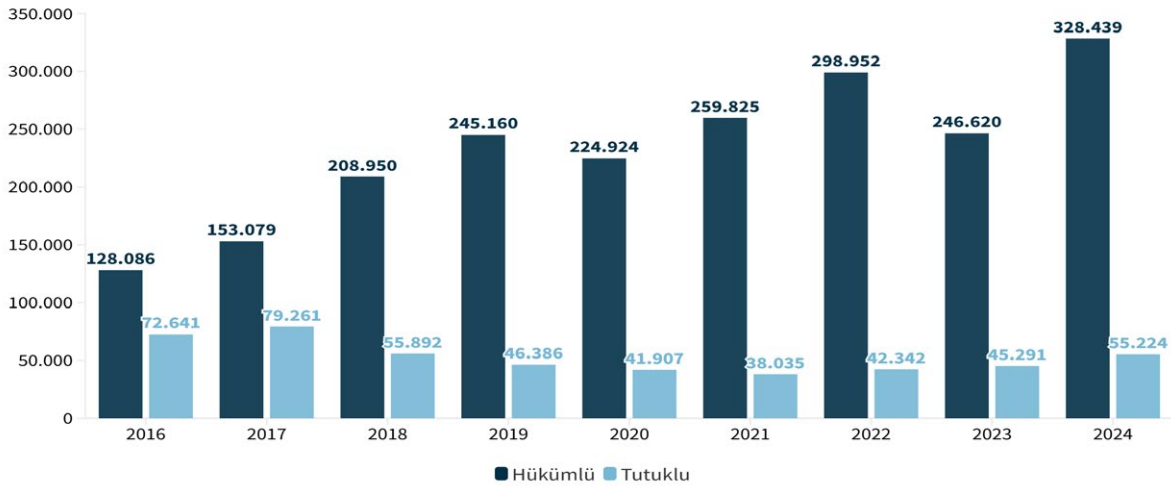
Çocuklara isnat edilen suçlar arasında şiddet ve mülkiyet suçları ön plandadır. Yaralama, 81.875 vaka ile ilk sıradadır. Hırsızlık 33.688 vaka ile ikinci sıradadır. Onları 16.563 vaka ile uyuşturucu ile ilgili suçlar ve yaklaşık 10 bin vaka ile tehdit ve hakaret izlemektedir.

Suça sürüklenen çocukların cinsiyet dağılımı da ilginçtir. Güvenlik birimlerine (polis/jandarma) gelen veya getirilen çocukların istatistikleri, suçla temas eden çocuk profilini netleştirmektedir. Buna göre 2024'te yaklaşık 400 bin erkek çocuk güvenlik birimleriyle temas etmiştir. Kız çocuk güvenlik birimleriyle temas sayısı ise 204.468'dir (TÜİK, 2025r).

Çocukların toplumun geleceği açısından taşıdıkları önem karşısında şu hususlara dikkat çekilebilir: "Yaralama" suçunun çok yüksek olması sebebiyle, okullarda öfke kontrolü, akran zorbalığıyla mücadele ve çatışma çözme eğitimleri zorunlu hale getirilmelidir. Uyuşturucu vakalarındaki yoğunluk göz önüne alındığında, riskli bölgelerdeki gençlere yönelik psikososyal destek ve rehabilitasyon merkezlerinin sayısı artırılmalıdır. Hırsızlık suçlarının önüne geçmek için suça sürüklenme riski taşıyan dezavantajlı ailelerin çocuklarına yönelik ekonomik ve eğitsel burs programları genişletilmelidir. Çocuk Ağır Ceza dosyalarındaki artış eğilimi, çocuk izlem merkezlerinin (ÇİM) ve çocuk adalet sistemindeki uzman personel (pedagog, psikolog) sayısının artırılması gerektiğini göstermektedir.

Cezaevlerindeki Doluluk Oranları ve Hükümlü Tutuklu Oranları

2016-2024 döneminde cezaevindeki toplam kişi sayısına bakıldığında (hükümlü ve tutuklu) sürekli bir yükseliş trendi görülmektedir. 2016 yılında toplam 200.727 kişi olan hükümlü ve tutuklu sayısı, 2024 yılında 383.663 kişiye ulaşmıştır. Yaklaşık 8 yıl içinde cezaevi nüfusunda %91’lik devasa bir artış gerçekleşmiştir (Adalet Bakanlığı, 2025a). Kuşkusuz bu durum bir yandan suç oranlarındaki yükselişi yansıtmaktadır. Ancak diğer yandan ülkemizde sıklıkla dile getirilen cezasızlık algısının tersine yargı sistemindeki cezalandırma eğiliminin arttığını da ortaya koymaktadır.

Grafik 61. Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunan Tutuklu ve Hükümlü Sayısı (2016-2024)

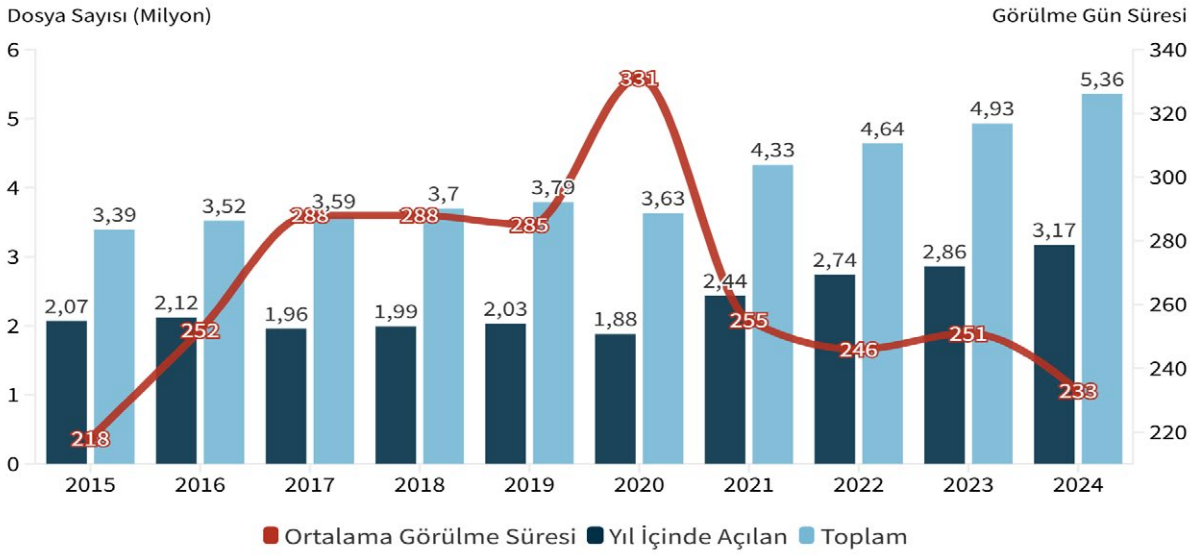
Kaynak: Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, 2024

Verilerdeki en dikkat çekici nokta, cezaevindeki toplam nüfus içinde “Tutuklu” (henüz davası bitmemiş) ve “Hükümlü” (cezası kesinleşmiş) oranlarındaki değişimdir. 2016 yılında cezaevindeki her 10 kişiden yaklaşık 3,6’sı tutuklu statüsündeyken, 2024’te bu oran her 10 mahpusa 1,4’e gerilemiştir (Adalet Bakanlığı, 2025a). Tutuklu oranının bu denli düşmesi, yargılama süreçlerinin hızlandığını veya mahkemelerin tutuklama tedbiri yerine hızla hüküm aşamasına geçtiğini göstermektedir. Ancak hükümlü sayısındaki dramatik artış (128 binden 328 bine), dönem dönem gerçekleşen tahliyelere rağmen cezaevlerindeki asıl yoğunluğun kesinleşmiş cezalardan kaynaklandığını kanıtlamaktadır.

Yıllar içindeki hızlı artış fiziksel kapasite üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaktadır. Bu durum, sadece yeni cezaevi yapmakla çözülemeyecek bir boyuta ulaşmıştır. Hükümlü sayısını azaltmak için hapis cezası dışındaki alternatif yaptırımların (kamu yararına çalışma, yoğun denetimli serbestlik, adli kontrolün genişletilmesi) daha radikal şekilde uygulanması gerekmektedir. 2023’teki düşüşün 2024’te hızla tersine dönmesi, geçici af veya infaz düzenlemelerinin “suç üretme-cezaevine girme” döngüsünü kırmada yetersiz kaldığını göstermektedir. Reformların cezaevinden çıkışa değil, suça sürüklenmeyi önleme aşamasına odaklanması gerekir.

Hukuk Davaları ve İdari Yargı

Türkiye’de 2024 yılında hukuk mahkemelerinde açılan yeni dava sayısı 3,12 milyondur. Devre-denlerle birlikte toplam dosya sayısı ise 5,36 milyonu bulmaktadır. Veriler hukuk yargılamasının omurgasını oluşturan mahkemelerin iş yükündeki dramatik değişimleri çok net bir şekilde özet-lemektedir. Tablodaki en çarpıcı veri, Sulh Hukuk mahkemelerindeki devasa artıştır. 2021 yılında 1.146.360 olan dosya sayısı, 2024’te 1.693.249’a çıkmıştır (Adalet Bakanlığı, 2025). Artışın ana sebebi, son yıllarda yaşanan kira uyuşmazlıkları ve tahliye davalarındaki patlamadır. Sulh hukuk mahkemeleri artık “kira mahkemesi” gibi çalışır hale gelmiştir.

Grafik 62. Hukuk Mahkemeleri Dosya Görünümü (2015-2024)

Kaynak: T.C. Adalet Bakanlığı, Adalet İstatistikleri

Asliye Hukuk mahkemelerinde de istikrarlı bir yükseliş (%28,7) görülmektedir. Tazminat, tapu iptal ve tescil gibi temel hukuk davalarının görüldüğü bu mahkemelerdeki 1,5 milyonun üzerindeki dosya sayısı, genel uyuşmazlık kültürünün arttığını ortaya koymaktadır.

İş Mahkemelerinde arabuluculuk sistemiyle birlikte 2021-2023 yılları arasında dosya sayısında hafif bir düşüş yaşanmış ancak 2024 yılında tekrar 706.946’ya ulaşarak bir sıçrama yaşanmıştır. 2024 verileri arabuluculukta anlaşma oranlarının azaldığını veya ekonomik belirsizliklerin işçi-işveren uyuşmazlıklarını tekrar tetiklediğini göstermektedir.

Aile mahkemelerindeki dosya sayısı 2021’den bu yana her yıl düzenli artarak 674.399’a ulaşmıştır. Boşanma ve velayet davalarındaki bu artış, toplumsal yapıda hukuki müdahale gerektiren uyuşmazlıkların sayısındaki %22’lik büyümeye işaret etmektedir (Adalet Bakanlığı, 2025). Bunların yanı sıra kadastro ve icra mahkemelerindeki düşüşün önemli olduğunu vurgulamak gerekir.

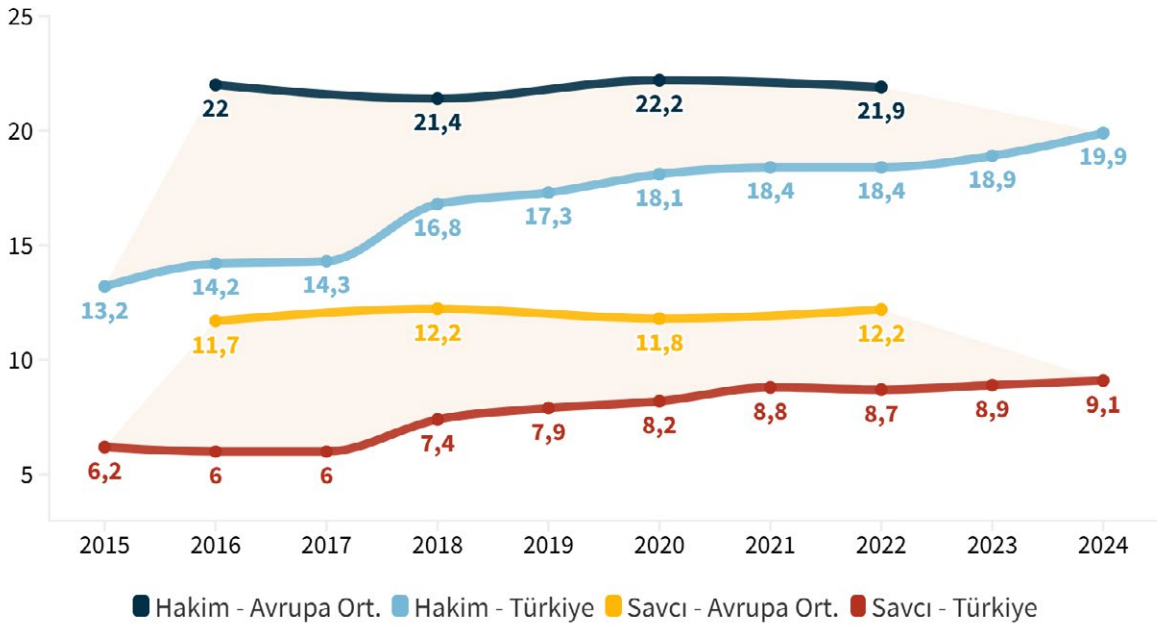
İdari yargıda, özellikle İdare Mahkemelerinde dosya sayısında çok ciddi bir artış gözlenmektedir. İdare Mahkemelerinde 2015 yılında yıl içinde açılan dosya sayısı 184.021 iken, 2024 yılında bu rakam 351.305’e yükselmiştir. Toplam işlem gören dosya sayısı ise 2024 itibarıyla 537.595’tir. İdare mahkemelerinin aksine vergi mahkemelerinde bir azalma eğilimi vardır. 2021’de 130 bin olan yeni açılan dosya sayısı, 2024’te 92.932’ye gerilemiştir. Bölge İdare Mahkemelerinde ise (İstinaf) 2024 yılında toplam 468.089 dosya işlem görmüştür (Adalet Bakanlığı, 2025).

İdari yargıda en büyük baskı İdare Mahkemeleri üzerindedir. Vergi yargılamasında yük azalırken, idarenin eylem ve işlemlerine karşı açılan davalar (iptal ve tam yargı davaları) son 10 yılın zirvesine ulaşmıştır. Yargılama süreleri hukuk mahkemelerine göre daha kısa olsa da (175 gün vs. 233 gün), artan dosya sayısı bu hızı tehdit etmektedir.

Yargı Kapasitesi, Dava Yoğunluğu ve Yargılama Süreleri

Dava süreleri hâkim ve savcı sayısı ile doğrudan ilişkili bir konudur. 2024 yılı başı itibarıyla Türkiye’de görev yapan toplam hâkim sayısı yaklaşık 17.061 seviyesine ulaşmıştır. Bunlardan 15.761 tanesi adli yargıda 1.300 tanesi ise İdare ve Vergi Mahkemelerinde görev yapmaktadır. Türkiye’de 100 bin kişiye düşen hâkim sayısı 20,1’dir (Adalet Bakanlığı, 2025). Bu konuda Avrupa ortalaması ise 17,6’dır. Oranlara bakıldığında aradaki farkın çok da açık olmadığı söylenebilir. Fakat bu konudaki asıl çelişki hâkim başına düşen dava sayısında yatmaktadır.

Avrupa ülkelerinde 100 bin kişiye düşen “yeni dava” sayısı Türkiye’ye oranla çok daha düşüktür. Türkiye’de uyuşmazlık kültürü ve dava açma oranı yüksek olduğu için, hâkim başına düşen dosya sayısı Avrupa’daki meslektaşlarının çok üzerindedir. Öte yandan Türkiye’deki hakimlerin yaklaşık %45-50’si meslekte 5 yıl ve altı kıdeme sahiptir. Bu durum, nitelikli karar verme hızını etkileyebilmektedir. Türkiye’de 100 bin kişiye düşen savcı sayısı ise yaklaşık 9,1 iken Avrupa’da yaklaşık 12,2’dir (CEPEJ, 2024). Verilerden hareketle Türkiye’deki problemin hâkim ve savcı sayısından ziyade uyuşmazlık kültürü ve dava açma oranından kaynaklandığı söylenebilir.

Grafik 63. Avrupa ve Türkiye’de 100.000 Kişiye Düşen Hakim ve Savcı Sayısı (2015-2024)

Kaynak: T.C. Adalet Bakanlığı Faaliyet Raporları; CEPEJ Evaluation Report 2024

2024 yılı verileri, Türkiye’de yargı süreçlerinin mahkeme türlerine ve yargı derecelerine göre önemli farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. İlk derece mahkemeleri incelendiğinde, idari ve vergi yargısının görece daha hızlı işlediği görülmektedir. İdare mahkemelerinde ortalama dava süresi 175 gün, vergi mahkemelerinde ise 139 gün olarak ölçülmektedir. Buna karşılık adli yargı kapsamında yer alan hukuk mahkemelerinde ortalama süre 233 güne ulaşmaktadır. Alt türler itibarıyla

bakıldığında sulh hukuk mahkemelerinde 123 gün gibi daha kısa bir süre söz konusu iken, asliye hukuk mahkemelerinde bu süre 325 güne çıkmaktadır. Aile mahkemelerinde ortalama süre 197 gün olarak gerçekleşirken, iş mahkemeleri 441 gün ile hukuk yargısı içinde en uzun süren alanlardan biri olarak öne çıkmaktadır (Adalet Bakanlığı, 2025). Ceza mahkemelerinde ise soruşturma evresi hariç olmak üzere ortalama yargılama süresi 291 gün olup, Cumhuriyet başsavcılıkları tarafından yürütülen soruşturma aşamasının tek başına 388 gün sürmesi, davaların mahkemeye intikal etmeden önce dahi önemli bir zaman kaybına uğradığını göstermektedir.

İstinaf aşamasını oluşturan bölge adliye ve bölge idare mahkemelerinde süreler farklılaşmaktadır. Bölge idare mahkemelerinde ortalama karar süresi 136 gün ile görece düşük seviyede kalırken, bölge adliye mahkemelerinin hukuk dairelerinde bu süre 373 güne yükselmektedir. Ceza dairelerinde ise ortalama süre 226 gün olarak gerçekleşmektedir. Bu tablo, özellikle hukuk uyuşmazlıklarının istinaf aşamasında daha uzun sürede sonuçlandığını göstermektedir.

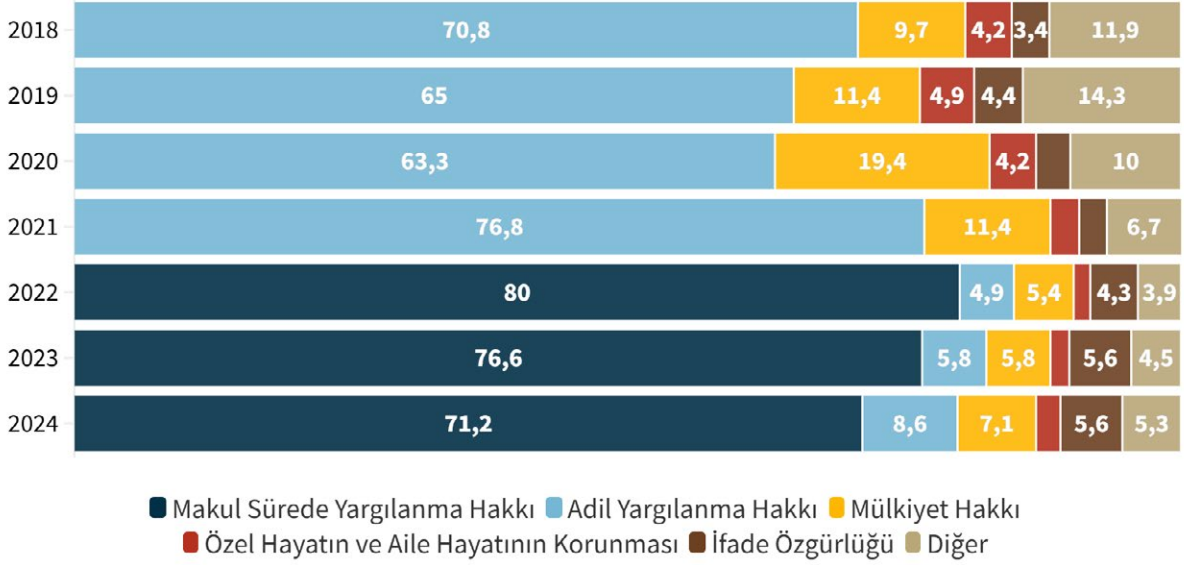
Yüksek yargı organlarına gelindiğinde, yargılama sürelerinin belirgin biçimde uzadığı görülmektedir. Danıştay'da ortalama dava süresi 413 gün iken, Yargıtay hukuk dairelerinde bu süre 206 gün düzeyindedir. Buna karşılık Yargıtay ceza dairelerinde ortalama sürenin 721 güne ulaşması, sistem genelindeki en uzun bekleme süresine işaret etmektedir. Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuruların sonuçlanma süresi ise ortalama 600 ila 800 gün arasında değişmektedir (AYM, 2025).

Savcılık aşamasındaki uzun soruşturma süresi, yargılamanın bütününe yayılan gecikmenin önemli bir kaynağını oluşturmaktadır. Yüksek yargıdaki birikme, özellikle ceza dosyalarının Yargıtay'da yaklaşık iki yıl beklemesine yol açmakta; bu durum makul sürede yargılanma ilkesini zedeleyerek bireysel başvuru mekanizmalarına yönelimi artırmaktadır.

Sürelerin makul düzeye çekilebilmesi için özellikle iş uyuşmazlıkları ve ceza temyiz süreçlerinde kurumsal kapasitenin artırılması gerekmektedir. Bu çerçevede yeni dairelerin kurulması ve ihtisaslaşmış hâkim sayısının artırılması önem taşımaktadır. Bununla birlikte arabuluculuk ve uzlaştırma mekanizmalarının yüksek başarı oranları dikkate alındığında, bu yöntemlerin kapsamının genişletilmesi yerel mahkemelerin iş yükünü azaltabilecek bir araç olarak değerlendirilebilir. İdari yargıdaki görece hızın önemli ölçüde dosya üzerinden inceleme usulüne dayanması, hukuk mahkemelerinde de duruşma gerektirmeyen işlemlerin dijitalleşmesi yoluyla benzer bir hızlanmanın sağlanabileceğine işaret etmektedir. Son olarak, savcılık aşamasında kovuşturmayaya yer olmadığına ilişkin karar oranını artıracak etkili bir ön inceleme mekanizmasının geliştirilmesi, mahkemelere intikal eden gereksiz dosya sayısını azaltarak sistemin genel etkinliğine katkı sağlayacaktır.

Anayasa Yargısı

Anayasa Mahkemesi'nin iş yükünü belirleyen en temel unsur, yıllar itibarıyla değişen bireysel başvuru sayılarıdır. 2024 yılında Mahkeme'ye yapılan yeni bireysel başvuru sayısı 70.699 olarak gerçekleşmiştir. Önceki yıllarla karşılaştırıldığında, 2022 yılında 109.779 ve 2023 yılında 108.816 başvuru ile ulaşılan rekor seviyelerin ardından 2024 yılında belirgin bir düşüş yaşandığı görülmektedir (AYM, 2025). Bu gerileme, başvuru yoğunluğunda sınırlı bir yavaşlamaya işaret etmektedir. Bununla birlikte, 2024 yılında sonuçlandırılan başvuruların yalnızca %7'sinde en az bir hakkın ihlal edildiğine karar verilmiş olması dikkat çekicidir. Bu oran, 2022 yılında %45,4 ile zirveye ulaşmış olup, sonraki dönemde ihlal tespit oranlarında ciddi bir düşüş yaşandığını göstermektedir.

Grafik 64. Anayasa Mahkemesi İhlal Kararlarının Hak ve Özgürlüklere Göre Dağılımı (% 2018-2024)

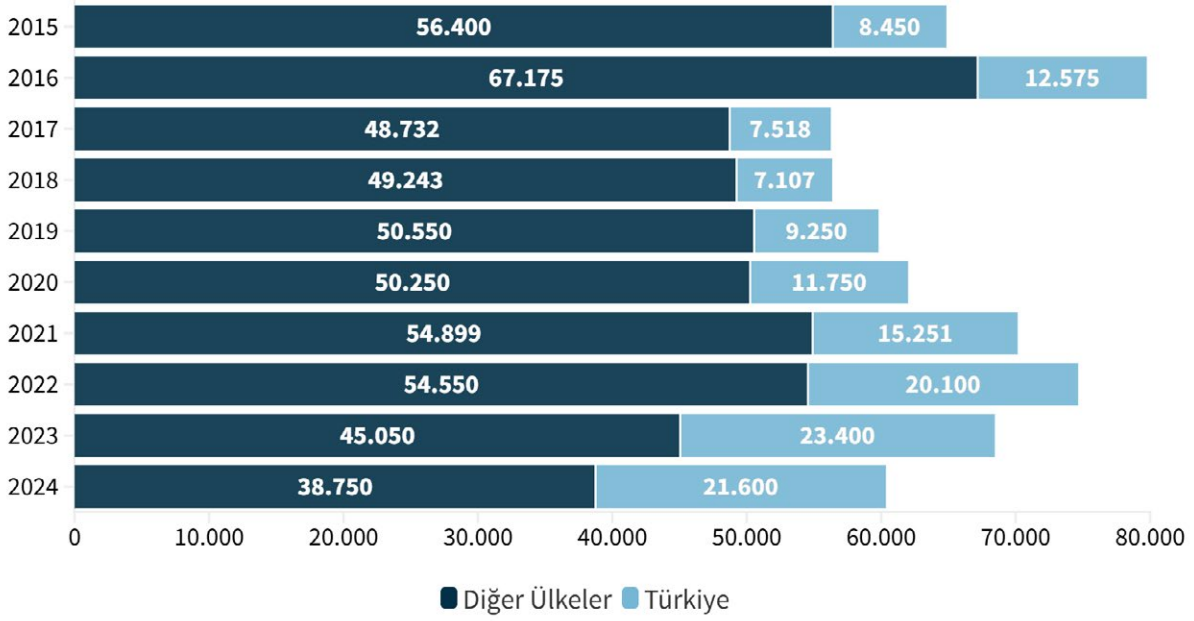
Kaynak: T.C. Anayasa Mahkemesi Başkanlığı, Bireysel Başvuru İstatistikleri

İhlal kararlarının hak kategorilerine göre dağılımı, yargı sistemindeki yapısal sorunların niteliğini ortaya koymaktadır. Anayasa Mahkemesi tarafından verilen ihlal kararlarının büyük çoğunluğu makul sürede yargılanma hakkına ilişkindir ve toplam ihlallerin %71,2'sini oluşturmaktadır. Bunu, savunma hakkı ve mahkemeye erişim gibi unsurları kapsayan adil yargılanma hakkı (%8,6) izlemektedir. Mülkiyet hakkı ihlalleri %7,1 oranında gerçekleşirken, ifade özgürlüğüne ilişkin ihlaller %5,6 seviyesindedir (AYM, 2025). Bu dağılım, özellikle yargılama süreleri ve usuli güvenceler alanında yoğunlaşan sorunların devam ettiğini göstermektedir.

Bireysel başvurular dışında, AYM'de 2024'te 32 iptal davası açılmıştır. Mahkemelerin yasaların anayasaya aykırılığı iddiasıyla yaptıkları başvuru (itiraz) sayısı ise 204'tür (AYM, 2025a). 2020 yılında sadece 56 olan itiraz başvurusunun 2024'te 204'e çıkması, yerel mahkemelerin yasaların anayasaya uygunluğunu çok daha sık sorguladığını kanıtlamaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Türkiye, AİHM önünde hakkında en fazla başvuru bulunan ülkelerden biri olma özelliğini korumaktadır. 2024 yılı itibarıyla AİHM'de Türkiye aleyhine derdest başvuru sayısı 21.600'dür. 2023 yılında bu sayı 23.400 seviyesindeydi. Bir önceki yıla göre yaklaşık %7,7'lik bir azalma görülse de 2024 rakamları hala oldukça yüksektir. Diğer tüm ülkelerin toplam derdest başvuru sayısı 38.750 iken, tek başına Türkiye'nin 21.600 başvurusu olması (AİHM, 2025), mahkemenin toplam yükünün yarısından fazlasının Türkiye kaynaklı olduğunu göstermektedir.

Grafik 65. AİHM'e Yapılan Derdest Başvuru Sayısı (2015-2024)

Kaynak: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İstatistikleri

AİHM'nin Türkiye hakkında verdiği kararların içeriği, sistemsel sorunların devam ettiğine işaret etmektedir. 2024 yılı verilerine göre, Türkiye hakkında verilen toplam kararlar içinde "En Az Bir İhlal Tespiti Yapılan Kararlar" 67 iken, "Diğer Kararlar" (ihlal bulunmayan veya kabul edilemez bulunanlar) sadece 6'dır. Ancak yıl içinde verilen toplam kararlarda en az bir ihlal tespiti yapılan dosyaların oranı yaklaşık %91 olup Türkiye hakkındaki dosyalarla paralellik göstermektedir (İLKE Vakfı, 2025).

İhlal edilen hakların türlerine göre dağılımına bakıldığında; özgürlük ve güvenlik hakkı 19 kararla en sık ihlal edilen hak kategorisidir. İfade özgürlüğü 15 kararla ikinci sırada, adil yargılanma hakkı ise 13 kararla üçüncü sırada yer almaktadır. Bunları 9 kararla özel hayata saygı hakkı ve 6 kararla toplanma ve örgütlenme özgürlüğü izlemektedir (AİHM, 2025).

2017-2018 yıllarında "adil yargılanma hakkı" (46 karar) ve "ifade özgürlüğü" (40 karar) en yüksek seviyelerindeydi. 2024'te bu rakamların (sırasıyla 13 ve 15) sayısal olarak düşmesi olumlu bir gelişmedir. Özgürlük ve güvenlik hakkı ile ilgili ihlaller 2022'de 27 iken 2024'te 19'a düşmüştür, ancak hala en baskın ihlal türü olmaya devam etmektedir. 2022 yılında 20 ihlal kararı ile zirve yapan mülkiyet hakkı, 2024 verilerinde sıfır olarak görülmektedir; bu durum mülkiyet uyuşmazlıklarının iç hukukta veya AYM aşamasında çözülme oranının arttığını göstermektedir.

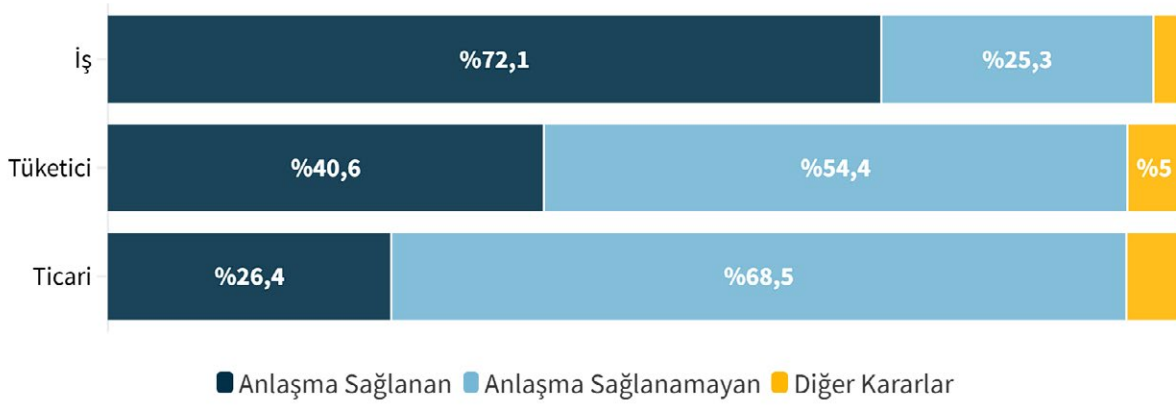
Türkiye'nin AİHM karnesi incelendiğinde; başvuru yoğunluğu açısından Avrupa ülkeleri arasında hala ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. İhlal niteliği açısından bakıldığında, Anayasa Mahkemesi'nde en çok "yargılama süresi" ihlali çıkarken, AİHM'de Türkiye aleyhine daha çok "özgürlük ve güvenlik hakkı" ile "ifade özgürlüğü" ihlalleri ön plana çıkmaktadır. Derdest başvuru sayısının 2023'e göre bir miktar düşmesi olumlu bir sinyal olsa da 21.600 rakamı Türkiye'nin AİHM üzerindeki yükünün hala çok ağır olduğunu teyit etmektedir.

İhlallerin odağında yer alan "özgürlük ve güvenlik hakkı" ile "ifade özgürlüğü" alanlarında yapılacak yapısal reformlar, Türkiye'nin AİHM önündeki başvuru sayısını ve ihlal oranlarını kalıcı olarak düşürebilir.

Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları

Alternatif Çözüm Yolları (Arbuluculuk ve Uzlaştırma) verileri, Türk yargı sisteminin iş yükünü azaltmada bu yöntemlerin her geçen yıl daha stratejik bir konuma geldiğini göstermektedir. 2024 yılı sonu itibarıyla ortaya çıkan tabloya bakıldığında, arbuluculuğun özellikle iş ve ticari uyuşmazlıklarda mahkemelerin en büyük yardımcısı haline geldiği söylenebilir. 2019 yılında yaklaşık 700 bin olan toplam başvuru sayısı, 5 yıl içerisinde %100'den fazla artmıştır. Bu artışta, arbuluculuğun pek çok alanda “dava şartı” (zorunlu) hale getirilmesi etkili olmuştur.

Arbuluculuktaki başarı (anlaşma) oranları, iş uyuşmazlıklarında %72,1, tüketici uyuşmazlıklarında %40,6, ticari uyuşmazlıklarda ise %26,4'tür (Adalet Bakanlığı, 2025). Ticari davaların karmaşıklığı nedeniyle buradaki başarı oranı düşük sayılsa da genel manzara tatmin edici bulunmaktadır.

Grafik 66. Uyuşmazlıklarda İhtiyari ve Dava Şartı Arbuluculuk Dosyalarının Durumu (% , 2024)

Kaynak: T.C. Adalet Bakanlığı, Adalet İstatistikleri

Ceza adalet sisteminde mağdur ve şüphelinin el sıkışarak uyuşmazlığı bitirmesini sağlayan uzlaştırmada ise 2024 verileri özetle şu şekildedir: Uzlaştırmacıya tevdi edilen (gönderilen) dosya sayısı 602.126'dır. Uzlaştırma teklifi götürülen dosyaların yaklaşık %45'inde taraflar teklifi kabul ederek el sıkışmış, geri kalanında ise süreç dava aşamasına geçmiştir.

Arbuluculuk başvuruları 5 yılda %100'den fazla arttı. Başarı oranı iş uyuşmazlıklarında %72,1'e ulaşırken ticari uyuşmazlıklarda %26,4'te kalıyor.

Veriler karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, 2024 yılında toplamda yaklaşık 2 milyon dosya mahkemelere gitmeden alternatif yollarla çözülmeye çalışılmıştır. Bu, adli yargıdaki toplam dosya yükünün yaklaşık %25-%30'una tekabül eden devasa bir hacmin filtrelenmesi demektir. Mahkemelerde ortalama 233 gün süren bir hukuk davasına karşılık, arabuluculuk süreçleri genellikle birkaç hafta içinde sonuçlanmaktadır. Sigorta tahkim ve arabuluculuk verileri bir arada okunduğunda, özellikle "tazminatın ödenmemesi" (%78,2) gibi konularda bu yolların nakit akışını hızlandırdığı görülmektedir.

Sistemin daha iyi bir şekilde işlemesi adına, ticari uyuşmazlıklardaki %26'lık düşük başarı oranını artırmak için "uzman arabuluculuk" eğitimlerinin ve sektörel (enerji, inşaat, lojistik vb.) bazlı alt branşların güçlendirilmesi önerilebilir. Uzlaştırma ve arabuluculuk görüşmelerinin tamamen dijital platformlar üzerinden (videokonferans) yapılabilmesi, özellikle büyükşehirlerdeki ulaşım ve zaman maliyetini düşürerek katılımı artıracaktır. Tüketici uyuşmazlıklarında ise anlaşma oranının (%40) artırılması için tüketicilerin hakları ve arabuluculuğun ücretsiz/hızlı oluşu hakkında kamu spotları ile bilgilendirme yapılmalıdır.

Sonuç

Veriler Türkiye'nin hukuk sisteminin hem niceliksel hem de niteliksel açıdan yapısal baskılarla karşı karşıya olduğunu ortaya koymaktadır. Ceza mahkemelerindeki dosya sayısının on yılda yaklaşık %50 artması, cezaevi nüfusunun %91 oranında yükselmesi, sulh hukuk mahkemelerinin kira uyuşmazlıklarıyla dolması ve AİHM'deki derdest başvuruların Avrupa genelindeki toplam yükün yarısından fazlasını oluşturmaya devam etmesi, yargı sistemindeki dönüşüm ihtiyacının aciliyetini açıkça gözler önüne sermektedir. Öte yandan arabuluculuk ve uzlaştırma gibi alternatif uyuşmazlık çözüm yollarının yılda yaklaşık 2 milyon dosyayı filtrelemedeki başarısı, tutuklu oranındaki belirgin düşüş ve AİHM başvurularındaki kısmi gerileme gibi olumlu gelişmeler de göz ardı edilmemelidir. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi ihlal kararlarının büyük çoğunluğunun makul sürede yargılanma hakkına ilişkin olması ve özellikle ekonomik temelli suçların yargı yükündeki baskın ağırlığı, sorunların yalnızca yargı kapasitesinin artırılmasıyla değil, sosyoekonomik politikalarla bütünleşik bir reform anlayışıyla ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Sürdürülebilir bir adalet sistemi için dijitalleşme, alternatif çözüm yollarının yaygınlaştırılması, suçun önlenmesine yönelik sosyal politikalar ve temel hak ve özgürlüklerin korunmasını güçlendirecek yapısal reformların eş zamanlı olarak hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır.

KÜLTÜR VE SANAT

Prof. Dr. Hediyeullah Aydeniz

Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

DOI: <http://dx.doi.org/10.71174/air28.b10>

Temel Dinamikler

- Toplam kültür harcamaları 2024 yılında 408 milyar TL'yi aşarak bir önceki yıla göre %83,3 artmıştır; ancak GSYH'ye oranı %0,9 ile uluslararası ortalamaların altında kalmakta, sektörün %49,1'i kamu finansmanına bağımlı bulunmaktadır.
- Hanehalkı kültür harcamalarının yaklaşık %73'ü ev ortamında tüketilen alanlara yönelmiş; bilgi işleme ekipmanlarının payı on yılda ikiye katlanarak %25'e ulaşırken dijitalleşmenin bir yansıması olarak gazeteler ve süreli yayınların payı %3,5'ten %0,6'ya gerilemiştir.
- Kültürel sektörlerde girişimci sayısı %28, çalışan sayısı ise yalnızca %17 büyümüş; bu makas, küçük ölçekli ve düşük istihdamlı girişimlerin yaygınlaştığına işaret etmektedir.
- Dijital oyunlar, yaratıcı sanatlar ve kültürel eğitim gibi dijital ağırlıklı alt sektörler hızla büyürken; gazete yayıncılığı, müzik/video perakendesi ve geleneksel yayıncılık belirgin biçimde erimektedir.
- Müze ve ören yeri ziyaretçisi 61 milyonu aşmış, tiyatro seyircisi 8 milyonu geçmiştir; ancak coğrafi yoğunlaşma, sinema seyircisindeki %52,6'lık gerileme ve kütüphanesi olmayan 91 ilçenin varlığı erişim eşitsizliğinin sürdüğünü göstermektedir.

Öneriler

- Kültür sanat alanının, ekonomik göstergelerin ötesinde bir anlayışla ele alınarak gözden geçirilmesine, iyileştirilmesine ve yeniden yapılanmasına ihtiyaç vardır.
- Mevcut haliyle Kalkınma Planı'ndaki terminolojiye uyumlu bir veri toplama sistemi yapılandırılmalı; TÜİK'in "Eğlence ve Kültür" sınıflandırması "Kültür ve Sanat" olarak güncellenmeli, NACE kod düzeltilmesi ve uluslararası standartlara uyum sağlanmalıdır.
- ÖİK Raporu'nun uyarısından hareketle uzun vadeli stratejiye uyumlu bir izleme-değerlendirme mekanizması kurulmalı, kültüre katılım verisi üretilmeli ve katılımcı süreçlerle 10-15 yıllık bir kültür ve sanat master planı hazırlanmalıdır.
- Kültür ekonomisinin kamu bağımlılığını azaltmak için sponsorluk kanunu çıkarılmalı, özel sektör ve STK finansmanını destekleyen vergi teşvik mekanizmaları devreye alınmalıdır.
- Çoğulcu ve rekabetçi bir kültür-sanat hayatının oluşturulması teşvik edilmeli ve özellikle de coğrafi erişim eşitsizliği giderilmelidir.
- 12. Planda öngörülen dijital kültür ekonomisi yol haritası somut eylem planı ve izleme göstergeleriyle desteklenmeli; meddah, Karagöz ve köy seyirlik oyunları gibi somut olmayan miras unsurları için usta-çırak programları kurulmalıdır.
- Kültürel sektörlerde girişim-istihdam makasının kapatılmasına yönelik nitelikli istihdamı teşvik eden politikalar geliştirilmeli; kültürel mal ihracatında el sanatları ağırlığının ötesine geçilmesi için dijital içerik ve yaratıcı endüstrilerin uluslararası rekabet gücü artırılmalıdır.
- Kültür ve sanat alanı ile ilgili önemli bir unsur olarak stratejik iletişim ve habercilik boyutuyla bütünleşik bir anlayışın ve uygulamanın geliştirilmesi gerekir. Bu noktada akademinin, kamunun, özel sektörün ve sivil toplumun ortaklaşması ve tamamlayıcı sorumluluk anlayışı ile kültür ve sanat alanının iletişim yönetimi ve nitelikli kültür-sanat haberciliğinin hayata geçirilmesi önemlidir.

Türkiye, 1962 yılından itibaren beşer yıllık kalkınma planları ile yönetilmektedir. Kalkınma planlarının odağına aldığı gelişim boyutları siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültür-sanat alanlarıdır. Müreffeh ve güçlü bir ülke olmanın sütunlarından biri olan kültür ve sanat alanındaki gelişme, diğer üç alandaki gelişmelerle bütünsellik arz edecek şekilde stratejik bir anlayışla planlanması hedeflenmektedir.

Türkiye’de kültür ve sanat alanında stratejik planlamada iç tutarlılık ve kapsamlı bir çerçevenin oluşturulmasında önemli mesafeler katedilmiş olmasına rağmen, planlama müktesebatı ile uyumlu bir sektörel yapılanma sorunu devam etmektedir. Kültür istatistikleri incelendiğinde TÜİK ve Kültür Bakanlığı tarafından üretilen verilerin mukayese ve analiz açısından bazı sorunları bulunmaktadır. Kültür ve sanat alanında Türkiye’de makro düzeyde görece bir ilerleme kaydedilmekle birlikte sektörel eşitsizlikler, veri altyapısındaki boşluklar ve yönetim eksiklikleri sürdürülebilir bir gelişmenin önündeki tehditler olarak öne çıkmaktadır.

Stratejik Çerçeve: 11. ve 12. Kalkınma Planları

11. ve 12. Kalkınma Planları incelendiğinde kültür ve sanat alanı için belirlenen dört temel hedef ortaktır: koruma-aktarım, yaygınlaştırma, toplumsal bütünlük ve kalkınma. Bununla birlikte 12. Plan, kavramsal ve yapısal açıdan 11. Plandan önemli farklılıklar taşımaktadır.

Tablo 5. 11. ve 12. Kalkınma Planlarında Kültür ve Sanat Alanı Temel Amaçları

11. Kalkınma Planı (2019–2023)	12. Kalkınma Planı (2024–2028)
Kültürel zenginlik ve çeşitliliğin korunup geliştirilerek gelecek nesillere aktarılması, kültür ve sanat faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, milli kültür ve ortak değerler etrafında toplumsal bütünlüğün ve dayanışmanın güçlendirilmesi ile kültürün kalkınmadaki çok boyutlu etkisinin artırılması.	Kültür ve sanat mirasımızın zenginlik ve çeşitliliğinin korunup geliştirilerek gelecek nesillere aktarılması, milli kültür ve kadim medeniyetimizin ortak değerleri etrafında toplumsal bütünlüğün ve dayanışmanın güçlendirilmesi, kültür ve sanat faaliyetlerinin toplum genelinde yaygınlaştırılarak kalkınmadaki çok boyutlu etkisinin artırılması.

Kaynak. T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı

İki plan arasında en belirgin farklılık, 12. Planda “kadim medeniyetimiz” ve “mirasımız” terminolojisinin ön plana çıkmasıdır. Bu, bir üslup tercihinin ötesinde, kültür ve sanat politikasının kavramsal temelini kimlik boyutunda derinleştiren bir çerçeve değişikliğine işaret etmektedir. İkinci farklılık yapısal bir birleştirmedir: 12. Planda yaygınlaştırma ile kalkınma tek cümlede birleştirilmiş, kültür faaliyetleri işlevsel olarak kalkınma aracına dönüştürülmüştür. Her iki kalkınma planında belirlenen nihai hedef, kültürün toplumsal dayanışma ve ekonomik kalkınma üzerindeki çok boyutlu etkisini azami düzeye çıkarmaktır.

12. Kalkınma Planı, 11. Planın temel yapısını korurken, dijital kültür ekonomisi yol haritası, deprem bölgesi kültürel yeniden yapılanma (Kahramanmaraş-Hatay), somut olmayan kültürel miras ve yaşayan insan hazineleri kaydı, yazma ve nadir eserler dijitalleştirme programı, sivil mimari koruma kolaylaştırıcı düzenlemeler, kültürel girişimcilik ekosistemi, çocuk edebiyatı özel desteği ve

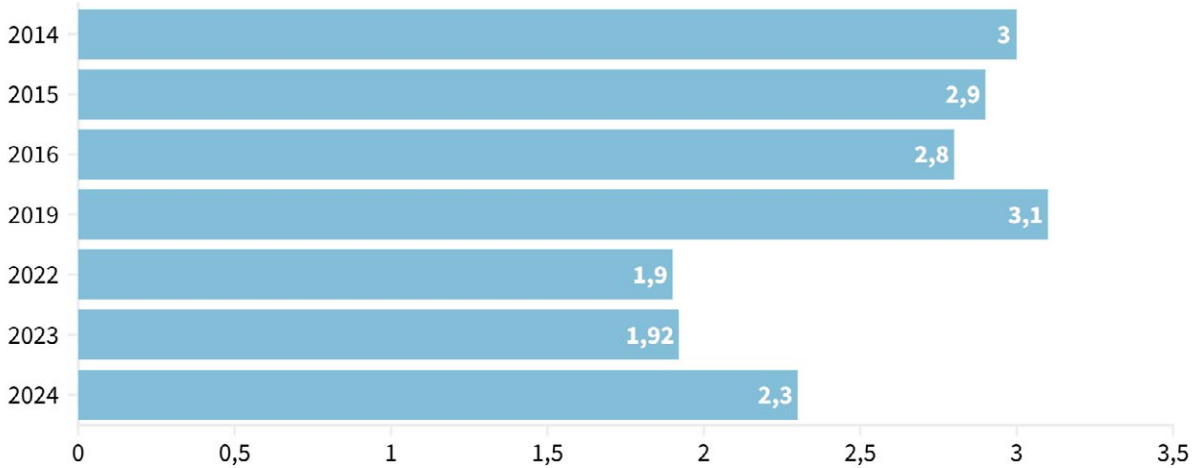
Türk Dil Şurası ile Eylem Planı gibi kritik yenilikler getirmiştir. Öte yandan 11. Planda yer alan Ulusal Restorasyon Mükemmeliyet Merkezi kuruluşu, sinema projeleri sayısal hedefi ve özel müzelerin sertifikalandırılması 12. Plandan çıkarılmıştır.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı ÖİK Raporunun (2023) plan hedefleri ile saha gerçekliği arasındaki boşlukları sistematik biçimde belgelemesi, dört temel hedef açısından karma bir görünüm ortaya koymaktadır. Kültürel mirasın korunması alanında 2018-2022 arasında 499 taşınmazın restorasyonu tamamlanmış, 4,7 milyar TL harcanmış ve 12.002 kültür varlığı iade alınmıştır. Kalkınmadaki çok boyutlu etki açısından telif endüstrileri GSYH'nin yaklaşık %2,7'sini, istihdamın %4,3'ünü oluşturarak sağlık sektörünü geride bırakmıştır. Kültürel diplomasi alanında ise Yunus Emre Enstitüsü 52 ülkede 63 merkezle faaliyet göstermekte, 2028 hedefi 100 merkeze ulaşmaktadır. Buna karşılık toplumsal bütünlük hedefinde kültür politikası yönetim sorunu barındırmakta, yerel tiyatro ve kütüphane hizmetlerinde eşitsizlik sürmektedir. Yaygınlaştırma hedefinde ise 91 ilçede kütüphane bulunmaması ve müze ziyaretçilerinin %68'inin yalnızca 10 müzeyi ziyaret etmesi gibi veriler dikkate alındığında daha kararlı uygulamalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

ÖİK Raporunun en güçlü uyarısı yönetim sorununa ilişkindir. Uzun vadeli strateji yokluğu, izleme-değerlendirme mekanizmalarının kurulmamış olması ve kültüre katılım araştırmasının yapılmaması, bütçeyi genişletmenin bile tek başına yetmeyeceğine işaret etmektedir.

Hanehalkı ve Kültür

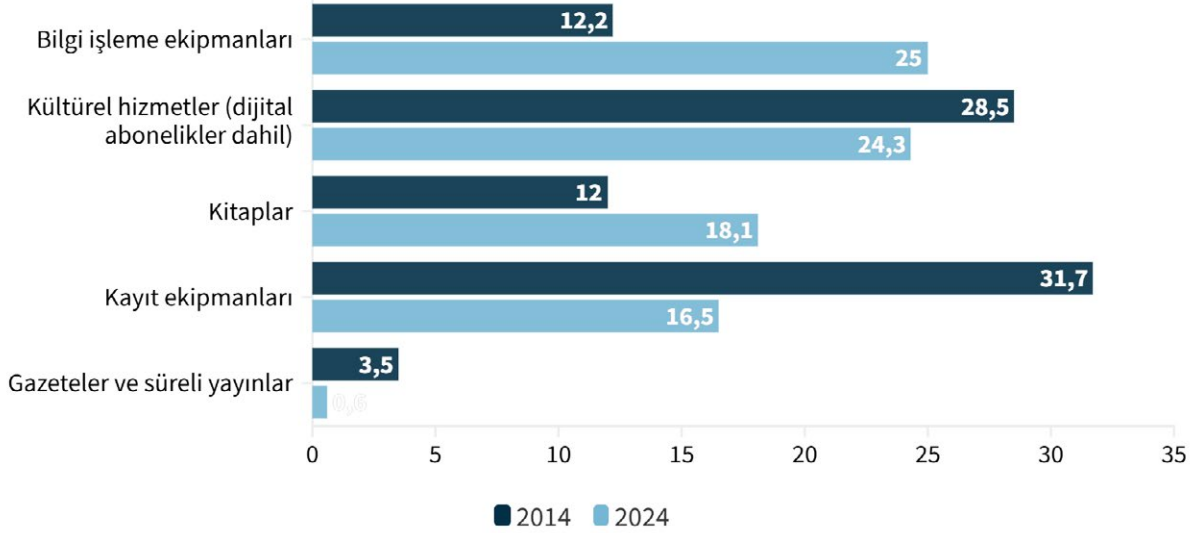
TÜİK, kültür ve sanat harcamalarını ise "Eğlence ve Kültür" başlığı altında sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırma, kültürü sanatın değil eğlencenin bir unsuru olarak konumlandırması açısından Kalkınma Planı'ndaki "kültür ve sanat" konumlandırması, amacı ve hedefleri açısından sorunlu ve uyumsuz bir terminolojik çerçeveye işaret etmektedir. Pandemi öncesi dönemde (2014-2019) hanehalkı tüketiminde eğlence ve kültür payı %3 düzeyinde istikrarlı bir seyir izlemiştir. Pandemi sonrası iki yılda (2022-2023) %2'nin altına düşen bu pay, 2024 yılında %2,3'e toparlanmış olmakla birlikte pandemi öncesi düzeyin gerisinde kalmaya devam etmektedir.

Grafik 67. Hanehalkı Tüketiminde Kültür Payı (% , 2014-2024)

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Tüketim Harcaması, 2024

Hanehalkı kültür harcamalarının türüne göre dağılımı ise Türkiye'deki kültür tüketiminin köklü bir dönüşüm geçirdiğini ortaya koymaktadır. Bilgi işleme ekipmanlarının (tablet, bilgisayar, akıllı TV) payı 2014'teki %12,2'den 2024'te %25'e yükselerek ikiye katlanmıştır. Kitapların payı %12'den %18,1'e çıkarak istikrarlı bir artış sergilemiştir. Buna karşılık ses ve görüntü kayıt ekipmanlarının payı %31,7'den %16,5'e gerilemiş, gazeteler ve süreli yayınların payı ise %3,5'ten %0,6'ya düşerek keskin bir çöküş yaşamıştır (TÜİK, 2025c).

Grafik 68. Hanehalkı Kültür Harcamalarının Türüne Göre Dağılımı (% , 2014–2024)

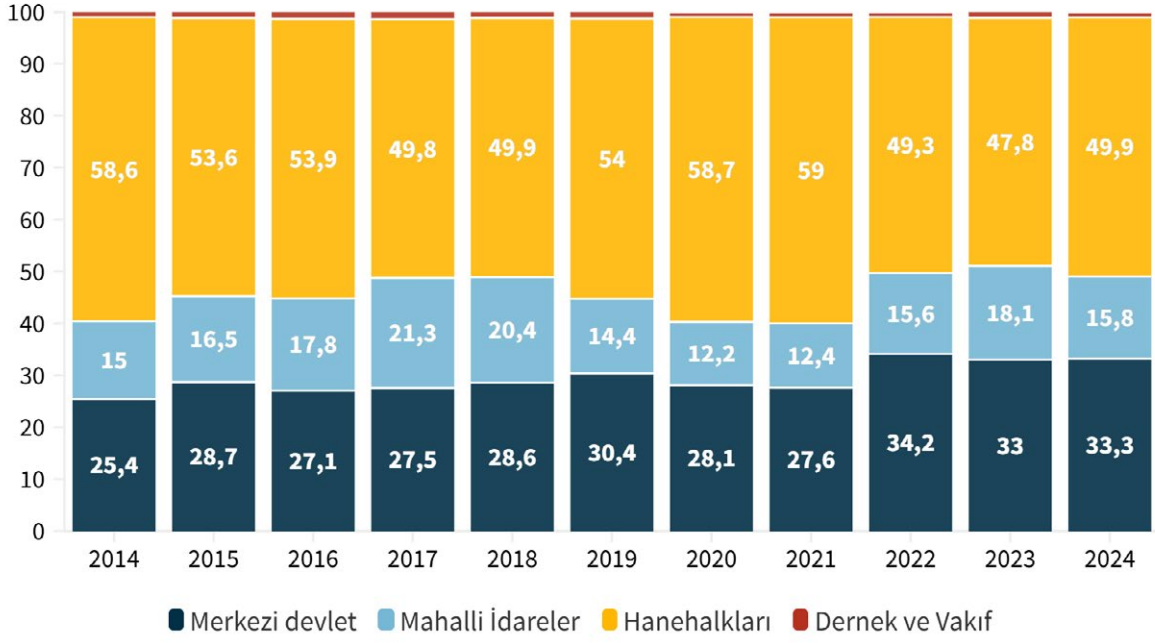
Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Tüketim Harcaması, 2024

Bu dağılım, hanehalkının kültüre ayırdığı bütçenin yaklaşık %73'ünü ev ortamında tüketebileceği alanlara (ekipman, kitap, dijital abonelik) harcadığını göstermektedir. Sinema, tiyatro ve konser gibi fiziksel mekan gerektiren etkinliklere ayrılan pay kısıtlı kalmaktadır. Türkiye'de "ev odaklı kültür ekonomisi" olarak nitelendirilebilecek bu tablo, dijital platformların (Netflix, BluTV, Tabii vb.) zaman, mekan ve maliyet planlaması açısından daha çok tercih edilmesine yol açtığı söylenebilir.

Kültür Harcamalarının Toplam Büyüklüğü

2024 yılında toplam kültür harcamaları 408 milyar 339 milyon TL'ye ulaşmış, 2023 yılına göre %83,3 artış kaydetmiştir. Kültür harcamalarının GSYH'ye oranı %0,9 olarak gerçekleşmiştir. Toplam kültür harcamaları içinde genel devlet harcamalarının payı %49,1 olmuştur (TÜİK, 2025s). Bu oran, sektörün neredeyse yarısının kamu finansmanına bağımlı olduğunu göstermektedir.

Mahalli idarelerin kültürel harcamaları dikkate alındığında 2014'ten 2017 yılına kadar %37,1'den %43,6'ya çıkarak artış göstermiş, 2024'te ise %32,2'ye düşerek gerileme yaşanmıştır. Genel devlet kültür harcamaları 2024 yılında önceki yıla göre %76,1 artarak 200 milyar 369 milyon TL'ye ulaşmış; bu harcamaların %67,8'i merkezi devlet bütçesinden gerçekleşmiştir (TÜİK, 2025s). Genel devlet kültür harcamalarında en yüksek pay %17,7 ile kültürel miras alanına aittir. Bu oran, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremlerin ardından etkilenen 13 ilde yürütülen kültürel yeniden yapılanma bütçesinin doğrudan bir yansımasıdır. Hanehalkı kültür harcamaları ise %91,5 artarak 203 milyar 807 milyon TL'ye ulaşmıştır.

Grafik 69. Kültür Harcamaları (% 2014-2024)

Kaynak: TÜİK, Kültür Ekonomisi, 2025

Kültürel Sektörler: Girişim, İstihdam ve Katma Değer

Türkiye'nin kültürel sektörleri 2014-2024 döneminde görece nicel bir büyüme yaşamıştır. On yılda toplam kültürel girişimci sayısı %28 artış göstererek 76 bin 472'den 98 bin 104'e çıkmıştır. Çalışan sayısı %17 büyüme ile 265 bin 293 kişiden 310 bin 586 kişiye yükselmiştir. Girişim sayısı %28 büyürken çalışan sayısının yalnızca %17 büyümesi, kültürel sektörde küçük ölçekli ve düşük istihdamlı girişimlerin arttığına işaret etmektedir. Katma değer nominal olarak 9,2 milyar TL'den 188,5 milyar TL'ye yükselerek yaklaşık 20 kat büyümüştür (TÜİK, 2025s).

Kültürel sektörlerin toplam cirosu ise 2024'te 852,9 milyar TL'ye ulaşmıştır. Ancak Türkiye'nin kümülatif enflasyon oranının yaklaşık 15-18 kat olduğu tahmin edildiğinde, kültürel sektörlerin ciro büyümesinin önemli bir kısmının enflasyonla açıklandığı görülmektedir. Bu açıdan kültürel sektörlerde büyümeden çok küçülme anlamına gelmektedir.

Kültürel sektör cirosu 2024'te 852,9 milyar TL'ye ulaştı; ancak kümülatif enflasyon dikkate alındığında bu, büyümeden çok reel küçülme anlamına geliyor.

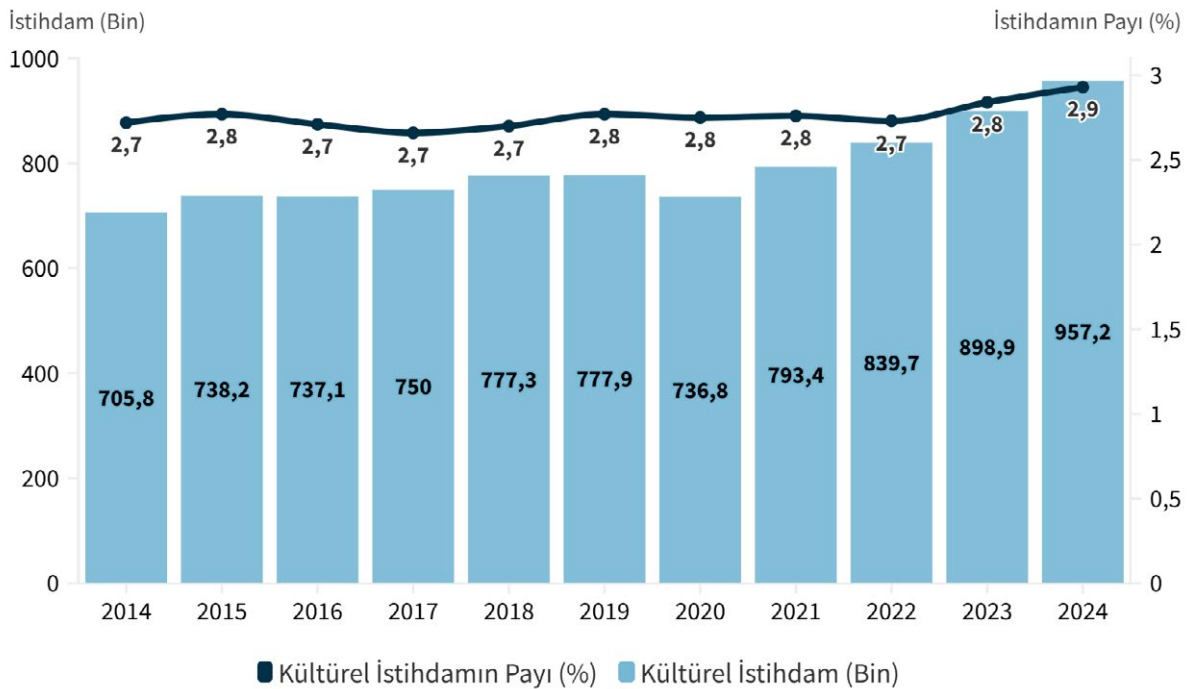
Tablo 6. Kültürel Sektörlere Göre Temel Göstergeler

Yıl	Girişim Sayısı	Çalışan Sayısı	Ciro (Bin TL)	Faktör Maliyetiyle Katma Değer (Bin TL)
2014	76.472	265.293	***	9.167.376
2015	76.311	271.251	***	10.422.554
2016	76.951	***	58.878.158	11.532.593
2017	79.536	275.642	68.939.897	13.660.872
2018	80.785	268.604	75.719.662	14.592.609
2019	81.597	258.642	84.399.791	15.833.767
2020	81.268	254.104	90.127.858	16.993.184
2021	85.569	275.632	144.525.240	27.812.312
2022	90.453	294.200	305.323.946	55.895.086
2023	92.366	306.487	535.370.881	108.426.536
2024	98.104	310.586	852.940.933	188.547.288

Kaynak: TÜİK, Kültür Ekonomisi, 2024

Sektörün büyüme oranları doğrusal bir seyir izlememektedir. 2016-2019 döneminde yıllık %43,3 bandında bir büyüme varken pandeminin etkisiyle 2019-2020’de yalnızca %6,8’lik bir artış yaşanmıştır. 2021 sonrasında ise sıçramalar gözlenmiştir. 2023-2024’te %59,3 artışla yüksek büyüme devam etmiş, ancak bu artışın büyük bölümü yüksek enflasyon ortamının bir yansımasıdır.

Kültürel sektörleri de kapsayan kültürel istihdam 2024 yılında %6,5 artarak 957 bin kişiye ulaşmış; Türkiye’nin toplam istihdamı içindeki payı %2,9 olmuştur. Kültürel istihdamda erkeklerin payı %52,2, kadınların payı ise %47,8’dir. Yükseköğretim mezunlarının payı %45,4, lise ve dengi okul mezunlarının payı %24,1, lise altı eğitilmiş çalışanların payı ise %30,5 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2025s). Kültürel istihdam yalnızca COVID-19 pandemisinin yaşandığı 2020 yılında gerilemiş, diğer tüm yıllarda artış göstermiştir.

Grafik 70. Kültür İstihdamı ve Toplam İstihdamdaki Payı (2014-2024)

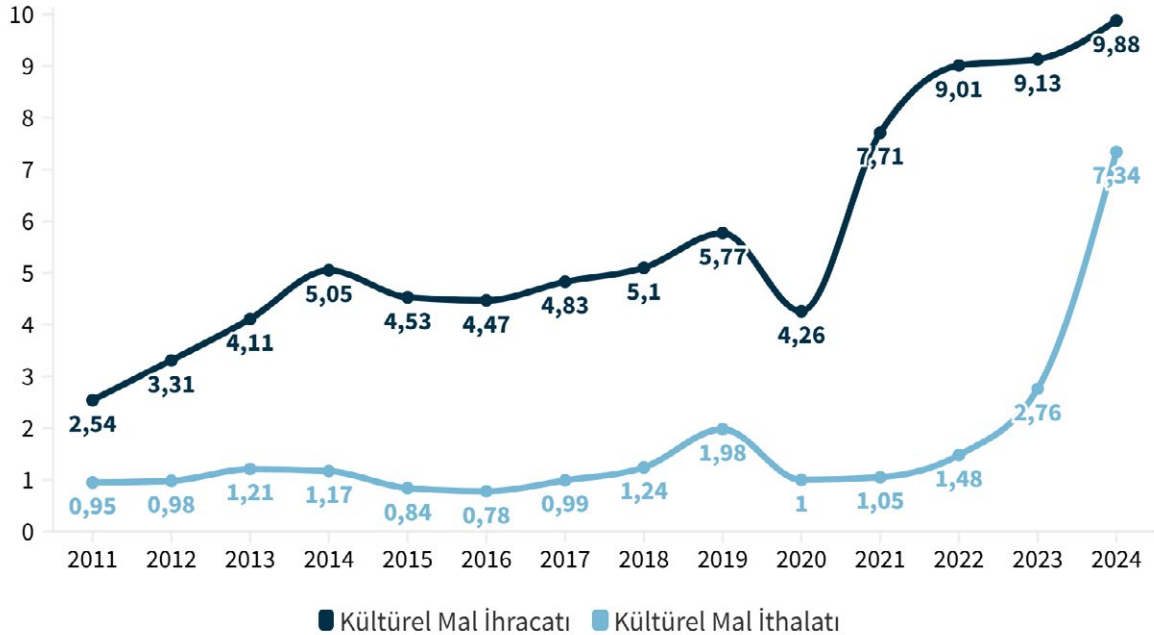
Kaynak: TÜİK, Kültür Ekonomisi, 2024

Alt sektörlerin on yıllık performansı incelendiğinde belirgin bir ikili yapı ortaya çıkmaktadır. Bilgisayar oyunu yayıncılığı dönemin en hızlı büyüyen alt sektörü olmuştur: girişimci sayısı 46'dan 406'ya çıkmış, katma değer 45 milyon TL'den 6,9 milyar TL'ye ulaşmıştır. Yaratıcı sanatlar ve gösteri faaliyetleri de benzer bir ivme ile katma değerini 647 milyon TL'den 15,4 milyar TL'ye taşımıştır. Kültürel eğitim küçük ama en hızlı büyüyen kategorilerden biri olarak katma değerini 12,6 milyon TL'den 680 milyon TL'ye, 54 kat artırmıştır (TÜİK, 2025s).

Sinema, TV ve müzik yapımcılığı katma değerini 1,3 milyar TL'den 24,6 milyar TL'ye taşıyarak yaklaşık 19 kat büyüme kaydetmiştir. Kitap yayıncılığı 370 milyon TL'den 9,2 milyar TL'ye çıkarak 25 kat büyümüştür. Dijitalleşme ile birlikte kitap pazarında daralma beklentisinin aksine Türkiye'nin kitap pazarı büyümüş, fiziksel yayıncılık direncini korumuştur. Mimarlık sektörü de 1,1 milyar TL'den 21,9 milyar TL'ye ulaşarak yaklaşık 20 kat büyüme göstermiştir (TÜİK, 2025s).

Buna karşılık geleneksel medya ve fiziksel dağıtım kanallarında belirgin bir gerileme yaşanmaktadır. Gazete yayıncılığında çalışan sayısı 14 bin 919'dan 11 bin 266'ya düşmüştür. Müzik ve video kaset perakendesi on yılda 1.822 girişimden 676'ya düşerek %63 erime yaşamıştır. Programcılık ve geleneksel TV/radyo yayıncılığında da çalışan sayısı 12 bin 366'dan 11 bin 158'e gerilemiştir (TÜİK, 2025s).

Kültürel malların dış ticareti de sektörün yapısal özelliklerini yansıtmaktadır. Kültürel mal ihracatı 2024 yılında %8,1 artarak 9 milyar 876 milyon dolara ulaşmıştır. Ancak kültürel mal ithalatı aynı dönemde %166'lık çarpıcı bir artışla 7 milyar 336 milyon dolara yükselmiştir. 2011 yılında 2,5 milyar dolar olan kültürel mal ihracatı 2024 yılında yaklaşık 9,88 milyar dolara ulaşarak 13 yılda neredeyse 4 katına çıkmıştır. 2024 yılında toplam ihracatın yaklaşık %4,16'sı kültürel mallardan oluşmuştur.

Grafik 71. Kültürel Malların Dış Ticareti (Milyar Dolar, 2011-2024)

Kaynak: TÜİK, Kültür Ekonomisi, 2024

Kültürel alanlar içinde ihracatı en fazla olan alan el sanatlarıdır. El sanatları ihracatı 9,7 milyar doları aşarak toplam kültürel mal ihracatının %98'inden fazlasını oluşturmaktadır. Görsel-işitsel ve multimedya ihracatı ise 2019'da 3,1 milyon dolar iken 2024'te yalnızca 3,4 milyon dolara çıkabilmiştir. Bu, Türk dijital kültür içeriğinin uluslararası arenada hâlâ sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Kültürel ürünler içinde öne çıkan başka bir ürün de yayımlanan kitaplardır. Kitap basım adetlerini gösteren bandrol sayısı 2019 yılında 423,6 milyon iken yaklaşık 10 milyon gerileme ile 2024 yılında 413,9 milyon olarak kayıtlara geçmiştir (TÜİK, 2025s).

Kültürel Altyapı, Gösteri Sanatları ve Dijital Dönüşüm

Müze sayısı 2024 yılında %5 artarak 636'ya ulaşmıştır. Özel müze sayısında da son yıllarda önemli bir artış yaşanmıştır. 2014-2024 yılları arasında özel müze sayısı yüzde yüz artarken, 200 adet müzeden 401 müzeye ulaşılmıştır. Müze ve ören yeri toplam ziyaretçi sayısı %10,6 artışla 61 milyon 687 bin 726 olmuştur. Bakanlığa bağlı ücretli müze ve ören yerlerinden elde edilen gelir 5 milyar 158 milyon TL'yi bulmuş; satılan müze kartı sayısı yaklaşık 6 milyonu aşmıştır. En yüksek ziyaretçi sayıları İstanbul (18,2 milyon), İzmir (4,7 milyon) ve Nevşehir (4,5 milyon) illerinde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2025s).

Taşınmaz kültür varlıklarının sayısı %2,1 artarak 127 bin 285'e ulaşmış; toplam sit alanı sayısı %5,4 artışla 26 bin 127 olmuştur. Kütüphane altyapısında halk kütüphanesi sayısı 2024 itibarıyla 1.301'e ulaşmıştır. Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi ile birlikte kütüphanelerden yararlanan kişi sayısı 38 milyon 737 bini bulmaktadır.

Gösteri sanatları açısından bakıldığında, sinema sektöründe 2024 yılında salon sayısı 2.706'ya, toplam seyirci sayısı ise 32 milyon 538 bin 289'a yükselmiştir. Yerli film seyirci sayısı 18 milyon 469 bine ulaşarak toplam seyircinin %56,8'ini oluşturmuştur. Bu oran, ulusal sinema endüstrisinin izler kitle nezdindeki gücüne işaret etmektedir. Bununla birlikte sinema salonu sayısı %3,1 artarken seyirci sayısının %52,6 azalarak 68,5 milyondan 32,5 milyona gerilemesi (TÜİK, 2025t) dikkat çekici bir çelişki oluşturmaktadır.

Sinema seyircisi sayısı son yedi yılda yarı yarıya düşmüştür.

Dijitalleşme, Türkiye’de kültür ve sanat alanını hem yeniden şekillendirmekte hem de yeni fırsatlar açmaktadır. Kültür Yolu Festivali bu dönüşümün kamusal politikadaki en somut yansımalarından biridir. 2024 yılında 16 şehirde, 7 bölgede 600’den fazla mekanda 6 binden fazla etkinlik düzenlenirken, 2025’te şehir sayısı 20’ye çıkmış, toplam 9.645 etkinlik gerçekleştirilmiş ve 50 bin 400’den fazla sanatçı sahne almıştır.

2024 yılında başlatılan Gece Müzeciliği uygulaması, yaz aylarında iklim koşulları nedeniyle düşen ziyaretçi sayısını artırmaya yönelik yenilikçi bir müzecilik pratiği olarak öne çıkmaktadır. Müzecilik gelirlerinin toplam turizm gelirleri içindeki payının %15 oranında artması, arkeolojik yatırımın stratejik bir ekonomik kaldıracı dönüşebileceğinin göstergesidir. Dijital sanatın tarihi mekanlarla buluşması (“hibrit kültürel mekan” modeli) ve diğer uygulamalar genç kuşakların müze ziyaret oranında %22’lik artışa katkıda bulunmuştur. Ancak bu uygulamaların ötesine geçen kapsayıcı bir dijital kültür ekonomisi yol haritasının henüz oluşturulmadığı görülmektedir.

Sonuç

Türkiye’de kültür ve sanat alanında ekonomik anlamda görece bir ivme yaşandığı söylenebilir. Kültür harcamaları 408 milyar TL’yi aşmış, müze ve ören yeri ziyaretçi sayısı 61 milyona ulaşmış, kültürel istihdam 957 bini geçmiş, kültürel sektörlerin katma değeri 188 milyar TL’ye çıkmış ve sinema seyircisi 32 milyonu bulmuştur. Sektör yönelimi ve ihtiyaçları ile 12. Kalkınma Planı’nın stratejik öncelikleri arasında büyük oranda bir örtüşme söz konusudur.

Bununla birlikte yapısal sorunlar varlığını sürdürmektedir. GSYH’den kültüre ayrılan pay %0,9 ile uluslararası ortalamaların altında kalmaktadır; sektörün kamu finansmanına bağımlılığı (%49,1) sürmektedir. Çoğulcu ve rekabetçi bir kültür-sanat hayatının oluşmasına olumsuz bir etkisinin ötesinde kamunun müdahalesi ile erişim ve yaygınlaştırma faaliyeti kapsamında Kültür Yolu Festivali önemli bir faktör olarak devreye sokulmuş olmasına rağmen coğrafi eşitsizliklerin giderildiğini söylemek güçtür. Alanın izlenmesi, raporlanması ve kalkınma planının hedeflerine uyumlu bir veri toplama, işleme ve analiz altyapısının oluşturulmadığı anlaşılmakta, en önemlisi ise ÖİK Raporunda da değinildiği üzere kültür ve sanat alanının yönetim mekanizmalarının kurulmamış olması yapısal bir sorun olmaya devam etmektedir.

Kültür ve sanat alanındaki ekonomik ivmeye rağmen faaliyetlerin büyükşehirlerde yoğunlaşması ve coğrafi eşitsizlikler varlığını sürdürüyor.

ÇEVRE VE ENERJİ

Prof. Dr. Rana Atabay Kuşçu

İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Lojistik Yönetimi Bölümü

DOI: <http://dx.doi.org/10.71174/air28.b11>

Temel Dinamikler

- Emisyonların ana kaynağı %71,7 oranla enerji sektörüdür ve kömür payının yüksekliği mutlak azaltımı zorlaştırmaktadır.
- Elektrik talebi 2000–2025 döneminde 97,2 TWh'den 360,9 TWh'ye çıkmış, bu süreçte hizmetler sektörünün payı artış göstermiştir.
- Türkiye'nin gelir başına düşen karbon yoğunluğu AB ortalamasının yaklaşık iki katıdır.
- 2024 yılında çekilen suyun %54,6'sı deniz suyudur ve temin edilen suyun %54,4'ü termik santraller tarafından kullanılmaktadır.
- Atıksu arıtma hizmeti %76,9 seviyesinde kalmakta olup iller arasında hizmet kapasitesi açısından belirgin farklar bulunmaktadır.
- Belediye atık miktarı 2024'te 32,3 milyon tona ulaşmış; bu atıkların %88,9'u işleme tesislerine gönderilse de iller bazında uygulama oranları heterojen bir yapı sergilemektedir.
- Çevre koruma harcamaları 2024 yılında 441 milyar TL'ye yükselmiş ve harcamalar büyük oranda atık/atıksu yönetimine yoğunlaşmıştır.
- Yerel düzeydeki çevre politikalarının etkisi, veri yönetimi ve raporlama altyapısındaki eksiklikler nedeniyle tam olarak ölçülememektedir.

Öneriler

- Kömürden çıkış takvimi netleştirilmeli; yenilenebilir enerji, depolama çözümleri ve şebeke esnekliği eş zamanlı olarak hızlandırılmalıdır.
- Elektrik kullanımında bina verimliliği, verimli soğutma standartları ve talep tarafı katılımı stratejik bir öncelik olarak ele alınmalıdır.
- Karbon fiyatlandırması ve Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) altyapısı; sanayide elektrifikasyon ve düşük karbonlu proses dönüşümüyle entegre edilmelidir.
- Enerji planlamasında su ayak izi kriterleri ve soğutma teknolojilerinin dönüşümü zorunlu bir parametre haline getirilmelidir.
- Su arıtma hizmeti düşük olan illerde hedefli yatırım programları, işletme kapasitesini artıracak önlemler ve performans bazlı finansman modelleri uygulanmalıdır.
- Kaynakta ayrıştırma, organik atıkların ayrı toplanması ve bölgesel tesis planlaması çalışmaları hızla hayata geçirilmelidir.
- Çevre harcamalarının odağı, kriz yönetiminden önleme ve iklim uyumu çalışmalarına (su verimliliği, doğa temelli çözümler) kaydırılmalıdır.
- Belediyelerde çevre veri birimleri ve standart raporlama (MRV) altyapısı kurulmalı; göstergeler yıllık performans değerlendirmelerine bağlanmalıdır.

Türkiye’de çevre göstergeleri, yalnızca ekosistem sağlığını değil; refahın sürdürülebilirliğini, sağlık risklerini, mekansal eşitsizlikleri ve ekonomik rekabetçiliği belirleyen temel bir “altyapı değişkeni” olarak değerlendirilmelidir. Nüfusun büyüklüğü ve yaş yapısı, kentleşme hızı, hanehalkı tüketim desenleri, sanayinin mekansal yoğunlaşması ve hizmet ekonomisinin genişlemesi; enerji talebini, su çekimini ve atık üretimini artırarak çevresel baskıları görünür kılar. Bu baskılar, hava kirliliği ve su kalitesi gibi kanallar üzerinden doğrudan sağlık yüküne dönüşür; aynı zamanda tarım, turizm ve sanayi gibi sektörlerde üretkenliği etkileyerek “gizli bir büyüme maliyeti” üretir.

İklim değişikliği bu tabloya, yeni bir belirsizlik katmanı ekler. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC), sıcaklık artışının hidrolojik döngüyü güçlendirdiğini; sıcak dalgaları, kuraklık ve aşırı yağışların daha sık ve daha şiddetli hale geldiğini vurgular (IPCC, 2023). Bu süreç, su temini, kanalizasyon ve atıksu arıtma gibi temel hizmetlerin sürekliliğini; enerji üretimi ve tarımsal üretimle birlikte düşünmeyi zorunlu kılar. Birleşmiş Milletler Çevre Programı’nın (UNEP) emisyon açığı değerlendirmeleri ise küresel ölçekte zaman penceresinin daraldığını; bu nedenle azaltım ve uyum politikalarının gecikmeyi minimize edecek biçimde birlikte tasarlanması gerektiğini ortaya koyar (UNEP, 2025).

Bu bölüm, uzun dönemli eğilimleri karşılaştırmalı biçimde analiz eder ve çevresel göstergeleri üç mercekten okumayı amaçlamaktadır. Birinci mercek “ölçek ve yapı”dır: emisyonların düzeyi ve sektörel kompozisyonu, elektrik talebinin hangi alanlarda büyüdüğü ve üretim karmasının dönüşüm hızı. İkinci mercek “kırılganlık ve eşitsizlik”tir: su ve atıksu hizmetlerinde il düzeyinde görülen farklılıklar, atık yönetimindeki kapasite dengesizlikleri ve turizm/mevsimsellik gibi demografik dinamiklerin yerel hizmet maliyetlerini nasıl etkilediği. Üçüncü mercek ise “yönetişim ve finansman”dır: çevre koruma harcamalarının hangi başlıklarda yoğunlaştığı ve bu dağılımın önleyici (risk azaltıcı) politikalara ne ölçüde alan açtığı. Böylece çevre başlığı, yalnızca “iklim hedefleri” açısından değil; kamu hizmetlerinin kalitesi, sosyal adalet ve uzun vadeli kalkınma açısından da izlenebilir bir çerçeveye yerleştirilir.

BİLGİ KUTUSU

Karbon Yoğunluğu

Belirli bir ekonomide üretilen her birim gelir başına salınan sera gazı miktarını ifade eden bu gösterge, bir ülkenin ekonomik büyümesinin çevresel maliyetini ölçmektedir.

Emisyonlar ve Karbon Yoğunluğu: Büyüme ile Çevresel Baskı Arasındaki Gerilim

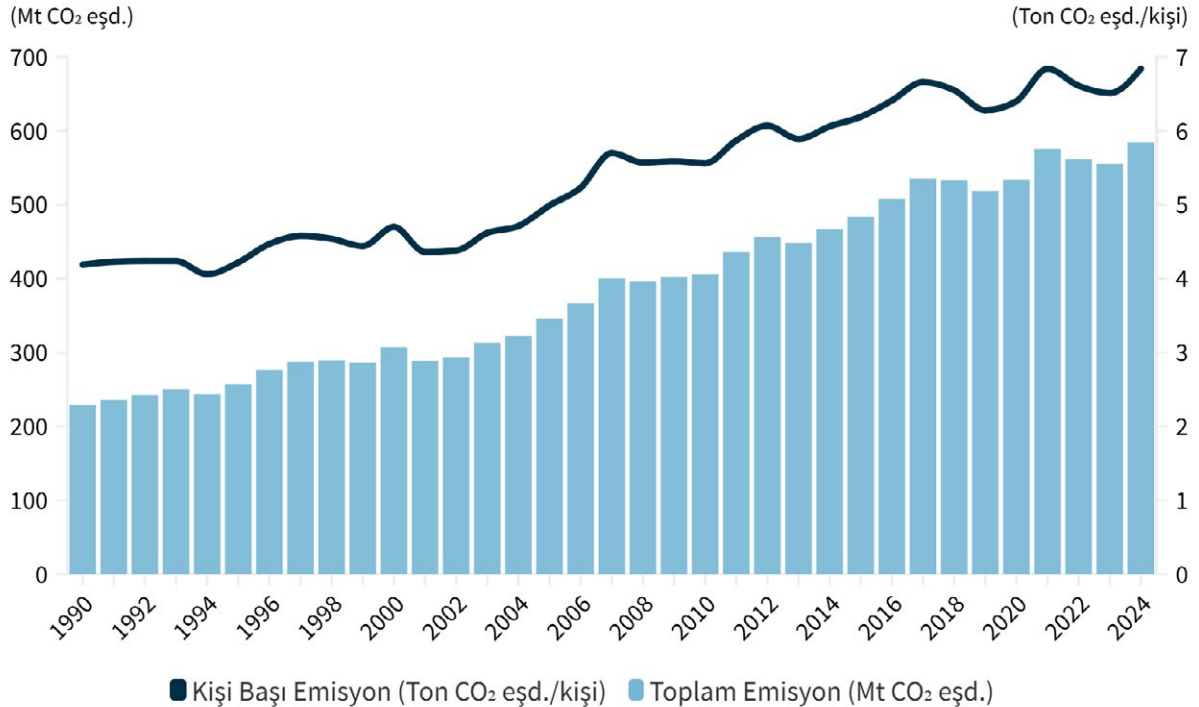
Türkiye’nin toplam sera gazı emisyonları 1990–2024 döneminde belirgin biçimde artmıştır. 1990’da 228,4 milyon ton karbondioksit (CO₂) eşdeğeri olan toplam emisyon, 2024’te 584,5 milyon tona yükselmiştir. 2023’te sektörlerin payı incelendiğinde enerji kaynaklı emisyonlar %71,7 ile belirleyicidir; tarım (%12,8) ve endüstriyel işlemler (%12,9) ikinci kümeyi oluşturur; atık sektörü ise %2,5 düzeyindedir. Türkiye’nin ulusal envanter belgesi, 2024’te toplam emisyonların 1990’a göre %155,3 arttığını teyit etmektedir (TÜİK, 2026j; UNFCCC, 2025).

Grafik 73. Sektörlere Göre Sera Gazı Emisyon Oranı (% , 2020-2023)

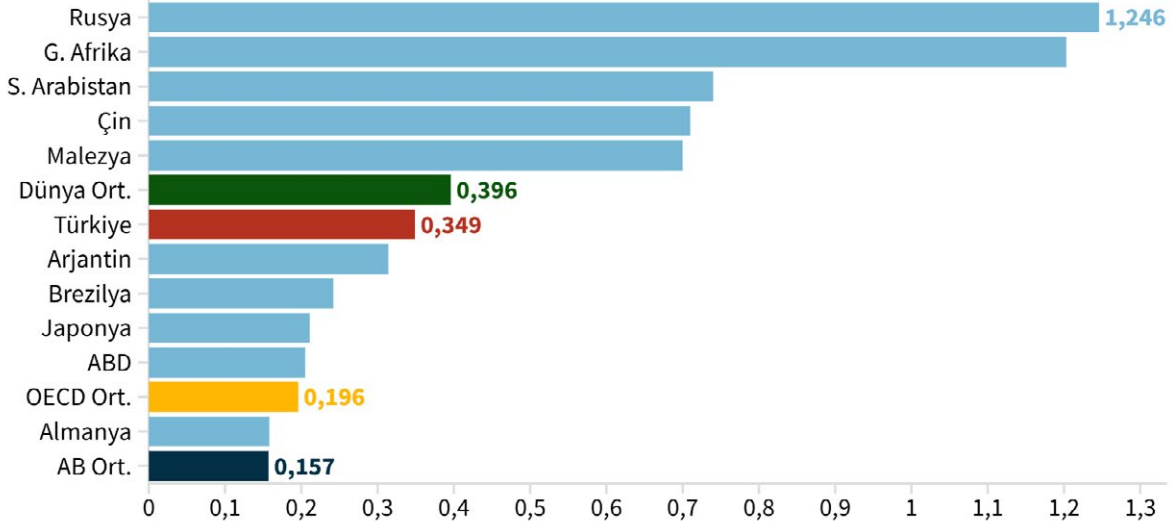
Kaynak: TÜİK, Sera Gazı Emisyon İstatistikleri, 1990-2024

CO₂ emisyonları özelinde artış daha da çarpıcıdır. 1990'da 155 milyon ton olan CO₂ emisyonu, 2024'te 467,9 milyon tona çıkmıştır. CO₂, enerji ve sanayi kaynaklı süreçlerde baskın olduğu için, bu eğilim fosil yakıt kullanımındaki sürekliliğe işaret eder. Buna karşılık "karbon yoğunluğu" göstergesi, yani üretilen gelir başına emisyon miktarı, uzun vadede görece düşüş eğilimindedir. Dünya Bankası göstergelerine göre Türkiye'nin Gayrisafi Yurtiçi Hasıla başına karbon yoğunluğu 2024'te 0,349 kg CO₂e / (2015 sabit ABD\$) düzeyindedir; Avrupa Birliği ortalaması ise 0,157 civarındadır (World Bank, 2026f). Bu fark, Türkiye'nin üretim yapısının halen daha karbon yoğun olduğunu ve verimlilik kazanımlarının mutlak azaltımı garanti etmediğini gösterir.

Grafik 74. Toplam ve Kişi Başı Sera Gazı Emisyonu (1990-2024)

Kaynak: TÜİK, Sera Gazı Emisyon İstatistikleri, 1990-2024

Grafik 75. GSYH'nin Karbon Yoğunluğu (2015 Sabit \$, GSYH başına kg CO₂ eşdeğeri)

Kaynak: World Bank, Carbon intensity of GDP

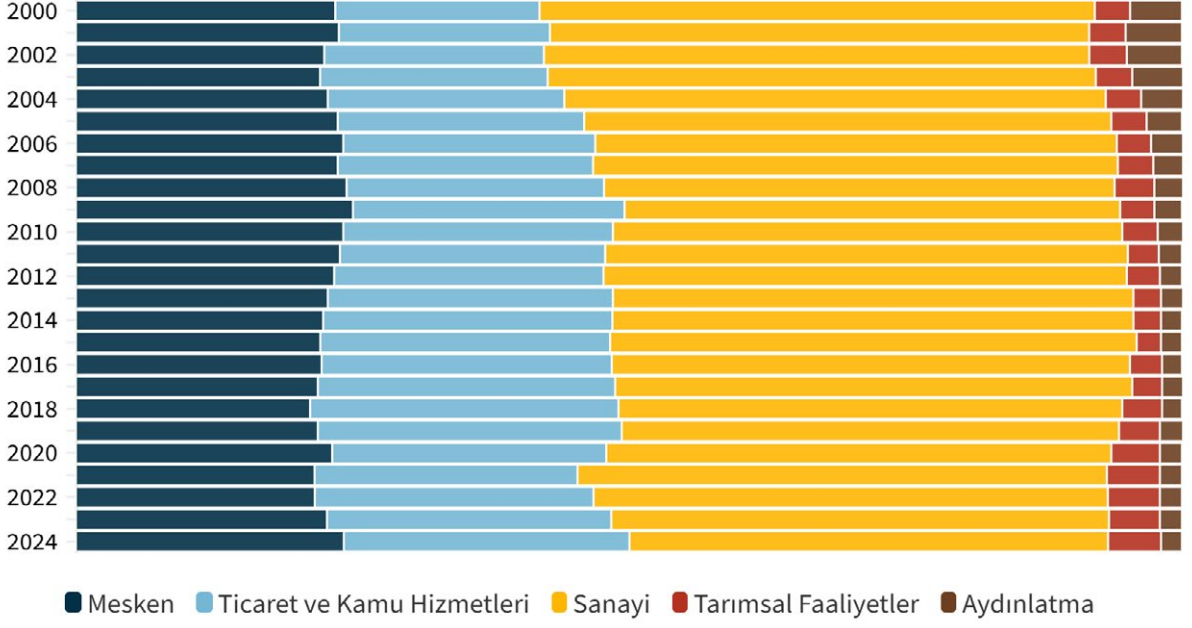
Emisyonların ekonomik büyümeden “görelî” ayrışması (birim gelir başına emisyonun düşmesi) sık görülen bir durumdur; ancak iklim hedefleri açısından belirleyici olan “mutlak” ayrışmadır (Tapiro, 2005). Türkiye üzerine yapılan ayrıştırma çalışmaları, özellikle elektrik üretiminde emisyon artışının ana sürükleyicisinin ekonomik faaliyet olduğunu; kömürün değişimde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir (Özdemir, 2023). Bu bulgu, politika tasarımında “en etkili kaldıraçların” nerede olduğunu gösterir: kömürden çıkış takvimi, düşük karbonlu elektrik üretiminin ölçeklenmesi ve nihai tüketimde enerji verimliliği.

Emisyon politikasının toplumsal boyutu da ihmal edilemez. Fosil yakıtların azaltılması, aynı zamanda hava kirliliğini düşürerek sağlık kazanımı yaratır; Dünya Sağlık Örgütü, partikül madde (PM_{2.5}) gibi kirlenmelerin dolaşım yolu hastalıkları ve ölümlülük ile güçlü ilişkisini vurgular (WHO, 2024). Bu nedenle iklim politikası, yalnız uzun vadeli bir çevre hedefi değil; kısa vadeli sağlık ve refah hedefleriyle de uyumlu bir “kamu yararı projesi”dir.

Elektrik Talebinin Dönüşümü ve Üretim Karması

Elektrik tüketimi, toplumsal dönüşümün en hızlı ölçülebilir izlerinden biridir. Türkiye’de toplam elektrik tüketimi 2000’de 97,2 TWh iken 2025’te 360,9 TWh’ye ulaşmıştır. Kişi başına toplam elektrik tüketimi de aynı dönemde 1.501 kWh’den 3.581 kWh’ye yükselmiştir (ETKB, 2026). Bu artış, enerjiye erişimin ve konfor talebinin genişlediğini gösterirken; üretim karması fosil ağırlıklı kaldığında emisyon ve hava kalitesi baskısını artırır (OECD, 2019).

Tüketimin bileşimi, ekonominin ve gündelik hayatın nasıl dönüştüğünü daha açık gösterir. 2000’de sanayinin tüketimdeki payı %50,3 iken 2024’te %43,4’e gerilemiştir. Buna karşılık ticaret ve kamu hizmetlerinin payı %18,5’ten %25,9’a yükselmiştir; mesken payı ise %23,4’ten %24,2’ye sınırlı artış göstermiştir (TÜİK, 2026k). Bu tablo, hizmetleşmeyi ve şehirlerin “enerji yoğun” bir yaşam alanına dönüşmesini yansıtır. Özellikle yaz aylarında soğutma talebinin büyümesi hem elektrik piklerini artırır hem de şehirlerde ısı adası etkisiyle birleşerek enerji-sağlık ilişkisini güçlendirir (IPCC, 2023).

Grafik 76. Kullanıma Göre Elektrik Tüketim Oranı (% , 2000-2024)

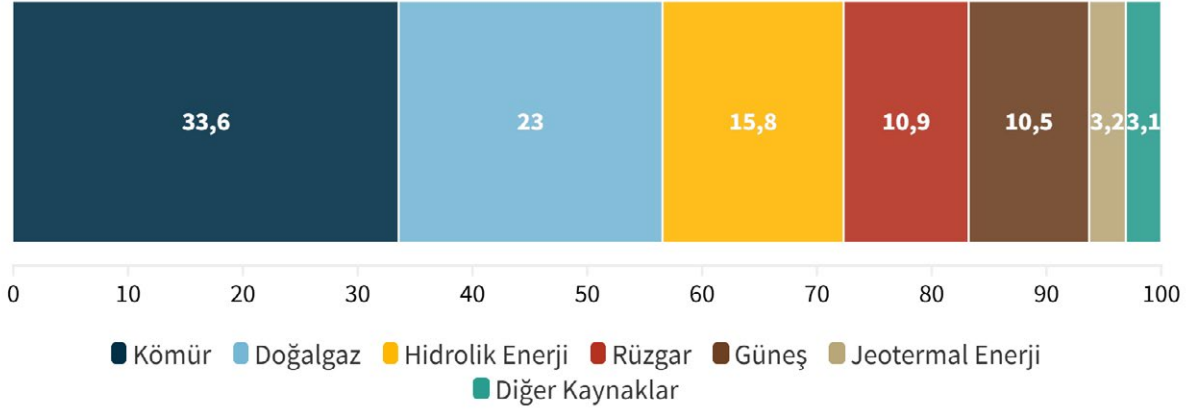
Kaynak: TÜİK MEDAS, Enerji İstatistikleri

Uygulama açısından iki sonuç öne çıkar. Birincisi, enerji verimliliği politikalarının odağı yalnız sanayi değil, binalar ve hizmet sektörü olmalıdır: ısı yalıtımı, verimli soğutma sistemleri, bina enerji yönetimi ve talep tarafı katılımı bu nedenle stratejik önemdedir. İkincisi, artan talep, şebeke esnekliği ve yenilenebilir entegrasyonu için sistem yatırımlarını (iletim, dağıtım, depolama, talep tarafı yönetimi) kritik hale getirir. Uluslararası Enerji Ajansının (International Energy Agency-IEA) ülke profili, Türkiye’de elektrik tüketiminin 2000-2024 döneminde güçlü biçimde arttığını ve sistem maliyetlerinin kontrolü için piyasada hedefli teşviklerin önem kazandığını not eder (IEA, 2026).

Türkiye’de elektrik üretim istatistikleri ise 2000’li yıllardan itibaren üretim karmasında belirgin bir yeniden dağılıma işaret etmektedir. Doğal gazın yükselişi ve ardından gerilemesi, kömürün sistemde yüksek ağırlığını koruması ve rüzgâr-güneş başta olmak üzere yenilenebilirlerin payını kademeli biçimde artırması bu dönüşümün ana hatlarını oluşturur (IEA, 2026).

2025 yılına ilişkin resmî elektrik göstergeleri, üretim karmasında fosil yakıtların belirleyici ağırlığını korurken yenilenebilir üretimin de kayda değer bir ölçüğe ulaştığını göstermektedir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının (ETKB) yayımladığı bilgilere göre, 2025’te elektrik tüketimi bir önceki yıla kıyasla %2,1 artarak 360,9 TWh, elektrik üretimi ise %2,4 artarak 362,9 TWh düzeyinde gerçekleşmiştir. Aynı kaynakta, 2025 elektrik üretiminin %33,6’sının kömürden ve %23,0’ünün doğal gazdan sağlandığı belirtilmektedir; başka bir ifadeyle üretimin %56,6’sı iki fosil yakıt kaleminde yoğunlaşmaktadır.

Yenilenebilir kaynaklar açısından bakıldığında hidrolik %15,8, rüzgâr %10,9 ve güneş %10,5 paya sahiptir; rüzgâr ve güneşin toplam payı %21,4 ile elektrik üretiminde artık “tamamlayıcı” değil, sistemin ana bileşenlerinden biri haline geldiğini göstermektedir (ETKB, 2026). Bu kompozisyon, yenilenebilir kapasite artışının önemini teyit ederken, kömür ağırlığının devamı nedeniyle elektrik sektöründe mutlak emisyon azaltımının hızlanması için sadece yeni kapasite eklemenin değil, aynı zamanda kömürden çıkışın ve sistem esnekliğinin (şebeke yatırımları, depolama ve talep tarafı yönetimi gibi) birlikte ele alınmasının gerekli olduğunu düşündürmektedir.

Grafik 77. Elektrik Üretim Kaynaklarına Göre Dağılımı (% , 2025)

Kaynak: T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

Kömürün bu şekilde “yerleşik” kalması, literatürde karbon kilitlenmesi (*carbon lock-in*) kavramıyla açıklanır: teknolojik altyapı, yatırım ufku ve kurumsal düzenlemeler fosil temelli üretimi sürdürmeyi kolaylaştırırken, düşük karbonlu seçeneklerin yaygınlaşmasını yavaşlatabilir (Unruh, 2000). Bu nedenle elektrik üretim karmasında yenilenebilir artışı tek başına yeterli değildir; dönüşümün maliyet-etkin ve toplumsal açıdan kabul edilebilir olması için sistemin “denge” kapasitesinin de büyümesi gerekir. Uluslararası Enerji Ajansı da değişken yenilenebilirlerin (özellikle rüzgâr ve güneş) payı arttıkça sistem esnekliğinin ve entegrasyon araçlarının kritiklediğini vurgular (IEA, 2026).

Elektrikteki bu dönüşümün, enerji sisteminin tamamına ne ölçüde yayıldığını görmek için “nihai enerji tüketimi” verisine bakmak gerekir. Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri’nde yer alan, yenilenebilir enerji tüketiminin toplam nihai enerji tüketimi içindeki payı, bu açıdan yol göstericidir: Türkiye’de bu oran 1990’da %24,4 iken 2021’de %12,0 düzeyindedir. Avrupa Birliği’nde aynı gösterge 2020’de %21,1, OECD ortalamasında %14,8 düzeyindedir (World Bank, 2025).

Tablo 7. Toplam Nihai Enerji Tüketiminde Yenilenebilir Enerjinin Payı (% , 1990-2021)

Ülke veya Bölgeler	1990	2000	2010	2021
Avrupa Birliği	6,9	9,0	14,5	21,1
Dünya Ort.	16,7	17,5	16,7	19,7
Almanya	2,1	3,7	11,6	17,6
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	25,9	24,8	15,4	16,6
Çin	33,9	29,6	12,3	15,2
OECD Ort.	7,2	7,8	10,4	14,8
Türkiye	24,4	17,3	14,2	12,0
ABD	4,2	5,4	7,4	10,9
ODKA Ort.	11,6	9,4	7,6	7,5
Rusya	3,8	3,5	3,3	3,5

Kaynak: World Bank, Renewable energy consumption (% of total final energy consumption)

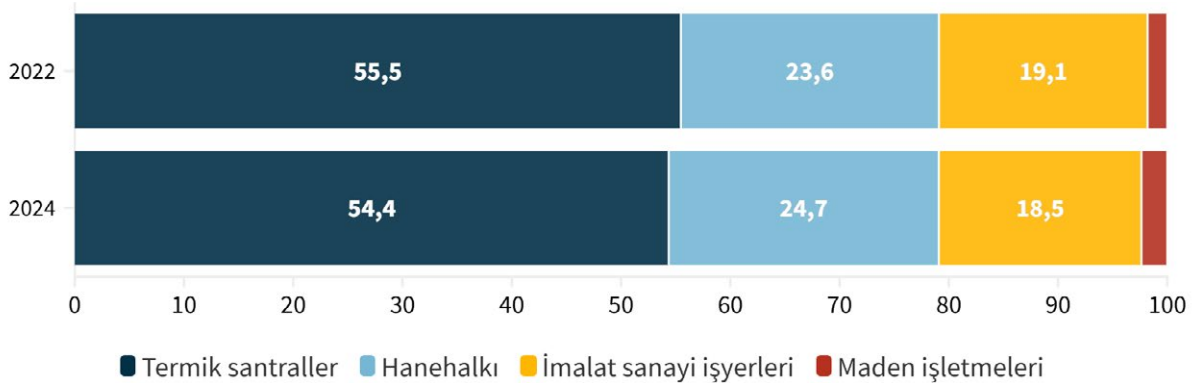
Not: ODKA Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesidir.

Bu fark, iki yapısal tespiti güçlendirir. İlk olarak, elektrikte yenilenebilir payı artsa bile, ulaşımda petrol ürünlerinin, binalarda ısıtma yakıtlarının ve sanayide proses ısısının fosil ağırlığı korunuyorsa, nihai enerji dönüşümü yavaşlar. İkinci olarak, elektrik dönüşümünün iklim çıktısına dönüşebilmesi için elektrifikasyonun yaygınlaşması gerekir: ısı pompası gibi düşük karbonlu ısınma çözümleri, elektrikli mobilite ve sanayide uygun alanlarda elektrifikasyon; “temiz elektrik” üretimini, “temiz nihai tüketim”e taşıyan ana köprülerdir (IEA, 2026; IPCC, 2023).

Göstergeler, Türkiye’de yenilenebilir elektrikte önemli bir kapasite artışı yaşanırken kömürün yüksek payı nedeniyle emisyon azaltımının hızının sınırlanabildiğini ve elektrikteki ilerlemenin nihai enerji sistemine aynı ölçüde yansımadağını göstermektedir. Bu nedenle politika önceliği; (i) kömür bağımlılığını azaltacak takvim ve araçların netleşmesi, (ii) değişken yenilenebilirlerin entegrasyonunu kolaylaştıracak şebeke esnekliği yatırımları ve (iii) binalar-ulaşım-sanayide elektrifikasyon ve verimlilik paketlerinin birlikte kurgulanması olmalıdır (UNEP, 2025; IPCC, 2023).

Su Çekimi ve Atıksu Altyapısı: İklim Riskinin En Somut Arayüzü

Su, Türkiye’de çevre başlığının toplumsal hayatla en doğrudan temas eden boyutudur. 2024’te doğal kaynaklardan çekilen toplam su miktarı 20,3 milyar m³’tür. Bunun %45,4’ü tatlı su (9,22 milyar m³), %54,6’sı deniz suyudur (11,09 milyar m³). Deniz suyu çekiminin büyüklüğü, enerji-su bağıni açıkça ortaya koyar; termik santrallerin soğutma ihtiyacı bu tabloda belirleyici unsurdur. Nitekim 2024’te kullanım amacıyla temin edilen suyun %54,4’ü termik santrallere, %24,7’si hanehalkına, %18,5’i imalat sanayine, %2,4’ü maden işletmelerine yönelmiştir (TÜİK, 2025u).

Grafik 78. Kullanım Amaçlarına Göre Su Temin Payları (% , 2022-2024)

Kaynak: TÜİK, Su ve Atıksu İstatistikleri, 2024

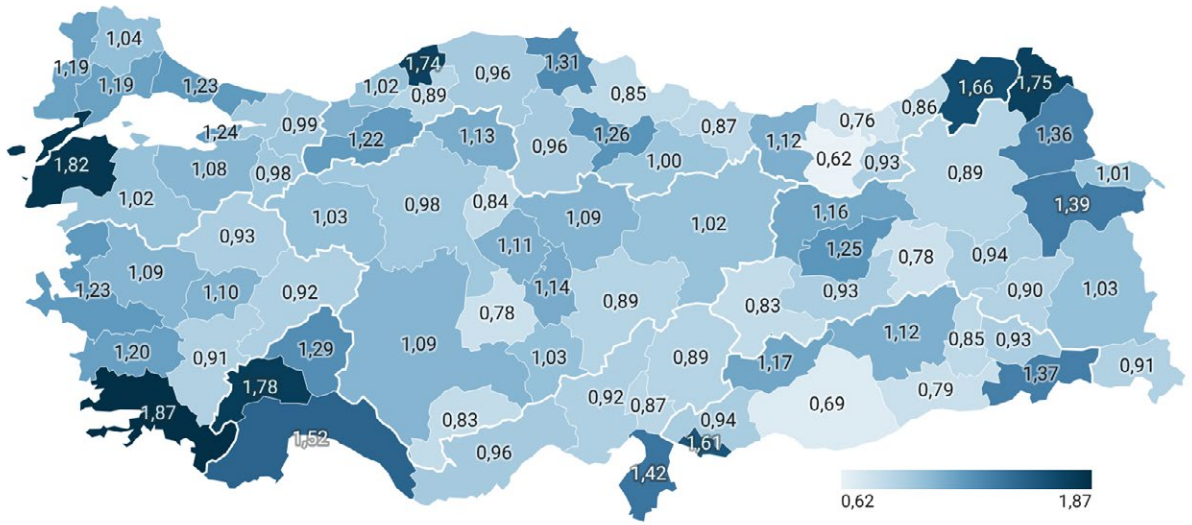
Burada verinin kapsamına ilişkin önemli bir ayırım yapılmalıdır. TÜİK’in 2024 Su ve Atıksu İstatistikleri; belediyeler, imalat sanayi işyerleri, termik santraller, organize sanayi bölgeleri, maden işletmeleri ve köyler üzerinden derlenen su çekimi ve atıksu göstergelerini ortaya koymaktadır. Ancak Türkiye’de su yönetiminin en büyük talep bileşeni olan tarımsal sulama, bu göstergenin dışında ayrıca değerlendirilmelidir. Nitekim On İkinci Kalkınma Planı kapsamında hazırlanan “Tarımda Toprak ve Su Kaynaklarının Yönetimi” Özel İhtisas Komisyonu Raporu’na göre Türkiye’de çeşitli maksatlara yönelik yıllık su tüketimi 58 milyar m³’e ulaşmış; bunun 44 milyar m³’ü, yani yaklaşık %76’sı sulamada, 7 milyar m³’ü içme-kullanma suyunda ve 7 milyar m³’ü sanayi suyu ihtiyacında kullanılmaktadır (SBB, 2023). Bu tablo, Türkiye’de su stresinin yalnızca kentsel altyapı veya sanayi

Atık Yönetimi ve Çevre Koruma Harcamaları

Belediye atıkları, toplumsal yaşamın “tüketim izi”ni doğrudan ölçer. 2024’te Türkiye’de belediyelerce toplanan atık miktarı 32,28 milyon tondur. Bu atığın %88,9’u atık işleme tesislerine gönderilmiş, %10,9’u belediye çöplüklerine yönlendirilmiş, yaklaşık %0,25’i ise diğer yöntemlerle bertaraf edilmiştir (TÜİK, 2025ü). Toplamın büyük bölümünün işleme tesislerine yönelmesi olumlu bir sinyal olmakla birlikte, il bazındaki farklar yönetimin ülke içi heterojenliğini ortaya koyar.

Kişi başına günlük belediye atığı 2024’te Muğla’da 1,87 kg/kişi-gün ile en yüksek, Gümüşhane’de 0,62 kg/kişi-gün ile en düşüktür. Turizm ve mevsimsel nüfus artışı, belirli illerde atık yönetimini “resmî nüfusa göre planlanan” kapasitenin ötesine taşır. Avrupa Çevre Ajansı, Türkiye’de depolama oranının yüksek seyrettiğini; geri dönüşüm ve biyobozunur atıkların değerlendirilmesinde ölçeklenme ihtiyacını vurgular (EEA, 2025).

Harita 18. Kişi Başı Ortalama Belediye Atık Miktarı (Kg/Kişi, 2024)

Kaynak: TÜİK, Atık İstatistikleri, 2024

Literatür, atık yönetiminin mevzuat–finansman–teknik kapasite üçlüsüyle birlikte ele alınmasının önemine işaret eder (Bayram, Argun, & Tırınk, 2019). Ayrıca atık üretiminin önümüzdeki dönemde artmayı sürdüreceğine yönelik projeksiyonlar, bugünden kapasite planlamasını zorunlu kılar (Melikoglu, 2025). Döngüsel ekonomi araçları, yalnız çevresel değil; ekonomik verimlilik, yerel istihdam ve şehirlerin hizmet maliyetleri açısından da stratejik bir yatırım alanı sunar.

Kişi başına günlük belediye atığı Muğla'da 1,87 kg ile zirvedeyken Gümüşhane'de 0,62 kg'dır.

Çevre koruma harcamaları, çevresel dönüşümün kurumsal kapasitesini yansıtan kritik bir göstergedir. 2024'te çevre koruma harcamaları 441 milyar TL'ye ulaşmış; bir önceki yıla göre %108,3 artmıştır. Harcama kompozisyonu, ağırlığın "atıktan arıtmaya" kaydığını göstermektedir: 2024'te harcamaların %58,8'i atık yönetimine, %16,5'i atıksu yönetimine yönelmiştir. Biyolojik çeşitlilik ve peyzaj (%9,4) ile toprak/yeraltı/yüzey sularının korunması (%7,4) daha sınırlı paylara sahiptir; dış ortam havası ve iklim başlığının payı ise %2'nin altındadır (TÜİK, 2025v).

Grafik 79. Konulara Göre Çevre Koruma Harcamaları Dağılımı (% 2020-2024)

Kaynak: TÜİK, Çevre Koruma Harcama İstatistikleri, 2024

Bu dağılım, çevre politikasının önemli ölçüde telafi edici maliyetlere dayandığını düşündürür. Oysa iklim uyumu ve azaltım hedefleri, önleyici politika enstrümanlarının güçlenmesini gerektirir: atık azaltımı ve tasarım standartları, su talep yönetimi, enerji verimliliği, doğa temelli çözümler ve risk azaltım yatırımları. OECD'nin değerlendirmeleri, özellikle hava emisyonları, kentsel atıksu yönetimi ve atık depolama bağımlılığı alanlarında politika setinin güçlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir (OECD, 2019).

Çevre koruma harcamalarının %58,8'i atık yönetimine giderken iklim ve hava başlığının payı %2'nin altındadır.

Sonuç

Türkiye'nin çevresel göstergeleri, demografik ve toplumsal dönüşümün çevre üzerinde oluşturduğu baskının büyüklüğünü ve dönüşüm için mevcut politika alanlarını birlikte göstermektedir. 1990-2024 döneminde sera gazı emisyonlarının 228,4 milyon tondan 584,5 milyon tona yükselmesi, enerji sektörünün belirleyici rolünü teyit ederken; üretim karmasında kömür payının yüksek seyretmesi “mutlak emisyon azaltımı” hedefini zorlaştırmaktadır. Buna karşılık yenilenebilir payındaki artış, enerji dönüşümünün hızlanabileceğine dair bir kapasite sinyali üretir. Bu kapasitenin sonuç üretmesi; şebeke yatırımları, enerji verimliliği ve karbon fiyatlandırması gibi araçların tutarlı bir paket halinde uygulanmasına bağlıdır. NDC 3.0 ve iklim mevzuatı, hedefleri tanımlayan üst çerçeveyi güçlendirmiştir; bundan sonraki kritik eşik, izleme-uygulama-geri bildirim döngüsünün kurumsallaşmasıdır (İklim Değişikliği Başkanlığı, 2025).

Su ve atıksu göstergeleri, iklim riskinin en somut arayüzünü ortaya koyar: 2024'te 20,3 milyar m³ su çekimi içinde deniz suyu payının yüksek olması, enerji-su bağına güçlendirir; kullanım amacıyla su temininde termik santrallerin ağırlığı, su yönetiminin enerji politikasıyla birlikte ele alınmasını zorunlu kılar. Altyapı hizmetlerinde erişim yüksek görünse de atıksu arıtma hizmetinde il düzeyinde büyük farklılıklar, çevresel adalet gündemini öne çıkarır. Benzer biçimde atık yönetimde, toplam atığın önemli bir kısmı işleme tesislerine gitse bile bazı illerde oran çok düşüktür; turizm ve mevsimsellik baskısı, belirli bölgelerde belediye hizmet maliyetlerini artırmaktadır. Çevre koruma harcamalarının kompozisyonu telafi edici harcamaların baskınlığını gösterirken; önleyici ve dayanıklılık odaklı yatırımların ölçeklenmesi, orta-uzun vadede hem çevresel hem mali kazanım üretebilir.

Bu bulgular ışığında çevre politikası, Türkiye'de bir “sektör politikası” değil, toplumsal refahın sürdürülebilirliğini garanti eden bir kamu yönetimi alanı olarak tasarlanmalıdır. Etkili bir yol haritası üç ekseninde birlikte gözetmelidir: (i) enerji dönüşümüyle mutlak emisyon azaltımı; (ii) su ve atıksu altyapısında iklim dayanıklılığı ve mekansal eşitsizliklerin azaltılması; (iii) atık yönetimde kaynakta ayrıştırma ve döngüsellik ölçeklenmesi. Bu eksenler, adil geçiş perspektifiyle sosyal politika araçlarıyla desteklendiğinde, çevresel kazanımlar aynı zamanda sosyal kazanıma dönüşebilir.

An aerial photograph of a busy pedestrian crossing. The crossing is marked with white stripes on a dark asphalt surface. Several people are walking across the crossing, and their long, dark shadows are cast across the pavement, indicating it is either early morning or late afternoon. The people are dressed in winter clothing, including jackets, scarves, and hats. Some are carrying bags or briefcases. The overall scene is one of a busy, everyday urban environment.

Sonuç ve Değerlendirme

Sonuç ve Değerlendirme

Prof. Dr. Mehmet Fatih Aysan

Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Nüfus ve Sosyal Politikalar Araştırma Merkezi Müdürü

TÜİK verileri ışığında ele alınan on bir farklı alana ait analizler değerlendirildiğinde, sosyolojik olarak bir geçiş döneminin tam ortasında bulunduğumuz söylenebilir. Söz konusu geçiş, salt iktisadi ya da kurumsal nitelikte olmayıp esas itibarıyla nüfusun ve onunla birlikte toplumsal yaşama biçiminin köklü bir dönüşüm geçirdiği daha kapsamlı bir süreçtir. Cumhuriyet tarihinin en düşük nüfus artış hızına ulaşılmış olması, toplam doğurganlık hızının yenilenme düzeyinin belirgin biçimde altına gerilemesi yalnızca demografik göstergelerin değil; eğitim, istihdam, refah, sağlık, çevre ve kültür gibi alanlardaki ihtiyaçların da hızla yeniden şekillendiğini ortaya koymaktadır. Türkiye, bir taraftan demografik fırsat penceresinin son evresini yaşarken diğer taraftan yaşlanan bir nüfusun ihtiyacı olan yepyeni bir politika gündemiyle yüzleşmek durumundadır.

Raporun tek tek bölümlerinde belirginleşen eğilimler, ilk bakışta birbirinden bağımsız görünseler de aslında ortak bir sonuca bağlanmaktadır. Ortalama hanehalkı büyüklüğünün 1990'da 5,0 düzeyinden 2025'te 3,1'e gerilemesi, eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile oranının 2016'dan bu yana yaklaşık altı puan azalması, tek kişilik hanelerin %20 seviyelerine yükselmesi ve evlenme hızının düşerken boşanmış nüfusun on beş yıl içinde iki katından fazla artması, hane düzeyinde yaşanan bu çözülmenin yalnızca bir aile sosyolojisi meselesi olarak okunamayacağını göstermektedir. Aksine, daha küçük ve daha kırılğan hanelerden oluşan bir toplum; bakım yükünün, konut talebinin, sosyal güvenlik ihtiyacının ve gündelik tüketim örüntüsünün de farklılaştığı bir toplumdur. Aynı ekseninde, ortalama anne yaşının yükselmesi ve yükseköğretim mezunu kadınlarda doğurganlığın 1,2 çocuk düzeyine inmesi, kadınların eğitim ve çalışma yaşamındaki güçlenen konumunun aile kurma örüntülerini de yeniden tanımladığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte kırdan ve kentte doğurganlığın hızla düşmesi bu meselenin sadece eğitimli ya da şehirli grupların sorunu olmadığını göstermektedir.

Söz konusu dönüşümün belki de en kritik boyutu, toplumun hızla yaşlandığı dönemde ihtiyaç hiyerarşisinin de değişmesidir. Doğuşta beklenen yaşam süresinin uzaması ile sağlıklı yaşam beklentisi arasındaki fark, hipertansiyon, diyabet ve diğer kronik hastalıkların görülme sıklığındaki artış sağlık sisteminin önümüzdeki dönemde yalnızca tedavi edici hizmetler değil, koruyucu ve uzun dönemli bakım hizmetleri açısından da yeniden yapılandırılması gerektiğine işaret etmektedir. Yaşlı kadınlarda dul kalma, yalnız yaşama ve yoksulluk risklerinin daha belirgin hale gelmesi, yalnız yaşayan yaşlılarda depresyon ve sosyal izolasyonun artması ile dijital okuryazarlık düzeyi düşük yaşlıların yeni bir eşitsizlik kategorisine eklenmesi, yaşlanan toplumun refahını önceliklendirmenin, yalnızca emeklilik geliri ya da hastane kapasitesi olmadığını; aynı zamanda nesillerarası ilişkilerin, dijital katılımın ve gündelik yaşamın yeniden tasarlanması olduğunu göstermektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, yaşlanma; sosyal politikanın bir alt başlığı olmaktan çıkmış, kentten kıra, bakım hizmetinden konut tasarımına, ulaşımdan kültürel katılıma uzanan bütüncül bir kamu politikası eksenine haline gelmiştir.

Doğurganlığın artırılması elbette önemli bir politika hedefi olarak kalmaya devam etmektedir; ancak Türkiye'nin mevcut koşullarında doğurganlığı belirleyen değişkenler büyük ölçüde yapısaldır. Konut maliyetlerinin yüksekliği, kira artışlarının hane bütçesi üzerindeki baskısı, kadın istihdamı ile bakım hizmetleri arasındaki uyumsuzluk, eğitim süresinin uzaması ve gençlerin işgücü piyasasına geç ve güvencesiz biçimlerde katılması ile bireyselleşme ve kültürel dönüşümler doğurganlık tercihlerini doğrudan biçimleyen ekonomik ve sosyal dinamiklerdir. Daha da önemlisi, raporun göç bölümünde ortaya konduğu üzere 20-34 yaş grubundaki nitelikli nüfusun yurt dışına yönelmesi, ülke düzeyinde net göç veren bir profile geçilmesi ve gençlerin yaşam kalitesi ve aidiyet eksenli motivasyonlarla yer değiştirmesi mevcut genç nüfusun Türkiye'ye katkı sunmasını sağlayan politikalara da öncelik verilmesi gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla nüfus politikası, doğum sonrası destekler ile sınırlı bir araç setinin ötesinde özellikle gençler için anlamlı bir gelecek perspektifi sunan ekonomik, kurumsal ve kültürel bir bütünlüğe oturtulmak zorundadır.

Toplumun değişen ihtiyaçlarını gözetilen böyle bir politika bütünlüğünün, en az nüfus dinamiği kadar belirleyici dört eksen üzerinden inşa edilmesi gerekmektedir. Bunlardan ilki, çevresel sürdürülebilirlik alanıdır. Sera gazı emisyonlarının 1990'dan 2024'e yaklaşık 2,5 katına çıkması, gelir başına karbon yoğunluğunun AB ortalamasının iki katı seviyesinde seyretmesi ve temin edilen suyun büyük bölümünün termik santrallerde kullanılması, çevre meselesinin yalnızca ekolojik bir gündem değil; doğrudan kamu sağlığını, gıda güvenliğini ve mekansal eşitsizlikleri ilgilendiren bir refah meselesi olduğunu kanıtlamaktadır. Yaşlanan bir toplumda iklim risklerinin getirdiği sağlık baskısı orantısız biçimde artmakta; sıcak hava dalgaları, hava kirliliği ve içme suyu güvenliği gibi konular özellikle yaşlı bireyler için belirleyici hale gelmektedir. Bu nedenle çevre politikaları, demografik dönüşümün getirdiği kırılganlıkları telafi edici ve gelecek neslin ihtiyaçlarını dikkate alan bir refah politikası olarak yeniden kurgulanmalıdır.

İkinci eksen, teknolojik gelişimdir. Yapay zeka teknolojilerini kullanan girişimlerin oranının 2021'deki %2,7'den 2025'te %7,5'e yükselmesi olumlu bir başlangıçtır; ancak imalat sanayi ihracatında yüksek teknoloji ürünlerinin payının OECD'de ortalama %20 iken ülkemizde %3,8 düzeyinde kalması, teknolojik gelişmelerde Türkiye'nin yapacak daha çok işi olduğunu göstermektedir. Yaşlanan bir toplumda büyümenin sürdürülebilirliği, giderek daralan üretken yaş grubunun verimliliğine bağlı olacaktır; bu da otomasyon, dijitalleşme ve yapay zeka uygulamalarının üretim süreçlerine entegrasyonunu zorunlu kılmaktadır. Aynı şekilde, sağlık ve bakım hizmetlerinde dijital izlem teknolojileri, uzaktan tıp uygulamaları ve veri tabanlı hizmet sunumu, kapsama alanını daraltmadan maliyetleri kontrol altında tutabilmenin temel araçlarına dönüşmektedir.

Üçüncü eksen, ekonomik yapının kendisidir. Türkiye'nin 2025 itibarıyla 22 çeyreklik kesintisiz büyüme süreci ve kişi başına düşen gelirin 18.000 dolar seviyesine yükselmesi olumlu bir tablo sunmaktadır; ancak enflasyonun konut kalemindeki %49,5 gibi yüksek seyri, dış ticaret açığının 92 milyar dolara çıkması, sanayi büyümesinin %2,9 ile sınırlı kalması ve gelir dağılımı paylarının yapısal olarak korunması, büyümenin demografik dönüşüme eşlik edecek bir refah üretmediğini göstermektedir. Refah göstergeleri açısından bakıldığında, 2025 yılında nominal olarak güçlü bir gelir artışı yaşanmasına karşın en alt %20'nin gelir payının %6,4, en üst %20'nin payının ise %48 düzeyinde kalması büyümenin dağılım kanallarının daraldığına işaret etmektedir. Bölgeler arasında en üst %20 ile en alt %20 arasındaki gelir oranının yaklaşık 5 ila 8,5 kat aralığında değişiyor olması, eşitsizliğin yalnızca oran üzerinden değil aynı zamanda mutlak gelir farkları üzerinden de değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Yaşlanan bir toplumda devletin sosyal harcama yükü mütemadiyen artarken üretken nüfusun görece olarak azalması, mali sürdürülebilirliği büyük bir sınamayla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu nedenle ekonomik politika tasarımı, yalnızca konjonktürel istikrarı değil; aynı zamanda katma değerli üretime geçişi, bölgesel kalkınma asimetrilerini ve istihdamın kalite-

sini önelemek zorundadır. Çalışma hayatı verilerinin ortaya koyduğu üzere kayıt dışı istihdamın yaklaşık %25 düzeyinde seyretmesi ve cinsiyetler arasındaki istihdam farkının yaklaşık 34 puana ulaşması, üretken nüfusun büyük bir bölümünün halen güvencesiz biçimlerde ya da işgücü piyasasının dışında kaldığını göstermektedir. Demografik fırsat penceresi kapanmadan önce kişi başına gelirin yüksek gelirli ülkeler kategorisine taşınamaması, toplumun zenginleşmeden yaşlanma riskiyle yüzleşmesi sonucunu doğuracak; sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliği üretken kuşağın hem sayısal hem niteliksel olarak güçlendirilmesine bağlı olacaktır.

Dördüncü eksen ise kurumsal reformlardır. Hukuk bölümünde belgelenen ceza yargılamasındaki dosya sayısının on yılda yaklaşık %50 artması, kira uyuşmazlıklarındaki patlama, makul sürede yargılanma ihlalleri ve yargı kapasitesinin sürdürülebilirliğine ilişkin kaygılar; eğitim bölümünde gözlenen iller arası kutuplaşma ve nicelikten niteliğe geçiş zorunluluğu; çalışma hayatında %25 düzeyinde seyreden kayıt dışı istihdam ile cinsiyetler arasındaki yaklaşık 34 puanlık istihdam farkı; kültür alanındaki yönetim eksikliği bir arada düşünüldüğünde, kurumsal reformun teknik bir iyileştirme meselesi olmadığı, doğrudan toplumun değişen ihtiyaçlarına yanıt verebilme kapasitesinin omurgasını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Eğitimde 25-29 yaş grubunda yükseköğretim mezunu oranının %45,9'a yükselmiş olması güçlü bir beşerî sermaye birikimine işaret etse de eğitim sistemi özel okullara olan yönelimin getirdiği eşitsizlik tartışmalarıyla birlikte değerlendirilmelidir. Kentleşme oranının %93'ü aşmasıyla Türkiye'nin bütünüyle kentsel bir topluma dönüşmesi, barınma ve altyapı meselelerini kamu politikasının merkezine yerleştirmiş; iç göçün metropoller arası hareketliliğe ve afet kaynaklı zorunlu yer değiştirmelere evrilmesi, kentsel hizmet planlamasını yaş gruplarının özgün ihtiyaçlarına duyarlı bir esnekliğe taşımayı zorunlu kılmıştır.

Bu dört eksen nüfus dinamikleriyle birlikte ele aldığımızda, Türkiye'nin önümüzdeki on-on beş yılda karşı karşıya kalacağı meydan okumalar daha açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Söz konusu sınav, demografik fırsat penceresinin kapanmasından önce ekonomik ve kurumsal dönüşümü tamamlayabilmek; yaşlanan nüfusun refahını koruyacak bakım, sağlık ve sosyal güvenlik altyapısını kurabilmek; çevresel kırılganlıkları sosyal politikayla bütünleşik biçimde yönetebilmek; ve teknolojik dönüşümü kapsayıcı bir refah aracı olarak konumlandırabilmektir. Tüm bu süreçler birbirinden ayrı ele alınamayacak kadar iç içe geçmiş; bir alandaki gecikme diğerlerinde maliyetleri büyüten bir bileşik etki üretmektedir. Örneğin yetersiz konut politikası yalnızca barınma sorununu artırmamakta, gençlerin evlilik ve çocuk sahibi olma kararlarını ertelemekte, dolayısıyla doğurganlığı düşürmektedir; aynı zamanda kira yükü dolayısıyla yaşlıların gelir kırılganlığını derinleştirmekte ve bölgeler arası göçü besleyerek kentsel altyapı baskısını artırmaktadır.

Sonuç itibarıyla, raporun bütününden çıkan en kritik mesaj, Türkiye'nin nüfus yapısı ile birlikte toplumsal yaşamın hızla değişmekte olduğu ve bu değişimin yalnızca tek bir politika alanında değil, kamu politikasının tamamında yeni bir kavramsal çerçeveyi gerektirdiğidir. Doğurganlığı artırmaya yönelik teşvikler bu çerçevenin önemli bir bileşeni olarak kalmaya devam edecektir; ancak demografik dönüşümün ulaştığı evrede asıl mesele, yalnızca yeni doğumlar değil, halihazırda yaşamakta olan toplumun değişen ihtiyaçlarına ne ölçüde yanıt verilebildiğidir. Yaşlanan bir toplumun refahını önceliklendiren; çevresel kırılganlıkları sosyal kazanıma çeviren; teknolojik dönüşümü erişim eşitsizliğini büyütmeden hayata geçiren; ekonomik büyümeyi katma değer ve istihdam kalitesi üzerinden dönüştüren ve tüm bunları kanıta dayalı, koordineli bir kurumsal mimaride birleştiren bir politika bütünü, önümüzdeki dönemin temel zorunluluğudur. Türkiye'nin demografik fırsat penceresinden çıkıp yaşlanan toplum dönemine geçişi, eğer doğru politika tercihleri bu çerçevede oluşturulabilirse, bir risk olduğu kadar refah üretiminin yeniden tanımlanacağı bir fırsat olarak da değerlendirilebilir.

Politika Önerileri

Nüfus

- Demografik fırsat penceresinin kapanmadan değerlendirilebilmesi için eğitim niteliğinin artırılması ve genç nüfusun üretken istihdama erişimi güçlendirilmelidir.
- Hızla yaşlanan nüfus yapısına karşılık uzun dönemli kurumsal bakım sistemleri, aktif yaşlanma politikaları ve sosyal güvenlik sistemi yapısal olarak güçlendirilmelidir.
- Nüfusun belirli metropollerde yoğunlaşmasının getirdiği baskıyı azaltmak amacıyla bölgesel kalkınma ve dengeli kentleşme politikaları desteklenmelidir.

Hanehalkı ve Aile

- Doğurganlığın düşüşüne çözüm olarak ailelere yönelik konut, gelir ve güvence odaklı yapısal destekler genişletilmeli; tek seferlik teşvikler yerine yaşam döngüsü temelli destek mekanizmaları geliştirilmelidir.
- Annelik ve ev içi emeğin toplumsal değeri artırılarak bu rollere yönelik sosyal güvence ve ekonomik destekler sağlanmalıdır. Özellikle kadınların ve gençlerin farklılaşan ihtiyaçları dikkate alınarak aileyi güçlendiren kapsayıcı politikalar benimsenmelidir.
- Güçlü ve mutlu aileleri teşvik eden konut ve şehirleşme politikalarına öncelik verilmelidir.

Sağlık ve Yaşlanma

- Yaşlanan nüfusun ihtiyaçlarına yanıt verecek biçimde sağlık, bakım ve sosyal hizmet alanlarında yeni nesil uygulamalar geliştirilmeli; merkezi yönetim, yerel yönetimler, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirlikleri güçlendirilmelidir.
- Aile içi bakım, kısa ve uzun süreli kurumsal bakım gibi farklı bakım hizmetlerinin kapasitesinin geliştirilmesi gerekir. Bakım sigortası bu noktada hızla hayata geçirilmelidir.
- Yalnız yaşayan yaşlılarda artan depresyon, bilişsel gerileme ve sosyal izolasyon risklerine karşı dijital okuryazarlık programları ve topluluk temelli sosyal destek mekanizmaları kurumsallaştırılmalıdır.

Eğitim

- Okul öncesi eğitimin evrensel hale getirilmesi yönündeki çabalar hızlandırılmalı, erişilebilir okullar çalışan ebeveynlerin çalışma saatleri dikkate alınarak yeniden kurgulanmalıdır.
- İller arası mezuniyet oranlarındaki farkı azaltmak için bölge odaklı telafi politikaları geliştirilmeli, özellikle mesleki eğitime ağırlık verilmelidir.
- Eğitimde nicelikten niteliğe geçişi sağlayacak biçimde öğrenme çıktılarının ölçülmesi, açık öğretimin sistemdeki ağırlığının nitelik boyutunun araştırılması ve özel okullara yönelimin fırsat eşitliği üzerindeki etkileri değerlendirilmelidir.

Ekonomi

- Konut fiyat ve kira baskısının hafifletilmesi için uygun fiyatlı arazilerin imara açılması, boş olan evlerin kullanımı teşvik edilmeli ve ilk kez konut sahibi olacılara yönelik finansman modelleri devreye alınmalıdır.
- Yüksek teknoloji ürünlerin imalat sanayi ihracatı içindeki payını artırabilmek için Ar-Ge ve nitelikli işgücü yatırımları önceliklendirilmelidir.
- Ekonomik faaliyetin İstanbul merkezli yapıdan çıkarılarak çok merkezli bir yapıya kavuşturulması amacıyla sanayi yatırımları, vergi muafiyetleri ve teşviklerle diğer bölgelere yönlendirilmelidir.

Çalışma Hayatı ve İstihdam

- Özellikle kadınların ve gençlerin işgücüne katılımını artıracak kurumsal tedbirler hayata geçirilmelidir.
- Yüksek seyreden kayıt dışı istihdamla mücadele kapsamında planlı politikalar uygulanmalıdır.
- Kadınların kariyer ve aile yaşamını birlikte sürdürebilmelerini olanaklı kılacak esnek çalışma modelleri ile bakım hizmetleri arasında kurumsal bir eşgüdüm sağlanmalıdır.

Refah ve Gelir Dağılımı

- Bölgesel gelir farklılıklarının azaltılması amacıyla mutlak gelir seviyelerinin görece düşük olduğu bölgelerde sanayi yatırımları, altyapı ve istihdam destekleri eş zamanlı biçimde tasarlanmalıdır.
- Gelir eşitsizliğinin özellikle yüksek olduğu bölgelerde vergi ve sosyal transfer politikaları yeniden değerlendirilerek yoğunlaşmanın getirdiği eşitsizlik azaltılmalıdır.
- Sosyal transferlerin yapısı, demografik nedenlerle değişen hane kompozisyonuna (özellikle tek kişilik haneler ve yaşlı haneler) duyarlı olacak biçimde yeniden tasarlanmalıdır.

Göç

- Özellikle genç yaş grubundaki nitelikli nüfusun yurt dışına yönelimini yavaşlatacak biçimde gençlerin yaşam kalitesini ve aidiyet duygusunu güçlendirecek ekonomik ve sosyal politikalar ivedilikle hayata geçirilmelidir.
- 2023 depremlerinin gösterdiği üzere afet kaynaklı zorunlu yer değiştirmelere karşı mülkiyet odaklı hukuki düzenlemeler güçlendirilmeli ve yerel kalkınma projeleri devreye alınmalıdır.
- İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlerdeki yüksek yaşam maliyetlerinin tetiklediği baskıyı dengelemek üzere kentsel dönüşüm, kira düzenlemesi ve bölgesel sanayi yatırımlarıyla mekansal adalet hedeflenmelidir.

Hukuk

- Son yıllarda hızla artan ceza yargılaması iş yükünü azaltmak için koruyucu ve önleyici hukuk mekanizmaları geliştirilmeli; suçla mücadele yalnızca cezai yaptırımlara değil, yoksullukla mücadele ve genç istihdamı gibi sosyal politikalara da bağlanmalıdır.
- Yargıtay Ceza Daireleri ve İş Mahkemeleri başta olmak üzere uzun yargılama sürelerinin yaşandığı alanlarda uzmanlaşmış mahkemeler kurulmalı, hâkim-savcı sayısı Avrupa ortalamasına yaklaştırılmalıdır.
- Makul sürede yargılanmayı sağlamak ve ifade özgürlüğü ihlallerini en aza indirmek için dijital yargılama süreçleri (e-duruşma, yapay zeka destekli dosya tasnifi) hızlandırılmalı, yargı bağımsızlığına ilişkin yapısal güvenceler tahkim edilmelidir.

Kültür

- GSYH'den kültüre ayrılan payın artırılması ve sektörün kamu finansmanına bağımlılığını azaltmak için sponsorluk kanunu ile özel sektör ve sivil toplum finansmanını destekleyen vergi teşvikleri devreye alınmalıdır.
- Yönetişim sorununu aşmak üzere uzun vadeli kültür ve sanat planı hazırlanmalı, izleme-değerlendirme mekanizmaları kurumsallaştırılmalıdır.
- Kültür endüstrilerinin Türkiye toplumunun kültürel dinamikleri dikkate alınarak toplumsal değerler ile çatışmayacak şekilde gözden geçirilmesi gerekir.

Çevre ve Enerji

- Sera gazı emisyonlarında mutlak azaltımı sağlamak için yenilenebilir enerji yatırımları hızlandırılmalıdır.
- Çevre koruma harcamalarının odağı kriz sonrası telafi edici nitelikten önleyici ve iklim uyumuna yönelik (su verimliliği, doğa temelli çözümler) yatırımlara kaydırılmalı; belediyelerde standart raporlama (MRV) altyapısı kurularak göstergeler yıllık performans değerlendirmelerine bağlanmalıdır.
- Çevreye uyumlu politikaların başta yöneticiler olmak üzere toplumun tüm kesimleri tarafından benimsenmesi sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM). (2024). *İstatistiksel raporlar*. Avrupa Konseyi. <https://www.echr.coe.int/statistical-report> adresinden erişildi.
- Ayyıldız, Ş. (2023). Zorunlu göçü anlamak: Teorik bir sentez geliştirmenin önemi. *Göç Dergisi*, 10(2), 157-172.
- Bayram, T., Argun, Y. A., & Tırınk, S. (2019). An evaluation of solid waste management in Turkey. *Black Sea Journal of Engineering and Science*, 2(3), 88-91. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/743855>
- Castles, S. & Miller, M.J. (2008). *The age of migration*. New York: Palgrave Macmillan.
- Council of Europe, European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). (2024). *European judicial systems: CEPEJ evaluation report 2022-2024*. Council of Europe Publishing. <https://www.coe.int/en/web/cepej/special-file> adresinden erişildi.
- De Haas, H., Castles, S., & Miller, M. J. (2019). *The age of migration: International population movements in the modern world*. Bloomsbury Publishing.
- Dünya Gazetesi (2026). Türkiye ekonomisi 2025'te yüzde 3,6 büyüdü. <https://www.dunya.com/kose-yazisi/turkiye-ekonomisi-2025te-yuzde-36-buyudu/816875>
- EEA. (2025). *Waste management country profile with a focus on municipal and packaging waste*. <https://www.eea.europa.eu/en/topics/in-depth/waste-and-recycling/municipal-and-packaging-waste-management-country-profiles-2025/tr-municipal-waste-factsheet.pdf> adresinden erişildi.
- Eurostat. (2026). Actual and usual hours of work https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Actual_and_usual_hours_of_work
- Filiz, A. (2024). Ambivalent presents, open futures: Affective constructions of the future among highly qualified Turkish migrants in Germany. *Journal of Sociology*, 14407833241253293.
- Göç Araştırmaları Vakfı. (2025, Haziran). En çok göç alan ve en çok göç veren iller hangileri oldu? <https://gocvakfi.org/en-cok-goc-alan-ve-en-cok-goc-veren-iller-hangileri-oldu/>
- IEA. (2026). *Türkiye country profile*. <https://www.iea.org/countries/turkiye> adresinden erişildi.
- International Labour Organization (ILO). (2026). Unemployment rate <https://ilostat.ilo.org/data/snapshots/unemployment-rate/>
- International Labour Organization (ILO). (2026a). *Occupational Safety and Health Statistics (OSH) database* ILOSTAT. <https://ilostat.ilo.org/topics/safety-and-health-at-work/> adresinden erişildi.
- IPCC. (2023). *Climate Change 2023: Synthesis Report*. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, H. Lee and J. Romero (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland, 184 pp. https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_FullVolume.pdf adresinden erişildi.
- İçduygu, A. & Ünalın, T. (1998). *Türkiye'de iç göç*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.
- İklim Değişikliği Başkanlığı. (2025). *Türkiye Cumhuriyeti İkinci Ulusal Katkı Beyanı (NDC 3.0)*. https://iklim.gov.tr/db/turke/icerikler/files/ikinci%20Ulusal%20Katku%20Beyanı%20%28NDC%203.0%29_TR.pdf adresinden erişildi.
- İLKE Vakfı. (2025). *Hukuk izleme raporu 2024* (Alan İzleme Raporları: 26, İLKE Yayınları: 271). <http://dx.doi.org/110.71174/air26>
- Karameşe, Ş. (2023). Rethinking place-based gender relations in the new country: The case of tertiary level Syrian students in Istanbul. *Comparative Migration Studies*, 11(1), 3.
- Kul Parlak, N. (2025). *İş-yaşam dengesi bağlamında ebeveyn izni ve çocuk bakım hizmetleri* (Analiz Raporu No. 17). İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı / Toplumsal Düşünce ve Araştırmalar Merkezi (TODAM).
- Lohrmann, A., Farfan, J., Lohrmann, C., Kölbl, J. F., & Pettersson, F. (2023). Troubled waters: Estimating the role of the power sector in future water scarcity crises. *Energy*, 282, Article 128820. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2023.128820>
- Melikoglu, M. (2025). Forecasting of municipal solid waste generation in Türkiye and techno-economic-environmental assessment of electricity generation via incineration till 2032. *Next Sustainability*, 5, 100092. ISSN 2949-8236, <https://doi.org/10.1016/j.nxsust.2024.100092>. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2949823624000692> adresinden erişildi.

- OECD. (2019). *OECD Environmental Performance Reviews: Turkey 2019*. OECD Environmental Performance Reviews, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264309753-en> https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2019/02/oecd-environmental-performance-reviews-turkey-2019_g1g9a7e-e/9789264309753-en.pdf adresinden erişildi.
- OECD. (2024). *Education at a glance 2024*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/c00cad36-en>.
- OECD. (2025). *Health at a Glance 2025: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/8f9e3f98-en>
- OECD. (2025a). *OECD Health Statistics 2025*. <https://www.oecd.org/en/data/datasets/oecd-health-statistics.html>
- OECD.(2025b). *Education at a Glance 2025: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/1c0d9c79-en>.
- OECD. (2026). *OECD Family Database* <https://www.oecd.org/en/data/datasets/oecd-family-database.html> adresinden erişildi.
- onsaltinfiyati.com (2026). 2025 Yılı ONS Altın Fiyatları. <https://www.onsaltinfiyati.com/2025-yili-ons-fiyatlari-grafigi.html>
- Ozcurumez, S., & Yetkin Aker, D. (2016). What moves the highly skilled and why? Comparing Turkish nationals in Canada and Germany. *International migration*, 54(3), 61-72.
- Ozdemir, A. C. (2023). Decomposition and decoupling analysis of carbon dioxide emissions in electricity generation by primary fossil fuels in Turkey. *Energy*, 273, 127264. ISSN 0360-5442. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0360544223006588> adresinden erişildi.
- QNB Makroekonomik Görünüm, Ocak 2026, <https://www.qnb.com.tr/medium/document-file-4471.vsf>
- Sirkeci, İ. (2012). Transnasyonal mobilite ve çatışma. *Migration Letters*, 9(4), 353-363.
- T.C. Adalet Bakanlığı. (2025). *Adalet istatistikleri 2024*. <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/adalet-istatistikleri-yayin-arsivi> adresinden erişildi.
- T.C. Adalet Bakanlığı. (2025a). *Ceza infaz kurumu istatistikleri 2024, Haber bülteni (Sayı 4)*. <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/ceza-infaz-kurumu-istatistikleri-2024-haber-bulteni-yayimlandi05052025091520> adresinden erişildi
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2025). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2024*
- T.C. Anayasa Mahkemesi Başkanlığı (AYM). (2025). *Bireysel başvuru istatistikleri*. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/istatistikler/bireysel-basvuru-istatistikleri/> adresinden erişildi. T.C. Anayasa Mahkemesi Başkanlığı (AYM). (2025a). *Norm denetimi istatistikleri*. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/istatistikler/norm-denetimi-istatistikleri/> adresinden erişildi.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2018). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. Resmî Gazete (Karar: 1225). <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> adresinden erişildi.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). *On ikinci kalkınma planı (2024-2028) kültür ve sanat özel ihtisas komisyonu raporu*. <https://www.sbb.gov.tr/ozel-ih-tisas-komisyonu-raporlari/> adresinden erişildi.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *On ikinci kalkınma planı (2024-2028), Tarımda toprak ve su kaynaklarının yönetimi özel ihtisas komisyonu raporu*, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2025/08/Tarimda-Toprak-ve-Su-Kaynaklarinin-Yonetimi-Ozel-Ihtisas-Komisyonu-Raporu_01082025.pdf adresinden erişildi.
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2026, 18 Mart). *Elektrik* (Bilgi Merkezi). <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-elektrik> adresinden erişildi.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (2026). *İstatistikler*. <https://www.goc.gov.tr/istatistikler> adresinden erişildi.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2025). *Millî eğitim istatistikleri örgün eğitim, 2024-2025*. <https://sgb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-istatistikleri-orgun-egitim-2024-2025/icerik/768> adresinden erişildi.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2025). *Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2024*. Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2025a). *Türkiye Hanehalkı Sağlık Araştırması "Bulaşıcı Olmayan Hastalıkların Risk Faktörleri Prevalansı" 2023: 2017-2023 Çalışmalarının Karşılaştırılması*. Ankara.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2025). *Zirai don destek ödemeleri açıklaması*.
- Tapio, P. (2005). Towards a theory of decoupling: Degrees of decoupling in the EU and the case of road traffic in Finland between 1970 and 2001. *Transport Policy*, 12(2), 137-151. ISSN 0967-070X. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0967070X05000028> adresinden erişildi.
- TCMB. (2025). *Enflasyon Raporu, 22 Mayıs 2025*, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/2248323f-2e64-4850-9432-548087484aca/enf25_ii_tam.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-2248323f-2e64-4850-9432-548087484aca-pxl11cV
- TCMB. (2026, Nisan). *Konut fiyat endeksi ve yeni kiracı kira endeksi (Veri Yönetişimi ve İstatistik Genel Müdürlüğü Anketler ve Endeksler Müdürlüğü Raporu)*.

- TCMB. (2026). Konut Fiyat Endeksi ve Yeni Kiracı Kira Endeksi, Mart 2026
- TRT Haber. (2025, 1 Kasım). Bakan Yerlikaya: Ülkesine dönen Suriyelilerin sayısı 550 bini buldu. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/bakan-yerlikaya-ulkesine-donen-suriyelilerin-sayisi-550-bini-buldu-924588.html>.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2017). *Türkiye sağlık araştırması, 2016* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/24573> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2019). *Hayat tabloları, 2016-2018* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/30712> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2020). *Türkiye sağlık araştırması, 2019* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/33661> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *Türkiye sağlık araştırması, 2022* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/49747> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023a). *Hayat tabloları, 2018-2020* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/37226> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2024). *Dezavantajların kuşaklararası aktarımı, 2023* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/53842>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2024a) *Kazanç yapısı istatistikleri, 2023* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/53700> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025a). *Doğum istatistikleri, 2024* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/54196> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025b). *Hayat tabloları, 2022-2024* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/54081> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025c). *Hanehalkı tüketim harcaması, 2024* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/53957> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025d). *Yoksulluk ve yaşam koşulları istatistikleri, 2025* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/53994> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025e) *Hayat Tabloları* (MEDAS Veri Tabanı). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?k-n=154&locale=tr> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025f). *Ölüm ve ölüm nedeni istatistikleri, 2024* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/54195> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025g). *Sağlık harcamaları istatistikleri, 2024* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/54188> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025h). *Aktif yaşlanma endeksi, 2024* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/57937> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025i) *Ulusal Eğitim İstatistikleri* (MEDAS Veri Tabanı). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025i). *Ulusal eğitim istatistikleri, 2024* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/53899> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025j). *İl bazında gayrisafi yurt içi hasıla, 2024* (Haber Bülteni). <https://data.tuik.gov.tr> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025k). *Yapay zeka istatistikleri, 2025* (Haber Bülteni). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yapay-Zeka-Istatistikleri-2025-57945> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025l). *Yıllık Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, 2024* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/54187> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025m). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Mikro Veri Seti, 2025*.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025n). *Gelir dağılımı istatistikleri, 2025* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/53993> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025o). *Sosyoekonomik seviye, 2023* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/57942>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025ö). *İç göç istatistikleri, 2024* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/54082> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025p). *Uluslararası göç istatistikleri, 2024* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/54083> adresinden erişildi.

- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025s). *Kültür ekonomisi, 2024* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/54154> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025ş). *Kültürel Miras İstatistikleri, 2024* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53972> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025t). *Sinema ve gösteri sanatları istatistikleri, 2024* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53955> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025u). *Su ve Atıksu İstatistikleri, 2024* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/54109> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025ü). *Atık İstatistikleri, 2024* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/54134/metadata> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025v). *Çevre Koruma Harcamaları İstatistikleri, 2024* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/57930/metadata> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2026a). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, 2025* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53899> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2026b). *Evlenme ve boşanma istatistikleri, 2025* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/58165/metadata> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2026c). *İstatistiklerle Aile, 2025* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/58137> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2026d). *İstatistiklerle yaşlılar, 2025* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/54079> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2026e). *Tüketici fiyat endeksi, Aralık 2025* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/58294> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2026f). *Dönemsel gayrisafi yurt içi hasıla, 2025* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/54162> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2026g). *Dış ticaret istatistikleri, Aralık 2025* (Haber Bülteni). <https://data.tuik.gov.tr> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2026h). *İşgücü istatistikleri, 2025* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/57996> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2026ı). *İstatistiklerle Kadın, 2025* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/558272> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2026i). *Yaşam memnuniyeti araştırması, 2025* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/54199>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2026j). *Sera Gazı Emisyon İstatistikleri, 1990-2024, 2026* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/58000> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2026k). *Enerji İstatistikleri* (MEDAS Veri Tabanı). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025r). *Güvenlik birimine gelen veya getirilen çocuk istatistikleri, 2024* (Haber Bülteni). <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53989> adresinden erişildi.
- TZOB (2025). Don afeti 65 ilimizde zirai üretimi olumsuz etkiledi. <https://www.tzob.org.tr/don-afeti-65-ilimizde-zirai-uretimi-olumsuz-etkiledi/>
- UNEP. (2025). *Emissions Gap Report 2025: Off target - Continued collective inaction puts global temperature goal at risk* [Olhoff, A., chief editor; Lamb, W.; Kuramochi, T.; Rogelj, J.; den Elzen, M.; Christensen, J.; Fransen, T.; Pathak, M.; Tong, D. (eds)]. Nairobi. <https://doi.org/10.59117/20.500.11822/48854>. <https://wedocs.unep.org/rest/api/core/bitstreams/4830e1a8-14c0-44a5-a066-cdd2ba5b3e10/content> adresinden erişildi.
- UNFCCC. (2025). *Greenhouse Gas Inventory of Türkiye 1990-2023: National Inventory Document for submission under the United Nations Framework Convention on Climate Change (April 2025)*. https://unfccc.int/sites/default/files/resource/TUR_NID_2025_Rev.pdf adresinden erişildi.
- Unruh, G. C. (2000). Understanding carbon lock-in. *Energy Policy*, 28(12), 817-830. ISSN 0301-4215.
- World Bank. (2016). *Valuing Water Resources in Turkey: A methodological overview and case study*. Report No: AUS10650. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/600681476343083047/pdf/AUS10650-REVISED-PUBLIC-Turkey-NCA-Water-Valuation-Report-FINAL-CLEAN.pdf> adresinden erişildi.

- World Bank. (2024). *Life Expectancy At Birth, Total (Years)* [WDI]. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN> adresinden erişildi.
- World Bank. (2025). *Renewable energy consumption (% of total final energy consumption)* [WDI]. <https://data.worldbank.org/indicator/EG.FEC.RNEW.ZS> adresinden erişildi.
- World Bank. (2025b). *Towards a greener and more resilient Türkiye*. Brief. <https://www.worldbank.org/en/country/turkey/brief/towards-a-greener-and-more-resilient-turkiye> adresinden erişildi.
- World Bank. (2026). *Fertility rate, total (births per woman)* [WDI]. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN>
- World Bank. (2026a). *School Enrollment Tertiary (% gross)* [WDI]. <https://data.worldbank.org/indicator/SE.TER.ENRR> adresinden erişildi.
- World Bank. (2026b). *Exports of goods and services (% of GDP)* [WDI]. <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS> adresinden erişildi.
- World Bank. (2026c). *High-technology exports (% of manufactured exports)* [WDI]. <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS> adresinden erişildi.
- World Bank. (2026d). *Labor force participation rate, total (% of total population ages 15+)* [WDI]. <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.CACT.ZS> adresinden erişildi.
- World Bank. (2026e). *Unemployment, total (% of total labor force)* [WDI]. <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS> adresinden erişildi.
- World Bank. (2026f). *Carbon intensity of GDP (kg CO₂e per constant 2015 US\$ of GDP) - Türkiye* [WDI]. <https://data.worldbank.org/indicator/EN.GHG.CO2.RT.GDP.KD> adresinden erişildi.
- World Health Organization (WHO). (2024). *WHO Ambient Air Quality Database (Update Jan 2024)*. Version 6.1. Geneva. <https://www.who.int/data/gho/data/themes/air-pollution/who-air-quality-database> adresinden erişildi.
- World Inequality Database (WID). (2024). *World Inequality Database - Türkiye*. <https://wid.world/country/turkey/> adresinden erişildi.
- Yanaşmayan, Z. (2014). *Further Stay or Return?: Insights from the Highly Educated Turkish Migrants in Amsterdam, Barcelona and London*. İçinde, *Migrant professionals in the city* (ss. 21-39). Routledge.
- Yanaşmayan, Z. (2018). *The migration of highly educated Turkish citizens to Europe: From guestworkers to global talent*. Routledge.

Yazarlar Hakkında

Editör

Mehmet Fatih Aysan

Marmara Üniversitesi Nüfus ve Sosyal Politikalar Araştırma Merkezi Müdürü ve Sosyoloji Bölümü öğretim üyesidir. 2011 yılında University of Western Ontario'da Sosyoloji doktorasını tamamlamış, yine aynı üniversitede 2010-2012 yılları arasında öğretim görevlisi olarak dersler vermiştir. Temel ilgi alanları demografi, aile, iktisadi sosyoloji ve sosyal politikalar olan Aysan'ın çalışmalarının merkezini emek piyasası, nüfus yapısı ve sosyal politikaların toplum refahı üzerindeki etkileri oluşturmaktadır. Aysan'ın araştırmaları TÜBA, Avrupa Birliği, Avrupa Araştırma Konseyi, IDRC, British Council ve TÜBİTAK tarafından desteklenmiş olup çalışmalarından bazıları Routledge, Palgrave, Springer, Population & Development Review, Canadian Journal of Sociology ve Emerging Markets & Finance gibi dergi ve yayınevlerinde yayımlanmıştır.

Yazarlar

Alim Arlı

Lisans ve yüksek lisans öğrenimini Ankara Üniversitesinde tamamladı. Doktora derecesini İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden aldı. Mart 2011-Şubat 2012 arasında Wisconsin Üniversitesi-Madison'da Prof. Kemal Karpat danışmanlığında Türk Araştırmaları Merkezi bünyesinde araştırmacı olarak doktora sonrası çalışmalar yaptı. Halen Marmara Üniversitesi Orta-doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Ana Bilim Dalında profesör doktor olarak çalışmaktadır. Sosyal ve beşeri bilimler, kurumlar sosyolojisi, uygulamalı sosyoloji ve toplumsal yapı ve değişme konularında akademik çalışmalar yapmakta ve eserler vermektedir.

Emine Özmete

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanı, Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesidir. Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi kurucusu ve müdürüdür. Iowa State Üniversitesi, Michigan State Üniversitesi ve Southampton Üniversitesinde misafir öğretim üyesi olarak çalışmıştır. 2018-2022 yılları arasında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanı Danışmanı olarak görev yapmıştır. Halihazırda Cumhurbaşkanlığı Sosyal ve Gençlik Politikaları Kurulu Üyesidir. Aynı zamanda BM, OECD ve Avrupa Ekonomik Komisyonu'nun çeşitli toplantılarına ülke delegesi olarak katılmıştır. Çalışmalarında aile yaşam kalitesi, gençlik refahı, yaşlı refahı, yaşlı bakımı, aktif ve sağlıklı yaşlanma, yaşlı istismarı, yaşlıda kendini ihmal, yaşlanma, göç ve kuşaklararası dayanışma gibi konulara odaklanmaktadır.

Halim Baş

Lisans eğitimini ise Kocaeli Üniversitesi İşletme bölümünde 2012 yılında bitirdi. Ardından İstanbul Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümünde yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2016 yılında aynı bölümde doktora eğitimine başladı ve 2020 yılında Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Örneği başlıklı tezi ile nihayete erdirdi ve 2023 yılında doçent oldu. 2015-2022 yılları arasında İstanbul Medipol Üniversitesinde öğretim görevlisi ve doktor öğretim üyesi olarak görev yaptı. 2022 yılından bu yana Marmara Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Akademik ilgi alanları olan, gençlik, aile, uluslararası öğrenciler, istihdam gibi farklı alanlarda çok sayıda uluslararası ve ulusal çalışmaları bulunmaktadır.

Hediyeullah Aydeniz

İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümünden 2001 yılında mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalında yılında yüksek lisansını tamamladı. "Kamusal Entelektüel ve Medya" başlıklı teziyle aynı anabilim dalında doktorasını tamamladı. 2014-2015 yıllarında doktora sonrası araştırma sürecinde Cambridge Üniversitesinde çalışmalarda bulundu. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümünde profesör olarak akademik çalışmalarına devam etmektedir. Türkiye'de medya ve iletişim çalışmaları, bilgi ve enformasyon üretimi, entelektüeller, bilginin toplumsallaşması, medya sosyolojisi, medya okuryazarlığı konuları akademik ilgileri arasındadır.

Mehmet Ali Eryurt

Lisans eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde tamamlamıştır. Doktora eğitimini ise 2009 yılında Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü programında tamamlamıştır. Akademik çalışmalarını nüfus bilimi, iç göç, doğurganlık ve çocuk sağlığı alanlarında yoğunlaştıran Eryurt'un ulusal ve uluslararası düzeyde çok sayıda projesi, kitap çalışması ve hakemli dergilerde yayımlanmış makalesi bulunmaktadır. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Nüfus Bilimi Ana Bilim Dalında profesör olarak akademik çalışmalarını sürdürmektedir. Aynı zamanda enstitü bünyesinde Ana Bilim Dalı Başkanlığı görevini yürütmektedir.

Murat Anıl Mercan

Lisans eğitimine 1999 yılında Bahçeşehir Üniversitesi İşletme Bölümünde başlamıştır. Aynı yıllarda İktisat Bölümünden de Çift Anadal yaparak her iki bölümden de 2004 yılında mezun olmuştur. Yüksek lisansını 2005'te, doktorasını 2009 yılında ABD'de University of Wisconsin-Milwaukee'de İktisat bölümünde tamamlamış. İktisat Politikası, Çalışma Ekonomisi, Ekonomik ve Sosyal Demografi araştırma alanlarıdır. Halihazırda Yıldız Teknik Üniversitesi İktisat Bölümünde çalışmalarına devam etmektedir.

Nihat Bulut

Sırasıyla Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde lisans, aynı üniversitede Kamu Hukuku programında yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamladı. Akademik görevlerinin yanında Türkiye İnsan Hakları Kurumu (TİHEK) Kurul Üyeliği (2012-2016) yaptı. Genel Kamu Hukuku, İnsan Hakları Hukuku alanlarında çalışmalar yapmakta olan Bulut, halen İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesinde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır ve aynı üniversitede rektör danışmanı olarak görev yapmaktadır. Genel Kamu Hukuku, Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar, Küreselleşme ve Türkiye: Türkiye'de Devletin Gelişimi, Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar ilişkisi adlı kitapları ve birçok ulusal dergide çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

Orhan Koçak

2004 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Politika programından doktora derecesini almıştır. North Carolina State Üniversitesinde doktora sonrası çalışmalarda bulunmuştur. Birçok farklı üniversitede tam zamanlı ve yarı zamanlı olarak çalışmıştır. 2016 yılında İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmetler Anabilim Dalında doçent, 2020 yılında ise İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmetler Anabilim Dalında profesör olarak göreve başlamıştır. Sosyal politika, sosyal hizmet, göç, yaşlanma ve refah gibi birçok konuda yayınları bulunmaktadır. Koçak, 2024 yılında Stanford Üniversitesi tarafından her yıl belirlenen "Dünyanın En Etkili Bilim İnsanları" listesine dahil edilmiştir.

Rana Atabay Kuşçu

Nişantaşı Anadolu Lisesinin ardından lisans eğitimini Marmara Üniversitesi İktisat Bölümü, yüksek lisans eğitimini Marmara Üniversitesi İktisat Politikası ve doktora eğitimini ise aynı üniversitenin Uluslararası İktisat alanında tamamlamıştır. 2002'de İstanbul Ticaret Üniversitesinde başlayan akademik kariyerine 2015 yılından bu yana İstanbul Medipol Üniversitesinde Sosyal Bilimler MYO Müdürü olarak devam etmektedir. Uluslararası ticaret, ihracatta uluslararası pazarlama stratejileri, Yeşil Mutabakat, ticarete ve istihdama etkileri konularında dersler ve eğitimler vermektedir. BloombergHT'de "Yeşil Dönüşüm" adlı haftalık enerji programının içerik direktörlüğü ve sunuculuğunu yaptı. Yeşil Akademi Platformu sosyal girişimi kurucu üyesidir.

Şeyma Ayyıldız

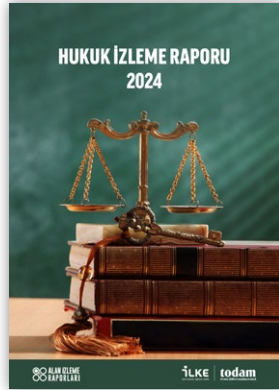
Lisans eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde dönem birincisi olarak tamamlamıştır. Yüksek lisans derecesini İstanbul Şehir Üniversitesinden almış, doktora eğitimini ise Birleşik Krallık'taki University of Essex'te 2022 yılında tamamlamıştır. Göç sosyolojisi, mekan ve kent sosyolojisi, gündelik hayat ile gençlik çalışmaları temel araştırma alanlarıdır. Ulusal ve uluslararası düzeyde çok sayıda hakemli makalesi, kitap bölümü ve proje yürütücülüğü bulunan Ayyıldız, halen Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmakta ve aynı üniversitenin Sosyal Politika Forumu bünyesinde müdürlük faaliyetlerini sürdürmektedir.

Yusuf Süha Kulu

Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümünde, yüksek lisans ve doktora derecelerini ise Johns Hopkins Üniversitesinde ekonomi alanında tamamlamıştır. Halihazırda Özyeğin Üniversitesi Ekonomi bölümünde Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Çalışmaları temel olarak çalışma ekonomisi, eğitim ekonomisi ve sağlık ekonomisi alanlarına odaklanmaktadır. Uluslararası ölçekte akademik araştırmalar yürüten ve çeşitli bilimsel kuruluşlara üyelikleri bulunan Kulu, aynı zamanda ekonometri ve mikroekonomi alanlarında dersler vermektedir.

YAYINLARIMIZ

Türkiye, Cumhuriyet tarihinin en hızlı demografik dönüşümünü yaşıyor. Doğurganlık hızı gerilerken yaşlı nüfus oranı artıyor; haneler küçülüyor, aile yapısı çeşitleniyor, nüfus belirli metropollerde yoğunlaşıyor. Demografik fırsat penceresi hala açık ancak hızla daralıyor. Bu eşsiz dönemin toplumsal kazanıma dönüştürülmesi için geriye kalan süre giderek azalıyor.

Toplumun Görünümü raporlarının beşincisi olan bu çalışma, Türkiye'nin bu kritik eşiklerini veri temelli bir perspektifle ele alıyor. Her yıl düzenli olarak yayımlanan rapor serisinde bu kez demografik ve toplumsal dönüşüm odağı alınıyor. Nüfustan aileye, sağlık ve yaşlanmadan eğitime, ekonomiden çalışma hayatına, refah ve eşitsizlikten göçe, hukuktan kültür ve sanata, uzanan 11 farklı alanda Türkiye'nin son yıllardaki dönüşümü temel göstergelerle analiz ediliyor. Rapor, salt durum tespitinin ötesine geçerek her alanda somut politika önerileri sunuyor.

Toplumun Görünümü 2025, birbirinden bağımsız görünen ama derinden birbirine bağlı toplumsal dinamikleri bütüncül bir çerçevede kavrama çabasının ürünüdür. Böylece yalnızca akademik araştırmalara değil, daha adil ve müreffeh bir toplumun inşasında karar alıcılara ve uygulayıcılara da yol gösterici bir kaynak olmayı amaçlıyor.

